TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

CZOBOR ALFRÉD

TITKÁR.

ÖTVENEDIK KÖTET

1936-IK ÉVI FOLYAM

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

MCMXXXVI.

A M. KIR. ORSZ. LEVÉLTÁR KÖNYVTÁRA

TARTALOM.

I. Értekezések és önálló cikkek.

		Lap
Ányos Lajos	Általános tudnivalók a nemességigazoláshoz	90
Gárdonyi Albert	A magyar Anjouk címeres emlékei	12
Istványi Géza	A XIV. századbeli megyei oklevéladáshoz *(Oklevélhasonmással)*	81
Iványi Béla	Az Istvánffy-stylionarium újabbkori címerleírásai	34
Kisjeszeni Jeszenszky Lajos	A Kisjeszeni és a Nagyjeszeni Jeszenszky-család viszálya azonos családnév használata miatt	77
Kumorovitz Bernát Lajos	Az authentikus pecsét. *(Egy kettőstábláju pecsétkép-melléklettel)*	45
Etrekarcsai Lukáts József	A Karcsai és Etrekarcsai Lukáts-családok	32
Miskolczy István	A Drugetek őseiről	1
Oszvald Arisztid	Hol feküdt a csúti premontrei kolostor? *(Egy térképpel)*	6
Báró Petrichevich Horváth Emil.	A Suky-család címereslevele. *(Egy színes címerkép-melléklettel és két képpel a szöveg között)*	69
Tóth László	Hiteleshelyeink és a magyar nemzeti politika	36
G. Vargha Zoltán	Angol eredetű-e a Hunyadiak címere?	83
Végh Gyula	Egyházi méltóság jelvényei a magyarországi főpapok címereiben. *(Három címerképpel)*	30
Zolnay László	A Madáchok ősei és a Kürtösiek	19

II. Kisebb rovatok.

TÁRCA: A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1936. évi rendes közgyűlése 37
Jakubovich Emil † (*Cz. A.*-tól) 38

SZAKIRODALOM.

Daróczy Zoltán ..... Nemesi Évkönyv, 1935. XIII. évf. Ism. *Cz. A.* 41
Endes Miklós dr. ..... Erdély három nemzete és négy vallása autonómiájának története. Ism. *Transsilvanus* 86
Haberkern, Eugen und Wallach, Joseph Friedrich. Hilfswörterbuch für Historiker. Mittelalter und Neuzeit. Ism. *Tóth László* 40
Holub József ..... Szekszárd a törökök kiűzése utáni első évtizedekben. Ism. *Főglein Antal* 39
Lovera di Castiglione, Carlo Un Feld-Marschall di Piossasco. Ism. *Banfi Florio* 40
Lukcsics P. és Pfeiffer J. ... A veszprémi püspöki vár a katholikus restauráció korában. Ism. *Cz. A.* 41
Magyar családtörténeti szemle. Szerkeszti: Baán Kálmán. I. évf. 1., II. évf. 1—2. füzet. Ism. *Főglein Antal* 39
Papp László ..... A hiteleshelyek története és működése az újkorban. Ism. *Fekete Nagy Antal* 85
Schneider Miklós ..... Fejérmegyei nemes családok. Ism. *Főglein Antal* 86
Thirring Gusztávz ..... Dr. Schwarz János Mihály életrajza és a Schwarz-nemzetség multja.
Thirring Gusztáné Waisbecker Irén. Dr. Waisbecker Antal élete és a magyarországi Waisbecker-család története. Ism. *G. Vargha Zoltán* 39
Hivatalos Értesítő a M. Kir. Országos Levéltár gyarapodásairól az 1935. év. második felében *(Czobor Alfrédtól)* és az 1936. évben 42, 88
Németnyelvű tartalomáttekintés 44, 96

A DRUGETEK ŐSEIRŐL.

A Drugetek származásának kérdésével és az első Drugetek történetével nem én foglalkozom először. Behatóan tárgyalta ezt a témát Hampel József, majd hozzászólt Wertner Mór is.[1] Hogy ezek után szükségesnek tartom újból hozzányúlni ehhez a tárgyhoz, ez kutatásaim eredményeivel magyarázható, melyek sok tekintetben eltérnek Hampel fejtegetéseitől.

Hampel a Nápolyban töltött néhány napot felhasználta arra, hogy tanulmányozza a nápolyi családokról szóló híres genealogiai munkákat és átnézze az akkor már kiadott gyarló regestákat. Lelkiismeretes kutatásainak eredményeit a következőkben foglalhatjuk össze. Drugo, Druetto tulajdonképpen személynevek, melyek más családoknál is megtalálhatók. A Drugetti név a Drugo diminutivuma. Éppen a Drugo név ösztönözte Hampelt a S. Chiara-templomban nyugvó Drugo de Merloto sírkövének tanulmányozására. Meglepetésére a Merloto- és Druget-család címerét hasonlónak találta és ebből megállapította, hogy a két család rokon volt. Rájött azonban arra is, hogy az Alemagna-család címere szintén kevéssé tért el a Merlotokétől, ezt a kérdést azonban nem viszi tovább. Mivel a Merloto-család kétségtelenül francia eredetű, tehát franciák a Drugetek is. A Druget családból Miklóst, Gicottust, valamint a Magyarországban szereplő első két Drugetet, Fülöpöt és Jánost ismeri, kiket Miklós fiainak tart.

Wertner felbuzdulva Hampel fejtegetésein, tanulmányozta a Merloto-család családfáját, de nem tudott rájönni a Drugetekkel való rokonságra, sőt kétségbevonta a család francia származását is, s ősi olasz családnak tartotta.

Nápolyi tartózkodásom alatt felkutattam az állami levéltárban a Drugetekre vonatkozó összes adatokat, s ereményeimet a következőkben foglalhatom össze.

Ami a Drugetek származását illeti — miként láttuk — Hampel franciáknak, Wertner olaszoknak tartja őket. Ez utóbbi véleményt látszik támogatni Boccaccio is, aki a Drugeteket salernóiaknak, illetőleg Salerno környékéről valóknak mondja. Erre az adatra támaszkodott Katona István és Wagner is, mikor olasznak tartották a családot. Ezzel szemben egészen bizonyos, hogy Hampelnek van igaza, a család francia volt. Állításunk támogatására nem tudunk okleveles bizonyítékokra hivatkozni, csak észérveket hozhatunk fel.

A család első ismert tagját, Miklóst, mindjárt a Két-Szicilia elfoglalása után Anjou Károly udvarában bizalmi állásban találjuk, majd — miként látni fogjuk — pár év mulva unokái őrzését bízza rá. Anjou Károlyról pedig köztudomású, hogy az olaszokat lenézte, bizalmatlan volt velük szemben, megalázóan bánt velük és minden fontos állásban franciákat alkalmazott. Éppen ez keserítette el annyira az olasz urakat, hogy közülök még guelf-érzelműek is csatlakoztak Konradin táborához. A végleges győzelem után még szomorúbb sors várt a nápolyi urakra. Hogyan képzelhető el, hogy éppen a Drugetekkel tett kivételt és őket bizalmába fogadta és környezetébe vette fel?

De más bizonyítékot is felhozhatunk. Hampel ugyanakkor, mikor megállapítja, hogy a Drogo, Drugo-név keresztnév, mégis ez alapon kezd kutatni a S. Chiaraban és ez a kiinduló pontja

[1] Hampel J.: A Drugethek őseiről. Századok. 1881. 133., 207. lapoktól. — Wertner M.: Turul. 1891. évf. 151. laptól. A nevet Druget-formában használom, amint a család első tagjainak nevét írták.

a Drugetek és Merlotok rokonságának megállapításánál. Ez a kiindulás teljesen hamis. A Drogo, Drugo név ősrégi személynév. Drogus, Drugus, Druogo, Drogo neveket találunk már a Karolingok családjában. Drogo volt Kis Pippin egyik fia, valamint Nagy Károly egyik fia, a metzi püspök is. A későbbi századokban is bőven találunk ilyen nevű férfiakat mind a franciáknál, mind az olaszoknál. Ha Hampel módszerét követnők, meg is találhatnók a Drugetek ősét a Fülöp Augustus regestáiban szereplő Drogo vámszedőtiszt személyében, ki királyi hűbéres is volt.[1] Ezzel szemben ki kell nyilvánítanunk, hogy a Drogo mint személynév számos családban divatos és így egy család leszármazásánál érvül nem szolgálhat.

El kell vetnünk azt a megállapítást is, hogy a Druget név egyáltalában a Drugoból származott volna, és pedig az -etto kicsinyítő rag hozzátételével. A regestrumokban a név először Durget, majd legtöbbször Druget formában fordul elő, s inkább a harmadik generációnál lesz szokottabb a Drugetto név. Ez pedig úgy jött létre, hogy a Druget névhez először latin végzetet függesztettek, s két magánhangzó közt megkettőzték a t-betűt, s lett Drugettus, majd a nevet olasz formában kezdték használni, mint a többi francia családnevet is (pl. Baux-ból Baucius, Balzo), s a latin alakból keletkezett az olaszos Drugetto, Drugetti. Tehát a név eredetileg francia volt. Ezzel nem ellenkezik Boccaccio állítása, mert a harmadik nemzedék, melyről ő beszélt, tényleg valahonnan Salerno környékéről való lehetett, hiszen ez volt Károly trónörökös és fia, Martell Károly birtoka. Maga Nocera sincs messze Salernótól, tehát a salernói herceg szolgálatában álló család gyermekei valószínűleg erről a vidékről származtak. Károly Róbert, Fülöpről beszélve, csak annyit mond egyik oklevelében: oriundus de Apulya.[2] Apulia alatt ebben a korban nemcsak a félsziget délkeleti felét értették, hanem a királyságnak a terra fermán levő egész területét. Ezek alapján megállapíthatjuk, hogy a Drugetek francia eredetűek és nevük nem a Drugoból származott.

Így elesett Hampel egyik érve, mely a családot rokonságba hozta a Merlotokkal. A címer hasonlósága nem lehet döntő ebben a kérdésben, mikor sem történeti, sem genealogiai támaszpontot nem találhatunk, mely a Drugetek, Merlotok és az Alemagna-család rokonságát bizonyítaná.

Ezek után megkíséreljük a család őstörténetének és családfájának megállapítását.

A család első, Károly körül szerepet játszó tagja, *Miklós*, aki már 1267-ben királyi ajtónálló, tehát bizalmi állást tölt be. 1270-ben ugyancsak királyi ajtónállómester. Ekkoriban járhatott Anjou Károly kíséretében Rómában, amiért a vazallusaitól járó segély alól felmentést kapott.[3]

1275-ben nagy kitüntetés érte Miklóst, mikor a király feleségével együtt a keresztény (pogány is volt) Nocerába küldte, hogy őrizzék és neveljék Károly salernói hercegnek, a trónörökösnek gyermekeit. Ettől kezdve szinte állandóan a salernói herceg szolgálatában találjuk a családot.

Károly fizetést is rendelt a házaspárnak. Principato, Terra di Lavoro és az Abruzzók justiciariusait utasítja, hogy Miklósnak és nejének naponkint 2 arany tarot utaljon ki a gyermekek körül tett szolgálataik jutalmazására.[4] Úgy látszik, ugyanakkor, mikor a nocerai megbízást kapta, a capuai S. Erasmo-torony őre is volt. Kettős feladatának azonban nem felelhetett meg, Capuában bizonyára helyettesítette magát. A S. Erasmo pedig igen fontos erőd szerepét töltötte be, mert a Volturno átjáróját védte, s ez indíthatta arra Károlyt, hogy kedvelt hívét felmentve capuai megbízatása alól, a torony őrizetét Egidio da Dindére ruházza.[5]

A nápolyi hűbértörvény értelmében a hűbéresek hűbérük után megfelelő servitium militarera, illetőleg adohamentumra (megváltás) voltak kötelezve. Miklós elfoglaltsága miatt nem tehetett eleget kötelezettségének, ezért a hátralékosok lajstromára került, mígnem a király felmentette a feudale servitium alól.[6]

Most évek során át semmiféle adat nem áll rendelkezésünkre Druget Miklósra vonatkozólag.

[1] Monumenta Germaniae H. Ss. III. k. 33. és 215. lapokon. — Rerum Gallicarum et Francicarum Scriptores. III. k. 657. l.

[2] Anjoukori Okmánytár. I. k. 446. l.

[3] Reg. Ang. II. k. — Repert. Sicola. II. k. 356. l. (Nápolyi levéltár.)

[4] Reg. Ang. II. k. — A 2 taro kiutalására l. Minieri Riccio: Il regno di Carlo I. d'Angiò dal 2. Gennajo 1275-al 31. dicembre 1283. Arch. Stor. Italiano, s. III. v. 24. p. 397.

[5] Reg. Ang. II. — De Lellis. II. k. 1002. l. — Syllabus membranarum ad regiae Sicclae archivum pertinentium. Neapoli. 1824—45. I. k. 178. 1—2. sz.

[6] De Lellis: Notamenta. II. k. 1002. l.

Hampel két esetben említi Gicottust, aki szerinte valószinűleg Miklós testvére volt. Erre vonatkozólag semmi adatot nem találtam, s a szokatlan Gicottus név valószinűleg csak elírás lehetett.

Amíg Miklósra vonatkozólag hosszú ideig nem találunk adatokat a regestrumokban, addig a XIII. sz. nyolcvanas éveiben szerepel Miklós neje, Izabella. Azt a kegyet kéri Károly salernói hercegtől, hogy ha férje utódok hátrahagyása nélkül halna meg, «ő legyen életfogytig az örökös a hűbéres javakban azon szolgálatokért, melyeket nekünk, nővérünknek, Magyarország királynéjának és a hercegnőnek, nejünknek tett».[1] Ez az adat kissé megzavarja a családfa összeállítását. Ha ugyanis Izabella arra számít, hogy férje utód nélkül hal meg, arra kell gondolnunk, hogy kérésének előterjesztésekor nem volt gyermeke. Már pedig Miklósnak feltétlenül volt egy fia, János, ki már ekkor serdült korban lehetett. A legtermészetesebb feltevés az lehetne, hogy itt már a második generációról van szó, tehát a kérelmező II. Miklós neje lenne. Ennek viszont ellentmond az a körülmény, hogy II. Miklós csak I. Miklós fia lehetne, s így nejével együtt fiatalok lennének. Ez esetben pedig érthetetlen volna, miért mond le a reményről, hogy gyermeke születik. Különben is Izabella egészen fiatal volta ellen szól Károly trónörökös nyilatkozata, melynek értelmében Druget Miklós neje Károly nővérének, a magyar királynénak tett szolgálatot. Erről csak a magyar királyné leánykorában, tehát körülbelül másfél évtizeddel előbb lehetett szó. Ezek a belső érvek tehát II. Miklós létezése ellen szólnak. I. Miklósnak ellenben volt egy fia, János, ki 1284-ben serdülőkorban volt, de betegeskedése miatt életbenmaradásához nem sok reményt fűztek, amint tényleg János fiatalon halt meg.

I. Károly halála után, mivel a trónörökös aragon fogságban volt, Artois Róbert lett az ország kormányzója, aki — úgylátszik — pazar kézzel szórta a híveknek az adományokat. II. Károly ezzel nem értett egyet és a fogságból való kiszabadulása után a birtokokat részben, vagy egészben visszafoglalta. Így esett el Miklós is a suessai Udo da Vigo birtokából nyert adománytól. Ez azonban nem jelentett kegyvesztést, mert Miklós továbbra is bizalmi állást töltött be. A kilencvenes években újból a salernoi herceg, Martell Károly szolgálatában találjuk. Talán éppen a fiatal herceg kérésére nevezte ki a király a trónörökös egykori nevelőjét, nejének, Klemenciának udvarmesterévé, majd rábízta a trónörökös gyermekeinek nevelését is (1295). Szolgálatai fejében felmentette a birtoka után járó servitium alól, de hangsúlyozza, hogy személyére fizetésre nem tarthat igényt.

Martell Károly 1295-ben nejével együtt meghalt, s nem sokáig élte túl őket hű emberük, Druget Miklós sem. A század utolsó éveiben halhatott meg. II. Károly nem feledkezett meg özvegyéről sem, s 12 uncia arany évjáradékot rendelt neki, de ennek fejében kötelezte egy lovasbalistarius kiállítására.[2]

Miklós fia, *I. János*. Ő csak néhány évig szerepel, éppen ebből következtethetjük, hogy fiatalon halt meg. Reávonatkozólag kevés adatunk van. Ő is Martell Károly környezetéhez tartozott és a herceg 12 uncia arany évdíjat rendelt számára, míg udvarában teljesít szolgálatot. Ugyanebben az időben a király megmutatta iránta jóakaratát, mikor Nápolyban patikát engedett át neki hűbérbe. Hogy a királyi udvarnak bizalmasa volt, mutatja az a körülmény, hogy Mária királyné követül küldte fiához, Martell Károlyhoz (1292).[3] Óváry téves közlése ez adat körül nagy zavart okozott. A Magyar Tud. Akadémia történelmi bizottságának oklevélmásolatai közt Mária követét Mihálynak nevezi és szerinte a királyné Magyarországba küldte. Az Anjoukori Dipl. Emlékekben már helyesen közli a szöveget, de előbbi hibás regestájával tévedésbe ejtette Hampelt, ki Jánosnak, László magyar királyhoz való küldetéséről beszél, pedig László tudvalevőleg ekkor már nem élt. A szöveg így szól: Johannes Druget miles mittitur per Mariam reginam ad

[1] De Lellis: Notamenta. II. k. 1248. l.

[2] «Nobili domino Nicolao Drugetto militi magistro hospitii domine Clementie consortis . . . provisio et de assignandis moderatis expensis pro usu dicti hospitii domine Clementie et filiorum eius habitantium in Castro Ovi». De Lellis. VIII. k. 711. l. — A Miklósra és Izabellára vonatkozó adatokat l. De Lellis. VIII. k. 871. — Anjoukori Dipl. Eml. I. k. 132. — Reg. Ang. v. 73. p. 186. és v. 77. p. 216.

[3] A Jánosra vonatkozó adatokat. l. Óváry: A Magy. Tud. Akad. Tört. Bizottságának Oklevélmásolatai. Budapest. 1890. l. f. 43. l. — De Lellis. IX. k. 89. l. — Reg. Ang. 72. k. 86. l.

regem Ungariae. Nápolyban ekkor a magyar király alatt Martell Károlyt értették, kire éppen az imént ruházta rá ezt a címet anyja, V. István leánya. Jánosról több szó nem esik, tehát a kilencvenes évek közepén halhatott meg, nem sokkal atyja előtt. A század végén az oklevelek gyermekeiről, mint árvákról beszélnek.

Jánosnak három kisgyermeke maradt: János, Fülöp és Matild. A fiúk közül János volt az öregebb, mert rendesen őt említik, ha a családról beszélnek, s a gyermekek elsorolásánál is ő foglalja el az első helyet. 1288 körül születhetett, s közte és öccse közt legfeljebb 2 év különbség volt. Fülöpről azt mondja Károly Róbert, hogy vele majdnem egyidős (pene etatis nostre annos habens). Matild volt a legfiatalabb. Erről a Matildról két adatunk van. Először nagyanyja, Izabella halálát követő örökösödési döntésben fordul elő a neve. Az idevonatkozó rendelkezés így hangzik: Nobili domino Joanni Pipino ... magistro rationali, cui fuit concessa quarta pars bonorum quondam domini Nicolai Drugetti militis et Isabelle uxoris sue, provisio pro divisione dicte sue partis a tribus aliis partibus, que possidentur a Joannocto, Filippocto et Machtilda de Drugetto. E szerint a birtok egy negyedét a király átengedte Giovanni Pipinonak, hogy milyen címen, nem tudjuk. A két Druget-fiú nevének kicsinyítése mutatja, hogy kiskorúak voltak, mikor nagyanyjuk meghalt (a XIV. sz. elején). A másik adatból megtudjuk, hogy Matildnak a gyámja Theobald de Fontenay volt, aki a leányt a Nápolyban letelepedett konstantinápolyi cistercita apácák kolostorában neveltette. A rendelkezésből az vehető ki, hogy gyámleánya után adós maradt a táppénzzel. Ez a regesta egyébként is érdekes. Megtudjuk belőle, hogy egy francia volt a Druget-gyermekek gyámja. Ez azt bizonyítja, hogy a családból felnőtt hozzátartozó nem volt ekkor életben, mert a gyámságot arra bízták volna. De még mást is kiolvashatunk. Fontenay csak jure francorum vivens, vagyis frank hübérjog szerint élő úr lehetett, amiből következik, hogy a Drugetek is azok voltak, tehát olasz származásukról szó sem lehet.[1]

Érdekes, hogy Fülöp nevét sohasem olvassuk többé a nápolyi regestrumokban. Ezt azzal magyarázhatjuk meg, hogy már gyermekkorában Károly Róberthez csatlakozott és elkísérte Magyarországba. Annál többet szerepel János. A sziciliai vecsernye után sokáig folyt a harc Calabria birtokáért, hova az aragonok szintén befészkelték magukat. Egy alkalommal II. Károly elrendelte, hogy az árvák, özvegyek, kik a harcokban részt nem vehetnek, fizessék meg a megváltást éspedig 20 uncia arany jövedelem után 10 ½ unciát. Terra di Lavoroban az adohamentum fizetésére kötelezettek között találjuk Druget János örökösét, Jánost is. 1302-ben szintén erre kötelezik az ifjú Jánost. Nagyatyja halála után a király intézkedik 20 uncia arany kifizetéséről János számára, egy lóért, melyet Miklóstól vásárolt. Majd egy elpusztult lóért utal ki neki 20 unciát.[2] Nagyobb birtokról nem találunk említést. Láttuk, hogy II. Károly visszavette a családtól az Artois Róbertől kapott birtokot, s ettől fogva mindig csak a Terra di Lavoro területén Aversához tartozó Pascaroleról és olykor az ugyanott levő Malitóról esik említés. Ez nem lehetett nagy, mert 30 uncia értékben van elkönyvelve.

A körülbelül 22—23 éves Jánost már külföldön találjuk. 1309-ben, tehát éppen a trónváltozás évében bizonyára Róbert küldötte Avignonba Pietro di Belonesio aversai püspök, királyi káplán kíséretében. 1316-ban Róbert elrendelte, hogy Terra di Lavoro hűbéresei jelenjenek meg Guillelmo di Dinisiaco justiciarius előtt a servitium lerovása végett, s a felsoroltak között találjuk Jánost is. A következő évben már Fülöpnek, Achaja fejedelmének szolgálatában állt, s a király felmentette a mustrán való részvétel alól mindaddig, míg a Balkánon tartózkodik a herceg szolgálatában. Még 1322-ben is Fülöp szolgálatában találjuk. Ekkor fizetett ki ugyanis Károly calabriai herceg, vikárius kincstartója egy pénzösszeget az achajai fejedelem kamarásának Druget János

---

[1] Fasc. 47. (Nápolyi levéltár) és De Lellis. VIII. k. 974. — Matild neveltetéséről: Monasterio monialium Constantinoppolitanarum morantium Neapoli cisterc. ordinis provisio contra d. Theobaldum de Fontenay bajulum filie et heredis domini Joannis Drugetti pro solutione alimentorum Mactildis, filie dicti Joannis, quam tenet ad instruendam et nutriendam. De Lellis. VIII. 623.

[2] De Lellis. IV. 443; IX. 343; Joannocto Drugetto nepoti et heredi quondam Nicolai Drugetti militis provisio pro solutione unciarum 20 pro pretio equi venditi nobis a domino Nicolao eius patruo. II. 1604. (1299); IV. 441.

részére. 1324-ben még mindig nem teljesítette a servitium kötelezettségét, hanem a felmentésről szóló iratot nyujtotta be.[1]

Az elmondottakból tehát kitűnik, hogy, míg Fülöp már a század fordulóján Károly Róbert kíséretében található, s vele jött be az országba, János legjobb esetben 1324-ben hagyta el hazáját, hogy kövesse öccse példáját. Annál feltűnőbb, hogy néhány évvel később már testvérét követi a nádori méltóságban.

Druget Fülöpre vonatkozólag Pór Antal azt a nézetét fejezte ki, hogy azonos az oklevelekben szereplő Phillippus a Sancto Geroldoval. Ő ugyanis Hampel nyomán indulva Fülöpöt Merloto Druettus és Roberta di Gesualdo fiának tartotta, Gesualdot pedig egynek vette Sancto Geroldoval, s szerinte Fülöp anyja birtoka után nevezte volna el magát. Ezt a lehetetlen magyarázatot már Karácsonyi János megcáfolta, kimutatva, hogy S. Geroldo nem más, mint Szentgrót, Zala megyében, ez pedig a Gulre vagy Jurle nemzetség birtokában volt. Mondanom sem kell, hogy a Merlototól és Robertától való származtatás is teljesen téves.[2]

Fülöp halála után János nyerte el a nádori méltóságot. Mint nádor is megtartotta nápolyi birtokát, s 1333-ban, Károly Róbert nápolyi látogatása idején még két adatunk maradt róla. Róbert ugyanis a magyar király kérésére elengedte Jánosnak a servitiumot a multra vonatkozólag is. Ugyanekkor járultak Róbert elé János vazallusai, Bonojurno Péter és János azzal a kéréssel, hogy bizonyos adósságokra nézve, melyeket jelenleg megfizetni nem tudnak, a királytól halasztást kérjenek. A király Druget János közbenjárására «emberi könyörületességből» két évi halasztást adott a kérelmezőknek.[3]

Fülöp gyermekek nélkül halt meg, a nápolyi birtok tehát János legidősebb fiára, Villermusra maradt. Villermus assecuraciót kap Pascarolera nézve; özvegyének Follia Máriának pedig Erzsébet királynéra való tekintetből, kinek kíséretében érkezett Nápolyba, Johanna elengedi Pascarole («quod pro iuribus suarum dotium de eadem nostra curia et tenet et possidet») után a servitiumot.[4] Ezzel lezárul az első Drugetek szerepe Nápolyban.

Miskolczy István.

[1] Joannocto filio quondam Joannis Drugetti provisio pro solutione a vasallis suis villarum Pascarole et Maliti pertinentium Averse, quia prestitit adohamentum. De Lellis. IX. 261. — De Lellis. Car. II. P. I. 1769. — De Lellis. IV. 60. X. 167.; VIII. 461. — Fascic. 80.

[2] Pór A.: Philippus a Sancto Geroldo. Turul. 1888. évf. 40. l. — Karácsonyi J.: Még egyszer Philippus a Sancto Geroldo. U. o. 140. l.

[3] Reg. Ang. V. 294. p. 191. és Anjoukori Dipl. Emlékek. I. k. 314—15. l.

[4] Sicola: Repertorium. IV. k. 1136. l. — De Lellis. Car. II. P. I. 1266. — Anjoukori Dipl. Eml. II. k. 40—41. l. 38. sz. — Az utolsó oklevél 1344. január 3-áról van keltezve, tehát Erzsébet nápolyi tartózkodása idejéről.

HOL FEKÜDT A CSÚTI PREMONTREI MONOSTOR?

IV. Béla 1264-ben egy új premontrei prépostságot alapított, *a csútit*. Az új alapításról fennmaradt feljegyzés magyarul így szól: «. . . Szent Eusztachiusz monostorának, amelyet *Chuth-szigetén* alapítottunk s amelybe premontrei rendű prépostot és szerzeteseket helyeztünk, a következő birtokokat . . . adtuk».[1] Egy másik oklevélben így emlékezik meg róla a király: «Szent Eusztachiusz chuthi monostora, melynek alapítói és kegyurai vagyunk . . .»[2] A monostor 1264-től a XV. század végéig a premontreiek kezén maradt, majd a pálosok birtokolták a török foglalásig. A XV. századi feljegyzések szerint mindennel jól felszerelt monostor volt, 15—20 rendtárssal. Ennek ellenére a legújabb időkig még azt sem tudtuk, hol feküdt. Hol keressük tehát ezt a monostort?

Kiindulási pontnak legkönnyebb volna a megyét venni. Csakhogy Csút-ról szóló oklevelek a megyét egyetlen egyszer sem említik. A másik kiindulási pont az egyházmegye lehet. Ezt már ismerjük: in dioecesi Wesprimiensi.[3] Az egyházmegyei meghatározás mindig pontos volt; ezért a csúti monostort is *a veszprémi egyházmegye határán belül* kell keresnünk.

További útbaigazítást adhatnak azután a monostori birtokok, e birtokok megnevezett szomszédai és magának az alapító oklevélnek a meghatározása: *in insula Chuth* (Csút-szigetén). A monostor birtokai azonban oly különböző és egymástól távoleső helyeken terültek el, hogy e körülménynek és az elnevezéseknek felületes vizsgálata azokat, akik a legalább biztos egyházmegyét sem vették figyelembe, könnyen vezethette tévútra. A birtokok nagyobb része a Nyitra-folyó mentén feküdt, Komárom- és Nyitra megyék találkozásánál, a mai Érsekújvár környékén.[4] A monostor másik, egy tagban fekvő nagyobb birtokteste a Duna—Tisza közén terült el, körülbelül a mai Sárvize, Ócsa és Örkény háromszögben.[5] Volt a prépostságnak Esztergom városában is adománybirtoka: 70 ház, illetőleg házhely a hozzátartozó földekkel.[6] Kisebb, de a helyet közelebbről meghatározó adomány a «terra Chuth et terra Kukula» vagy «Kuchula», mindkettő már a veszprémi egyházmegye területén.[7] Az utolsó nagyobb adomány, melyet a monostor kapott, néhány falu «in Magna Insula», a Nagy-szigeten.[8]

A birtokoknak ez a külön fekvése, főleg a nyitramenti birtokok nagy kiterjedése, a Magna Insula helytelen értelmezése, a monostornak egy *szigeten* való fekvése, a Chuth, Cheeth, Theeth neveknek az oklevelekben való váltakozása, a ma is meglévő Alcsúth és Felcsúth helységeknek a monostorral való azonosítása és nem utolsó sorban az emberek felületes ítélete okozták azt, hogy a csúti monostort az egyes szerzők igen különböző helyeken vélték felfedezni. Így Lairuelz az Optica Regulariumban e szavakkal emlékezik e monostorról: Chute sive Thut, quondam filia de Thours (Túrócz), *in dioecesi Strigoniensi*.[9] De ő külföldi volt s annyiban mégis igazat mond, hogy a veszprémegyházmegyei Csút pápai kiváltság folytán valóban az esztergomi érsek spiritualis jurisdictiója alá tartozott. Szentiványi (Dissert. paralip. Cathal. LVI.) azt állította, hogy e prépostság a Nyulak-szigetén (Margitsziget) volt.[10] Mallyó rendi történetíró — Wagnert követve — így ír Csútról: «Monasterium, quod in insula Chituorum, vulgo Csallóköz . . . fundavit (rex)».[11] Őt mások is követték, akik a Magna Insula elnevezést — helytelenül — a Csallóközre értették vagy a komárommegyei birtokok miatt keresték ott a monostort. De már Rupp is megállapítja, hogy «az adományozási okmány kétségtelenül tanúsítja, hogy a Chuth név éppen nem volt a nagy sziget saját neve, melyen a monostor vala».[12] Tehát még ez esetben is kutatni kellene az igazi Csút-szigetet. Pauler Gyula közvetlenül Esztergom mellé, a Duna egyik, Ebszorítónak nevezett szi-

[1] Mon. Strig. I. 514. és Fejér, IV/3. 184. és Magyar Sion, I. 700.

[2] Mon. Strig. I. 509. és Károly János: Fejérvármegye tört. III. 422.

[3] 1295-ben: Mon. Strig. II. 370., Fejér, VI/1. 361. Károly i. m. III. 432. — 1423-ban: Lukcsics P.: XV. sz. pápai okl. 145. l. — 1466., 1467. és 1480-ban: Mon. Rom. Episc. Wespr. III. 181., 183. és 260.

[4] Mon. Strig. I. 514. [5] U. o. I. 509. [6] Ú. o. I. 509. [7] U. o. II. 368. [8] U. o. I. 509.

[9] Optica Reg. 1614. 764. l.

[10] Rupp: Mg helyrajzi tört. 1870. I. 135.

[11] Mallyó: Kézirat.

[12] Rupp: i. m. I. 136.

getére helyezi,[1] míg Ortvay Tivadar a Csepel szigetére.[2] Timár Kálmán az 1455-i theethi (de insula Theeth) breviarium alapján Győr megyében véli feltalálni, a Tét nevű faluban.[3] Rupp[4] és Károly János[5] a fejérmegyei Alcsúthra helyezik.

De bármennyire is eltérők a vélemények, objektív vizsgálattal megtaláljuk nemcsak ezeknek az eltérő véleményeknek a cáfolatát, hanem a monostor pontos helyét is. Már Karácsonyi János éles logikával, de adatokkal is alátámasztva kimutatta, hogy Csút-szigetének Buda és Ercsi között a Dunaágban kellett lennie. Csak éppen a szigetet nem tudta megtalálni, hanem csak feltételezte Érd mellett.[6] Most Karácsonyi adatait kiegészítve, illetőleg végkövetkeztetéseit helyesbítve kimutatjuk a szigetet is, sőt a szigeten a monostor romjait is.

A legtöbb monostornál, ha voltak is néha elég távolfekvő birtokrészeik, a birtokok zömét a kolostor közelében találjuk. Csútnál nem így van. Mint már említettük, a birtokok nagyobb része a Nyitra-folyó mentén feküdt, a mai Érsekújvár környékén. Elég a nevüket felsorolni, hogy terjedelmükről meggyőződjünk: Villa Narhyd, villa Suran, Gyrok, Turmaskuz, Hydheleu, terra Luaz, terra Urbanus, terra Seurug, terra Machard, terra Busman, terra Kucha, tributum pontis et molendinum quatuor rotarum.[7] Ez a birtok elegendő volt a kúnok egy nagy csoportjának letelepítésére, akiket a tatárjárás után IV. Béla telepített oda, de igen gyakori és féktelen kihágásaik miatt el is vette tőlük és az egészet a csúti monostornak adományozta.

És mi történt e nagy birtokkal 30 éven belül? Egy 1295-i oklevél így számol be e változásról: «... mindinkább növekedvén a gonosz garázdálkodók rablásai és rombolásai, az egész birtoktest pusztasággá lett úgy, hogy alig öt házacska, vagy jobban mondva öt kunyhó maradt meg rajta s így a csúti prépost és konventje jóformán semmi hasznot nem húz belőle».[8] El is cserélték az esztergomi érsekkel és a veszprémi püspökkel bizonyos tizedek fejében, s attól kezdve ezen a vidéken semmiféle birtoka nem maradt a prépostságnak. Kérdem, bekövetkezhetett volna-e ez a pusztulás a nélkül, hogy a monostor is áldozatul ne esett volna, ha a monostor e birtok közelében van? Vagy a szerzetesek elcserélték volna-e az egészet, hogy csak a puszta monostor maradt volna ott?

Miért keresték mégis többen a Csallóközben a prépostság helyét? Aki az előbbi következtetést nem vezette le végig, azt valószínűleg félrevezette a Magna Insula elnevezés, amelyet a Csallóközre értettek. Amióta azonban Csánki Dezső oklevelekkel bebizonyította,[9] hogy a Magna Insula mindig csak Csepel-szigetet jelentette, a név alapján többé már nem lehetett a Csallóközre következtetni. De nem lehetett azért sem, mert a csúti monostor a veszprémi egyházmegye területén feküdt és a veszprémi püspök jóghatósága alá tartozott, már pedig ez sohasem terjedt ki a Csallóközre.

Ezen a címen kell visszautasítanunk az egyébként is semmivel sem alátámasztott győrmegyei téti és a Pauler által említett, Esztergom mellett lévő ebszorítói fekvést is.

Alcsúth és Felcsúth abban az időben valóban a veszprémi egyházmegyéhez tartoztak, de itt a névrokonságon kívül semmi más támaszpontot nem találunk. Hiába igyekszik Károly János bizonyítani, hogy «azok a vizek, amelyek az alcsúthi völgyet átszelik, hajdan sokkal nagyobbak voltak, s mielőtt a kultúra is szűkebb ágyakba szorította, elterültek azok majdnem az egész völgy széltében, *szigetté alakítván* azt a dombot ..., melyen ma a kastély áll».[10] Ez az érvelés azonban őt magát sem győzi meg teljesen, azért el szeretné vitatni Csút mellől a sziget szót. Pedig Csútot világosan szigetnek mondja 1264-ben IV. Béla kancelláriája: in insula Chuth;[11] 1272-ben V. István kancelláriája: monasterium predictum et religiosam domum de insula Chuth;[12] 1279-ben IV. László kancelláriája: Datum in insula Chuth;[13] 1332-ben a prépost és konventje: Nos prepositus

[1] A magyar nemzet tört. 1899. II. 245.
[2] Mg egyházi földleírása, 1892. II. 791.
[3] Premontrei kodexek, 1924. 19. l.
[4] I. m. I. 136.
[5] Fejér vármegye tört. III. 90. stb.
[6] Religio, 1913. 636—638. l.
[7] Mon. Strig. I. 514.
[8] Mon. Strig. II. 370.
[9] Mg földrajza a Hunyadiak korában, III. 296. l. III. jegyzet.
[10] I. m. III. 90—104.
[11] Mon. Strig. I. 514.
[12] Mon. Strig. I. 592.
[13] Fejér, V/2. 549.

et conventus de insula Chuth . . . Datum in insula Chuth.[1] 1455-ben: Breviarium fratris de insula Theth.[2] További érvelése, hogy «a Duna annyi szigete között sehol sem ismernek sem a régi korban, sem ma, chuthi szigetet». Ez utóbbi állítása látszatra igaz, de ez a keresése a Duna mentén csak azt igazolja, hogyha volna ilyen nevű sziget, Alcsúthot azonnal feláldozná. És érdekes, hogy elég pontos leírásával éppen ő is elvezet a sziget közelébe.

A Duna—Tisza közti monostori birtokokat nem tárgyalva (oda egyetlen kutató sem próbálja elhelyezni a monostort), eljutunk végre a két utolsó, a monostor fekvése szempontjából legfontosabb birtokadományozáshoz: a Magna Insulán fekvő néhány helységhez és a tulajdonképpeni Chuthhoz, ahol a monostor is épült.

IV. Béla alapító oklevelének egyik szakasza így szól: «Lelkünk üdvösségéért ugyancsak e monostornak adományoztuk a Chuth földet és a Kuchula földet, amely az előbbi mellett terült el».[3] Ezek teljesen összefüggtek, — amint az 1295-i veszprémi oklevél mondja: quae sub eisdem metis distinguuntur.[4] Ez a két föld magán Csút-szigetén volt (a sziget is ettől kapta a nevét); de nemcsak puszta földek voltak, hanem lakott területek, hiszen 1295-ben a veszprémi püspök «decimae *villae* Chuth»-ról, Csút község tizedeiről ír. E község lakóinak a szolgálmányait és jogait is felsorolja IV. Béla az alapító oklevélben. Mindezekből következik, hogy Csút-szigete nem egy kis, folyóvizektől megduzzasztott sziget volt, hanem nagyobb kiterjedésű terület, melyen egy egész falu élhetett önálló életet. Határait az oklevél nem adja, szomszédjait nem említi, a megyéről sem tesz említést, amelyben feküdt, de csak azért nem, mert önálló sziget volt, viszont közigazgatásilag a Magna Insulához tartozott, annak a comese gyakorolt volna fölötte joghatóságot, ha a király ez alól ki nem vette volna.

Helyének közelebbi meghatározásához hozzásegít bennünket a király utolsó adománya. «Item in Magna Insula contulimus eidem monasterio nostro duas terras seu villas Harus vocatas; item villam Fedemus in Magna Insula cum omnibus populis mellidatoribus; item in eadem Magna Insula contulimus eidem monasterio nostro terram Nicola, que est inter Zeulus et Felharus . . . ab omni iurisdictione comitis de Magna Insula predictas villas penitus eximentes».[5]

Már előbb említettük, hogy a Magna Insulán csak Csepel-szigetet lehet és szabad gondolnunk. De ha ezt máshonnan nem is tudnók, a most említett birtokokat, illetőleg ezek részletesen felsorolt határait mind megtaláljuk Csepel-szigetén; mert bár névszerint ma hiába keresnők ott a két Harus, Fedemus és Nicola helységeket, az alapító oklevélben határokul említett nevek ma is léteznek és a legpontosabban meghatározzák az egykori préposti birtokok helyét. E határok a következők: Danubius (Duna), Batha (a mai Batta), ecclesia S. Nicolai (a mai Szigetszentmiklós), mons Leushegh (a mai Leshegyi-dülő), terra populorum de Chepel (a mai Csepel helység), Zeulus (a mai Stare és Nove Vinograd). Ezt a körülhatárolást az oklevél alapján az a Károly János is hűségesen leírta, aki Csútot a mai Alcsúthon kereste. «A nagy szigetben — Csepel szigetén — adományozott Háros falvak, t. i. Al- és Felháros, valamint Fedemes nevűnek határjárási szövege szerint ezek a falvak azon a téren feküdtek, mely Csepel falu alsó határa, az öreg Duna mellett a mai Lakihegyig, innét keletnek tartva Szigetszentmiklós határa és a kis Duna nyugati partja, végre Csepel falu keleti határa között terül el.[6] A királyi oklevél még azt is mondja, hogy a két Harost Csepeltől nem is választották el külön határjelzőkkel, mert eddig mindkettő egyformán királyi birtok volt.

Ehhez az adománybirtokhoz választotta ki a király (valószínűleg a kijelölt prépost meghallgatásával) a monostor székhelyét. Amint tudjuk, az egy szigeten volt, de nem magán a Magna Insulán. Ezt a szigetet megtaláljuk a Dunaágban Budafok és Tétény között, éppen szemben a csepelszigeti monostori birtokokkal. E sziget nem is volt királyi birtok, hanem a serepheli bencés

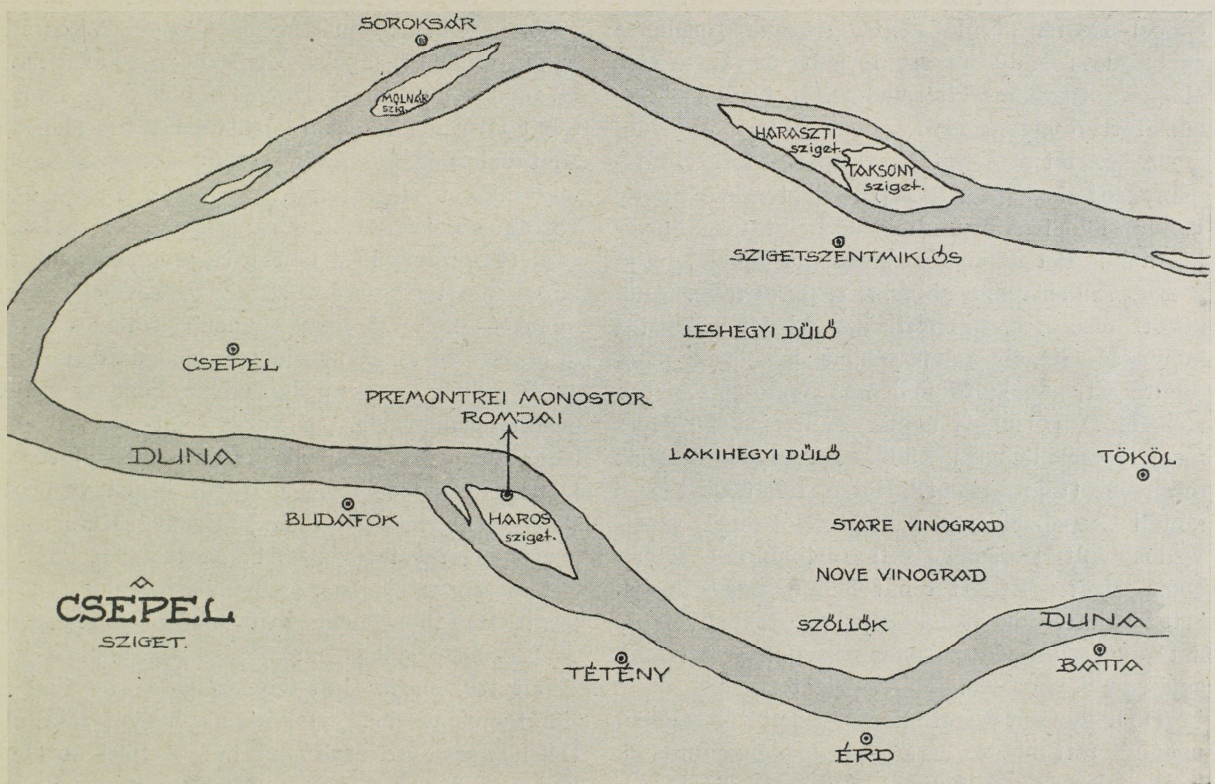
[1] Mon. Strig. III. 218.
[2] Egyet. Könyvtár: Cod. Lat. saec. XV. No. 67.
[3] Mon. Strig. I. 509.
[4] Mon. Strig. II. 368.
[5] Mon. Strig. I. 509. «Ugyancsak a Nagyszigeten adtunk ennek a monostornak két falut Hárus néven; továbbá ugyanott Fedemus nevű falut a méztermelő népekkel és Nicola földjét, mely Szőllős és Felharos között terül el, kivévén ezeket a falvakat a nagyszigeti comes minden joghatósága alól.»
[6] Fejér várm. tört. III. 424.

monostor birtoka, de a király megfelelő cserebirtokért megszerezte a bencésektől, az új prépostságnak adományozta s ott is építették fel a monostort. E szigetet ma Háros-szigetnek nevezik. Hogy ragadt rá ez a név a Csút név helyett?

Ha Csepel-sziget telekkönyvi térképét nézzük, Csepel-helységtől délnyugatra, a Duna mentén *Károsdülő* nevű bejegyzést találunk. Ez azonban semmi más, mint Hárosdülő rossz másolata, a régi Felharos név maradványa. Bizonyságot szolgáltat e mellett Bél Mátyás, aki XVIII. századi munkájában a Csepel-sziget e területét még «desertum Háros»-nak mondja.[1] A Háros falvak a török idején elpusztultak, de nevük fönnmaradt. Így pusztult el Csút falu is a szomszédos szigeten, de ennek ott neve sem maradt meg. Ekkor a Háros nevet átvitték a vele szemben fekvő, de most már névtelen sziget megjelölésére, amint a Csepel-sziget másik Duna-ágának a szigetei is a mellettük fekvő helységekről kapták a nevüket (Haraszti-sziget, Taksony-sziget, stb.).

E névelemzés után csak azt kell igazolnunk, hogy a monostornak valóban a Csepel-sziget szomszédságában kellett léteznie, s ha ezt igazoltuk, utána még, hogy valóban volt is monostor e Háros nevű szigeten.

Két, 1295-i oklevél[2] arról tesz tanuságot, hogy a csúti monostornak az ugyanolyan nevű szigeten levő «Chuth» faluja és a vele összefüggő «terra Kuchula», továbbá a monostornak a Csepel-szigeten lévő összes birtokai a veszprémi püspök jurisdictiója alá tartoztak s a tizedet e birtokok után a veszprémi püspöknek kellett beszolgáltatniok. (Azért csak ezen birtokok után, mert a többiek mind más egyházmegyéhez tartoztak.) Mikor a jelzett évben csere útján a veszprémi püspök ezekről a tizedekről a prépostság javára lemondott, a jurisdictionális jogot e területre továbbra is fenntartotta: exceptis iuribus magistralibus, archidiaconalibus, debitis consuetis et obediencia, quam sacerdos de Chuth nobis facere tenetur. Amikor a püspöki oklevél elsorolja ama birtokokat,

[1] Notitia Hungariae III. 517.

[2] Mon. Strig. II. 368. és 370.

amelyekről a tizedek őt illetik, világosan különbséget tesz a Csepel-szigeten és az azon kívül fekvő birtokok közt, mondván: «. . . decimas nostras episcopales . . . super terris et villis ecclesie eiusdem Leushachii de Chuth, *intra et extra Magnam Insulam existentium:* duarum scilicet villarum Harus vocatarum et cuiusdam tercie terre, Fedemus nuncupate. (Ezek voltak Csepel szigetén — intra Magnam Insulam.) . . . Item ville ipsius Chuth et terre Kuchula nominate, que sub eisdem metis distinguuntur». (Ezek voltak a Csepel-szigetén kívül — extra Magnam Insulam.)

Kérdés: mily messze terjedt ez az «extra Magnam Insulam» kitétellel jelölt terület? Erre feleletet ad egy, az 1270-es évekből való oklevél,[1] amely szerint a margitszigeti apácák királyi adományként megkapták a Csepel-szigetén lévő Syung v. Syun földet. A birtokba való beiktatásnál megjelentek: Petrus comes de Magna Insula, majd a «*commetanei eciam et vicini eiusdem terre*», akik között első helyen említi az oklevél a Csútot képviselő Gergely nevű perjelt és Lőrinc nevű rendtársát, azonkívül Fedemus monostori birtok részéről (a perjel és egyik rendtársa személyes megjelenése ellenére) külön, néhány névszerint megnevezett jobbágyot.[2] Habár tehát Csút nem feküdt Csepel-szigetén, nyugat felől mégis szomszédos volt a csepelszigeti birtokokkal. Olyan Duna-szigeten kellett tehát lennie, amely a jelzett területtel, mégpedig Csepel községtől Thököly határáig, szomszédos. Ilyen nagyobb sziget csak egy van e vonalon: Háros-szigete.

De hogy Csút-szigete Csepel-szigetétől valóban nem eshetett messze, arra nézve más bizonyítékok is állanak rendelkezésünkre. Amikor a XIII. század vége felé a csepelszigeti plébánosok felmondták az engedelmességet a veszprémi püspöknek, illetőleg József archidiaconusnak, ezek kiközösítéssel sujtották őket, s a kiközösítést jóváhagyó Lodomér esztergomi érsek annak kihirdetésével a csúti prépostot és a pesti plébánost bízza meg, mint akik Csepel-szigetéhez a legközelebb voltak.[3] A kihirdetés végrehajtásáról is Péter csúti prépost tesz jelentést 1309-ben.[4] Lehetetlenség ez esettel kapcsolatban a mai Alcsúth vidékére gondolnunk, mert hiszen oly messze Csepel-szigetétől a kiközösítés kihirdetése teljesen céltalan dolog lett volna. Hogy a csúti prépost ily megbízást kapott, annak jele, hogy monostora Csepelhez közel esett.

Eddigi megállapításainkat kiegészíti három újabb adattal Karácsonyi János.[5] Az egyikkel, Gergely, milkoi püspök dunai hajóútjával kapcsolatban, bebizonyítja, hogy Csút-szigetének a Duna vonalán, Buda és Ercsi között kellett feküdnie. Az egyházi helyek, amelyeket Gergely püspök hajón utazva meglátogatott, a következők: Okt. 21-én Dömös; 22-én Visegrád; 23-án Óbuda; 25-én Új-Buda; 26-án Csút; 28-án Ercsi; 29-én Duna-Földvár stb. Csútot tehát Új-Buda és Ercsi között érintette. Második adatával még közelebb, Tétény szomszédságába visz minket Karácsonyi. 1279. júl. 13. és 25-e között u. i. IV. László király Tétényben, a Duna mellett országgyűlést tartatott, amelyen főként a kúnok megtérítéséről volt szó. A király — úgymond — egyrészt, hogy a kúnok esetleges támadása ellen biztonságban legyen, másrészt, hogy az országgyűlés és a királyi udvar közt az érintkezést megkönnyítse, a közeli Csút-szigeten tartózkodott udvarával, ahol oklevelet is adott ki: Datum in insula Chuth, a. 1279., in octava beate Margarethe virginis (júl. 20.).[6] Ezekből Karácsonyi végső következtetése: Ott kellett tehát valahol Tétény közvetlen szomszédságában lennie a csőti (csúti) szigetnek, meg a rajta levő prépostságnak.

Előzőleg, Syung határjárása alkalmából már kimutattuk, hogy Csút szomszédos volt a Csepelsziget ama részével, ahol a Laki-hegyet találjuk. Ha Karácsonyit utolsó adata: a törökkorabeli Érd és Csút-szigetének együttes említése némileg el nem téríti a végső következtetéstől (valószínűleg Csút is egy érdi gazdasági körhöz tartozott), csak rá kellett volna néznie a térképre s Tétény mellett meglelte volna a keresett szigetet, ha nem is Csút, de legalább Háros néven, s mindazt, amit az Érd mellett feltételezett szigetre vonatkoztatott, vonatkoztathatta volna Háros-szigetére.

De ahova ő nem jutott el, bár teljesen logikus volt a levezetése, oda véletlenül, téves névelemzés alapján elvezet bennünket Mallyó, a XVIII. század végén élt premontrei rendi historikus. A pre-

[1] Dl. 25,043.
[2] A Csepel-szigeti Thököly is határos volt Syunggal.
[3] Mon. Strig. II. 417. és 396.
[4] Fejér, IX/7. 734.
[5] A csőti prépostság holléte. Religio, 1913. 636.
[6] Fejér, V/2. 549.

montreiek somogymegyei Kaposfő nevű monostorát a rend külföldi annalistái «Chöpefő»-nek írták, amely névhez aztán Mallyó azt a magyarázatot fűzte: «Fortassis Chöpelfő (Csepelfő), quasi caput et originem insulae Csepel dixeris et reapse non procul a pago Csepel, *in insula*, quam dexter Danubii alveus format, *monasterium extitisse* Belius testis est».[1] Nem tudta, hogy e szavaival a csúti monostor romjaihoz vezet bennünket, amelyet pedig ő is a Csallóközbe helyezett!

Bél Mátyás e leírásában a monostor maradványairól is megemlékezik, bár egyáltalában nem mondja, hogy azok premontrei monostor romjai, mert hisz az ő korában ennek a prépostságnak a létezéséről is alig tudtak. «A szigetek közül — mondja — leginkább azt a fácánokban bővelkedőt dicsérnéd, amely a *Promontorium alatt* (ez Budafok), *Háros pusztával szemben, Tétény fölött látszik.* Körülbelül 5000 lépés a hosszúsága, szép erdők borítják és mert az erdő fáit majd mindenütt gyümölcsfák is tarkítják, a fácánoknak nemcsak menedéket, hanem táplálékot is nyujt; a vizek sem egykönnyen öntik el, hacsak szokatlan áradás nem következik be. *E szigeten régi épületmaradványok is láthatók: a lakók azt mondják, hogy valamikor zárdaszűzek monostora volt.* Bármint volt a dolog, csak igen nehezen lehetne a régi épület eredetét és sorsát felkutatni».[2] Hát épp e régi épületnek eredetét és sorsát kutatjuk. Sajnos, talán már nagyon is elkésve, mert az idő vasfoga napról-napra jobban pusztítja a régi emlékeket. Mégis, nyomokat itt is, ott is találunk.

Károly János Fejér vármegye tört. III. 424. lapján szintén megemlékezik e romokról. «Ma már a Szigetben (Csepel) semmi nyoma sincs sem a két Háros, sem Födémes[3] és Szőllős faluknak, *de van a régi Alháros falu irányában, közel a tétényi parthoz egy terjedelmes és erdőlepte nagy sziget, melynek Háros a neve, s amelyben* a vadászlak mellett egy régi rom is áll, de mely időből, vagy mi volt, nem tudni; *lehet, hogy a premontreieknek egy kis mansiójuk volt az,* s bár az adománylevélben e sziget nincs megemlítve,[4] oda tartozott az a Két Háros faluhoz». Ha Károly János fordítva következtet, mindent megmagyarázhatott volna; kezében tartotta a kérdés megoldását, hisz önkéntelenül is minden idevezette, de e helyett a messze fekvő Alcsúthra ment s ott kereste mindenáron *Csút-szigetét.*

Amikor kézhez kaptam Csepel-szigetének telekkönyvi rajzát, ott a Dunaágban, Budafok és Tétény között Háros-szigete is jelezve volt, de az egész szigeten csak egy kis rom jelzését találjuk, a többi rész mind erdőnek van feltűntetve. E rom Csepel-sziget felé egészen belenyúlik a Dunába: ugyanazok a maradványok, amelyekről Bél Mátyás tesz említést és amelyeket Károly János a 90-es években még nem látott s amelyek mellett vadászlak is épült.

1934. márciusban terepszemlére mentem e szigetre, de már sem a vadászlakot, sem a régi romokat (épületmaradvány formájában) nem láthattam: a háború alatti és utáni építkezések alkalmával a vadászlakot is lebontották, a romok még használható anyagát is beépítették az ottani hatalmas raktárakba s a partot azon a helyen erősen feltöltötték. A régi romok helyén megkezdett (nem szakszerű) ásatások falakul szolgált terméskövéket, sőt egész falrészeket hoztak felszínre, míg e romok folytatásaként a Duna medrében ma is látszanak alacsony vízállásban falak maradványai; ezek azt igazolják, hogy a monostor egészen a Dunaparton épült s hogy azóta a Duna medre sokat emelkedett s szakszerű ásatások esetén a feltöltött parton is mélyen kell majd leásni, hogy az alapokat megtalálhassák.

A mai Háros-szigeten állott tehát a híres csúti monostor, mely egy 1480-i oklevél szerint elég bőségesen volt mindennel ellátva és felszerelve és nagyszerű épületekkel díszítve, ahol egyszerre 15 premontrei szerzetes is szokott élni; az istentisztelet igen szép és fölséges volt e monostorban és másképen is ottan az élő szerzetesek tudományos képzettsége és nemes erkölcsei révén a hívek, különösen a szomszédok nagyon épültek . . .[5] Később hanyatlás állott be. Az épületek 1480-ban már vagy összedőltek vagy összeomlással fenyegettek. Nem csoda, ha 500 év multán még nyomaira is nehéz ráakadnunk, de hisszük, hogy a hely géniusza egykor itt is új életre fog támadni, amint új életre támadt a margitszigeti Szent Mihály kápolnával.

Oszvald Arisztid.

[1] Mallyó: Kézirat.
[2] Belius: Notitia Hungariae, tom. III. 517.
[3] 1518-ban is már csak predium. Dl. 22,611.
[4] Persze, Háros néven nem!
[5] Mon. Rom. Episc. Wespr. III. 260.

A MAGYAR ANJOUK CÍMERES EMLÉKEI.

A magyar Anjouk teljes címere a következő volt: hasított háromszögű pajzs jobb mezejében pólyák, bal mezejében liliomok, a pajzson takaróval, koronával díszített csöbörsisakon két strucctoll közül kinövő, csőrében patkót tartó struccfő. A pajzs a XIII—XIV. századokban használt háromszögalakú pajzs, melynek legszebb ábrázolásai a királyi nagypecsétek hátlapján láthatók. A pajzsmezőket kitöltő címerképek közül a pólyák az Árpád-ház, a liliomok pedig az Anjou-ház címerei.

A pólyák és liliomok elhelyezéséről a magyar Anjou-címerben Pór Antal ismételten azt írta,[1] hogy I. Károly király uralkodása alatt a liliomok, Nagy Lajos király alatt pedig a pólyák foglalták el a címerpajzs előkelőbb, vagyis jobb felét, s ezt a gyakorlatot azzal törekedett indokolni, hogy I. Károly király származására különös súlyt helyezett s ezt juttatta kifejezésre családi címerének hangsúlyozása is.

I. Károly király valóban számos oklevelében hangsúlyozta azt, hogy a magyar trón őt származása alapján illette meg.[2] A leszármazás azonban azért adott neki jogcímet a magyar trónra, mert anyai ágon az Árpád-házi királyok utóda volt, s minthogy ezek címeréül a pólyás pajzsot tekinthetjük, inkább ennek kiemelése látszott volna indokoltnak; amint utóbb így is alakult a magyar Anjou-címer. A magyar Anjou-címer első megjelenése azonban úgy is magyarázható, hogy a pajzs jobboldali mezejében állott az apai, baloldali mezejében pedig az anyai címer.

A leszármazás hangsúlyozása ellenére I. Károly király első nagypecsétjén a magyar Anjou-címernek nyoma sincs, hanem ehelyett a kettős kereszttel kitöltött pajzsot látjuk a pecsét hátlapján; miként IV. Béla királytól kezdve összes Árpád-házi királyaink ezt vésették pecsétjeik hátlapjára. Ez a kettős kereszt először III. Béla király egyik érmén jelenik meg.[3] Ez azonban alig tekinthető egyébnek, mint az érmeken használt kereszt bizánci változatának, amiből további következtetéseket levonni nem szabad. Ezzel szemben Imre király pecsétein a kettős kereszt az uralkodó kezében tartott országalma díszeként van feltüntetve,[4] s valószínűleg az országalmáról, amelyet ma is a kettős kereszt díszít, jutott IV. Béla király uralkodása alatt a királyi pecsét hátlapjára éppen úgy, mint az Anjouk lilioma is eredetileg a királyi jogar díszéül szolgált s utóbb az Anjouk címerévé lett. E tekintetben nem értünk egyet Döry Ferenc nagybecsű tanulmányával,[5] ahol a kettős kereszt vallásos jelvényként van feltüntetve, amely csupán később alakult címerré. A különbség csupán az volt a kettő között, hogy a magyar kettős kereszt a királyi méltóság szimbolumaképen jelent meg kezdetben a pecsétek és érmeken, s mint ilyen utóbb az ország címerévé lett. Igazolják ezt azok a pecsétek, melyek trónüresedéskor vagy a királyi hatalom gyakorlásának akadályoztatása esetén voltak használatosak. Ilyen volt az Erzsébet és Mária királynők fogsága idején használt pecsét s ilyen pecsétet rendelt vésetni az 1445. évi dekretum 15. szakasza, mely a kettős keresztet Magyarország címerének mondotta.[6] Erre célzott Mátyás király 1479. évi levele is, mely a kettős keresztet[7] ugyancsak Magyarország címerének mondotta.[8] Egyszóval az uralkodást jelző kettős kereszt a XIV. században már az ország címeréül tekintetett, s I. Károly király is azt hangsúlyozta első nagypecsétjén, hogy a magyar trónt elfoglalta, illetőleg, hogy uralkodik Magyarországon. Második

[1] Arch. Értesítő 1900 évf. 197. l., Turul XXV. k. 152. l.

[2] Regnum nostrum Hungarie jure et ordine geniture nobis debitum.

[3] Corpus nummorum Hungariae I. k. 7. tábla 112. ábra.

[4] Magyar Nemzet Története II. k. 344. és 352. ll.

[5] Turul XXXV. k. 20. l.

[6] Item quod disponatur unum sigillum, in quo sit signetum crucis, sicut signetum Hungariae.

[7] Magyarországi Régészeti Emlékek II. k. 2. rész 128—129. ll.

[8] Duplicatam illam crucem, que regni nostri insigne est, gentem Hungaricam potius triplicare velle, quam consentire.

és harmadik nagypecsétjén is a kettőskeresztes pajzs látható a hátlapon; de trónképpel ellátott oldalukon már a magyar Anjou-címer is megjelenik, mégpedig a Pór Antal által hangsúlyozott módon, vagyis mindig a liliomok töltik ki a hasított pajzs jobboldali mezejét. E gyakorlatot azonban ennek ellenére sem lehet állandónak mondani, mert mindenekelőtt I. Károly király ezüstgarasainak hátlapján [1] a teljes magyar Anjou-címert látjuk, t. i. jobbra dűlő háromszögű hasított pajzs jobb mezejében 4 pólyát, bal mezejében pedig 4 liliomot, míg a pajzson nyugvó takaróval és koronával díszített csöbörsisakon két strucctoll közül csőrében patkót tartó struccfő emelkedik ki. I. Károly király pénzei a veretés évét még nem tüntetik fel, s forgalombahozataluk időpontját is lehetetlen megállapítani; mindazonáltal nem tekinthetjük önkényesnek a pólyák és liliomok elrendezését, mert ez I. Károly király egyetlen olyan érme, mely a teljes magyar Anjou-címert, nevezetesen a pajzsot és sisakot együtt tünteti fel. Lehetetlen elképzelni, hogy az érem mintázója éppen itt tévedett volna.

Vannak ezenkívül I. Károly király uralkodása alatt készült olyan dénárjaink, amelyek az előbbivel azonos elrendezésű címerpajzsot mutatnak, s csupán a sisak hiányzik róluk.[2] Ezek határozottan megdöntik azt az állítást, mintha I. Károly király uralkodása alatt állandóan a címerpajzs jobboldalára helyeztettek volna a liliomok. Elismerjük, hogy az érmek túlnyomó részén olyan volt a sorrend, amilyent Pór Antal említ; [3] ebből azonban nem lehet merev következtetéseket levonni, mert sok a kivétel.

Ha most az I. Károly király uralkodása alatt használt magyar Anjou-címerpajzs alkotó elemeit egyenként vizsgáljuk, akkor arra az eredményre jutunk, hogy a pólyák és liliomok ábrázolása sem számra, sem elrendezésükre nézve nem volt egyforma, hanem e téren bizonyos szabadság érvényesült. A pólyás oldalon, úgy látszik, a négyes szám volt az uralkodó, mert I. Károly király második és harmadik nagypecsétjének kis címerpajzsain négy pólyát látunk s ugyanennyit ezüst garasain is,[4] sőt a dénárokon és obulusokon is találunk hasonló példákat.[5] Azonban arra is vannak éremtani adataink, hogy csupán három pólyát tartalmaz a pajzsmező.[6]

Míg a pólyáknál csupán a szám ingadozik, addig a liliomoknál a szám és az elrendezés egyaránt ingadozó. Ez főleg az érmekre vonatkozik, melyeken a liliomok száma 2 és 8 között váltakozik. Ennek az a magyarázata, hogy az Anjou-címer nem meghatározott számú liliomból, hanem általában liliomokkal borított pajzsmezőből állott, s a liliomok nagysága szerint több vagy kevesebb fért el a pajzsmezőben. Ezenfelül a liliomok részben vízszintes vonalban vannak elrendezve, részint haránt párhuzamosan, amint ezt I. Károly király aranyforintján és ezüst garasain is láthatjuk.[7]

A magyar és Anjou-címerek egyesítése nem I. Károly királytól származik. Megvolt ez már előbb is, amint erre több példát is hozhatunk fel. A magyar és Anjou királyi házak rokonsága, t. i. V. István magyar király leánya, Mária révén jött létre, aki 1270-ben került Nápolyba, mint Károly nápolyi trónörökös arája, 1285-ben pedig férjével együtt a nápolyi trónra emeltetett s férjének 1309-ben történt haláláig Nápoly királynéja volt. Özvegysége alatt sem hagyta el Nápolyt, hanem 1323-ban bekövetkezett haláláig ott élt.[8] Már Mária nápolyi királyné használta a magyar Anjou-címerpajzsot, miként ezt a nápolyi klarisszák számára építtetett templom magyar Anjou-címerpajzsai igazolják.

Arra is van adatunk, hogy az említett Károly nápolyi király és Mária királyné fia, Martell Károly, aki IV. László király halála után igényt tartott a magyar trónra, egyesítette a magyar- és Anjou-címereket. Villani János firenzei történetíró ugyanis feljegyezte róla, hogy amikor 1295-ben Firenzében fényes kíséret élén fogadta Franciaországból hazatérő atyját, kíséretének tagjai címerpajzsaikon kék mezőben ezüst liliomokat viseltek s a pajzsot vörös és ezüst sávok szegélyezték. Utóbbiakban lehetetlen fel nem ismerni a magyar pólyás címert.[9]

[1] Corpus nummorum regni Hungariae II. k. 1. tábla 7. ábra.

[2] U. o. 2. tábla 18., 19. és 45., továbbá 3. tábla 48. és 54. ábrák.

[3] U. o. 1. tábla 2. és 3. ábrák.

[4] Corpus nummorum II. k. 1. tábla 3. és 4. számok.

[5] U. o. II. k. 1—3. táblák.

[6] U. o.

[7] U. o. 1. tábla 2. és 3. ábrák.

[8] Arch. Ért. 1905. évf. 385. s kk.

[9] Arch. Ért. 1885. évf. 210. k.

A pólyás és liliomos címerpajzsot továbbá Martell Károly testvére, Lajos toulousei püspök is használta, mint ez síremlékén látható.[1] És ugyanazon Martell Károly leánya, Klemencia francia királyné is 1317. évi pecsétjén.[2] Ennek előlapján a királyné álló alakjától jobbra az Anjou, balra pedig a magyar címerpajzs van; hátlapján viszont úgy az Anjou, mint a magyar címert ugyanazon címerpajzs foglalja be, mégpedig a liliomok a pajzs jobb-, a pólyák annak balfelére esnek, úgy, ahogyan I. Károly király is használta.

Általában amióta I. Károly királlyal a nápolyi Anjouk a magyar trónra jutottak, liliomos címerükhöz mindig hozzáfűzték a magyar pólyákat s ez az összetett címer lett a nápolyi Anjouk megkülönböztető jelvénye. Így a heidelbergi Manasse-kodex 43. lapja Róbert király várát a liliomos lobogón kívül a pólyás lobogóval is feldíszítette.[3] Az aranygyapjasrend lovagjainak párizsi címeres könyvében René lotharingiai herceg és nápolyi címzetes király címerében is láthatók a magyar pólyák.[4] I. Ferrante nápolyi király aranypénzei pedig oly módon ábrázolják a magyar Anjou-címert, hogy a pajzs jobboldali mezejét 4 ezüst pólya, a baloldali mezőt pedig 4 egymás fölött álló liliom tölti ki[5] s ugyanilyen az aragóniai címer is.[6]

A Károly király uralkodása idejéből fennmaradt emlékek közül a szepeshelyi székesegyház egyetlen falfestménye a többszörös meszelés alól megrongálva került ki s alsó részét Stornó egészítette ki. A kép a rozgonyi diadal emlékezetére készült 1317-ben s az uralkodó megkoronáztatását ábrázolja. A térdeplő király mögött a magyar Anjou-címer látható, jobbról a magyar pólyákkal, balról az Anjou-liliomokkal, de a pajzs háromszögű alakját a festő tojásdadra torzította s kerettel is ellátta.[7]

Ugyancsak Károly király uralkodása idejéből való a szedléri keresztelőmedence is, melynek harangalakú alapzatán 8 magyar Anjou-címer látható. A balradőlt címerpajzsban jobbról haránt-párhuzamos 14 liliom, balról 4 pólya van elhelyezve, a pajzson elhelyezett koronás és takarós csöbörsisakot pedig 2 strucctoll közül kinövő patkós struccfej díszíti.[8] Ugyanígy ábrázolja a magyar Anjouk címerpajzsát a Codex Seffken néven ismert középkori címereskönyv, nevezetesen a liliomokat a pajzs jobb, a pólyákat pedig annak bal mezejébe helyezve.[9]

I. Károly király felesége, id. Erzsébet királynő még 1338-ban is úgy használja a magyar Anjou-címert, hogy a liliomok állanak a pajzs jobb oldalán, amint ezt a kettős pecsétjének trónképes és kettőskeresztes oldalán elhelyezett kisebb címerpajzsok igazolják.[10]

Mindezekből arra kell következtetni, hogy a magyar Anjou-címerpajzs első alakja mégis az volt, hogy a liliomok állottak a pajzs jobb, a pólyák pedig bal mezejében.

Nagy Lajos király címerét Suchenwirt krónikája úgy írja le, hogy hasított pajzs jobb mezejében nyolc pólya váltakozik, világossárga gyöngyökkel és rubinokkal kirakva, bal mezejében pedig égszínkék alapon domború arany liliomok láthatók s a pajzson nyugvó arany sisakot két strucctoll közül kiemelkedő s csőrében arany patkót tartó koronás struccfő díszíti.[11] Az uralkodó első nagypecsétjéről még hiányzik ugyan a magyar Anjou-címer, s az Anjou-házi leszármazás csupán abban jut kifejezésre, hogy a pecsét hátlapján a kettős keresztet tartalmazó pajzsmezőt liliomok töltik ki.[12] Második nagypecsétjén már erősebben kifejezésre jut az Anjou-házból való származás, t. i. a trónképen nem csupán a trónkárpitot díszítik a magyar Anjou-címeres rutapajzsok, hanem a trón jobboldalán is magyar Anjou-címeres háromszögű pajzs látszik, míg a kettős kereszt a trón baloldalán elhelyezett hasonló pajzsban kapott helyet. Ugyanazon nagypecsét hátlapján a szokásos háromszögű pajzsot liliomokkal kitöltött hatos keret veszi körül, a pajzsban álló kettős keresztet pedig liliomok díszítik.[13]

[1] Arch. Ért. 1893. évf. 431. l.
[2] Douet d'Arcq: Collection de sceaux. I. k. 288. l.
[3] Turul X. k. 183. l.
[4] U. o. 181. l.
[5] Berzeviczy: Beatrix királyné. 57. l.
[6] U. o. 111. és 116. ll.
[7] Szepes megye művészeti emlékei II. k. 21. l.
[8] Szepesmegye művészeti emlékei III. k. 9. l.
[9] Turul XXII. k. 8. l.
[10] Czobor és Szalay: Magyarország tört. emlékei I. k. 92. l.
[11] Pór: Nagy Lajos 217. l.
[12] U. o. 372. l.
[13] U. o. 374. l.

Egyébként Nagy Lajos király már hercegi pecsétjén is használta a magyar Anjou-címeres rutapajzsot, de itt még a pajzs jobboldalán állanak az Anjouk liliomai.[1] A magyar Anjou-címeres pajzs látható egyik titkos, valamint négyszögű gyűrűpecsétjén is,[2] amivel szemben a teljes magyar Anjou-címert tartalmazza másik titkos pecsétje, t. i. jobbradőlt magyar Anjou-címeres pajzs, felette két strucctoll közül kiemelkedő patkós struccfővel.[3]

Nagy Lajos király lengyel királyi pecsétjén is használta a magyar Anjou-címeres pajzsot, amely itt a trónkép jobboldalán látható. Ugyanezt használta Nagy Lajos király felesége, Erzsébet királyné is, amint azt titkos pecsétje mutatja.[4]

Nagy Lajos király leányai közül Mária magyar királynő nagypecsétjének előlapja teljesen azonos Nagy Lajos király második nagypecsétjének előlapjával; nevezetesen a trónkép jobboldalán a magyar Anjou-címeres pajzsot, baloldalán pedig a kettős keresztet tünteti fel; hátlapja azonban egészen más, mert a kettős keresztet tartalmazó pajzsot négyes keret veszi körül s a pajzs két oldalán 1—1 patkót tartó egész struccmadár látszik.[5] Hedvig lengyel királynő pecsétjén pedig hármas keretben 2 kerektalpú pajzs látható, melyek közül a jobboldali a lengyel sast, a baloldali pedig a magyar Anjou-címert tartalmazza.[6] Így írja le a magyar Anjou-címert Péter krakkói püspök is.[7]

Nagy Lajos király címerének legművészibb példányai az aacheni kápolna számára készült templomi kellékeken láthatók, melyek közül idők folyamán több darab elkallódott, de a megmaradtak is rendkívül értékesek számunkra. Nagy Lajos királyt IV. Károly cseh király példája indította a kápolna-alapításra, miután ez ott előzetesen 1364-ben oltárt alapított a cseh zarándokok számára.[8] 1367. október 27-én jelentette az uralkodónak a végrehajtással megbízott pilisi apát, hogy az építkezés befejezést nyert s a kápolna a következő templomi kellékekkel szereltetett fel: 3 kazula, 4 tunika, 5 alba stólákkal és manipulusokkal, 3 selyem cingulus és 3 teljes ornátus, továbbá 2 aranyozott kehely, 2 aranyozott és 2 ezüst ampulla, 2 ezüst gyertyatartó, 3 ereklyetartó, Szent István, Szent László és Szent Imre ereklyéivel, 2 ezüstkeretbe foglalt kép és egy misekönyv.[9] A kápolna 1370. január 2-án adatott át az aacheni városi tanácsnak,[10] és a pilisi apát 1381. június 9-én számolt el az építési költségekről.[11] A templomi felszerelések meglevő darabjai kivétel nélkül a magyar Anjou-címerrel vannak ellátva. Így az egyik képkereten a magyar Anjou-címerpajzs s a patkót tartó strucc rutapajzsban, a koronás lengyel sas és a magyar kettős kereszt pedig rutapajzsban álló háromszögű pajzsban váltakoznak.[12] A másik ezüst képkereten a lengyel koronás sas és a magyar Anjou-címer háromszögű pajzsban, a magyar kettős kereszt és a magyar Anjou-címer rutapajzsban, végül a patkót tartó strucc négyszögű mezőben követik egymást.[13] Ezeken kívül van még egy harmadik ezüst képkeret is, melynek címeres díszítése az utóbbival azonos.[14]

Az ereklyetartók egyikének négyeskeretű talpán a felső mezőben elhelyezett zománcos lemezek közül kettőn a magyar Anjou-címeres háromszögű pajzs, jobbról 4 pólyával s balról harántpárhuzamos 11 liliommal; kettőn pedig 2 strucctoll közül kinövő patkós struccfővel díszített koronás sisak látható.[15] A másik ereklyetartó hatoskaréjú talpán rutapajzsban a magyar Anjou-címer, jobbról 4 pólyával s balról harántpárhuzamos 9 liliommal, a koronával és takaróval fedett csöbörsisakon 2 strucctoll közül kinövő patkós struccfej, továbbá a koronás lengyel sas vannak váltakozva feltüntetve.[16] Az ezüst gyertyatartók négyeskeretű talpára 4 zománclemez van felerősítve, melyek közül kettőn a magyar Anjou-címerpajzs, jobbról 8 pólyával s balról harántpárhuzamos 8 liliommal, kettőn pedig a takaró-

[1] Magyar Nemzet Története III. k. 127. l.
[2] U. o. 174. l.
[3] U. o. 290. l.
[4] Pór: Nagy Lajos 150. l.
[5] Magyar Nemzet Története III. k. 365. l.
[6] Bárczay: A heraldika kézikönyve 31. l.
[7] Monumenta Poloniae V. k. 135. l.
[8] Békefi: A pilisi apátság tört. I. k. 162. s kk.
[9] Fejér IX. 4. 91. l.
[10] U. o. 561. l.
[11] Fejér IX. 5. 525. l.
[12] Magyar tört. ötvösmű-kiállítás lajstroma 54. l.
[13] U. o. 56. l.
[14] U. o. 58. l.
[15] U. o. 36. l.
[16] U. o. 40. l.

val és koronával díszített csöbörsisakon 2 strucctoll közül kinövő patkós struccfej látható.[1]

Az aacheni egyház kincstárában maradtak még címerek, melyek valószínüleg a Nagy Lajos király által adományozott templomi felszerelésekhez tartoztak. Az egyik ilyen címer balra dőlt tárcsapajzs, jobbról 4 pólyával s balról haránt elhelyezett liliomokkal, a tárcsapajzs felső jobb csücskén aranysisakos takaróval és koronával ellátott csöbörsisak, melyet 3 strucctoll közül kinövő patkós struccfej díszít.[2] A másik címer nagy magyar Anjou-címeres háromszögű pajzs, melyen 2 csöbörsisak nyugszik, az egyiken 2 strucctoll közül kinövő patkós struccfej, a másikon koronás kétszarvú férfifej.[3] Czobor Béla véleménye szerint az egyik címer misekönyv, a másik pedig miseruhák díszítésére szolgált.[4]

Nem lehetetlen, hogy a hiányzó harmadik ereklyetartó a bécsi udvari kápolnába jutott, mert itt van egy keresztalakú ereklyetartó, melynek négyeskeretű talpára erősített zománclemezeken magyar Anjou-címerpajzs látható, de az ereklyetartó felső részén is megvan ez a címerpajzs, s ezenkívül a koronás lengyel sas és az osztrák címer is rajta van. Utóbbi később kerülhetett rá.[5]

Máriazell is kapott Nagy Lajos királytól fogadalmi Mária-képet, mely jelenleg egyik kápolna oltárképéül szolgál. A fogadalmi kép kerete ezüstből készült s háromszögű pajzsokban elhelyezett kettős keresztek, struccok, lengyel sasok és magyar Anjou-címerek díszítik.[6] Állítólag címeres szentségtartót is kapott a templom Nagy Lajos királytól;[7] a főkapu fölött látható címerpajzsok pedig arra vallanak, hogy az építésben is része volt az uralkodónak.

A csehországi krumaui kolostor Mária-képének keretét is magyar Anjou-címeres pajzs díszíti.[8] Ezt a képet azonban eredetileg nem a kolostor, hanem a kolostort alapító Rosenberg-család kapta Nagy Lajos királytól.

Szent Simon ezüstlemezzel bevont zárai koporsóján, melyet Erzsébet királyné készíttetett, ismételten megtaláljuk a magyar Anjou-címert.[9] Nevezetesen a Nagy Lajos király zárai bevonulását ábrázoló képen s a feliratos táblán a magyar Anjou-címert tartalmazó pajzsot, a háromszögű orommezőkben pedig a teljes magyar Anjou-címert a patkós struccal együtt, ahogyan ezt az aacheni címerek is ábrázolják.[10]

A gyulafehérvári Batthyány-könyvtár 1377. évi misekönyvének kezdőlapján a miniatűrdíszes kezdőbetű közepén is találunk magyar Anjou-címerpajzsot;[11] amiből arra kellene következtetni, hogy e kodex a királyi család rendeletére készült. Szövege azonban e feltevés ellen bizonyít s így meg kell elégednünk azzal a magyarázattal, hogy a magyar Anjou-címerpajzs a kodex keletkezésének időpontját jelzi.[12] A sanktfloriáni ágostonrendi könyvtár lengyel Psalteriuma is magyar Anjou-címerrel van díszítve, ami azt igazolja, hogy e kodex Hedvig lengyel királynő rendeletére vagy használatára készült.[13]

A somorjai pacificale nodusán kétszer is előfordul a magyar Anjou-címerpajzs,[14] amiből szintén Anjou-eredetre kell következtetnünk. A zárai Szent Simon egyház kelyhét a XVII. században átalakították ugyan, meghagyták azonban a kehely talpára erősített magyar Anjou-címerpajzsokat és a patkós struccal díszített sisakokat.[15] Hedvig lengyel királynő templomi kannáján, melyet a dresdeni Grünes Gewölbe őriz, szintén megtaláljuk a magyar Anjou-címerpajzsot.[16]

A runkelsteini várkastélyt díszítő falfestmények egyike labdajelenetet ábrázol, mely felett 3 címerpajzs látható és ezek egyike a magyar Anjou-címerrel van díszítve.[17] Ebből Pór Antal arra következtetett, hogy a falfestmény I. Károly király feleségének, id. Erzsébet királynénak ottani tartózkodását örökítette meg.

[1] Magyar tört. ötvösmű-kiállítás lajtstroma 38. l.
[2] U. o. 37. l.
[3] U. o. 39. l.
[4] Arch. Ért. 1888. évf. 193 s. k. l., Magyarország tört. emlékei I. k. 134. l.
[5] Magyar tört. ötvösmű-kiállítás 35. l.
[6] Magyarországi régészeti emlékek II. k. 2. rész, 178.
[7] Mitteilungen d. Central-Commission XIV. k. 77. s kk.
[8] Arch. Értesítő 1893. évf. 234. s kk. ll.
[9] Czobor és Szalay: Magyarország tört. emlékei I. k. 156. l.
[10] Arch. Közlemények XVIII. k. 5. s kk.
[11] Kalauz az iparműv. múz. könyvkiállításához 9. l.
[12] Hoffmann Edith: Régi magyar bibliofilek 22. l.
[13] U. o. 23. l.
[14] Czobor és Szalay: Magyarország tört. emlékei I. k. 160. l.
[15] Arch. Értesítő 1895. évf. 48. l.
[16] Magyar Nemzet Története III. k. 378. l.
[17] Arch. Értesítő 1900. évf. 197. s kk.

A Nagy Lajos király uralkodása alatt készült Képes Krónika díszítményei sorában ismételten előfordul a magyar Anjou-címer s ez a krónika keletkezésének időpontjával és rendeltetésével magyarázható. Mindjárt az első lap keretdíszében az alsó jobb sarokban ilyen címerpajzsot látunk 4 pólyával és 2 liliommal s ugyanazon keretdíszben megtaláljuk a kettős keresztet és a struccdíszes sisakot is. A csodaszarvas mondát szemléltető miniatürkép felett is ott lebeg a címerpajzs 4 pólyával és 3 liliommal. A rozgonyi ütközet leírását tartalmazó szakasz kezdőbetűjét az uralkodó páncélos alakja díszíti, jobbjában aranyalmával, baljával magyar Anjou-címeres pajzsra támaszkodva, melyben 4 pólya és harántpárhuzamos liliomok vannak. Ugyanazon lap keretdíszében is látható a magyar Anjou-címeres pajzs s végül az Erzsébet királyné esküvőjét ábrázoló képen a kürtösök hangszereiről ugyanilyen címerrel ellátott lobogók függnek alá. A Nagy Lajos királyt ábrázoló iniciálében is megtaláljuk azt s a lap keretdíszében ott díszeleg a kettős kereszt és az Anjouk struccdíszes sisakja.

A legrégibb magyar városi címeradomány 1369. május 7-én kelt s Nagy Lajos király állította ki a kassai polgárok számára.[1] E szerint a kassai polgárok jogot nyertek az uralkodótól, hogy pecsétjeiken vágott címerpajzsot használhassanak, felül kék mezőben 3 liliommal, alól pedig vörös mezőben négy fehér pólyával (formam clypei de signo nostro regio extortam et desuper videlicet cum tractu seu linea flavi coloris tribus imaginibus liliorum compaginatam et subtus quatuor linias rufas et totidem albas lateraliter in perpetuum gestare valeant atque possint). Ezt a címert Fejérpataky László úgy értelmezte,[2] hogy a pajzsfőben az Anjouk családi címere, alatta pedig az országos címer van feltüntetve, amely utóbbi alig volt ez időben még országos címernek tekinthető, s az adománylevél tökéletlen szövege is csupán arra enged következtetni, hogy az uralkodó királyi címeréről van szó, amint V. László király 1453. évi címerbővítő oklevele is így nevezi azt (clipeum cum forma armorum regalium). A pólyás címert csupán II. Ulászló király kancelláriája tekintette országos címernek, mert 1502. évi címerbővítő oklevelében a pólyákat az ország négy főfolyója jelképének mondotta azzal, hogy ez az ország címere (quatuor flumina nominatissima Danubius, Tibiscus, Dravus, Savus, primaria specialiaque huius regni nostri insignia).

A királyi család címerét, az Árpádok pólyás pajzsát, Kassát megelőzően már Buda városa is használta pecsétjében : a város 1337-ben kiállított okleveléről függő kettős pecsétjének hátlapját a pólyás pajzs díszíti.[3] Ez a címer később úgy alakult át, hogy a pólyás pajzsra helyeztettek a várost jelképező tornyok. Ezzel szemben a magyar Anjouk címerét viselte Óbuda városa, amely Nagy Lajos királynak köszönhette, hogy az óbudai káptalan földesúri hatalma alól felszabadult. A város középkori pecsétjét teljesen betölti a szokásos városkép, felette jobbról azonban a magyar Anjou-, balról pedig a lengyel sasos címerpajzs láthatók.[4] Ebből arra kell következtetni, hogy a pecsét Lajosnak lengyel királlyá történt megválasztása után készült.

Ugyancsak a magyar Anjou-címert használta pecsétjében Breznóbánya is, amely 1380-ban lett királyi várossá.[5] Egészen egyedülálló végül a maga nemében az erdélyi Szebenszék 1372. évi pecsétje, mely négyes keretben három háromszögű pajzsot tartalmaz s közülök a felső jobboldali a magyar Anjou-címerpajzsot, a felső baloldali pedig a lengyel sast tünteti fel.[6]

A magyar Anjou-címerpajzs kiegészítéséül szolgáló struccdíszes sisak emlékét Thuróczy krónikája is megőrizte, aki az I. Károly király halála alkalmából Budán tartott gyászistentiszteletet úgy írja le, hogy a templom előtt 3 lovas vitéz állott, kik az elhunyt uralkodó által használt sisakdíszt, t. i. a struccmadarat viselték.[7] Ugyanígy írja le a krónika a Székesfehérvárott tartott gyászistentiszteletet, azzal, hogy a lovakat, fegyvereket s a struccal díszített kocsit a székesfehérvári kolostor kapta meg ajándékképen.[8]

[1] Tutkó : Kassa Tört. évk. 220. l.

[2] Magyar címeres emlékek I. k. 12. l.

[3] Toldy : Budapest régibb és újabb címerei 5. l.

[4] Toldy id. m. 11. l.

[5] Kricskó : A körmöczi kamara 6. l.

[6] Döry Ferenc id. m. 36. l.

[7] In quorum quidem militum dictis regalibus equis insidentium galeis aureis, coronis circumdatis, insignia sub forma struthionis avis, quae per ipsum dominum regem vita sibi comite, haberi et ferri consueverat, habebantur.

[8] Et tandem antedicti trini dextrarii solennes cum armis et operimentis omnibus ipsorum gloriosissimis

A bécsi Képes Krónikában az 1312. évi rozgonyi ütközet leírása előtti miniatürképen ott látjuk a király koronás zárt sisakján a két strucctoll közül kiemelkedő patkós struccfőket. Ezenkívül a Basarad oláhjaival vívott csata leírása előtt látható miniatürképen a király megmentőjének, aki aranyozott páncélban van ábrázolva, fején a koronás csöbörsisakot 2 strucctoll közül kinövő patkós struccfő díszíti, maga a menekülő uralkodó is koronás sisakkal van ábrázolva, de a patkós strucc nélkül.

A patkós struccfő már I. Károly király uralkodása alatt is önállóan jelenik meg az érmeken.[1] Nagy Lajos király uralkodása alatt pedig az érmeken kívül is használatossá lesz. Nevezetesen a pozsonyi városháza címeres kapuboltozatának egyik zárókövén az Anjouk csöbörsisakja látható két strucctoll közül kinövő patkós struccfővel díszítve.[2] Ugyanúgy Nagy Lajos király sírkövének töredékén is a patkós struccfővel díszített sisak látható.[3] Végül Kanizsay István zágrábi püspök, szlavóniai helytartó pecsétjén a Kanizsayak szárnyas saslába felett az Anjouk patkós struccfője is fel van tüntetve,[4] ami a helytartói méltóság kifejezésére szolgált.

Míg a sisakdísznek önálló címerképül való használata nem volt szokatlan a középkori heraldikában, addig egészen szokatlannak látszik az a gyakorlat, hogy a sisakdísz más alakban jelenik meg, amikor önálló címerképül alkalmazták. Ezt már I. Károly király uralkodása alatt tapasztaljuk nálunk. A patkót tartó struccfő helyett ugyanis patkót tartó egész strucc szerepel mint önálló címerkép, miként ezt I. Károly király egyik érmén láthatjuk.[5] Gyakoribbá lesz a teljes struccmadár használata I. Lajos király uralkodása alatt. Ezt a címerképet ábrázolja Nagy Lajos király egyik gyűrűpecsétje,[6] egyik érme,[7] továbbá máriacelli képkerete s megtalálható a Képes Krónika első lapjának keretdiszében, végül Mária királynő nagypecsétjének hátlapján is, utóbbi helyen pajzstartói minőségben. Ennek következtében nem csodálkozhatunk azon, hogy a zürichi Wappenbuch a magyar Anjouk címerét oly módon ábrázolja, hogy a patkós struccot egymásnak dőlt pólyás és keresztes pajzsok közé helyezett kisebb pajzsba állította s a pajzsokon nyugvó sisakot strucctollak közül kinövő patkós struccfővel díszítette.[8]

Mindezekből arra a következtetésre jutunk, hogy a magyar Anjouk liliomos családi címerüket az Árpádok pólyás címerével egyesítették, s ez egyesítés útján új címer támadt. Az új címerben kezdetben liliomos családi címerüket helyezték az előkelőbb helyre, utóbb azonban megadták az Árpádok pólyás címerének az azt megillető helyet. Egészen újszerű a magyar Anjouk címerében a sisakdísz használata, amellyel az Árpádok címeres emlékeiben nem találkozunk. Sisakdíszül a patkót tartó struccot használták, amelynek eredetét eddig egyetlen heraldikusnak sem sikerült megfejtenie. Ez a sisakdísz igen gyakran szerepelt önálló címerkép gyanánt is, többször a struccfő teljes struccá egészült ki, ily esetekben azonban ez a sisakdísz a magyar Anjouk sajátos címerének látszik, mely a család kihaltával teljesen eltűnt.

Gárdonyi Albert.

---

seu attinentiis, cum sartano curru mobili aut ostilario regali, signo regio desuper forma avis struthionis deaurato et gemnis adornato, cum septenis notulis globaribus argenteis et similiter deauratis ob planctus memoriam ineffabilis et luctus amaritudinem iamdicti domini regis in posterum semper in memoriam revocandi cum innumerabilibus supradictarum quantitatum pecuniis dicto monasterio dati et concessi extiterunt.

[1] Corpus nummorum II. k. 2. tábla 15., 30., 38., 46., 3. tábla 57., 58. és 60. ábrák.

[2] Czobor: Magyarország tört. emlékei I. k. 146. l. és Arch. Értesítő 1896 évf. 319. l.

[3] Bárczay id. m. 394. l.

[4] Pór: Nagy Lajos 334. l.

[5] Corpus nummorum II. k. 2. tábla 31. ábra.

[6] Bárczay id. m. 397. l.

[7] Corpus nummorum Hungariae II. k. 4. tábla 76. ábra.

[8] Bárczay id. m. 386. l.

A MADÁCHOK ŐSEI ÉS A KÜRTÖSIEK.

Történet-, irodalomtörténet- és újabban közíróink mindgyakrabban foglalkoznak Madách Imre családjának, a Madách- és a vele közöstörzsű családok eredetének kérdésével. Amit e téren íróink tudnak, röviden a következő: Radon, IV. Béla király udvari embere a tatárjáráskor a király kíséretének tagja. Utódai zólyomi, túróci, nógrádi birtokosok, az idetartozó családok nagyrésze kihalt. Radon egyik fia Madách, akinek szerepéről, mint látni fogjuk, igen megokolatlan vélemények terjedtek el, az egyideig Zólyomban, majd Hont és Nógrád vármegyében megtelepedett Kelecsényi és Sztregovai Madách-család névadó őse.[1] *Latkóczy* Mihály, a Madách-ősök önálló vizsgálója,[2] a család eredetének kérdését téves vágányra tereli. Ő a Madách nevet szlávnak minősíti s Madách nevét, aki a Latkóczy által is idézett egyik oklevél tanúsága szerint királyi apród volt, a tót «medj», azaz méz szótőből teljesen helytelen nyelvészkedéssel «mézes-», «méhcsősz-», vagy «mézesszájú»-nak magyarázza. *Vojnovich* Madáchról írt művében átveszi Latkóczy adatait és tévedéseit, *Harsányi* Zsolt pedig regényes Madách-életrajzában[3] egyenesen túlozza Latkóczy tarthatatlan, a bizonyítható történeti valóságnak ellentmondó szlavizáló törekvését és az első Madách-ősök társadalmi helyzetének ily előnytelen és téves beállítását. Szerencsére *Melich* János kiváló nyelvészünk, a nyelvtudomány kétségbevonhatatlan érveire támaszkodva még előbb bebizonyította a Madách személynév magyar voltát.[4] *Balogh* Károly már Melich bizonyságaira támaszkodva tárgyalja Madách ősei eredetének vitatott kérdését.[5]

Az itt közölt családtörténeti tanulmányunk feladata a történelmi adatok teljesebb összevetése lesz. A történeti bizonyítékok, mint kimutatjuk teljes mértékben megerősítik és a család történetének kiegészítése által betetőzik Melich nyelvtudományi alapon kifejtett megállapítását. E vizsgálatok során érdekes és eddig nem ismert középkori családtörténeti kapcsolatokra lesz alkalmunk rámutatni.

Az eddig ismert adatokon túlmenőleg kiderül, hogy Radon comes már II. Endre és IV. Béla királyoknak, rég a tatárjárás előtt udvari belső embere, több ízben prisztaldusi minőségben kiküldött bizalmasa és előkelő birtokos volt. Származási helye nem Zólyom, mint némelyek vélték. Zólyom ugyanis, mint királyi magánuradalom, csak a Radon születése körüli időkben került az ország gyepűin belül, addig lakatlan terület volt. Radon comes, a Madáchok őse, a nógrádmegyei Kürtös faluból eredt. (A falu középkori neve többízben Oszlár alakban említtetik.) Innen, a nemességnek kedvezőtlen birtokviszonyok miatt, a zólyomi telepítés kezdetekor igen sok, személy szerint is kimutatható kisnemes került Zólyomba.[6] Azonban nemcsak Radon comes származott Kürtösről, hanem, mint egy eddig észre nem vett oklevéllel[7] való egybevetésből kitűnik, bizonyos Kürtösi Narad (Nyárád?) is, akinek fiaival közösen Radon comes fiai, köztük Madách is, Nyitramegyében is birtokosok. Az imént említett, eddig figyelembe nem vett oklevél alapján megállapítható, hogy a családtörténeti irodalmunkban máig ismeretlen Kürtösi Narad fiai nem mások, mint a genealogiai íróink által *Dobák-nemzetség* név alatt nyilvántartott XIII. századbeli ipolyvidéki családtörzsnek az ősei. Róluk, miután 1243-ban egy hatalmas nyitramegyei uradalmukat ipolyvidéki birtokokra cserélték fel s más korábbi adatot róluk nem ismertek, mindezideig azt tartották, hogy Nyitrából kerültek az Ipolyvidékre. Ez a feltevés azonban megdől. Családjuk csakúgy, mint Kürtösi Radon comesé, a Madách-család őséé, kürtösi eredetű és Naradot, Radonhoz és a

[1] *Nagy* Iván I. 148.; VII. 224.; IX. 559.; X. 311.; Pótkötet 58.

[2] *Latkóczy* Mihály: Madách ősei. Különlenyomat. Budapest, 1901.

[3] *Harsányi* Zsolt: «Ember küzdj . . .» Madách életének regénye. Budapest, 1933. Itt egyik helyen ily kijelentéssel találkozunk: Madách, Radon fia, a család őse «tót ember volt atyjával együtt, ahhoz alig fér kétség».

[4] Magyar Nyelv 1919. 1—2.; 1933. 3—4.

[5] Madách az ember és a költő. Budapest, 1934. 15 l.

[6] *Wenzel* IV. 92., 181.; VI. 409., 414. *Anj. O.* VII. 52.

[7] O. L. Ivánka cs. lt. 1251. év.

többi kürtösvidéki nemesi közbirtokoshoz hasonlóan, a nemességnek kedvezőtlen itteni birtokviszonyok indítják nyitrai birtokszerzésre. Az adatok végső összevetése pedig azt bizonyítja, hogy Kürtösi Radon comes, a Madách- és a vele közös eredetű családok első, eddig ismert ősatyja senki más, mint e Kürtösi Naradnak egyik, a Dobák-nemzetség ágán csak egyszer, a Radonhoz hasonló Dona néven említett, ugyancsak a királyi udvarban élő fia.

Tárgyalásunk menetét tekintve, először a család ősének, Radon comesnek és atyjának Kürtösi Naradnak a kilétével és szerepével foglalkozunk. A Dobák-nemzetség lesz vizsgálatunk második pontja. Végül pedig rátérünk a Radon comestől származó családok kialakulásának és elhelyezkedésének tárgyalására.

I.

Kürtösi Radon comes 1223-ban [1] és 1233-ban II. Endre király prisztaldusa.[2] Előbbi évben ura megbízásából a zólyomi ispánság liptói kerületében Hudkonth comest Revuca föld birtokába iktatja. 1235-ben II. Endre királytól a zólyomi ispánság turóci distriktusában fekvő tíz ekényi két Pribóc falut kapja [3] és valószínűleg ugyanekkor, mindenesetre még Endre királytól, azt a hatalmas zólyomi, garamparti jószágot, amelyben 1250-ben IV. Béla király őt és fiait már csak megerősíti.[4] Utóbbi, a XIII. század közepén még névtelen és néptelen birtokából alakulnak ki a Radon és utódai által alapított, részben személyneveiket őrző falvaik: Garamszeg (a XVI. századig gyakran Gálfalva néven, Radon egyik unokája nevét őrizve), Petőfalva, Illésfalva, Lukóca és Farkasfalva. Eredetileg Radon birtoka lehetett a nevét viselő Radvány, — Raduana, Radona — valamint Királyfalva is. Ezeket talán IV. Béla király vette vissza tőle.

Radon comes nem települt meg hatalmas zólyomi jószágán, hanem továbbra is a királyi udvarban maradt. IV. Béla király belső embere, a tatárjáráskor is a Dalmáciába és Horvátországba menekülő király szűkebb környezetének tagja.[5] A tatárjárás után ura oldalán tér vissza az országba s már fiaival együtt szolgálja őt. Mint maga a király mondja 1250. évi oklevelében: «. . . cum propter insultum Tartarorum ad partes maritimas processissemus, quidam nomine Radun nobiscum circa mare commorando, nobis fidele servicium exhibuit, et postmodum, cum de maritimis pervenissemus, idem Radun, cum filiis suis *Toma*, *Modach* et Tobia in domo nostra continuo commorando multiplicia servicia et diversa exhibere non cessarint».

Hűségükért Radont s nevezett fiait zólyomi garamparti birtokukban megerősíti.[6] Radon ez évben szerepel utoljára. 1251-ben fiai már nélküle említtetnek. Ez évben Béla király engedélyével az esztergomi káptalan előtt «*Dubak*, filius *Narad* de villa *Curtus*, pro se et pro fratre suo *Tyba* et *Thomas*, filius *Naradun* de alia villa *Curtus*, pro se et pro fratre suo *Modach*» a Béla királytól közösen nyert *Cucera* n. földjüket tíz ezüstmárkán eladják Kopasz Ivánkának, (a Draskóci Ivánka-család ősének). Radon nevét az oklevél Naradunnak írja, olymódon, hogy a «Na» szótag a sorvégre kerül s az új sorban kis betűkkel következik a «radun». Naradun és Radon azonossága kételyen felül áll. Radonnak az imént említett eladásban résztvevő fiai nem mások, mint akik Béla király fenti, egy évvel előbb kiadott oklevelében említtetnek.[7] Míg a «Curtus» név a nógrádmegyei Kürtös falunak felel meg. E Kürtösön Radon és utódai kimutathatólag birtokosok; Radon utódainak egyik elágazása itt is telepedett meg s innen is nevezte magát (Kürthössy de Kürtös). Valószínű, hogy az oklevélírót a Narad és Radon nevek közt mutatkozó hasonlóság késztette az elírásra. Az a tény, hogy itt Radon comes Kürtösi néven szerepel s ezt a nevet viseli ama Narad is, akinek fiai Radonéival közösen nyertek s adnak

[1] «Tibi Radun, Pristaldo suo Dominus Rex Andreas precipit et demandat, ut Comitem Hudkonth in terra Rebuce introducas. Anno MCCXXIII. per manus Joannis Archiepiscopi». *Fejér* C. D. III. 2. 365. (Tévesen az 1233. évbeli oklevelek közt.)

[2] *Meskó:* A Meskó-cs. tört. 57.; *Petrus de Kubin:* Gen. Familiae Kubiny, Pest, 1814. 20.

[3] Fejér IV. 2. 414.

[4] Fejér IV. 2. 59.; O. L. Beniczky-cs. lt. 1250.

[5] *Pauler:* Magyarorsz. tört. II. 181.

[6] Fejér IV. 2. 59. l.

[7] O. L. Ivánka-cs. lt. 1251. Ez az oklevél egyben annak is bizonysága, hogy az Ivánka-család őse, mielőtt Turócba települt volna, 1251-ben Nyitra megyében vásárolt birtokot.

el birtokot, mutatja, hogy az akkor már megosztott Kürtös a két családfőnek, Naradnak és Radonnak közös birtoka volt. A közös birtoklás pedig közös származásra utal. Mint majd látjuk, az ország két különböző pontján is közös volt birtokuk. Az pedig alig képzelhető, hogy két, nem vérrokon családnak szétszórtan legyenek *közös* birtokai.

Kürtösi Narad neve más emlékekben nem fordul elő. Két fiának, Dobáknak és Tybának neve azonban igen érdekes szálat ad kezünkbe. Nyolc évvel régebbre kell visszapillantanunk. 1243-ban IV. Béla király Márton nevű tárnokmesterének és pozsonyi ispánjának adományozza a nyitramegyei Chrenóc-uradalmat (possessionem Hyrenouch et villas ad eandem pertinentes). Az uradalom örökös tulajdonosai pedig, Dona, *Dobak*, Vacyk és *Tyba*, akik — írja a király — «. . . nobis in domo nostre Celsitudinis fideliter curaverunt inservire» és «. . . nobis et regno in diversis expedicionibus nostris exhibere curaverunt, propter que omni remuneracione digni essent . . .» — cserébe a honti várhoz tartozó Palojta, Nénye és Kőkeszi, valamint a nógrádi udvarnokoktól a király által készpénzen megvett Esztergály vagy Sztregova nevű földet[1] (Uzturgur, Ztragar, Strogea, Stregoa) kapják. Amint látjuk, e derék vitézek közül kettőnek, Dobáknak és Tybának a neve megegyezik az 1251-ben említett két Kürtösi Narad-fi nevével.

Ha helyrajzi egyezéseket keresünk, arra a meglepő eredményre jutunk, hogy a nógrádmegyei Kürtös falu, ahonnan 1251-ben Narad és Radon fiait nevezik, tőszomszédja azoknak a nógrádi és honti falvaknak, amelyeket 1243-ban e kétségtelenül négy fivér, Dona, Dobák, Vacyk és Tyba, nyitrai jószágaiért cserébe kap. Viszont, ha az 1251-ben Narad és Radon fiai által közösen eladott Cucera birtokot keressük, megtaláljuk Nyitramegyében, ahol a Chrenóccal szomszédos Kocur nevű faluval azonos.

Ezek után nem kétséges, hogy egyrészt az az 1243-ban szereplő Dona, Dobák, Vacyk és Tyba közül Dobák és Tyba azonos az 1251-ben Kocurt eladó testvérpárok egyikével, vagyis, hogy az 1243-ban említett négy nemes Kürtösi Narad fia; másrészt világos az is, hogy Kürtösi Radon comesnak és fiainak, köztük Madáchnak is, akiket eddig csak Zólyomban és Nógrádban ismertünk, nemcsak Narad kürtösi, hanem Narad és utódainak nyitrai birtokához is volt közük, hiszen éppen annak határában, azzal egy tagban szereztek Narad fiaival együtt birtokot. Amíg Radon fiai Nyitrában is szerepelnek, addig Narad utódai Nógrádban is érdekeltek.

Mielőtt a rokonság fokának megállapítására térnénk, vessünk rövid pillantást Kürtösi Narad családja tagjainak életidejére. Kürtösi Narad nevét 1251-ben említik ugyan, de ő már 1243-ban sem él, mert fiainak chrenóci uradalma ekkor már örökség (hereditas). Fiai 1243-ban, mint IV. Béla király különböző hadjárataiban résztvett udvari belső emberek szerepelnek, mégpedig a legidősebbnek említett Dona, valamint Vacyk ezúttal utoljára. Vacyknak egyik fia 1251-ben egy oly birtokát adja el, királyi engedéllyel, amelyet bizonyára harci érdemei jutalmául ő maga nyert. Naradnak ez az unokája tehát 1251-ben már legalább 25—30 éves férfi, vagyis az ő atyja, Vacyk, Narad fia, 1220—25 körül már férfikorban lehetett. Ennélfogva Dona, a legidősebb, 1243-ban 40—45 éves volt. A másik két fivér, ú. m. Dobák comes 1243—63. szerepel, Tybáról pedig 1243—51. szólnak a feljegyzések. A tatárjáráskor tehát már mind a négyen átlépték a férfikor küszöbét. Következésképpen Kürtösi Narad férfikorának idejét, miután 1220—25 körül, nem is legidősebb fia ágán, már unokája születik, 1180—1210. évek közé tehetjük.

Ezekhez az adatokhoz illesztve Radon comes (1223—50) életrajzi időadatait (1223—33. kir. prisztaldus, 1241—50. udvari ember, 1241 után fiai már 15—20 év körüliek, királyi apródok), kitűnik, hogy Radon egy emberöltővel fiatalabb Kürtösi Naradnál, s egykorú lehet Kürtösi Narad legidősebb fiával. Tehát a fenti Dona Radonnal egykorú.

Keresve a Radon és Kürtösi Narad fiai közti rokoni kapcsolatot, szembeötlik Kürtösi Naradnak 1243-ban említett Dona nevű fia. Ő csak ez egyszer szerepel, tőle származó utódoknak pedig sehol sincs nyoma. Radon is, Dona is, csakúgy, mint Dona fivérei és Radon fiai, a királyi udvar belső emberei: testőrök, ajtónállók, apródok. Azt is tudjuk, hogy Radon részese volt az 1243-ban elcserélt chrenóci birtoknak. Miért nem szerepel

[1] *Kubinyi:* Magyar történelmi emlékek I. 18.

tehát ő is a birtok elcserélői közt? Ennek csak az lehet egyetlen magyarázata, hogy *Radon azonos Donával*. Egyébként megjegyezzük, hogy az az oklevél, amely Dona nevét említi, csupán hibás, egymástól is eltérő,[1] késői másolatokban maradt fenn, s így könnyen lehetséges, hogy a Dona név bennük csupán a Radon név elírása. Bármint áll is a dolog, a feltűnő hasonlóság a két személynév között nem tagadható meg. A Dona név különben a Radonnak becéző névalakja is lehet. Elfogadva Radon és Dona azonosságát, minden eddig kérdéses pontra nézve megoldást nyerünk. Természetessé válik így az 1251. évi oklevél tartalma is. Radont 1243 előtt éppúgy fűzték szálak Nyitrához, mint testvéreit, Dobák comest, Vacykot és Tybát, akikkel együtt a király udvarában élt. Érthető tehát, hogy Radonnak, öccseivel egykorú s azokkal együtt a királyi udvarban élő fiai igyekeznek a Chrenóccal szomszédos falvakat, így Kocurt megszerezni.

Míg Narad de villa Curtus, addig Radun de alia villa Curtus néven említtetik, ami azt mutatja, hogy a kürtösi ősbirtok Narad fiai között 1251-ben már két részre osztódott: egyik felét Radon, a másikat Kürtösi Narad többi fiai bírták. (Az ekkor elosztott két falu máig Kis- és Nagy-Kürtös nevet viseli.) Igen sokat mond az is, hogy Radon, vagyis Dona birtokos volt az 1243-ban cserébe kapott nógrád-honti birtokokon; viszont, amint ezt az 1251. évi oklevél igazolja, Narad többi fiai Kürtös másik felét bírták. Azonban Radon comes és utódai nem részesednek az 1243-ban cserébe kapott birtokból (Sztregova csak később kerül Radon családja Madách-családdá alakult ágának kezére). Ez a fenti következtetés gyengéje volna, azonban erre megfelelő választ ad az a tény, hogy a másik három fivér, Dobák comes, Vacyk és Tyba utódai viszont soha többé nem szerepelnek az általuk 1251-ben kétségtelenül bírt valamelyik Kürtös faluban: amott csak Dobák, Vacyk és Tyba, itt csak Radon utódai a birtokosok. Ez azt bizonyítja, hogy Radon és fivéreinek családja között olyan kiegyezésnek kellett létrejönnie, mely szerint Radon az 1243-ban cserébe kapott nógrád-honti birtokok őt illető részeiről lemondott s ezzel szemben fivérei az egész Kürtös falut adták át neki. Ez annyival is inkább érthető, mert Radon volt az, aki fivérei közül leginkább kiemelkedve, eredeti helyéről elszakadt és az akkor még nem régi zólyomi királyi uradalomban nyert újabb birtokokat.

Akár elfogadjuk Radonnak Donával való azonosságát, akár nem, annyi tény, hogy Kürtösi Narad és Radon családja közeli vérrokonságban állott egymással. Más megoldást a meglévő okleveles anyag nem nyujt. Ugyanis ha nem Radon szerepel azok között, akik 1243-ban nyitrai jószágaikat honti és nógrádiakra cserélik, nem tudjuk megérteni a kapcsolatot Dobák és fivérei nógrádi, Radon és fiai nyitrai szerepét illetőleg.

Utolsó kérdésünk marad Narad és Radon egységes családjának helyi eredete. Ha Chrenóc volna a család ősi fészke és csupán csere révén került volna a család Nógrád, illetve Hont megyébe, még mindig megoldatlan marad a kürtösi birtokszerzés kérdése. Kürtös ugyanis nincs azok között a birtokok között, amelyeket a négy fivér 1243-ban cserébe kap, pusztán szomszédos velük. Ha a család eredeti helye Nyitramegye volna, amit a chrenóci birtoklás mellett Radon fiainak rokonaikkal közös kocuri birtokszerzése is támogatni látszik, miért akarnák a fivérek mindenáron a nógrádi Kürtös vidékén fekvő, szétszórt, nem is egytagú birtokokat megszerezni? Hogy a fivérek kifejezetten Kürtös vidékén kívántak megtelepülni, kitűnik abból is, hogy óhajuk teljesítésére a király készpénzen váltja meg egyes, nekik cserébe adott birtokrészeiket.[2] Kürtösi Narad nevét sem írhatnánk Kürtösinek, ha nem itteni birtokos lett volna. Az sem tehető fel, hogy az 1243 és 1251 között eltelt nyolc esztendő alatt a Narad-utódok megszerezék Kürtöst, ott letelepüljenek, azt kettéosszák s magukat e legújabb birtokukról nevezzék, mint eredeti helyükről. Mindebből az következik, hogy Kürtös korábbi birtoka a családtörzsnek mint a nyitramegyei s az ezekért cserébe kapott hont-nógrádi birtokok. Kürtös az egyedüli birtoka, amelynek szerzéséről, donációjáról tudomásunk nincs s így hihetőleg ez a család származási helye.

Összefoglalva megállapításainkat, ezek szerint a XII—XIII. század fordulóján élt Kürtösi Narad

[1] Kubinyi id. m. id. h. — v. ö. Madách lt. O. L. IV. fasc. 24.

[2] Fejér IV. 3. 12.

Kürtös falu birtokosa volt s a jelek szerint örökségképpen bírta azt. Talán ő maga is, de utódai, köztük a Madách-család névadó őse is, bizonyosan II. Endre, majd IV. Béla király derék vitézei és udvari emberei voltak. Narad chrenóci és Radon zólyomi birtokszerzéseit a nemességnek ekkor kedvezőtlen nógrád-honti birtokviszonyaik indokolják. Ezek fokozatos megszüntével Narad három fiának családja már a XIII. század közepén az ősi birtok mellé települ vissza ; Radon utódai, így a XIV. században Nógrádban végleg gyökeret eresztő Madách-család ősei is, száz évvel később.

II.

Nemzetségtörténetünk *Dobák-nemzetség* néven genusaink közé sorolja az 1243-ban Chrenócot elcserélő négy fivértől, illetve Dobák, Vacyk és Tybától eredő családtörzset.[1] E törzsből utóbb a Nényei Luka-, a Nényei, majd Ungmegyébe származva, Eöri, Botfalvi és Darmai előnevet viselő Dacsó-,[2] a liptómegyei Hliniki-, vagy Hliniki Harabor- és az 1453-ban kihalt Bátorfalvi Bátor-család[3] eredt. Ha Radon comes testvéreinek törzse «Dobák-nemzetség» néven genusaink egyike, nyilvánvaló, hogy Radon családját is e nemzetség sarjának kellene tekintenünk. E kérdés tisztázására elsőrendű fontosságú leszögeznünk azt, amit genealogiai íróink eddig nem tudtak, hogy t. i. Dobák nem azoknak egyenes felmenője, akik magukat Dobák-nemzetségbelieknek mondják, mert utóbbiak csupán Dobák fivérétől erednek. Nemzetségnevüket tehát nem közös ősükről, Naradtól vették, hanem családjuk egyik legkiemelkedőbb tagjától, az említett Dobák comestől. Különben is ezt a nemzetségnevet a Dobáktól, Vacyktól és Tybától eredő kiterjedt család csak egyetlenegyszer használta, s ekkor sem az egész család, hanem csak Vacyknak két unokája 1312-ben,[4] s így ez már ezért sem terjeszthető ki a család minden egyes elágazására, amint ezt Karácsonyi tette. A legfeltűnőbb, hogy sem magának Dobáknak az egyenes leszármazóit, sem pedig másik fivérének, Tybának utódait nem említik ily kitétellel. Egy 1260. évi adat megvilágítja a szabálytalan nemzetségnév kialakulását. Ugyanis Vacyk fiait (akiknek gyermekei majd 1312-ben Dobák-nemzetségbelieknek mondatnak) 1260-ban «cognati Comitis Dubak»-ként emelik ki.[5] Nyilvánvaló, hogy Vacyk fiainál ez, az előkelő és ismertebb Dobák comesszal való rokoni meghatározás volt az, amely annak utóbb nemzetségnévvé való átalakulására vezetett.

Ami *Dobák comest* (1243—63) és utódait illeti, ő maga Radon comes mellett a Kürtösi-családnak legkiemelkedőbb tagja. Már tudjuk róla, hogy három fivérével együtt résztvett Béla király hadjárataiban s a királyi udvarban élt. Mint valaha Radont, úgy Dobák comest is többször bízta meg a király különböző kiküldetésekkel ; 1256-ban Nógrádban,[6] 1263-ban Liptóban iktat.[7] Dobák comes kimagaslóbb egyéniségére utal a király, amikor 1260-ban unokaöccseit, mint «cognati Comitis Dubak» határozza meg. Személynevét a családnak több XIV. századi tagja is viseli. Dobák comes fiai közül számos adat említi *Lukát* (1290—1322), a *Nényei Luka-család* névadó ősét.[8] Ennek fivére *Demeter*,[9] kinek fia *Dacsó*, a hontmegyei *Nényei Dacsó*-,[10] s az ebből a XV. században (1433) Ung megyébe származott s ott Őrfalvi, Botfalvi, Palágyi, Darmai előneveket viselő *Dacsó*-család őse.[11] Luka és Demeter 1284-ben rokonaikkal közösen szerzik Drégelyt és Legéndet,[12] majd a hontmegyei Pribel egy részét.[13] Dobák és fivéreinek utódai hatalmas ipolyvidéki birtokok urai lettek ; ehhez nagy mértékben hozzájárult a XIII. századvégi Hont megye nagybirtokosságának felbomlása, a várispánságnak megyévé alakulása. Luka és Demeter fiai 1337-ben osztoznak meg örökségükön : Nényén, Palojtán és Lamon (ez utóbbi, Dacsóról ma

[1] *Karácsonyi:* Magyar nemzetségek I. 411.
[2] O. L.: N. R. A. fasc. 1032. nr. 1. §. 4.
[3] O. L. Luka-cs. lt. 1453.
[4] Anj. O. I. 269.
[5] *Knauz:* Monumenta ecc. Strig. II. 79.
[6] Fejér C. D. IV. 2. 394.
[7] *Turul* IX. 161. — Hihetőleg Dobák comesnak ez egyedüli liptói küldetése miatt tartja Majláth u. itt Dobák comest a liptói Szentannai Dobák-család ősének.
[8] Knauz id. m. II. 117. 266.; O. L. Kubinyi-cs. lt. 1322. Pauler (id. m. II. 465.) tévesen azonosítja e Lukát Imre nagyváradi püspök hasonlónevű fivérével.
[9] Knauz i. m. id. h. O. L. Kubinyi-cs. lt. 1322.
[10] Nagy Iván III. 216.
[11] O. L. N. R. A. fasc. 1071. nr. 5.
[12] Knauz i. m. id. h.
[13] O. L. Kubinyi-cs. lt. 1322.

a Dacsólam nevet viseli). E birtokaik határjáró oklevelében lépten-nyomon találkozunk Radon fia Madách fiaival, mint szomszédokkal.[1] Demeternek Dacsó nevű fia rövidesen megszerzi a hontmegyei Lehotka falut is, 1338-ban.[2] Dobák utódai Nényén megtelepedve és ott templomot is alapítva, e jószáguk környékén terjeszkednek. Dacsó fia Miklós utóbb, 1375-ben épp a nényei templomból kijövet ölte meg unokafivérét Miklóst, Luka fiát. A Dacsó- és Luka-családok az újabb időkig jelentős szerepet játszottak Hont megye történetében s leszármazóik tudtunkkal ma is élnek.[3]

Kürtösi Narad *Vacyk* nevű fiának négy gyermekét ismerjük. Egyikük *Sztregovai Supk* 1251-ben kir. engedéllyel eladja a IV. Béla királytól kapott Nyerges nevű nógrádmegyei birtokát Mikó zólyomi ispánnak 7 ezüst márkán.[4] Ugyane Supk és fivérei, ú. m. *Marcell*, *Bátor* és *Harabor* 1260-ban a királlyal elcserélik a nógrádi Sztregova birtokukat a hontmegyei Kelenye és Terbegeczért.[5] E fivérek közül *Nényei Bátor* (Batur de Nene) 1260—1277. szerepel.[6] Harabor úgylátszik Nyitrában élt; nevét a család itteni birtokainak környékén fekvő Chrábor, a XIV. században Harabur helység neve őrzi.[7] Harabor és Bátor fiai 1312-ben a Hunt Paznan-nemzetség tagjaitól vásárolják a hontmegyei Nyék és Hrussó falvakat.[8] A Bátortól származó *Bátorfalvi Bátor-család* Hontmegyében a XV. század közepén halt ki.[9] Harabor fiai közül az 1312-ben Dobák nemzetségbelinek nevezett *László* (1295—1323) már 1295-ben a zólyomi ispánságban él. Ez évben a turóci konvent előtt András volt besztercebányai bíró fiát, Henchmann comest, a Szászfalvi Barla-család ősét képviseli.[10] Utóbb, 1323-ban Donch mesternek, a nagyhírű zólyomi ispánnak serviense, *Miklós* nevű fiával együtt. Ipolyi Arnold szerint ez évben ők is részt vesznek Donch mester avignoni diplomáciai útján.[11] Hű szolgálataik jutalmául, Donch mester kérelmére adományba kapják a királytól a liptómegyei Váralja és Hódos (ma Bobrovnik) birtokokat.[12] E javaikhoz szerzik a liptómegyei Hliniket, ahol megtelepedve, Harabor fia, László utódai a XVI. századig szereplő *Hliniki*, vagy *Hliniki Harabor* családot alapítják.[13]

Kürtösi Narad negyedik fiának, *Tybának* (1243—51) utódai 1337-ben, mint Dobák és Madách utódainak szomszédai, Hontmegyében szerepelnek.[14] A XIV. század végéig Palojtát bírva, *Palojtai* néven említtetnek, azután nyomuk vész.[15]

III.

Radon comes, fiai és leszármazói kiváló alakjai az utolsó Árpádok korának. Jeles vitézek, udvari emberek, hatalmas birtokosok, falvakat, egyházakat, családokat alapítanak. Radon comes fiaira Kürtös mellett az általa még II. Endre királytól szerzett turócmegyei tíz ekényi Pribócot és zólyomi, akkor még lakatlan birtokát, a mai Garamszeg terjedelmes környékét (ma hét falu) hagyta. Fiai közül az utódok nélkül elhalt *Volkan* (1252—83)[16] nevét a Radon comes turóci, pribóci birtokából kihasított *Valcsa* falu (1252: terra Wolka) őrzi.[17] A szintén gyermektelen *Benedek* 1282—84 között szerepel.[18] *Tamás*, *Madách* és *Tóbiás* 1241—50. atyjukkal együtt a királyi aulában élnek, apródok (servicientes).[19] Tamást utóbb, — 1241—62. szerepel — *Turóci Tamás comes*[20] néven említik. 1262-ben királyi ajtónálló, bizalmas királyi megbízásból a zólyomi ispánnal együtt zólymi birtokvizsgáló.[21] Nevére oklevelet is hamisítottak.[22] Több fia ismeretes; ezekről alább szólunk.

Az *Oszlári* névvel is említett *Madách*, vagy

[1] O. L. Luka-cs. lt. 1337.
[2] Knauz i. m. II. 266.
[3] Nagy Iván III. 216. és VII. 195. Palásthy: A Palásthyak I. kötet.
[4] O. L. Balassa-cs. lt. 1251.
[5] Knauz i. m. II. 79.
[6] Wenzel IV. 92.
[7] Nyitram. monogr. 76.
[8] Anj. O. I. 269.
[9] O. L. Luka-cs. lt. 1453.
[10] *H. O.* VII. 249.
[11] *Ipolyi:* Beszterceb. egyh. műeml. 19.
[12] O. L. Dl. 236.; Luka-cs. lt. 1438., 1453.; Kubinyi-cs. lt. 1389—1437.
[13] Nagy Iván V. 50.; O. L. Madách-cs. lt. 1503.
[14] O. L. Luka-cs. lt. 1337.
[15] O. L. Balassa-cs. lt. 1336., 1337., 1393.
[16] Wenzel IV. 171.; Fejér VII. 2. 133.
[17] H. O. VII. 84.
[18] Fejér V. 2. 112.
[19] Fejér IV. 2. 59.
[20] Fejér V. 3., 114., 136.; IX. 7., 577.
[21] O. L. Ivánka-cs. lt. 1262. *Mályusz:* Turóc m. kialakulása 62., 156.
[22] Wenzel IX. 504.

Madách-Zobrata,[1] (Modach de Ozlar, Madach, Madach-Zubratha) az 1241—78. években szerepel. Valószinűleg férfikorát is a királyi udvarban töltötte. 1278-ban rokonai élén a nádor előtt, mint oszlári birtokos (Oszlár nevét, mint már jeleztük a középkorban Kürtössel felváltva használták s alatta a mai nógrádi Kürtös értendő), határegyességet köt Mikó zólyomi ispán fiával, Péter honti ispánnal, az Oszlárral szomszédos Sztregova urával.[2] Madách nevét a tőle származó *Madách-család*, az utódai által a XIV. században bírt liptói *Madachfelde* vagy *Madach*,[3] ma Madacsán falu és a nógrádmegyei *Madacska* helység őrzik. Gyermekeiről később emlékezünk meg.

Zólyomi Tóbiás comes (1241—83), Radon fia, az egykori királyi apród még 1283-ban is él; atyafiaival együtt tiltakozik atyai jószága, a turóci Pribóc falu elidegenítése ellen.[4] Fiai közül *Bitó*, (Bythou), akit 1293—1326. emlegetnek, kiváló vitéz, s mint III. Endre király mondja, rokonaival együtt a király minden hadjáratában résztvett,[5] 1294-ben a lázadó Borsafiak ellen indított királyi büntetőhadjáratban a lázadók fészke, Adorjánvára alatt halálosan megsebesült.[6] Bitó és fivére, a később *Kürtösi* néven is említett *Zobrata comes*, valószinűleg harci érdemeik jutalmául nyerik a még Radon által szerzett zólyomi családi törzsbirtok szomszédságában fekvő *Zolna* falut. Mint több rokonuk, ők is megtelepednek a maguk birtokán és itt 1311-ben érseki engedéllyel már egyházat is alapítanak Szt. István vértanú tiszteletére és templomot emelnek.[7] A máig álló zolnai kegyúri templom kiváltságlevelét pártfogójuk, Donch mester zólyomi ispán közbenjárására 1326-ban megerősíttetik.[8] Zobrata famulusait 1336-ban Nógrádban, Kürtösön említik.[9] Bitó és Zobrata úgylátszik utódok nélkül haltak el. Zolnai birtokukat unokafivérük, Benedek fia, *Zolnai Tamás* bírja 1337-ben.[10]

Radon comes legifjabb fia, *Mike comes* (1278—1309) Oszláron, Pribócon és Zólyomban részes. 1282-ben több rokonával együtt szerzi Nagyrét és Isztubnya falvakat Zólyomban.[11] Jeles katona. 1293-ban III. Endre király előtt, a király által kedvelt rokonai élén óvást emel a zólyomi badini erdőóvók ellen, akik garamparti atyai birtokukat elfoglalták. A király e birtokukban hadi érdemeik jutalmául megerősítette őket.[12] Mike comes, rokonaival ugyancsak résztvett a király hadjárataiban, így Adorjánvára alatt ő is súlyosan megsebesült.[13] Utóbb, mint várparancsnok Endre király megbízásából Pozsega várát védelmezte a délvidéki oligarchák támadásai ellen s a várat a király anyjának, Morosini Thomasinának visszaszolgáltatta. Érdemei jutalmául 1296-ban Zólyomban a Radon comes által szerzett garamparti jószág közelében fekvő Vészvörös nevű földet s két más, ezzel egy tagban fekvő földterületet kap adományba.[14] Idetelepedvén, a róla elnevezett *Mikefalvát* (utóbb Micsinye, Alsó- és Felső-) alapítja. Három fiával, akik közül *János mester* a XVI. század közepén kihalt zólyomvármegyei *Mikefalvi-*, más néven *Micsinszky-*, vagy *Zólyomi-*család őse,[15] 1309-ben Mikefalván (ma Felsőmicsinye) Szent Mihály arkangyal tiszteletére érseki engedéllyel szintén kegyúri templomot emel. A román-gót átmeneti stílű templom máig áll.[16]

Turóci Tamás comes utódai közül *Tamás* (1278)[17] és *Tóbiás*[18] (1283) nevű fiai utódok nélkül haltak el. *Volkan* nevű fia a Radon comes zólyomi törzsbirtokán kialakult Wolkanfalva (ma Farkas-

[1] O. L. Beniczky-cs. lt. 1312. A Zobrata nevet Madách egyik rokona is viseli. Kürtös egy része 1358-ban «Zobratateluke». Anjoukori VII. 205.

[2] Wenzel IV. 171.

[3] Turul 1900. 70—71.

[4] Fejér VII. 2. 133. Ipolyi id. m.-ben és Knauz id. m. jegyzékében tévesen zólyomi ispánnak írják.

[5] O. L. Beniczky-cs. lt. 1293.

[6] Fejér VI. 2. 33., 37. és O. L. Beniczky-cs. lt. 1296.

[7] Fejér IX. 1., 543—6. (Bythou neve Bichornak írva.)

[8] *Ján Slávik:* Dejiny zvolenskéhu ev. senioratu 783.

[9] O. L. Balassa-cs. lt. 1336/7.

[10] O. L. Madách-cs. lt. 1336/7.

[11] Fejér VII. 2., 133.

[12] Wenzel X. 109., 119. (A határjárás kihagyásos.) O. L. Beniczky-cs. lt. 1293.

[13] Fejér VI. 2., 33., 38. O. L. Beniczky-cs. lt. 1296.

[14] mint 3.

[15] A gazdag és előkelő Mikefalvi Micsinszky-család a XVI. század derekán halt ki. A család birtokait, Alsó-, Felsőmicsinyét és Farkasfalvát Zólyomban, valamint a még Radon comes által szerzett turóci Pribócot, a leányági utódok, az utóbb Micsinyére telepedett Beniczkyek örökölték. O. L. Beniczky-cs. lt. 1250—1560.

[16] Knauz i. m. II. 62.; Fejér VIII. 1., 351. *Ipolyi:* Schematism. hist. dioec. Neosol. 98.

[17] O. L. Kubinyi-cs. lt. 1278.

[18] Fejér VI. 2., 33., 37.

falva, Ulkanová) alapítója, 1280 körül. Ennek egyetlen fia, *Miklós* (1293—1328) családi örökségein, hihetőleg Zólyomban élt; 1312-ben Pónikon, a Mike- és Tamás-utódok perében fogott bíró,[1] 1328-ban pedig Mikefalva határjárása alkalmával királyi ember.[2] Tamásnak, *Gál* nevű fia (1278—1302) Zólyom megyében, Radon garamparti törzsbirtokán telepedvén le, megalapította a XVI. századig nevét is őrző *Gálfalvát* (ma Garamszeg). Fia *András* (1358), garamszegi és oszlári birtokos,[3] a XIV. században visszatelepülve Oszlárra, illetve Kürtösre, a XVI. század közepén kihalt *Kürthösi Kürthössy-* s a vele egytörzsű *Kürtösi Barla-, Kürtösi Zarka-* és *Kiskürtösi Kapitány*-családok őse.[4]

Turóci Tamás másik fia, *Fülöp comes és mester* (1278—1302), kora egyik legderekabb vitéze. 1278-ban a cseh háborúban egy csehet, 1281-ben a kun hadjáratban három kun vitézt ejt foglyul. 1282-ben érdemei jutalmául Kun Lászlótól a zólyomi családi birtokok vidékén fekvő Ponik, akkor lakatlan erdőbirtokot nyeri.[5] 1290-ben III. Endre hadában Bécs vára alatt harcol és megsebesül; majd atyafiaival együtt a Borsafiak ellen indított hadjáratban is részt véve, Adorjánvára alatt egy nyíl sebzi meg. 1295-ben vejével, a liptai Palugyai András mesterrel együtt új adományt szerez *Ponikra*[6] s ide telepedve, e lakatlan birtokán több máig álló falu, így Pónik nagyközség alapjait veti meg. Pónikot eredetileg a királyi erdőkből hasították ki és a határjárók szerint településre és művelésre alkalmatlan terület volt. Fülöp comesnek mégis sikerült a település. 1291-ben Demeter zólyomi ispán megbízottja[7] (minthogy Fülöp itt «vice comes»-ként szerepel, egyesek őt tartják az első zólyomi alispánnak); 1296-ban királyi ember.[8] 1302-ben, amikoris utoljára találkozunk vele, póniki birtoka egyrészét átadja vejének, *Palugyai András*nak.[9] Fülöp mesternek több gyermeke volt; *Anna* n. leányát Palugyai András vette nőül. Utóbbi Demeter mester zólyomi ispánnak szolgálatában állott, 1286-ban ennek jegyzője, 1293-ban protonotariusa, 1307-ben az árvai kerület comes officialisa. Családi birtoka a liptómegyei Palugya volt. Miután apósával résztvett a Borsafiak elleni küzdelemben, a király a zólyomi Pónik-birtoknak is részesévé tette. Az osztozkodás alkalmával Palugyai András mesternek Pónik nyugati fele jutott. Ez még a XV. században is, ekkor már Orócz-Oravica falu néven, a Palugyay-család kezén van.[10]

Fülöp mester fiai: *András comes*, a *Soós nevezetű Péter* és *Tompos*, vagy *Tamás comes*, mint királypártiak, egyidőre a lázadó Csák Máté hatalmaskodásából kifolyólag kivettettek póniki birtokukból s csak 1310-ben nyerték azt vissza,[11] amikoris — talán ennek örömére — siettek Pónikon Keresztelő Szent János tiszteletére templomot emelni.[12] Közülük csak Tompos comesnak és Soós nev. Péternek maradtak utódai. 1358-ban ezek megosztoztak közös birtokaikon, Pónik, Garamszeg és a nógrádmegyei Oszlár, más néven Kürtös falun, illetve itteni részeiken.[13] Az osztálylevélből kitűnik, hogy ekkor már Pónikon meglehetős kultúra és jólét van; az egyház mellett két malma és több aranymosója van a falunak. *Tompos v. Tamás comes* (1310—33) 1326-ban, rokonaival együtt egy turóci birtokrészt vesz.[14] 1333-ban unokaöccsével *Soós Péter* fia *Jakabbal* együtt megrohanja és elfoglalja a póniki birtokukkal szomszédos Dubravicát, a Madách-utódok falvainak egyikét.[15] Tompos fiai egyikében, az íróink által nem ismertetett sorsu *Illés nevezetű Jánosban* (1350—58), aki póniki, garamszegi és oszlári birtokos volt,[16] a Zólyom vármegyében a XV. századtól szereplő *Illésfalvi Illés*-család ősét kell keresnünk, annyival is inkább, mert e család birtoka, Illésfalva a garamszegi törzsjószág területéből vált ki. Másik fia a *Tompos nevezetű Miklós* (1350—76), 1376-ban a Tompos- és Soós-ággal

[1] O. L. Beniczky-cs. lt. 1312.
[2] O. L. Beniczky lt. 1328.
[3] Anj. O. VII. 205—10.
[4] Zólyom vármegye II. prot. 170—71. O. L. Balassa-cs. lt. XIV—XV. század.
[5] Fejér V. 3., 114., 236.; IX. 7., 577.; H. O. VI. 285.
[6] O. L. Múz. T. A. 1295. febr. 24.
[7] Wenzel V. 30.
[8] Fejér VI. 2., 33., 37.
[9] Turul 1891. 18—20; 1898. 132.; Száz. 1909. 888—900.
[10] Turul 1891..18—20; 1898. 132. Századok 1909. 888—900.
[11] Fejér VIII. 1., 394.
[12] Ipolyi: Schem. 197—198. Slávik id. m. 667.
[13] Anj. O. VII. 205.
[14] Történelmi Tár 1902. 202—3.
[15] Anj. O. III. 27.
[16] Nagy Iván pótk. 58.; Anj. O. VII. 205.

együtt, a királlyal Pónikot a hontmegyei *Legénd* (Legyen) birtokra elcseréli.[1] Tompos harmadik fia *Fülöp* volt. Ezt Wagner «de Ladény» néven nevezi. 1350—58 között szerepel. Ennek fia a zólyommegyei *Számporról nevezett Tamás.*[2] Bár e Tamásnak voltak utódai s azok hihetőleg Zólyomban éltek, sorsukat nem ismerjük. Bennük az Illéshez hasonló kisebb zólyomi családok őseit kell keresnünk.

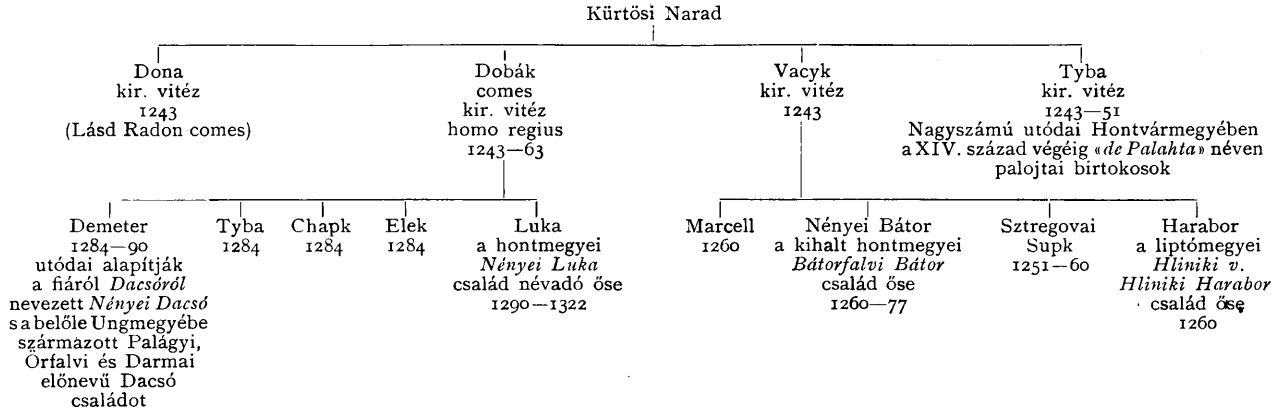
Fülöp mester másik fiága a *Soós nevezetű Pétertől* ered. Utóbbi 1318-ban viseli először a Soós nevet.[3] Fia, *Jakab*[4] már rendszeresen használja. Soós Péter úgylátszik Károly Róbert udvarában élt. 1330-ban a Záh nemzetség kiirtásakor e család *Poltár* nevű nógrádmegyei birtokát kapja.[5] Fia s utódai 1376-ig Zólyomban is szerepelnek Póniki Soós néven ; az 1376. évi csere után azonban, Zólyomban pusztán garamszegi részüket tartva meg, végleg Nógrádban, Poltáron telepednek le. A gazdag és előkelő *Poltári Soós* család a XVII. század harmincas éveiben halt ki. Birtokai közül a zólyomi Garamszeget, Radon comes első zólyomi birtokának központját, e család leányági utódai, a címerüket is átvevő, ekkortól kezdve Garamszegi előnevet használó *Géczyek* örökölték.[6]

A már ismertetett *Kürtösi* v. *Oszlári Madách*nak, Radon comes fiának négy fiát ismerjük. Közülük *András* (1278—93)[7] és *István* (1293—1312)[8] utódok nélkül haltak el. *Benedek* (1278—1328) fivéreivel együtt résztvett Kun László és III. Endre király minden hadjáratában. A család nógrádi, zólyomi és turóci birtokainak részese.[9] 1328-ban Mikefalván, mint királyi ember tűnik fel.[10] Fia, az 1337-ben már *Zolnai* néven említett *Tamás*, rokonainak, Tóbiás comes fiainak, Bitónak és Zobratának örökén a zólyommegyei *Zolna* ura.[11] Valószinűleg benne kereshetjük a XV. században e falu birtokosaként előtűnő *Zolnaiak* ősét.[12] Zolnai Tamás 1336/37-ben szomszédaival perlekedik, közben résztvesz az osztrák háborúban.[13]

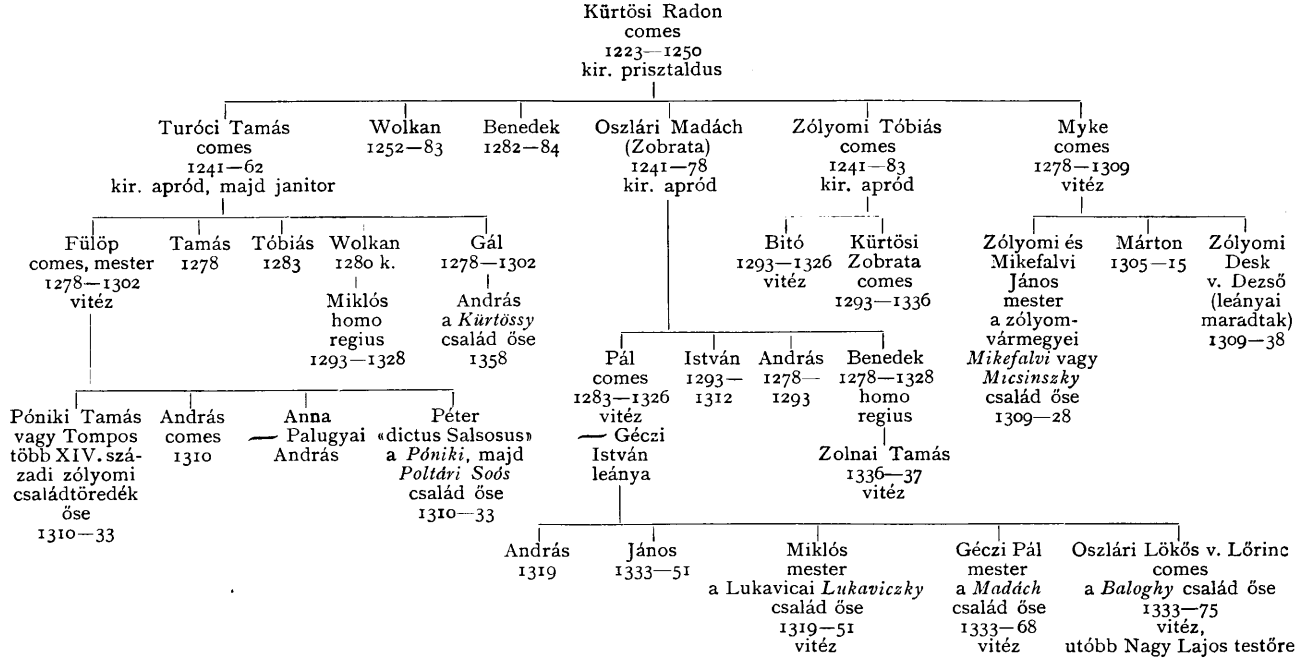
Madách negyedik fia, *Kürtösi Pál comes* (1283—1326), kiváló vitéz. 1287-ben Devicsei Tivadar nemesember megölése miatt, utóbbi árvájának, fivéreivel együtt 20 márkát fizet.[14] Ő is résztvett Endre király hadjárataiban. 1300 körül Demeter mester, zólyomi, pozsonyi, sárosi ispán serviense.[15] Ura oldalán küzd Kőszegi Iván ellen a kőszegi, Kőszegi Miklós ellen a sümegi vár ostromában s ez alkalmakkor, előbb egy dárda, utóbb egy ráhajított szikla sebesíti meg. 1298-ban a Demeter mester által vezetett magyar lovas segélyhaddal Németországban, a Rajna mellett harcol a császár ellen és itt is nehéz sebeket szerez. Katonai érdemei jutalmaképpen kapja adományba 1300-ban a liptómegyei Stiavnicát[16] és öröklött zólyomi birtokai szomszédságában *Cserény* földet.[17] Az a nagyarányú birtokszerzési folyamat, amelyet Radon comes indított meg, s utódai, Mike, Fülöp, a Tóbiás-fiak folytattak a zólyomi örökbirtokaikkal szomszédos területeken, Madách fia Pál comesnek e cserényi birtokszerzésével ér véget. E birtokok mind a királyi magánuradalomból hasíttattak ki, tehát Kürtösi Radon comes és utódai e jószágoknak első magánbirtokosai voltak. Pál comesnak ezzel a birtokszerzésével az az óriási terület, amelyet kelet és dél felől a Drjenka, Zolna és Ocsova patak, nyugat és észak felől a Garam határol, vagyis az a négyszög, amely Zólyom, Besztercebánya, Zólyomlipcse és Ocsova között fekszik, a Radon-utódok birtokába jutott. Pál comes szerzeménye, Cserény maga is hatalmas jószág volt; rajta keletkeztek a Pál comes által alapított Cserény, Csécsény, Dubravica, Lukóca, Szebedény falvak és Horhát falu egy része.[18] Pál

[1] O. L. Múz. Ta. 1376. júl. 22.
[2] Nagy I. id. h. és Anj. O. VII. 205.
[3] Száz. 1909. 900.
[4] Anj. O. III. 27.
[5] Nógrádm. mon. 104.
[6] O. L. Beniczky-cs. lt. 1351. ; Múz. Ta. 1340 ; Garamszetbenedeki kvt. elenchusai ; a Géczy-cs.-nak jelenleg *Burkovszky Károly* tulajdonában lévő levéltára Besztercebányán.
[7] Wenzel IV. 171. ; X. 109., 119. ; Fejér VII. 2. 133.
[8] O. L. Beniczky-cs. lt. 1312.
[9] O. L. Beniczky lt. 1293.
[10] O. L. Beniczky lt. 1328.
[11] O. L. Madách-cs. lt. 1336—37.
[12] Zólyom vármegye I. prot. ; O. L. Garamszentbenedeki kvt. elenchusai.
[13] O. L. Madách-cs. lt. IV. fasc. 28., 29. szám.
[14] Wenzel IX. 460.
[15] Wenzel X. 374. ; Zolnay L. ; Demeter mester. Turul 1935. 36.
[16] Wenzel X. 374.
[17] Fejér VI. 2., 260.
[18] O. L. Beniczky-cs. lt. 1351.

I. tábla.

II. tábla.

comes Cserényt választotta állandó lakhelyéül s 1315 körül itt Szent Márton tiszteletére templomot emelt.[1] Az átmeneti stílű kegyúri templom ma is áll.[2] Pált 1319-ben egy hatalmaskodási ügy kapcsán Liptóban is említik.[3] 1326-ban rokonaival együtt Turócban vásárol újabb birtokokat.[4] Pál comesnek, vagy legalábbis közeli utódainak tulajdonítjuk a dubravicai, szintén átmeneti stílű templom építését is. Stílusa tehát XIV. századi, ekkor pedig Pál comes és utódai voltak Dubravica urai. Neje 1305-ben Benei Endre comes és Kinga asszony leánya, Erzsébet, a nógrádmegyei Inám és Kaplyon (utóbbi eltűnt) birtok részese.[5] Gyermekei második nejétől, a nógrádmegyei Géczi István leányától származtak.[6] Pál comes fiait gyakran nevezik egyszerűen Madách fiainak is,[7] ami arra mutat, hogy a család Madách neve már a XIV. század elején kialakult.

Pál comesnek öt fia volt: *János* (1333—51) cserényi részes, 1336-ban résztvesz az osztrák háborúban.[8] 1351-ben, amidőn Pál comes cserényi részén utódai megosztoztak, Jánosnak névszerint meg nem nevezett árváiról is szó esik, de továbbit róluk nem tudunk.[9] Pál fia, *Miklós mester* (1319—1351) 1333-ban Dubravica elfoglalása miatt tiltakozik unokafivérei, Pónik birtokosai ellen.[10] Az osztrák hadjáratban ő is résztvett.[11] 1351-ben Cserény felosztásakor a falu nyugati részét kapta, «una cum possessione Lewkocha vocata».[12] Utóbbi jószága Lukóca, vagy Lukovica az itt megtelepedő Miklós mester utódainak, a *Lukócai Lukaviczky*-aknak (más néven Lukavicai Domonkos) lett fészke. E család a XVII. században bekövetkezett kihaltáig Zólyom megye tekintélyesebb családai sorában állt. Pál comesnak Oszlári *Lökős*, vagy *Lőrinc* nevű fia, szintén comes (1333—75), előbb az osztrák háborúban vesz részt,[13] majd királyi testőr.[14] Fiai Nagy Lajos király apródjai.[15] Cserény részese.[16] Mint rokonai legtöbbje, ő is feladja zólyomi birtokait s Hontmegyében szerez.[17] Fiai szerzik a hontmegyei Balog n. birtokot, számos más faluval;[18] itt megtelepedve Lökős comes utódai a *Balogi Baloghy*-családot alapítják, amely ma Kürtösi Radon comes nemzetségének egyedüli élő, kétségtelen fiági leszármazottja.[19]

Pál mester, Madách fia, Pál comesnek legifjabb fia, követte rokonait az 1336. évi osztrák háborúba.[20] 1351-ben természetesen ő is részesedik Cserényből,[21] de ő is visszatelepül Nógrád megyébe. Egyideig anyja géci részén birtokos, ezért gyakran «de *Geech*» néven is emlegetik.[22] Majd az ősi Kürtös vidékére települve, itt megalapítja a később hatalmas nógrádmegyei jószágokat szerző *Sztregovai és Kelecsényi Madách-családot*. E nemzetség ivadéka *Madách Imre*, a világirodalom egyik legmélyebben érző és gondolkodó költőfilozófusa.

*

Tanulmányunk kereteit meghaladná a *Kürtösi*ek nemzetségéből eredő családok címereinek behatóbb ismertetése. Csupán rámutatunk arra, hogy a Poltári Soós-családnak — a Géczyek címerében máig megőrzött — címere *három kopja*, előttük *kürt*. A Baloghyak címermotívumai *kürt, kard, nyilak*. A Lukaviczky-család címerében két *kardot* látunk (O. L. Dic. conscr. Tom. 59. Lukaviczky Ábrahám pecsétje, 1622). A Mikefalvi Micsinszkyek címere (O. L. Beniczky cs. lt. XV—XVI. századból több darab) *nyíl* vagy *kürt* és *kard*. A Soós-ágéhoz igen hasonló a Zolnay-család címere: *három zászlós kopja*. A Kürtössyek címerének nem találom nyomát; a Madách-család tagjai hihetőleg később vették fel oroszlános címerüket. A címermotívumok azonosságából gyanítható, hogy ily harci jelvények lehettek alkotórészei a legrégibb, közös címernek, tehát e családok közös őse, Kürtösi Radon címerének is.

Zolnay László.

[1] Ipolyi Schem. 99—101.
[2] Slávik id. m. 378.
[3] Turul 1891. 18.
[4] O. L. Madách-cs. lt. 1326.
[5] O. L. Múz. Ta. 1305. szept. 13
[6] O. L. Madách-cs. lt. 1350., 1357., 1362.
[7] O. L. Luka-cs. lt. 1337; Madách lt. id. h.
[8] O. L. Madách lt. 1336—7.
[9] O. L. Beniczky lt. 1351.
[10] Anj. O. III. 27.
[11] O. L. Madách lt. 1336—7.
[12] O. L. Beniczky lt. 1351.
[13] O. L. Madách-cs. lt. 1336.
[14] Kubinyi id. m. II. 264., 266.
[15] Kubinyi id. m. II. 297., 298., 306., 308.
[16] O. L. Beniczky-cs. lt. 1351.
[17] Kubinyi id. m. id. h.
[18] Kubinyi id. m. 315., 357.
[19] Nagy Iván I. 148. stb.
[20] O. L. Madách lt. 1336.
[21] O. L. Beniczky lt. 1351.
[22] O. L. Madách-cs. lt. 1350., 1357., 1362.

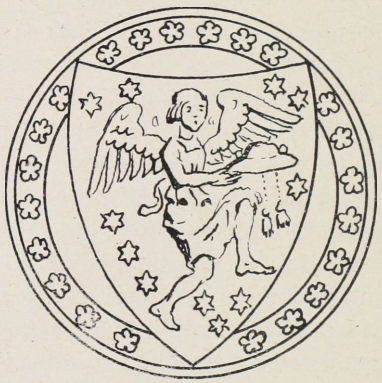
VEGYES.

Egyházi méltóság jelvényei magyarországi főpapok címereiben.

A legkorábbi — XIV-ik századbeli — főpapi címereken nálunk az egyházi méltóság jelvényei még nem szerepelnek. A pecséteken többnyire a Szent Szűz és szentek, valamint a térdelő püspök alakja látható és ezek alatt háromszögű pajzsban, gyakran kétszer megismételve, maga a címerpajzs.[1]

Előfordulnak sisakos főpapi pecsétek is, pajzszsal[2] vagy pajzs nélkül.[3] A heraldika virágzásának korában egyébként főpapjaink a sisakot, mint világi attributumot, nem használják címereikben még akkor sem, ha ilyen nekik armálissal személyesen adományoztatott.[4] Arra ellenben van példa, hogy a főpap részére adományozott címerben sisak helyett püspöksüveg van a címerben.[5]

A püspöki (érseki, bíbornoki) *kalap* használata egyházi címereken megelőzi a mitrát. Így Demeter esztergomi érsek pecsétjein (1379—1386) már előfordul a bíbornoki kalap, igaz, hogy nem a pajzs fölött, hanem magában a pajzsban, a címeralak (angyal) kezében (1. kép.). Alsáni Bálint pécsi püspök (1408 u.) és Vitéz János esztergomi érsek sírkövén (1472 u.) is látunk ilyen kalapokat. Alakjuk eleinte kúpos, lehajtott karimával, később mindinkább szélesednek és alacsonyak lesznek. A bojtok száma mindegyik oldalon szabály szerint bíbornoki kalapnál 15, érsekinél 10, püspökinél 6 volna ; de ezt a számot nem tartották be. Demeter érsek és Alsáni püspök kalapján 1—1 bojt van, Széchy Dénes pecsétjén 4—4. Előfordul, — különösen a XIX-ik században — hogy püspökök érseki kalapot használnak hivatalos pecsétjeiken.

1. kép.

A *püspöksüveg*-gel (mitra, infula) mint egyházi címer alkotórészével legkorábban 1423-ban találkozunk Marczali Dózsa László csanádi püspök pecsétjén. Azon túl állandóan használják főpapjaink, és pedig a heraldika szabályainak megfelelően közvetlenül a címerpajzsra helyezve, egészen a XVIII-ik század első negyedéig, amikor ismét a püspöki (érseki) kalap váltja föl a mitrát ; gyakran ez utóbbival együtt alkalmazzák, többé-kevésbbé hibás kombinációkban.

Már a XVII-ik században nem ritkán találjuk a püspöksüveget mint oromdíszt, a pajzsra állított sisakon.[6] Ez magábanvéve még nem volna címertanilag hibás. Annál kevésbbé egyeztethető össze a címerábrázolás és a logika szabályaival az az el-

[1] Gergely csanádi (1347), Vitus nyitrai (1347), Demeter veszprémi (1397) püspök, Telegdi Tamás (1367 és Demeter (1386) esztergomi érsekek pecsétjein stb.

[2] Kálmán győri püspök, Károly Róbert király fia teljes sisakos címert használ pecsétjein (1365, 1368, 1373. Lásd Turul XLIV, 3. és köv. lap).

[3] Széchényi Mihály egri (1367) és Kanizsai István zágrábi (1363) püspök oromdíszes sisakkal pecsétel ; 8, ugyancsak sisakpecsét sejthető Chyko István egri püspök elmosódott pecsétjén (1388—99). A XV. században még Chetneki Bebek László nyitrai püspök is sisakos pecsétet használ (1447).

[4] Pl. Nagylucsei Orbán győri püspök armálisában 1480).

[5] Sankfalvi Antal pozsonyi prépost, utóbb nyitrai püspök címereslevelében (1489), mely a nevezett főpapnak és rokonainak adományozott címerben püspöksüveget ábrázol és ír le : infula deinde scuto imminens mitra est episcopalis, etc. Lásd Turul VIII. 208. lap.

[6] Lépes Bálint veszprémi (1610), Naprágyi Demeter szerémi (1613), Pálfalvai János erdélyi (1653—56), Kéri János váci (1685), Dolny István csanádi (1700) püspök címerében.

A M. KIR. ORSZ. LEVÉLTÁR KÖNYVTÁRA

járás, mely a püspöksüveget övező sárkányra helyezi,[1] vagy a pajzson nyugvó rangkoronára.[2]

Még súlyosabb hiba a címerábrázolás újabbkori módja, mely a püspöksüveget a kalap alatt, a rangkorona vagy a sisak mellett harántosan a pajzs sarkára állítja, szemben a pásztorbottal, vagy éppen a sisakról aláomló takarókra, vagy a hermelinpalást ráncaira!

Néha a püspöksüveg a cartouche-ba foglalt címert díszítő angyalfejre van helyezve,[3] ami a barokk ízlésnek megfelelő megoldást ád.

A *pásztorbot* (pedum, pacificale) magyar főpapi címerekben legkorábban a XVI-ik század második felében jelenik meg, és pedig a pajzs mögé állítva, ritkán cölöpösen (Telegdi Miklós pécsi püspök superexlibrisén, 1587), többnyire harántosan jobb- vagy baloldalon, felfelé vagy lefelé forditott csigás kampóval, a mitra mellett vagy azon mintegy keresztültűzve. A pásztorbot a XVII-ik század elejétől fogva szinte elválaszthatatlan kísérője a főpapi címereknek. Mindenkor aranyból van. Néha a bot letörlésére szolgáló, könnyű szövetből készült kendő, az ú. n. sudarium van nodusához erősítve.

A *kereszt*-et eleinte csakis érsekek használták, és pedig többnyire cölöpösen a címerpajzs mögé állított hosszúnyelű, egyszerű körmeneti kereszt (Vortragskreuz) alakjában. A kettős (apostoli) kereszt érseki címerekben a XVI—XVIII-ik századokban csak szórványosan található. Csakis a XVIII-ik század közepétől fogva válik általánossá az esztergomi és kalocsai, később az egri és zágrábi érsekek címereiben. Az arany, ritkán ezüst kereszt szárai végükön kiszélesednek, hármas lóherelevél- vagy «horgonyos» végződésűek. Oláh Miklós esztergomi érsek (1553—1568) minden címerábrázolásában a pajzs fölött következetesen feszületet alkalmaz.

Püspökök címerükben a keresztet a XIX-ik századig csak a legritkább esetben használják ; ekkor azonban rendszerré válik, hogy a püspökök rangkoronával vagy sisakkal diszített címerük mögé cölöpösen keresztet állítanak.

A *kard*, egyenes pallos, a pajzs mögé cölöpösen vagy a pásztorbottal szemben harántosan állítva, csakis a világi hatalommal felruházott (Blutbann) főpapok, választófejedelmek címereit illette meg, Magyarországon tehát nem volt létjogosultsága. Egyetlen eset mégis fordult elő, amikor talán nem is annyira a jelvény bitorlása gyanánt, mint inkább a vésnök tévedéséből a pallos egy magyar püspök pecsétjére került. A Csáky-levéltár elenchusa ugyanis idézi a szövegét III. Károly király 1714-ben kelt, gróf Csáky Imre kalocsai érsekhez intézett rendeletének szövegét, melyben a király az érseket eltiltja a kardnak címerében való használatától és meghagyja neki, hogy nagy és kis pecsétjeit, címerfestményeit stb., melyeken a kard látható, változtassa meg. Az eredeti okirat a Csáky-levéltárban hiányzik.[4] Tényleg léteznek Csáky Imre érsek 1714 előtti pecsétjei, melyeken az ovális pajzs felső jobb-

2. kép.

oldalán egy kisméretű kardmarkolat látszik. (2. kép). Későbbi címerábrázolásain a kard eltűnt.

Egy másik magyarországi főpap, Brigido Mihály báró szepesi püspök (1807—1816) cifra, hercegi palásttal borított címerében az érseki kalap, kettőskereszt és pásztorbot mellett még a pallost is szerepelteti. De ezt nem mint szepesi püspök, hanem mint (egyetlen) laibachi érsek (1788) tette. Hogy joggal-e, alig hihető.

A *pallium* — hat beleszőtt kereszttel díszített fehér szalag — tudtommal csak három magyar főpapi címeren található : Dulánszky Nándor pécsi (1877—1896), gróf Csáky Károly Emánuel váci (1900—1919) püspök és Serédi Jusztinián hercegprímás címerében.

Végül mint a magyar heraldikában egyedülálló,

[1] Szatmári György (1505—1522), Zalatnaki György (1598) pécsi püspökök címereiben stb.

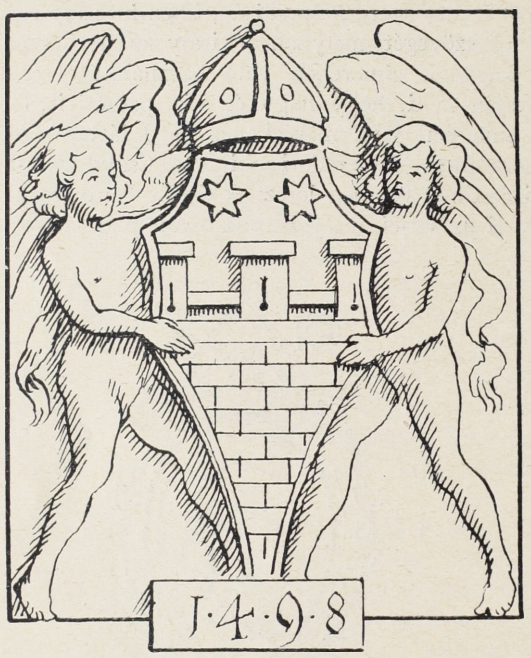
[2] Sennyey István váci (1623), Sorger Gergely erdélyi (1729), Patasich Gábor szerémi (1734), Okolicsányi János (1736) és gróf Forgách Pál váradi (1747—1757) püspökök címerében és számos XVIII—XIX. századbeli főpapi címerben.

[3] Folnay Ferenc erdélyi (1663), Püsky János győri (1651—1657), Biró Márton veszprémi (1745—1762) püspök, Szelepcsényi György esztergomi érsek (1666—1685) címerében stb.

[4] Czobor Alfréd főlevéltárnok úr közlése.

bár külföldön nem ritka esetet említem meg Forgách Ferenc bíbornok esztergomi érseknek (1607—1615) a hercegprímási könyvtárban őrzött hímezett címerét, melynek hasított pajzsában elől a bíbornokot kreáló V. Pál (Borghese) pápa címere, hátul az érsek családi címere látható.

Ugyancsak nem dívott nálunk — gyér kivételektől eltekintve [1] — az egyházmegye jelvényeinek felvétele a főpapi címerbe. Gyakoribb eset, hogy a

3. kép.
Ernuszt Zsigmond pécsi püspök címere.

szerzetesből lett főpap címerébe felveszi szerzetének jelvényeit.[2]

A főpapi méltóság jelvényei mint címeralakok is szerepelnek magukban a főpapi címerekben, egyéb vallásos emblémák mellett, mint: kereszt, csillag, szív, bárány, galamb, töviskoszorú, horgony, Isten szeme, angyal stb. Az angyalt nem ritkán mint pajzstartót is alkalmazzák főpapi címereken (3. kép).[3]

*

A magyar főpapság, mint a kultúra minden más terén, úgy a címerábrázolások művészetében is vezető szerepet játszott. Az egyháznak sok alkalma volt címerek alkalmazására díszes épületeken, templomi berendezéseken, pecséteken, könyvtáblákon stb. Ragaszkodva a régi jó hagyományokhoz, főpapjaink mégsem követtek üressé vált hivatalos sablonokat (pl. a címerpajzs teljesen lényegtelen alakja tekintetében), hanem követve a kor változó ízlését, életet és változatosságot hoztak a heraldikába is. (Különösen a barokk-kornak hareldikája Magyarországon túlnyomórészben az egyháznak köszönheti fejlődését.) Ez addig tartott, amíg hozzáértő művészek ízlésére bízták különféle technikában készült — vésett, faragott, festett, hímezett stb. —címereik tervezését. Kontármunka akad a régiek között, de átlagában még a hanyatlás korszakában is jobbak a főpapi címerábrázolások a világiaknál. A mult század végzetes ízlés- és tudás-hiányát persze a főpapi címerek is megérezték és növekvő cifraságuk nem pótolhatta a nemes egyszerűségű jó heraldika esztézisét. Kívánatos, hogy a közelmult eltévelyedései ne váljanak hagyománnyá és hogy a magyar főpapok, ha már fenntartják a címerhasználat szép hagyományát, visszatérjenek elődjeik kifogástalan heraldikájához.

Végh Gyula.

A Karcsai és Etrekarcsai Lukáts-családok történetéhez.

A Turul ismételten közölt adatokat a Karcsai és Etrekarcsai Lukáts-családokra vonatkozólag. Így *Kollányi* Ferenc a XVI. (1898.) évf. 143—144. lapján közzétette a Karcsai- és Gencsi-családok 1434-ből való címereslevelét. *Daróczy* Zoltán ugyanott a XX. (1902.) évf. 42. lapján közöl adatokat az Ethuruh nemzetség leszármazásához; *Bartal* Béla pedig a XXII. (1904.) évf. 161. s köv. lapjain «A Karcsayak a XIII. században» címen, jobbára ismert források alapján fejtegeti a Karcsa helynév eredetét és a karcsai birtokosok vérségi összeköttetését. Végül ugyancsak Daróczy Z. a XXVI. (1908.) évf. 175. s köv. lapjain «A Karcsayak» cím alatt kiegészítő megjegyzéseket fűz Bartal cikkéhez.

Mivel e közlemények mindegyikében több tévedést találtam, helyreigazításképpen az Etrekarcsai Lukáts-családnak fönnmaradt eredeti és eddig ki-

---

[1] Széchényi Mihály egri püspök említett pecsétjén Szt. Jánosnak, Eger védszentjének jelvénye, a dicsfényes sas látható; Esterházy Imre esztergomi érsek (1725—1745) Szt. Adalbert képével bővíti családi címerét stb.

[2] Fráter György váradi (1534—1551) és Bratulich Simon szerémi (1601) püspökök a pálosok, Vaszari Kolos hercegprímás a bencések jelvényeit stb.

[3] Ernuszt Zsigmond pécsi (1498), Geréb László erdélyi (1476—1502), Jakusics György báró veszprémi (1642), Illyés András erdélyi (1696—1712) püspök, Bakócz Tamás esztergomi érsek (1497—1521) címerében stb.

adatlan okleveleiből igyekszem a történelmi valóságot kimutatni.

Kollányi a Karcsaiakról, mint az esztergomi érsek jobbágyairól emlékezik meg, «akik nevüket mindannyian valószínűleg Ethrekarcsa nevű pozsonymegyei községtől nyerték, mely a családnak ősi fészke volt». Téves állítás. A Karcsaiak mint nemzetség ősidőktől fogva részint szabad nemes birtokosok, részint várjobbágyok voltak, amint ez IV. Bélának 1240-ben kiadott privilegiális okleveléből [1] és Roland nádornak 1253-ban a karcsai várjobbágyok és várnépek közt vívott perdöntő bajvívásról szóló okleveléből kitűnik.[2] Tagadhatatlan, hogy a többféle Karcsa faluk lakói között érseki jobbágyok is voltak. Ezt egyebek közt az az adat is bizonyítja, amelyben Érsekkarcsáról van szó, vagyis az érsekség jobbágyainak lakóhelyéről.[3] De Etrekarcsa lakói sohasem voltak érseki praedialis nemesek, hanem az Ethuruh vagy Etthre nemzetségből eredő etrekarcsai nemesek. Mint «a sz. király régi és valódi jobbágyai» ismertetnek el IV. Béla által 1240-ben, majd 1253-ban, később aztán IV. László által 1279-ben és I. Lajos által is 1356-ban.[4] Egyébként a XIV. századtól kezdve mindenegyes században több-kevesebb oklevél áll rendelkezésünkre annak igazolására, hogy az etrekarcsai nemes birtokosság mindenkor a nádornál vagy a megyei ispánnál keresett jogvédelmet és nem az esztergomi érsekségnél vagy ennek Vajka széki bíróságánál.

A címereslevelet nyerő Péter az Ethuruh nemzetségből származott, amint azt egy nemzedékrendi táblázat : «Genealogia Familiae Etruch» (Orsz. Levéltár : Családi letét), továbbá az Etrekarcsai Lukáts-család okleveleiről 1815-ben készített lajstrom és a Bartal-család levéltárában [5] található «Extractus literalium documentorum familias Görcs, Kultsár et Lukáts concernentium et in archivo v. Capituli Posoniensis reperibilium» c. jegyzék adatai igazolják.

Magában a címereslevélben az olvashatatlan helyen «Johanni Filio [Ladislai?]» helyett az említett 1815-i lajstrom szerint Etthre olvasandó.

Az Etthre nemzetségtől nyerte az egyik Karcsa az Etrekarcsa nevet és az ott lakó és onnan elszármazott birtokos nemesség — tehát a Lukátsok is — használta és használja az «Etrekarcsai» előnevet.

Bartal tévesen 1254-re teszi Béla király oklevelét, melyben az Ethuruh és Mogor nemzetséghez tartozó szállások birtokosai elsoroltatnak. Béla király az oklevél kiadásának idejét uralkodásának 5-ik évéről keltezi, ami 1240-nek felel meg. A vérségi ágak levezetésében pedig a III-ik ágnál az Etrekarcsai Lukácsok őseit akarja feltüntetni, de teljesen téves kezdettel. Az Etrekarcsai Lukátsok az Ethuruh nemzetségből származnak. Ennek több bizonyítéka is van. Eltekintve a családban ma is élő hagyománytól, mely szerint a Karcsa-szélen az Etrekarcsai Lukátsokat egymás közt Etrukoknak nevezték a gr. Pálffy Miklós nádor és pozsonyi főispán által 1720. aug. 20-án Lukács Péter, György, Pál, Benedek és András részére kiadott új adománylevél [6] megemlíti, hogy nevezettek törvényes leszármazás révén Etrekarcsát és Mesterföldet mindig békésen birtokolták, aminek igazolására felmutatták Béla és László királyok okleveleit és a pozsonyi káptalan statutoriáit, melyeket Bartal György is közzétett Commentárjaiban. Továbbá Lukács György és Görcs Albert 1702-ben a pozsonyi káptalanban átíratja Roland nádornak 1253-ban kiadott fentemlített oklevelét az Ethuruh és a karcsai várnép közt végbement perdöntő bajvívásról, 1751-ben pedig ugyanott Lukács István és András magának a pozsonyi káptalannak 1439-ben kiadott és Ethuruh szépunokája, István fiának, Simonnak Orsolya özvegyére és Ilona leányára vonatkozó birtokrendező oklevelét.[7] Az elsorolt oklevelek pedig úgy Ethuruhra és fiaira, mint a tőlük leszármazó Etrekarcsai Lukátsokra vonatkoznak.

Mellesleg megemlítem itt a már ismert *Karcsa* helynevek szaporítására, hogy 1348-ban Miklós nádor kiküldöttje gyanánt «Petrus filius Pauli de Etheruh-karchaya» szerepel.[8] Továbbá 1361-ben Lajos király parancsára kiadott idéző levélen Lukach-karchai Lukach fia Miklós említtetik.[9]

Daróczy Z. a karcsai várjobbágyokról és azok birtokairól cikkezvén, így ír : «1248. Ethuruh és fiai a pozsonyi vár Karcsa nevű földjéből két ekényi területet kapnak» ; de nem teszi hozzá, ami az oklevélben szintén benne van és fontos, hogy ezt *tulajdon* és *örökölt* (propria et haereditaria) földjük mellé kapták, hogy annál alkalmasabban szolgálhassanak a várnak. És ezzel kezdődik az etrekarcsai nemesek várjobbágyi viszonya.

Végül még le kell szögeznem, hogy Karcsai Péter, aki 1434-ben címereslevelet kapott, soha nem tar-

[1] Bartal Comment. II. Mant. pag. III. no. I.
[2] Hiteles átirata az Orsz. Levéltárban : Nemz. Múz. lt.
[3] Anj. Okmt. VI. 32. és 315.
[4] Bartal Comment. II. Mant. pag. X. no. IV.
[5] Orsz. Lt.
[6] Eredetije az Orsz. Levt. nemz. múzeumi anyagában.
[7] Orsz. Lt. : Családi letét.
[8] Knauz : Mon. eccl. Strig. III. 659. l. nr. 864.
[9] Pozsonyi kápt. C. 8. F. 1. nr. 11.

tozott sem az Egyházas-, sem a László-karcsai ághoz, amint azt Daróczy véli, hanem az Ethuruh nemzetségből származó Etrekarcsai ághoz, melynek egyenes és törvényes leszármazói a Lukátsok ezt a címereslevelet a Nemz. Múzeumnak való ajándékozás idejéig birtokukban őrizték és annak felmutatásával az 1725. évi nemesi vizsgálatok alkalmával öregebb és ifjabb Lukács György, Pál, Péter, István, öregebb és ifjabb János és Ferenc nemességüket igazolták.[1]

Etrekarcsai Lukáts József.

Az Istvánffy-stylionarium újabbkori címerleírásai.

A Turul 1934. évfolyamában (48. k. 23—26. l.) megemlékeztünk az egri liceum könyvtárában őrzött ama kéziratról, amelyet a tudományos irodalomban Istvánffy-stylionarium néven emlegetnek, s amelyben 9 címereslevél szövege is található. Ugyanakkor közülök hármat, melyek középkori címereslevelekre utalnak, már ismertettünk s igéretet tettünk, hogy más alkalommal a többi, korai újkori címereslevél ismertetésére is rátérünk. Ennek most eleget teszünk.

Minthogy utóbbiakban középkori címereslevélre utalás nem történik, nyilvánvalóan mohácsi vész utáni tényleg expediált címereslevelekből írattak ki és gyüjtettek össze.

1. Az első ezek között Eperjessy Benedek címeres nemeslevele. Bár Nagy Iván öt, Kempelen pedig tizenhárom Eperjessy nevű családot ismer és sorol fel,[2] Eperjessy Benedek kilétéről mégsem tudunk semmit, s vele egyik Eperjessy-család sem kapcsolható össze.

2. Címeres nemeslevelet adományozott János király T.(alis) Ferencnek, Znió vára prefektusának is, akinek címerében a király azt a jelenetet örökíti meg, amidőn Ferenc prefektus a trencsénmegyei Lietava várának I. Ferdinánd hadai részéről történt ostromakor a vár egyik tornyának tetején hősiesen küzdve, az oda felnyomuló németeket feltartóztatja, sőt a torony tetejéről le is hajítja.

T. Ferenc prefektus kilétét egyébként megállapítani nem sikerült.

3. Éppen így nem sokat tudunk nemes Zilahi István borbély- és sebészmesterről, csak annyit, amennyit a címereslevél elárul. E szerint János király, Czibak Imre váradi püspök ajánlatára a nevezett Zilahi Istvánnak eredményes sebészi szolgálatai jutalmazása fejében címereslevelet adományoz.

4. A mohácsi vész után királlyá koronázott János a szerencsétlen véget ért II. Lajos király udvari népeiből úgy látszik némelyeket átvett és alkalmazott a saját udvartartásában. Így többek közt átvette nemes Bereky Mihály mestert is, aki úgy látszik már II. Lajos udvarában is a királyi szakácsok főbbje volt,[3] s aki János udvarában a királyi szakácsok feje lett. Neki érdemei jutalmául János király magyar nemességet és címert adományoz. S ugyanezzel jutalmazza János király

5. Elweti Menyhért királyi titkárt is, aki Buda ostromakor hűségesen kitartott ura és királya mellett.

6. I. Ferdinánd király Oláh István és Huszár Borbála fiának, Oláh Miklós egri püspöknek és királyi kancellárnak, továbbá Miklós néhai fivérétől, Máté egykori szászvárosi bírótól és erdélyi sóprefektustól származó gyermekeknek : Tamásnak, Mihálynak és Annának 1548-ban címeres nemeslevelet adományoz.

E címeres nemeslevél címerleírását *Áldásy* Antal «Címereslevelek» c. munkájában (II. k. 1. füzet, 109. l.) már közölte s ezért alább csupán az első ötnek a címerleírásait adjuk :

Descriptio armorum.

János király *Eperjessy Benedeket* magyar nemességre emeli, s neki a következő címert adományozza :

«*Scutum* videlicet penthagonum quinquangulare, rubro et celestino colore equaliter divisum, in cuius ea parte, qu› rubri coloris est, manus armata ensem evaginatum alte detinet, que designat, quo genere milicie virtus et industria tua apud ipsum Nicolaum t. maxime enituit, in inferiori angulo partis alterius campus est herbidus et virens, in quo agnus candidis velleribus et cornibus atque ungulis aureis depictus cernitur, qui ut est anime mite atque simplex niveo candore ornatus, ita simplicitatem et candorem animi tui, quo sine fuco et fallaciis in obsequiis nostris versatus es, exprimit. Supra agnum due sunt stelle, radiis aureis ceruscantes, que fidem atque fortitudinem tuam denotant, quibus scilicet ducibus duobus quasi operum tuorum luminaribus iter tibi monstrantibus nullum periculum pro nobis subire recusasti. Totam deinde extremitatem ipsius clypei simulachra quorundam florum ac foliorum huc et illuc inflexa ambiunt et circumplectuntur, prout hec in fronte presentium literarum nostrarum pictoris manu depicta suisque coloribus ornata cernuntur etc.» (A vége és a dátuma hiányzik.)

Istvánffy-féle stylionarium (Eger, lyceumi könyvtár), 3—4. lap.

[1] Producunt armales Sigismundi regis in festo b. Gregorii papae anno 1434 emanatas». Orsz. Levt. Investigatio nobilium Poson. D. 9. oldal.

[2] *Nagy Iván:* Magyarország családai, IV. k. 55—56. ll. — *Kempelen:* Magyar nemes családok, III. k. 446—448. ll.

[3] *Fógel:* II. Lajos udvara, 125. l.

Descriptio armorum.

János magyar király «nobili *Francisco T. prefecto arcis Znyo* salutem» . . . «Licet itaque tu ipse nobilitatem generis tui, ex quo oriundus es, tuis egregiis facinoribus satis superque exornaveris», mégis hogy bizonysága legyen, magyar nemességre emeli és neki a következő címert adja : «*Scutum* videlicet penthagonum quinquangularem celestini coloris, in cuius inferiori parte campus est virens atque herbidus, in quo turris quedam tribus pinnaculis extructa cernitur, ex cuius sumitate homo armatus eminet, altera manu saxum tenens. In radicibus ipsius turris homo itidem armatus iacens atque prostratus deiectoque similis bipennem germanicam iuxta se abiectam habens depictus est, que omnia simulachra sunt vere virtutis et fortitudinis tue, superioribus enim temporibus cum Alemani, hostes nationis Hungarice infestissimi arcem nostram Lethowa vehementer oppugnarent, tu tam turrim, cuius tutela fidei tue erat commissa, ab oppugnatoribus, qui certatim ascendere conabantur, tanta fortitudine defendisti, et cum aliis sociis commilitantibusque tuis tanta dexteritate te gessisti, ut ignavissimi hostes multis suorum amissis, non solum obsidionem solvere, verum etiam discessum fuge turpissime similem converti fuerint coacti, in medio clypei galea est suo colore depicta superime apposita, ipsum verum scutum due infantium imagines manibus sustinere cernuntur, reliqua autem ipsorum stematum latera, varia florum atque floriorum simulachra ambiunt et undique circumplectuntur, prout hec in fronte presentium literarum etc.» Befejezés és dátum nincsen.

U. o. 4—5. lap.

Descriptio armorum cum exemptione et nobilitatione domus.

«Nos Joannes etc. . . .» Czibak Imre váradi püspök ajánlatára «intelligamus *nobilem magistrum Stephanum de Zylah* preter artem tonsoriam, quam profitetur, in arte quoque *chyrurgica*, que precipua pars est iudicio doctorum virorum medicine professionis multum excellere et in aliquot expeditionibus nostris in sanandis fidelibus subditis, qui pro nobis vulnera susceperunt, fidelem ac diligentem operam navasse, multos eorum ex magnis vite periculis pristine sanitati restituisse», ennélfogva «Andream Zekel de Zylah» és bátyját magyar nemességre emeli a következő címerrel : «*Scutum* triangulare celestini coloris, in cuius inferiori angulo truncus est tilie arboris tribus foliis virens et noviter deciso similis, supra quem avis noctua ambabus alis late expansis, oculis clare lucentibus nostro adnuto, duabus auriculis erectis conspicitur, que ut est animal vigilantissimum, ita vigilantiam ipsius magistri Stephani, qua in adipiscenda arte et professione sua multum laborasse dicitur, significat, in superioribus ipsius clipei duobus angulis duo sunt elementa ex diametro abiecta, qui nomen et cognomen eiusdem exprimunt. Supra scutum galea suo naturali colore depicta cum eadem volucri volature simili cernitur, ipsa vero insignia duo hominum viri scilicet atque femine simulachra inter varias foliorum imagines expressa sustinent, prout hec in fronte presentium . . .» «Datum Albe Julie etc.»

U. o. 6—7. lap.

Arma Michaelis coci regie maiestatis.

«Joannes Dei gratia rex Hungarie, Dalmatie, Croacie etc. Tibi fideli nostro *nobili magistro Michaeli Bereky* cocorum nostrorum primario salutem» őt «preter illam tuam coquendi ac condiendorum epulorum peritiam, qua *apud serenissimum quoque Ludovicum regem* predecessorem nostrum felicissime memorie acceptissimus esse perhiberis», még királyi felsége iránt tanusított hűségéért is feleségével és rokonaival együtt «ex eo ignobilitatis statu, in quo progenitorum vestrorum obscuritate hactenus fuistis» kiveszi, magyar nemességre emeli, s nekik a következő címert adományozza : «*Scutum* videlicet quinquangulare celestini coloris, in cuius campo tres sunt lepores currentibus et se se in vicem sequentibus similes, quorum sicuti primus duabus sagittis per collum atque armos transfixus spiculisque longe eminentibus cernitur, ita postremi singulis sagittis transfixi sunt, qui sane erunt perpetua monumenta tue erga nos affectionis, cum enim nos aliquando iter agentes animi causa venatione, ut fit itineris tedia levaremus, tribus forte leporibus non longe post se se repertis eorum singulium eo uti hic depicti cernuntur modo sagittis confeceramus, nam quod citra iactantiam dictum esse maluimus, fatemur nos non inanem operam in eo exercitio consumpsisse, que cum tibi essent ordine relata, primus fuisti, qui hoc nostre exercitationis monumentum pro stemate tibi posterisque tuis exoptares.

[«Duo hominum nuda simulachra ipsum scutum detinent», ez áthúzva s más tintával föléje írva : «Rex recusavit.»]

«Supra ipsum scutum cassis est argentea variis florum foliorumque simulachris huc atque illuc agitatis et inflexis ornata, prout hec in fronte presentium literarum nostrarum etc.»

Befejezés és dátum hiányzik.

U. o. 12a—b. lap.

Arma Melchioris literati secretarii regie maiestatis.

«Joannes, Dei gratia rex etc. Tibi fideli nostro egregio *Melchiori de Elweth* secretario nostro salutem.» Érdemeiért, amelyekről «non aliena commendatione, sed propria nostra experientia» győződött meg, s azért, mert Buda vára ostromakor is hűen kitartott mellette, («licet igitur manifeste sit te ex nobili sangvine ab utroque parente longa successionis serie oriundum esse ac stemmate veteri progenitorum tuorum abunde ornatum esse, tamen, ut nobilitatis tue origo a nobis, ubi multum cognitus fuisti, quodam modo principium habeat») nemességét megújítja s neki a következő címert adományozza : «*Scutum* viidelicet triangulare celestini coloris, in cuius inferiori angulo corona est aurea variis unionum margaritarumque simulachris exronata, que denotat eam fidelitatem et constantiam, qua erga nos et sacratissimum dia-

dema huius regni nostri Hungarie extitisti. Supra coronam piscis est lucens suo naturali colore ac modo depictus, quem tibi ea de causa concessimus, quod cum in predicta obsidione commeatuum penuria premeremur, tu pro oblectatione nostra, proque nature tue insita erga nos sollicitudine per nocturnas tenebras ex ipsa arce Budensi egredi et ad Danubium usque descendere parvipensisque hostium insidiis, quei ipsam arcem circumquaque obsidebant, frequenti piscatione mensam nostram aliosque fideles nostros, qui nobiscum erant, refecisti. In superiore clipei parte sidus est aureum coruscans ac suis radiis longe lateque splendens, quod significat te ex tua progenie quasi quandam cometam exortum esse ac tuis posteris splendore virtutum tuarum facem quandam, quam sequi debeant, pretulisse, ipsi scuto super imposita est galea argenteo colore depicta, cuius exteriorem marginem varie florum hominumque imagines ambiunt et decentissime circumplectuntur, prout hec in fronte presentium literarum nostrarum depicta suisque coloribus exornata cernuntur, animo deliberato et ex certa nostra scientia etc.»

Befejezése és dátuma nincsen.

U. o. 12b.—13a. lap.

Iványi Béla.

Hiteles helyeink és a magyar nemzeti politika.

Haynald Lajos kalocsai érseknek a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárában őrzött iratai között (Kézirattár. Fol. Lat. 3955) található Korizmics Antalnak 1863 augusztus elsején Bécsben kelt, Haynald Lajoshoz intézett levele.[1]

A levél írója, Korizmics Antal (1807—1866. ápr. 9), előbb székesfehérvári, majd veszprémi kanonok, 1848-ban a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban a katholikus egyházi ügyek vezetője volt, 1860-ban pedig udvari tanácsossá és a magyar kir. kancelláriának előadó tanácsosává nevezték ki.

Levele igen jellemző arra, hogy a provizórium kormánya az erdélyi magyar nemzeti ellenzéket tiltakozásának alkotmányos módon való leszögezésétől is meg akarta fosztani; s érdekes, hogy a multból már hasonló eljárásra hivatkozhat. A levél teljes szövegében a következő: «Nagy Méltóságú Püspök és Titkos Tanácsos úr, Kegyelmes Uram! Excellentiád egykor engem megbízni és felhatalmazni méltóztatott, hogyha lesz érdekes közölni valóm, közöljem. Most az eset beállt. Ugyanis az itteni lapok széltiben közlik, hogy a gyulafehérvári káptalan előtt egy protestationalis nyilatkozat deponáltatni szándékoltatik, vagy deponáltatott volna már a kilépett Regalista és Követ Urak részéről. Az egyházi hiteles helynek ezen czélrai felhasználását itt az illető kormányi fő körökben közönyösen nem vennék és el nem tűrnék. Ollyas intézkedéseket vonna maga után, minők egykor 1824-ben 27 Augustusban kelt legfelsőbb kézirattal a váczi káptalan irányában elrendeltettek, mely Nógrád megye protestátióját befogadta. Szíves bizalommal, és mély tisztelettel kérem tehát fel Excellentiádat, méltóztassék ama eventualitás mellőzésén közre működni. Az egyházi testületnek csak baja támadna a mondott demonstratioból, a nélkül hogy az ügyre magára legkisebb haszna lehetne. Magas kegyeibe magamat ajánlván vagyok mély tisztelettel Excellentiádnak alázatos szolgája Korizmics Antal. Bécsben Augustus 1 őn 863».

A levél hátán Haynald következő sajátkezű megjegyzése olvasható: «Pr. 4_a Aug. 1863. Korizmics Referendarius attentum reddit, ne petitio hungarorum dietae Cibiniensis membrorum Archivo loci credibilis illocetur. ddto 1_{ae} Aug. respondi eadem die.» Haynald említett válasza azonban nincsen meg iratai között.

Az 1863-iki erdélyi országgyűlés [2] magyar nemzeti ellenzéke ebben a feliratban, amely július 22-én kelt, tiltakozik a külön erdélyi országgyűlés összehívása ellen és azt alkotmányellenesnek nyilvánítva kijelenti, hogy annak munkálataiban résztvenni nem kíván. A feliratot ötvenegyen írták alá, köztük elsőnek Haynald Lajos; majd gróf Mikó Imre és báró Kemény Ferenc vitték fel azt az uralkodóhoz, aki ridegen fogadta őket, a felirat átvételét megtagadta és azzal gróf Nádasdy Ferenc kancellárhoz utasította őket.

A felirat aláírása miatt kezdődött Haynald üldöztetése a bécsi kormány részéről, amelynek első mozzanata volt, hogy az uralkodó Haynald Lajosnak az erdélyi országgyűlés regalistájává történt kinevezését elenyészettnek nyilvánította, amit a nagyszebeni országgyűlésen ki is hirdettek, végső mozzanata pedig Haynaldnak 1864 őszén az erdélyi püspöki székről való lemondása volt.

Tóth László.

[1] V. ö. Tóth László: Haynald Lajos iratai a Magyar Nemzeti Múzeumban. Könyvtári Szemle, 1935, 124—5. ll.

[2] V. ö. Berzeviczy Albert: Az 1863-iki erdélyi országgyűlés. Budapesti Szemle, 1934 december, 257—78 ll. és Tóth László: Politika és egyházpolitika Haynald Lajos kiadatlan leveleiben. Katolikus Szemle, 1934, 476—7. ll.

TÁRCA.

A *Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság* május hó 26-án tartotta folyó évi rendes közgyűlését. Minthogy ezidén harminc esztendeje, hogy báró Radvánszky Béla, Társaságunk megalapítója és első elnöke elhúnyt, s ugyancsak ebben az évben folyóiratunk ötvenedik kötete lát napvilágot, *Szentpétery Imre* elnök a közgyűlést ennek a kettős évfordulónak a jelentőségét behatóan méltató beszéddel nyitotta meg a közgyűlést, amelynek vendégei közt a br. Radvánszky család tagjai is jelenvoltak.

A megnyitó beszéd elhangzása után *Kumorovitz B. Lajos* felolvasta *Az authentikus pecsét* című tudományos dolgozatát, mely a Turul következő füzetében fog megjelenni.

A közgyűlés ezután az alapszabályok értelmében az igazgató-választmányból ez évben kilépő *Andrássy Géza gróf, Bezerédj István, Eckhart Ferenc, Holub József, Jalsoviczky Sándor, R. Kiss István, Lukcsics József, Mályusz Elemér, Prónay Dezső báró* és *Végh Gyula* eddigi ig. vál. tagokat további hat évre újból megválasztotta ; a *Jakubovich Emil* elhalálozása következtében megürült ig. választmányi tagsági helyet pedig *Ányos Lajos* országos főlevéltárnokkal töltötte be.

A számvizsgáló-bizottság tagjai a megejtett választás értelmében újból *Taborsky Ottó, Borzsák István* és *Szilágyi Loránd* lettek.

A titkári jelentés, mely után a számvizsgáló-bizottság jelentése, az 1935. évi zárszámadás és az 1936. évi költségelőirányzat letárgyalása következett, a Társaság előző évi működéséről az alábbi módon számolt be :

Mélyen tisztelt Közgyűlés!

Mielőtt Társaságunk mult évi működéséről és állapotáról érdemben jelentést tennék, szomorú kötelességet kell teljesítenem. Meg kell emlékeznem arról a fájdalmas veszteségről, mely Társaságunkat az elmúlt év utolsó napjaiban *dr. Jakubovich Emil* elhúnytával érte. Halála nemcsak igazgató-választmányunkat fosztotta meg egyik régi, buzgó tagjától, hanem folyóiratunkat is kiváló munkatársától. A Társaságunk által művelt tudományágaknak kitűnő szakismerője volt, aminek tanúi idevágó dolgozatai is, amelyek értékben vetekednek egyéb tudományos munkásságának termékeivel. Társaságunk méltóképpen résztvett az elhúnyt szerettei, tisztelői és a tudományos körök gyászában. Özvegyéhez részvétnyilatkozatot intézett és ravatalánál is lerótta kegyeletét ; emlékét pedig, melyet szívünkbe zárva őrzünk, jegyzőkönyvileg megörökítette.

A lefolyt év munkásságát a következőkben van szerencsém a mélyen tisztelt közgyűlés előtt nagy vonásokban vázolni.

Legutóbbi közgyűlésünket mult évi március 28-án tartottuk s ezen II. Rákóczi Ferenc emlékének, halála kétszázadik évfordulója alkalmából, az elnöki megnyitó beszéd és felolvasás keretében hódoltunk. Azóta alapszabályszerűen megállapított négy igazgatóválasztmányi ülésünket 1935. évi okt. 29-, dec. 11-én, 1936. évi febr. 28-án és a mai közgyűlést megelőzően tartottuk meg. Üléseink egy része felolvasásokkal volt egybekötve, melyek a heraldika és pecséttan köréből merítettek. Mult közgyűlésünkön a titkárnak «A Rákócziak címere és pecsétjeik», az okt. 29-i valasztmányi ülésen pedig *Ghyczy Pál* ig. választmányi tagnak «A kard a magyar heraldikában» című tanulmánya került felolvasásra. Mindkettő azóta már meg is jelent a Turulban. *Varju Elemér*, Társaságunk másodelnöke, egy ízben a magyar heraldikához mutatott be és ismertetett, illusztrációk kíséretében, érdekes adatokat, más alkalommal meg Doncs mester «az aranyos vitéz» címeréről és nemzetségi származásáról tartott szabad előadást.

Társaságunk szellemi munkásságának félszázados letéteményese, a *Turul*, — amint erről az imént elhangzott elnöki megnyitó is megemlékezett, — a közeli napokban nevezetes időponthoz ér : az 1936. évfolyam 1—2. összevont füzetével 50-ik kötete indul meg — a Társaság fennállásának 54-ik esztendejében. Áldatlan idők, súlyos megpróbáltatások megzavarták a működés csendes folyamatát s megakadályozták, hogy a Turul lépést tartson a Társaság életéveivel. Csak erős akarat és küzdelmes kitartás mentette meg létét ; de a bizonytalanság ezután is még évek során át ott ólálkodott körülötte s csupán az utóbbi években váltotta fel azt az elnökség fáradhatatlan buzgalmából folyóiratunknak aggodalmaktól, nehezebb gondoktól mentes fenntartását biztosító, szilárdabb megalapozottság. Pótolhatatlan segítője ennek a Magyar Nemzeti Múzeum, a Tudományos Társulatok és Intézetek Szövetsége és a Budapest székesfőváros részéről évről évre nyujtott megértő támogatás, melyért Társaságunk e helyről is kifejezi mély háláját és köszönetét. Igaz, hogy Turulunk ma régi terjedelmének felét is alig éri el s évenként csak kétszer, egy-egy összevont füzetben

jelenhetik meg, mégis jobb viszonyok beálltáig már azt is megelégedéssel kell fogadnunk, hogy fenntartása, ha szerényebb keretek között is, biztosítottnak tekinthető.

Tartalmát illetőleg mult évi folyamában is igyekeztünk követni azt a tudományos utat, amelyen az elődök félszázadon át haladtak, s amelynek irányát alapszabályaink is megszabják ; nem hagyva azonban figyelmen kívül az újabb tudományos követelményeket sem. A címer- és pecséttan anyagának művelése újabban ismét fellendült s folyóiratunk a nemzetség- és családtörténeti vonatkozású dolgozatok mellett megint tartalmas cikkekben számolhat be az ezirányú munkásság eredményeiről. Gazdagabb illusztrációkban és genealogiai táblákban is. Figyelemmel kíséri a heraldikai, genealogiai, sphragistikai és diplomatikai munkásságot s könyvismertetéseivel tájékoztatni igyekszik közönségünket az idevágó hazai és külföldi szakirodalom termékeiről. Tárcarovatunk a Társaság működéséről, a Hivatalos Értesítő pedig az Országos Levéltár gyarapodásairól, elsősorban ezeknek a Társaságunk munkálkodási körébe eső tudományszakok művelőit közelebbről érdeklő darabjairól és csoportjairól tájékoztat.

Az 1893-tól megjelent Turulokban felhalmozott becses anyag könnyebb használhatóságát tartva szem előtt, tovább fáradozunk azon, hogy hozzájuk a kimerítő név- és targymutató mielőbb elkészüljön. Reméljük, hogy a közeljövőben módját tudjuk ejteni annak, hogy az erre nézve már korábban folyamatba tett munka serényebben haladjon előre.

Ez Társaságunk tudományos irányú munkálkodásának összefoglaló ismertetése. Ehhez járulnak még azok a tudományszakunk területén mozgó irodalmi termékek, amelyek tagjaink tolláből önállóan jelennek meg. Róluk folyóiratunk időről időre beszámol.

Társaságunkba mult évi közgyűlésünk óta 20 tag lépett be. Nem nagy szám, de a multhoz viszonyítva örvendetes emelkedés. Ennek következtében előző évi, akár halálozás, akár kilépés által előállott veszteségeink ezúttal nemcsak kiegyenlítődtek, hanem valamivel még mögötte is maradtak a gyarapodásnak.

Ha a buzgalom, melyet egyik-másik tagunk a taggyüjtés terén kifejt, szélesebb körre is átterjedne, olyan erőre kaphatna Társaságunk, hogy azt újabb célok megvalósítására, köztük a második félszázadba lépő Turul terjedelmének a megbővítésére is képessé tehetné.

Kérem a tisztelt Közgyűlést, méltóztassék jelentésemet tudomásul venni.

A titkár.

JAKUBOVICH EMIL
1883—1936

Az elmúlt év utolsó napjai súlyos veszteséget hoztak a magyar tudományos világra, megfosztva ezt egyik nagy értékétől, Jakubovich Emiltől.

A vesztesek között ott állunk mi is : a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság. Társaságunknak közel három, igazgatóválasztmányunknak két évtizeden át volt tagja s annak nemcsak működésében vett részt mindig nagy szeretettel és buzgalommal, hanem mint a társaság tudományos munkálkodása körébe vont tudományágaknak : a diplomatikának, heraldikának, sphragistikának és genealogiának hivatott, mélytudású ismerője és művelője, azt nagybecsű, széles körök érdeklődését felkeltő tudományos dolgozatokkal és felfedezésekkel gazdagította. E tudományszakok igaz szeretetét és társaságunk iránt tanúsított meleg érdeklődését élete végéig megtartotta. Még a közelmultban is megjelent a Turulban egy rendkívül értékes s egyben folyóiratunkban utolsó nagyobb tanulmánya legújabb felfedezéséről, I. Endre király törvénybeidéző ércbillogáról, melyet német fordításban az Ungarische Jahrbücher is átvett.

Tudományos érdemeinek, eredményeinek, szeretetreméltó egyéniségének méltatására e szűk tér nem elegendő. Barátai, ismerősei és mindazok, akiknek valaha, akár csak rövid ideig is, alkalmuk volt vele érintkezésben állni, jól tudják, mily hamar megnyerte a hozzá hasonlóan érzők szeretetét. És soha nem fogják elfelejteni azt az önzetlenséget és szolgálatkészséget, amelyet az ő meleg szíve mindenkivel szemben kimutatott, aki csak hozzáfordult. Ismereteinek tárházát, tudományos kutatásainak eredményeit közkincsnek tekintette és szívesen feltárta mások előtt ; szinte öröme telt abban, ha megoszthatta azokat másokkal.

Szívünkhöz nőtt elválaszthatatlanul s ezért tovább él ott halála után is, mint soha ki nem alvó emlékezet. Az igazi emléket azonban ő maga állította magának műveiben, tudományos munkásságának, felfedezéseinek kihatásaiban.

Áldás emlékére! *Cz. A.*

SZAKIRODALOM.

Magyar Családtörténeti Szemle, genealogiai és heraldikai szaklap. Szerkeszti *Baán Kálmán.* I. évfolyam, 1. füzet. II. évf. 1., 2. füzet.

Egy új folyóirat három első füzete fekszik előttünk, amely, miként beköszöntőjében mondja, a család történetének megismerésén keresztül a magyar művelt társadalomban a történelmi mult iránti széles érdeklődést és szeretetet kívánja erősíteni. E célból a családtörténeti kutatás módszereinek és magának a családtörténet jelentőségének ismertetése mellett, főleg az állandó forrásközlést tartja elsőrendű feladatának. Az új folyóirat szerkesztőjét már ismerjük a genealogiai irodalommal kapcsolatban. Néhány év előtt «Magyar genealogiai és heraldikai forrásmunkák 1561—1932» címen látott napvilágot egy munkája. A most megjelent három füzetben egy-egy család, így a veszprém- és vasvármegyei Ferenczy, a borsodvármegyei Petra (Petre), a máramarosvármegyei Bedői Markos család leszármazásának ismertetésén kívül eddig még nem közölt vármegyei összeírásokat találunk: Bereg vármegyéjét 1784. évből, helységek szerint, a személyek életkorának feltüntetésével; Veszprém vármegye 1603. évi egytelkes és taxás nemeseinek jegyzékét. Magyar nyelvű tanúvallomást Erdély több vármegyéjéből, 1585-ből, Losonczi Bánfi Borbála kérelmére. Egy másik, speciálisan erdélyi, tehát a szorosan vett magyarországitól eltérő, csík-széki nemességigazoló tanúvallomást, 1847-ből. Pest és Pilis vármegyékre vonatkozó XIV—XVI. századi regestákat. Címeres pecsétek jegyzékét az Országos Levéltár egyes gyüjteményeiből a XIV—XVII. századból. Pataky Károly erdélyi címeres pecsétgyüjteményének ismertetését stb. Az új folyóirat tartalma tehát, szerény keretei ellenére is, eléggé változatos és a magunk részéről elismerőleg méltányoljuk a fiatal szerző lelkes és a mai nehéz gazdasági viszonyok között bízvást bátornak mondható vállalkozását.

Főglein Antal.

Holub József: Szekszárd a törökök kiűzése utáni első évtizedekben. Szekszárd, 1936. 27 l.

Tolna vármegye is egyike azon, sajnos, még elég nagy számban levő vármegyéknek, amelyeknek monografiájával a magyar történetírás mindmáig adósunk. Wosinszky Mór, nagynevű régészünk «Tolna vármegye története az őskortól a honfoglalásig» című munkája csak bíztató kezdet maradt. A vármegyére vonatkozó közép- és újabbkori adatokat Kammerer Ernő gyüjtötte nagy szorgalommal; de halála megakadályozta az adatok feldolgozásában és csak néhány kisebb tanulmánya jelent meg, így Csernyédről, a vármegye középkori székhelyéről; Döbrököz váráról stb. Újabban Holub József gyüjti a vármegye multjára vonatkozó adatokat. Most megjelent kisebb, de így is érdekes és értékes tanulmányában a vármegye székhelyének a török hódoltság megszűnte utáni küzdelmes éveit, nehéz és lassú kialakulását ismerteti és ennek kapcsán a derék Mérey Mihály szekszárdi apát fáradhatatlan tevékenységét és buzgóságát, amellyel romjaiból új életre keltette apátságának és birtokainak központját. Bár a szerző nem említi Mérey évekig tartó küzdelmét az akkor oly hatalmas neoacquistica commissióval és a Martonfalvay családdal, amely az apátsági uradalmakhoz való régi jogát oly kitartással vitatta, hogy a pereskedés évtizedekig, még az apát utódja, Trautson János József gróf idejéig is elhúzódott, — hiszen ez egymaga is külön tanulmány lehetne — a gazdasági kialakulás és a telepítés adatainak közlésével így is tiszta és áttekinthető képet kapunk Mérey apát kiváló érdemeiről.

F. A.

Dr. Thirring Gusztáv: Dr. Schwarz Mihály életrajza és a Schwarz-nemzetség multja. 8°, 36 l. Sopron, 1935.

Folyóiratunk 1934. évf. 3—4. egyesített számában örömmel üdvözöltük a nagynevű statisztikust a genealogiai munkások sorában, kinek íme már második ilynemű jeles művéről számolhatunk be.

Szerzőnek a családi kegyelet adja kezébe a tollat újólag (édesanyja volt Schwarz leány) s kiváló történeti érzéke, valamint széles látköre révén nemcsak becses anyagot hord össze, hanem új szempontokat is érvényesít, mint a Thirring család történetének megírásakor tette.

A jórészt ipari pályán működő család története eltörpül dr. Schwarz János Mihály (1774—1858) eperjesi ev. lelkész alakja mellett, ki mint egyházi szónok, író, iskolaszervező, németajkú, de magyar érzelmű polgár, áldásos munkát fejtett ki.

A művet az eperjesi lelkész arcképén kívül több családi vonatkozású kép, valamint családfa is díszíti.

Thirring Gusztávné Waisbecker Irén: Dr. Waisbecker Antal élete és a magyarországi Waisbecker-család története. 40 képpel. 8°, 51 l. Sopron, 1935.

Férje példája lelkesítette családtörténeti munkára az eddig főleg közgazdasági, ethnografiai és szépirodalmi téren működő hölgyet. Műve, mint maga írja előszavában, életképek sorozata genealogiai alapon. Részletesen foglalkozik atyja, Waisbecker Antal tiszti főorvosnak, a kitűnő botanikusnak, valamint a Szamueli Tibor pribékjei által meggyilkolt öcscsének, az ellenforradalmár Waisbecker Jenő népf.

századosnak életével, munkásságával, de kiterjeszkedik a Majnamenti Orb mezővárosból a XVIII. század végén Magyarországra szakadt Waisbecker Henrikre s maradékaira is. A család története szép példa arra, hogy nemzetiségi vidéken mint kapcsolódik bele a nemzeti kultúrába egy idegen földről csak az imént beszármazott család. A gabonakereskedelem és pékipar révén meggazdagodott családból kivált János, az ormándlaki jószág szerzője, továbbá Ormándlaky Waisbecker Antal, Zogu albán király minisztere s gazdasági főtanácsadója, Károly magyar ny. ezredes, s mások. A nőági leszármazottak sorában találjuk a Mocsáry, Kovácsy, Nyékhegyi stb. családok számos jeles tagját.

G. Vargha Zoltán.

Hilfswörterbuch für Historiker. Mittelalter und Neuzeit. Von Eugen Haberkern und Joseph Friedrich Wallach. Mit einem Geleitwort Hermann Oncken. Berlin—Grunewald, 1935. 8°. XVI. 605 l.

Ez a vaskos kötet a történettudósok és a nagyközönség által régóta érzett hiány pótlására vállalkozik. Célja a közép- és újkori történelemben előforduló jogi természetű műszavaknak, mivel ezek alkotják a történelem gerincét, a világos és szabatos meghatározását adni. A mű központjában természetesen a német birodalom áll, ehhez csatlakoznak a középeurópai és a többi európai államok jogi természetű terminus technikusai, természetesen ezek közül már csak a lényegesebbek. Ugyanígy jártak el a szerzők a gyarmatok és az Amerikára vonatkozó műszavakkal is, felvették munkájukba az iszlam, Kína és Japán legfontosabb terminusait, csupán az afrikai és amerikai bennszülött államok műszavait hagyták teljesen figyelmen kívül. Időbelileg a népvándorlással kezdik, de az egyházi műszavaknál természetesen visszamennek az ősegyházi gyakorlatra is. Viszont teljes részletességgel csupán I. Napoleon koráig, vagy mondhatni, a római szent birodalom megszűnéséig tárgyalják a terminusokat, azután csak a fontosabbakat, illetőleg itt is figyelmen kívül hagyják azokat, amelyek közismertségük miatt magyarázatra nem szorulnak, vagy pedig a történeti érdeklődés határán kívül esnek, így a kereskedelmi jogra, a tőzsdékre vonatkozó szakkifejezéseket. Általában a mű gerincét a legtágabb értelemben vett közigazgatási és közjogi természetű terminologia alkotja. A szerzők nyolc évig dolgoztak e művön, amelyet maguk is első kísérletnek tekintenek, bízva benne, hogy a kritika és a használat fogja megmutatni, mik szorulnak pótlásra vagy kiigazításra. Eredetiségre az írók természetesen nem tartanak igényt, munkájuk nem eredeti kutatások alapján készült, hanem a jogtörténeti szakirodalom, a szótárak és a lexikonok eredményeinek kritikai felhasználásával. Tehát az egyes terminusoknál a legújabb irodalom megállapításait rögzítik meg kritikával ugyan, de minden egyéni polémia nélkül.

Nem kétséges, hogy erre a műre nemcsak a német historikusnak van szüksége, de megfelelő magyar segédkönyv híján a magyar történettudósnak is. Azt a követelményt természetesen nem lehet felállítani, hogy egy ilyen nemzetközi használatra szánt lexikális mű a magyar történelem szempontjából számbajöhető valamennyi terminust feldolgozza, de igenis, joggal lehet kérdezni, vajjon a felvett terminusok kimerítik-e a magyar vonatkozásokat is. Miután a szerzők, nem egészen helyesen értelmezett helykímélés miatt, a felhasznált irodalom jegyzékét nem közlik, nem lehet azt se megállapítani, hogy a felvett magyar terminusok kidolgozásánál minő eredményekre támaszkodtak. Ezek a magyar címszavak (Komitat, várjobbágy, palatinus, Notär, Jurassor) tényleg csak a legfontosabbak közül egynéhány és azok se mentesek minden tévedéstől, így amikor a juratus assessor és judex nobilium mint azonos fogalmak jelennek meg. Viszont más, a magyar történelem szempontjából rendkívül fontos és jellemző terminusok, így például a serviens, familiaris, quarta puellaris stb. teljesen figyelmen kívül hagyattak. Ezek majd egy új kiadás esetében könnyen pótolható hiányok, de még inkább pótlásra szorulnak azok a terminusok, ahol az idegen értelmezés mellett a fogalmak magyarországi értelme vagy tartalma teljesen hiányzik. Ez pedig a kevésszámú tisztán magyar jogi terminus mellett majdnem mindig így van. Ez a műnek lényeges hiánya, elsősorban nem is magyar szempontból, hanem a külföldi történetirodalom szempontjából, amelynek különösen a középkor történeténél igen sokszor van szüksége egy-egy terminus magyar értelmére, jelentési árnyalatára is. És hol keresse azt, ha nem egy ilyen nemzetközi jellegű és használatú műben. Idegennyelvű magyar jogtörténeti irodalmunk szegényes volta miatt a legjobb volna, ha a szerzők egy remélhetőleg gyorsan következő újabb kiadás előtt magyar jogtörténésszel átnézetnék munkájukat, akinek felvilágosításai nyomán könnyű volna a magyar szempontból szükséges javításokat és pótlásokat elvégezni.

Tóth László.

Lovera di Castiglione, Carlo: Un Feld-Marschall di Piossasco. Bolletino della Società Piemontese di Archeologia e Belle Arti, v. XVI. (Torino, 1932.), pp. 107—129.

A dolgozat egy olasz származású, de teljesen elmagyarosodott mágnás, Ludovico Piossasco d'Airasca, életét eleveníti fel, akinek metamorfózisát az eredeti Piossascoról Biosaskőre magyarosított neve is érdekesen szemlélteti. Ludovico 1673-ban született Piemontban, hol atyja, Giuseppe, a szárd királyi ház főistállómestere volt. Ő maga mint karabélyos-tiszt kezdte regényes pályafutását, de már 1697-ben elhagyta hazáját és Savoyai Eugénnek ajánlotta fel szolgálatát, kinek oldalán részt vett a Magyarország felszabadításáért viselt hadjárat utolsó aktusaiban. A szerző Jenő herceg e kétségkívül érdekes pártfogoltjában a piemonti katona («soldataccio piemontese») típusát ábrázolja, aki vitézi erényei mellett műveletlen, a bor és szerelem örömeinek mértéktelen élvezője volt, mindazonáltal sikerült elérnie a tábornagyi rangot, a magyar nemességet és a grófi címet, s mint ilyen a szegedi vár kormányzója lett. Egyéniségére igen jellemző, hogy magát, eredeti nevének (Ludovico di Piossasco) megtartásával, ugyanazon névből faragott három predikátummal (Biosasconsi von Plosask e Biosaskő) szokta volt nevezni. Mint szegedi

várúr illőnek tartotta a magyar arosztokráciába házasodni, s a dúsgazdag Batthyányi Mária Gabriella grófnőt vette feleségül, akivel való házasságából született első gyermekét, Eustachiát, a Torino mellett ma is meglévő ősi családi kastélyukban neveltette és aki később egy előkelő piemonti főúrnak, Giuseppe Antonio Porporato di Falcombello őrgrófnak lett felesége. Ludovico Piossasco kicsapongó élete mellett is boldog házasságban élt Batthyányi grófnővel, mígnem az útlevelek és határátlépési igazolványok kiállítása körüli gyanús üzelmei miatt fel nem jelentették Bécsben. A szerző szerint csak nagy befolyásának köszönhette, hogy a vizsgálat teljes rehabilitációjával végződött, mindazonáltal felesége otthagyta férjét és gyermekeivel Bécsbe költözött, hol mint udvarhölgy fényűző életet élt. A tábornagy pedig Szegeden folytatta gyanús üzelmeit ; de ezek ellenére is 1740-ben bekövetkezett halálakor több mint 2000 aranyforint adósságot hagyott hátra. Szerzőnk azt állítja, hogy a szegedi székesegyházban («cattedrale!») helyezték örök nyugalomra, hol ma is olvasható sírfelirata : «Hic iacet Ludovicus Comes de Biosaskő praefectus arcis, pro Caesarea Maisetate obiit anno Domini MDCCXL., XXVII. Kal. Mai.» Özvegye továbbra is a császári udvarban maradt, s egy Bécsben kelt okmány 1747-ben Carlo, Giuseppe, Antonio, Maria, Isabella és Teresa anyjának mondja, akik Piossascoval való házasságából születtek. Ezek leszármazottait, kik a szerző szerint hihetőleg Magyarországon, Ausztriában és Lengyelországban élnek, keresi az ősrégi piemonti család olasz ágának utolsó életben levő tagja.

Banfi Florio (Róma).

Dr. Lukcsics P. és dr. Pfeiffer J.: A veszprémi püspöki vár a katolikus restauráció korában. Veszprém, 1933. n. 8-r. 254 l.

A művészet- és művelődéstörténeti szempontból értékes munkából csupán a családtörténeti vonatkozásokat emeljük ki, mint amelyek folyóiratunk olvasóit elsősorban érdeklik. A szerzők Veszprém vármegye 1696. évi dikális conscriptiója és a veszprémi káptalani levéltár adatai alapján felsorolják a veszprémi vár lakóit és az ottani háztulajdonosokat, akik között számos nemesembert találunk. Közléseik ezek közül főleg a Tallián, Babocsay, Szentmiklósy, Gyallódy, Rosnay, Szigethy, Kun, Dallos, Cseszkó, Bogár, Újváry, Karácson, Roboz, Véghelyi, Orosz, Szily, Csopaki, Peczovicz, Szentiványi, Csajághy, Kenessey, Dobosi, Kalmár, Losonczy, Pordán, Könczöl stb. családok XVII. századi történetéhez nyujtanak hasznosítható forrásanyagot. Az itt felsorolt lakosok a török veszély miatt túlnyomóan a várat környező vidékről szorultak be oda. Midőn pedig Veszprém végvári jelentősége megszűnt és a város visszakerült a püspöki és káptalani földesuraság alá, visszatértek régi helyükre. A szerzők két címert is közölnek : Fellenthali Fellner Jakab neves barokk építész nemesi és jelvényes címerét.

Cz. A.

Nemesi Évkönyv. 1935. évi kötet. Szerkeszti *Királydaróczi Daróczi Zoltán.* Kiadja : May-nyomda rt. XIV és 344 lap.

1923-ban adta ki Daróczy Zoltán a Nemesi Évkönyv első kötetét s kitartó, minden nehézséget leküzdő buzgalma immár a 13-ik kötettel ajándékozta meg a genealogiai irodalmat. Nagy érdeme a szerkesztőnek, hogy nem elégedvén meg csupán a ma élő családok leszármazásainak kimerítő adatokkal és genealogiai táblázatokkal kísért bemutatásával, a magyar történelemben szerepet vitt, kihalt családokra is kiterjeszkedik. Tanúsága ennek ez a legújabb kötet is, melyben például a Rákócziak genealogiája is helyet foglal, részben kiegészítve Keresztes Kálmánnak a Turul 1928. évfolyamában (43—64. és 87—106. l.) megjelent nagybecsű dolgozatát a «Rákócziak»-ról.

Az Évkönyv idei kötete egyébként 75 család adatait tartalmazza s különösen felvidéki és erdélyi családok ismertetésében gazdag. A közölt nemes családok, régiségük szerint csoportosítva, a következők :

Ősnemes családok : Erdődi Bakócz, Bátsmegyey, Bontó, Boronkay, Szentgyörgyvölgyi Csupor, Divéky, Dőry-Boronkay, Monyorókeréki és Monoszlói Erdődy, Ákosfalvi Gyereő, Nagygalambfalvi Hegyi, Járdánházy, Osdolai Kuun, Csikszentsimoni Lakatos, Bilkei Lipcsey, Makói és Geleji Makay, Mattyasovszky, Galánthai Nagy, Köpeczi Nagy, Csicseri Orosz, Ostffy, Pálffy, Radvánszky, Rákóczy, Reznek, Rudnyánszky, Sándorházy, Sibrik, Léczfalvi Sipos, Sivó, Szemere, Dálnoki Veress. A mohácsi vész utániak : Álgya-Pap, Baráthi Huszár, Igmándy, Jeszenák, Kenyeres, Majos, Bedői Markos, Kisterpesti Markovits, Czeczei Mátéffy, Haranglábi Nemes, Novák, Paksy, Alsójárai Pápai, Párniczky, Pujoni Pataky, Aszódi Podmaniczky, Pogrányi, Purgly, Sárkány, Simon, Spóner, Losonczi Szakall, Széll, Szikszay-Baskay, Beczkói Szombathy, Szomor, Sztankovánszky, Monyorói Urbán, Vécsey, Verebi Végh, Verebély, Bojári Vigyázó, Zsigárdy. (Az előneveket csak ott tettük ki, ahol erre más hasonnevű családoktól való megkülönböztetés végett szükség volt.) Ezekhez csatlakozik néhány, az 1867. évi koronázás után nemességre emelt család.

A fenti névsor mutatja, hogy Daróczy Zoltán ezúttal is egész sor olyan nemesi családdal ismertet meg minket közelebbről, amelyeket a genealogiai irodalom eddig legfeljebb csak érintett vagy csupán fogyatékosan tárgyalt. A zsebkönyvalakú, ízléses kiállítású kötet használhatóságát nagyon elősegíti az ugyanolyan gondossággal és praktikus módszerrel összeállított névmutató, amilyennel ez az előző kötetekben is készült. Örvendetes, hogy a genealogiában nagy jártasságú szerkesztő lelkes vállalkozása a könyvkiadás terén tapasztalható nehézségek és akadályok ellenére sem akadt meg s nemsokára már másfél évtizedes multra tekinthet vissza. Reméljük, hogy az abba befektetett lankadatlan szorgalom és fáradság újabb gyümölcsöket : a további kötetek megjelenését fogja hozni.

Cz. A.

HIVATALOS ÉRTESÍTŐ

A M. KIR. ORSZÁGOS LEVÉLTÁR GYARAPODÁSAIRÓL.

A m. kir. Országos Levéltár 1935. második félévi iratgyarapodásainak a tudományos kutatást és olvasóinkat érdeklő, nagyobb terjedelmű, önálló csoportjairól, valamint a kisebb csoportok és az egyes darabok közül azokról, amelyek az említett szempontból nagyobb figyelmet érdemelnek, a lényeget összefoglaló, következő ismertetésben nyujtunk tájékoztatást :

Az örökletétként elhelyezett családi levéltáraknak egyre növekvő sora e félévben a *Körösnadányi Nadányi*-család levelesládájával, továbbá a gróf *Dessewffy* István büdszentmihályi (Szabolcs vármegye) földbirtokos által letett családi levéltárral gazdagodott. Ennek az újabb, rendkívül tartalmas és terjedelemre nézve is igen tekintélyes Dessewffy-családi letétnek úgy levéltári szempontból, mint a tudományos kutatás tekintetében jelentőségét emeli, hogy a Dessewffyek régi iratainak ez a része is most már egy fedél alá került a család margonyai ágának régebben letéteményezett levéltárával. Úgy a Nadányi-, mint az újabban beérkezett Dessewffy-családi örökletétről teljes képet csak végleges rendezésük után nyerhetünk ; azonban mindkét család a genealogiai irodalomból is annyira ismeretes, hogy anyagának helyi és rokon-családi vonatkozásait a szakemberek nagy általánosságban már ez alapon is felismerhetik.

A korábbi örökletétek közül a *Keöpeczi Nagy*-család levéltárához érkezett több darabból álló kiegészítés, köztük a család címerének képe, nemességének megerősítése 1786. június 19-ről, nemességigazolási iratai 1808-ból és lófőszékelységének elismerése 1813-ból (hiteles másolatokban) ; ezeken kívül a XVIII—XIX. századból való anyakönyvi kivonatok, XIX—XX. századbeli levelezések, gyász- és házassági jelentések, kéziratok, nyomtatványok.

Vétel útján szerzett kisebb családi levéltári csoportok : A *Nyomárkay*-család iratai, Sáros vármegye hatósága által kiadott három középkori, 1486-, 1517- és 1521-ből való oklevéllel, melyek Balpataka, Felsőpataka és Gombosfalva birtokokra vonatkoznak ; továbbá négy darab XVII. századi darabbal és néhány töredékirattal. A *Czigándy*-család iratai a XVII—XVIII. századból és a *Csajághy*-család 120 drb-ot kitevő, jórészt Veszprém, Komárom megyei birtokügyeket tartalmazó iratanyaga. Utóbbiban található I. Mátyás királynak egy 1481. évi adománylevele Vild veszprémmegyei birtokra és Kálmánháza, Gyenesfalva, Aszó pusztákra bizonyos János nevű nemes részére ; a XVI—XIX. századokra kiterjedő iratai között pedig egy 1666-ból való magyarnyelvű basalevél is van, továbbá Komárom, illetve Veszprém vármegyének a család részére kiállított, 1772. évi nemesi bizonyságlevele és egy 1796. évi nemesi investigatio, úgyszintén egy genealogiai tábla.

Ugyancsak a csoportos iratokhoz sorolható a kolozsmegyei Teke mezőváros közép- és újkori privilegiumainak átírásait, megerősítéseit és egyéb ügyiratatait 1537-től a XVII. század végéig felölő, szintén vétel útján szerzett gyüjtemény is. E csoporttal együtt jutott az Orsz. Levéltárba II. Ulászlónak egy 1500. évi eredeti, hártyaoklevele is, melyben a király átírja és megerősíti a budai káptalannak ugyanezen évben kelt, Gerlistyei Jakab szörényi bán által felmutatott oklevelét, mely szerint Rakoviczai László az imént megnevezett szörényi bánnak ajándékozza a karánsebesi kerületben fekvő néhány birtokának, ú. m. Felső- és Alsópražjánnak, meg Beznának felerészét.

Az Országos Levéltár gyarapodásainak ama részéből, amely egyes önálló darabokból áll, — a középkoron kezdve — a következőket emeljük ki :

1376. okt. Hainburgi zsidók eredeti, németnyelvű hártyaoklevele egyes pozsonyi zsidókkal kapcsolatos ügyben.

1428. A veszprémi káptalan kiadványa a Miskeiek Miske nevű birtokára vonatkozólag. A Magyar Történeti Múzeum áttétele.

A postatakarékpénztár árverésén vétetett egy 1478-ból való, a Mezőlaki Zambó-, Kustyáni-, Koltai Zombath- és Rumy-családokról s Becse birtokról szóló, továbbá a vasvári káptalannak 1500-ban kelt, a Monyorokereki Ellerboch (Ellerbach, Elderbach)- és a Rumy-családra s velük kapcsolatban Besefalva és Gozthola birtokokra vonatkozó oklevele, azonkívül egy újkori, 1588. évi, ugyancsak a Rumy-család érdekében kiállított irat.

Az újkorra eső, vegyestárgyú szerzemények még: Wesselényi Ferenc 1659-ben kiadott oklevele, melyben átírja II. Rákóczi György fejedelemnek ugyanezen évi, Szatthmári Szodoray Mihály, a Szatmár várbeli lovaskatonák vezére részére piskardi birtokrészeket adományozó levelét. Ezt az oklevelet Grosovich Györgyné San Isidro-i (Argentinia) lakos juttatta a Kormányzó úr ő főméltóságához, aki azután azt a vallás- és közoktatásügyi minisztérium útján az Országos Levéltárnak ajándékozta.

1686—1710. évekből származó nyitramegyei vonatkozású iratok. Közülök hat darab a megye kuruckori hivatalos levelezésének tartozéka, a többi pedig birtokügyi iratokból és missilisekből áll, mely utóbbiak a Kesseleökői Majthényi-család levéltára töredékeinek tekinthetők.

Az Országos Széchenyi Könyvtár áttételeként jutott az Országos Levéltárba 6 drb XVI. századi, a Cziráky-, Tömördy-, Ostffy-, Szopory-, Makkos- és Kisfaludy-családokhoz fűződő s azonfelül több XVII. és XVIII. századbeli, más tárgyú irat.

Ugyanezen az úton gyarapodtak a Kossuth-iratok, valamint az 1848/49-es levéltári gyüjtemény is; utóbbi 36 drb nyomtatvánnyal: falragaszokkal, hadi jelentésekkel, vétel útján pedig báró Wesselényi Miklósnak egy 1848. szept. 4-én Szabó Miklóshoz írt, igen érdekes politikai tartalmú levelével, melyben Jellasich betöréséről, Kossuthnak a megengedett határt már túllépő nemes tüzéről is ír.

A nemesi iratok körébe tartozó levéltári szaporulatok, föntebb, a csoportos iratok ismertetése kapcsán említetteken kívül, időrendben a következők:

1646. okt. 29. Pozsony. III. Ferdinánd király nemesség- és címeradományozó oklevele Mándy, másképp Szabó János, felesége: Csury Zsuzsánna és gyermekeik: Zsigmond, Pál, Péter és Zsuzsánna részére (hiteles másolat).

1694. nov. 25. Bécs. I. Lipót király által Mariai Ferencnek, feleségének: Bagics Erzsébetnek és Miklós, Ilona, Erzsébet nevű gyermekeiknek adományozott eredeti, festett címerrel és függő pecséttel ellátott címeresnemeslevél (dr. Mariay Ödön letétje).

Balogh, másképp Szűcs György címerkérő folyamodványa. I. Lipót király által engedélyezve 1705. január 9-én.

1782. Szatmár vármegye nemesi bizonyságlevele Szabó István mátészalkai lakos részére, a család leszármazására vonatkozó iratokkal. (Hit. másolatok. Összefüggnek a fenti Mándy, másképp Szabó-féle 1646. évi armálissal).

1823. Vas vármegyének Piros Imre, Mihály és Ferenc nemességét igazoló bizonyságlevele.

1831. Pozsony vármegye nemesi bizonyságlevele az Erdőhátkarcsáról származó Varga-család tagjai számára, kihirdetve Komárom vármegye 1832. évi jan. 16-án tartott közgyűlésén.

Végül megemlítjük, hogy az Országos Levéltár a mult év folyamán több mint 3000 drb fényképfelvételt készíttetett középkori oklevelekről, amelyekből 2500-nál több esik a régi Magyarország északi részeinek köz- és családi levéltáraira. Ez a facsimile-gyüjtemény lehetővé teszi, hogy a ma nehezen hozzáférhető, értékes középkori okleveles anyag tetemes részét a tudományos kutatás nálunk is igénybe vehesse. Fényképmásolat készült Budavárának Rabatta császári táborszernagy által 1686-ban rajzoltatott s a bécsi Staatsarchivban őrzött térképéről is, melynek aktualitást Budavár visszafoglalásának 250-dik, idei évfordulója ad.

Czobor Alfréd.

INHALTSÜBERSICHT

MISKOLCZY, STEPHAN: Über die Vorfahren der Druget-Familie. Die Druget-Familie ist nach Hampel französischen, nach Wertner italienischen Ursprungs. Hampel kennt nur Nikolaus Druget, den königlichen Ostiarius am Hofe Karls I. Seine Söhne seien nach Hampels Ansicht Philipp und Johann gewesen, die beiden ersten Mitglieder der Familie Druget, welche in Ungarn schon eine grosse Rolle gespielt haben. Dagegen ist durch geschichtliche Belege nachzuweisen, dass der aus Frankreich gebürtige Nikolaus und seine Gemahlin Isabella nur *einen* Sohn hatte, Namens Johann. Dieser aber liess nach seinem frühen Tode zwei Söhne, Philipp und Johann, und eine Tochter zurück. Philipp kam mit Karl Robert nach Ungarn, während Johann erst gegen 1324 seine Heimat verliess. Die Familie gehörte in Neapel nicht zu den hochadeligen Grossgrundbesitzern.

OSZVALD, ARISTID: Wo lag das Premonstratenserkloster von Csút? König Béla IV. stiftete 1264. auf der Insel Csút ein neues Kloster, das bis Ende des XV. Jahrhunderts Eigentum des Premonstratenserordens war, dann aber auf kurze Zeit in den Besitz der Pauliner gelangte. Zur Zeit der Türkenherrschaft wurde das Kloster vernichtet. Da die Stiftungsurkunde nicht das Komitat angibt, in dem das Kloster lag, und da sich auch seine Besitztümer in verschiedenen Landschaften erstreckten, wurde auch der Sitz des Klosters auf mehreren Inseln, ja selbst auf dem Festlande gesucht. Einzelne Angaben weisen in die Nähe der Insel Csepel, andere auf eine andere Insel zwischen Buda und Érd. Eine Untersuchung der Namen der Besitztümer auf der Insel Csepel lässt annehmen, dass die Insel Csút an dem westlichen Ufer der Insel Csepel lag. Sie ist mit der heutigen Insel Háros identisch, auf der die Ruinen des Klosters noch gegen Ende des vorigen Jahrhunderts zu sehen waren.

GÁRDONYI, ALBERT: Die Wappendenkmäler der ungarischen Anjoukönige. Verfasser stellt auf Grund der erhaltenen Wappendenkmäler der ungarischen Anjoukönige fest, dass sie nach ihrer Thronbesteigung anfangs ihr Familienwappen auf die rechte Seite ihres Wappenschildes setzten, doch trat später an dessen Stelle das Wappen der Árpáden. Das Wappenschild wurde durch einen als Helmschmuck angewandten, ein Hufeisen haltenden Strausskopf ergänzt, der später auch als selbständiges Wappenbild gebräuchlich war.

ZOLNAY, LADISLAUS: Die Ahnen Madách's und die Familie Kürtösi. Verfasser bezeichnet als Ursprungsort der Familie Madách so wie der Familien gleichen Stammes das Dorf Kürtös im Komitat Nógrád. Von hier kam der Ahne der Familie Madách Comes Radon von Kürtös (1223—1250) nach Zólyom. Aus seiner Untersuchung ergibt sich aber, dass auch die in der genealogischen Literatur als Geschlecht Dobák bekannte Familie aus Kürtös stammt. Der Vater des Radon von Kürtös, der bisher unbekannte Narad von Kürtös war zugleich auch der Vater des Comes Dobák (1243—63). Der Zweig Dobák lässt sich später in den Komitaten Hont und Nógrád nieder und verzweigt sich in fünf Familien (Dacsó, Luka, Palojtai, Báthor, Harabor). Comes Radon und seine Nachkommen sind bis zur Mitte des XIV. Jahrhunderts Grossgrundbesitzer im Komitate Zólyom. Später kehrt ein grosser Teil der Familie in die Gegend der Ipoly zurück. Dem Stamme des Comes Radon entsprossen sechs, heute zum grossen Teil ausgestorbene Familien, wie die Familien: Poltári Soós, Kürtössy, Baloghy, Lukaviczky, Mikefalvi Micsinszky und Madách, der Emerich Madách, der weltberühmte Dichterphilosoph angehört.

MISZELLEN. VÉGH, JULIUS v. Über die Abzeichen kirchlicher Würden in den Wappen ungarischer Geistlichen. Als erstes Abzeichen erscheint der Bischofshut (Mitte des XIV. Jh.). Dann die Bischofsmütze (seit 1423), der Krummstab (nach 1550), das Vortragskreuz der Erzbischöfe, anfangs einfach, dann als apostolisches Doppelkreuz, neuestens auch von Bischöfen im Wappen geführt. Das Schwert — nur mit landesfürstlicher Hoheit ausgestatteten Kirchenfürsten gebührend — kommt in Ungarn nur im Wappensiegel Emerich Csákys, des Erzbischofs von Kalocsa vor, doch wird dem Erzbischof der Gebrauch des Schwertes durch königlichen Erlass untersagt (1714). — LUKÁTS, JOSEF von Etrekarcsa teilt neue Angaben zur Geschichte der Familien Lukáts von Etrekarcsa mit und stellt gegenüber den bisherigen Mitteilungen fest, dass sie aus dem Geschlecht Etthre stammen. — IVÁNYI, BÉLA gibt eine Wappenbeschreibung der fünf frühneuzeitlichen Wappenbriefe aus der in der Bibliothek des Lyzeums zu Eger aufbewahrten und als Stylionarium Istvánffys bekannten Handschrift. — TÓTH, LADISLAUS teilt unter dem Titel «Die glaubwürdigen Orte und die nationale Politik» einen für diese Frage aufschlussreichen Brief aus 1863 mit.

FEUILLETON: *Bericht* über die ordentliche Generalversammlung der Heraldischen und Genealogischen Gesellschaft 1936. — Nachruf an Emil von *Jakubovich*.

LITERATURBERICHT. *Föglein, Anton* über: Ungarische Familiengeschichtliche Rundschau. Hg. von *Koloman Baán*. — *A. F.* über HOLUB. JOSEF: Szekszárd in den ersten Jahrzehnten nach der Austreibung der Türken. — *G. Vargha, Zoltán* über THIRRING, GUSTAV: Lebensgeschichte des Johann Michael Schwarz und die Geschichte des Geschlechtes Schwarz, und *Iren- Thi-ring. Waisbecker:* Leben des Dr. Anton Waisbecker und die Familie Waisbecker in Ungarn. — *Tóth, Ladislaus* über EUGEN HABERKERN und JOSEF FRIEDRICH WALLACH: Hilfswörterbuch für Historiker. Mittelalter und Neuzeit. — *Banfi Florio* über CASTIGLIONE, CARLO LOVERA DI: Un Feld-Marschall di Piossasco. — *Cz. A.* über LUKCSICS, P. und PFEIFFER, J.: Das bischöfliche Schloss in Veszprém zur Zeit der katholischen Restauration. — Derselbe über DARÓCZY, ZOLTÁN: Adeliges Jahrbuch 1935.

Amtlicher Bericht über den Zuwachs des kön. ung. Landesarchivs vom 1. Juli bis 31. Dezember 1935, von *Alfred Czobor*.

AZ AUTHENTIKUS PECSÉT.

Felolvastatott a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1936. évi május 26-án tartott közgyűlésén.

A magyar okleveles gyakorlat a XIII. században bontakozik ki a maga teljes formájában. Az oklevél jogi jelentősége iránti érzék [1] ekkor ébred fel a magyar társadalom szélesebb rétegeiben, minek egyik fontos következménye, hogy ez idő óta a nem királyi oklevelek is rohamosan kezdenek szaporodni.[2] Különös hazai specialitása ezeknek az okleveleknek, hogy túlnyomó többségük hatósági jellegű vagy közhitelű funkciót végző oklevéladótól származik.[3]

Legkorábban a hiteleshelyek oklevéladó működése indul meg. Először csak a tekintélyesebbek, mint az esztergomi, győri, budai, veszprémi és a váradi káptalan adnak ki okleveleket s csak aztán a többi.[4] A konventek közül legelső a pannonhalmi. Tekintélyük a XIII. század első harmadában szilárdul meg, s az 1231-i aranybulla ad nálunk a hiteleshelyeknek végleges honosságot.[5]

A hiteleshelyek mellett már II. András uralkodása alatt megindul az egyházi és a világi hatóságok oklevéladó tevékenysége. Egyházfők oklevelei már a XIII. század első évtizedéből ismeretesek; a nádor és az országbíró oklevelei pedig a század 20-as éveiben tűnnek föl. Az érsekek, püspökök, prépostok, apátok, főesperesek, plébánosok elsősorban egyházi és a iurisdictiójuk alá tartozó világi ügyekben adnak ki oklevelet; a nádor és alnádor, az országbíró és alországbíró, az erdélyi vajda és alvajda, a királyi és királynői tárnokmester, a szlavón bán, a horvát-dalmát bán és a megyei ispánok a bíráskodással kapcsolatban állítanak ki saját pecsétjükkel megerősített okleveleket.

A hatósági személyek mellett ugyancsak a XIII. században indul meg a világi hatósági testületek oklevéladása, mint a megyéké, városoké és a kiváltságolt területeké. Sűrűn látjuk az ideiglenes hatóságok és a fogott bírák okleveleit is, ellenben igen ritkák még a magánoklevelek; ezek a hiteleshelyi oklevél nagy népszerűsége miatt sohasem tudtak nálunk mélyebb gyökeret verni.[6]

Legelső hiteleshelyi okleveleink még pecsét nélkül keltek: a kiállító egyházi tekintélye eléggé biztosította érvényüket.[7] A királyi oklevelek hatására azonban rövidesen ezekre is rákerül az egyházfő vagy a testület pecsétje, sőt kezdetben (legalább helyenként) mind a kettő,[8] s a XIII. sz. eleje óta elmaradhatatlanná válik rajtuk a pecsét. Sőt rövidesen a pecsét lesz az oklevéladó személyek és testületek tekintélyének a szokásjog által is elfogadott authentikus, a bizonyításban közhitelt élvező szimbolumává, melyből kiadványaik jogi érvényessége fakad.[9]

*

A pecsét jelképezője a tulajdonos akaratának, s jelenti az illetőnek hozzájárulását vagy bizony-

[1] Az oklevél iránti érzék ébredésének kulturális, társadalmi és jogi motívumait kimerítően tárgyalja Guoth Kálmán: Az okleveles bizonyítás kifejlődése Magyarországon című, a napokban megjelent kitűnő tanulmányában.

[2] Szentpétery Imre, Magyar Oklevéltan. 35. l.

[3] Szentpétery, u. o. 29. l.

[4] Szentpétery, u. o. 75—77. és 121—138. l.

[5] Szentpétery, u. o. 123. l.

[6] Szentpétery, u. o. 138—152. l.

[7] Erre vonatkozólag több érdekes példát hoz föl Eckhart Ferenc: Hiteles helyeink eredete és jelentősége c. tanulmányában. Századok, 1913. 650. l. L. még Bresslau, Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien. I. 717. l.

[8] Pl. 1232-ben a garamszentbenedeki konvent egyik oklevelén, mely «abbatialis atque capituli sigilli munimine» volt megerősítve. MODL. 181. sz.

[9] Eckhart, i. m. 650. l.

ságtételét az oklevélbe foglalt üggyel kapcsolatban. Egyéni jellege s utánzásának nehéz volta az oklevél valódiságának legfőbb biztosítékává tette a pecsétet. Ezért a XIII. sz. óta a valódiság kérdésében elsősorban a pecsétet vették figyelembe s az oklevél érvényessége is nagyrészt annak kifogástalan voltától függött.[1] Ez a jogi felfogás a pecsét használatát egyre bővítette, úgyhogy a középkor vége felé már csaknem minden nemesnek és polgárnak volt saját pecsétje.

De voltak a pecséthasználat gyors elterjedésének objektív okai is, melyek között legfontosabb az egyház egész területén egyaránt érvényesülő kánonjognak a pecsétes oklevélről való felfogása [2] és a címerhasználat egyidejű terjedése.[3] A XIII. sz. eleje óta mind a kettő nálunk is erősen érezteti hatását.

A középkori kánonjogászok közül III. Sándor pápa foglalkozott először a pecsétes oklevéllel. 1166-i decretale-jában kimondja, hogy az ügylet tanuira támaszkodó oklevelek a tanuk halála után csak abban az esetben tartják meg teljes érvényüket, ha *manus publica*tól, tehát közjegyzőtől származnak, vagy ha authentikus pecséttel vannak megerősítve, mert az ilyen oklevelek a közhitelesség jellegével bírnak.[4] III. Sándor e rendeletében a tanúk bizonysága még küzd az oklevéllel. Itáliában u. i. a tanúkkal való bizonyításban használhattak a szembenálló felek nem közhitelű okleveleket is, de csak akkor, ha a bejegyzett tanúk még éltek. A tanúk halála után az ilyen írásnak már nem volt ereje. Tartós és föltétlen erejű bizonyítéknak a pápa tehát csak azokat az okleveleket tekinti, amelyek valódisága az írásból vagy a pecsétből igazolható. Ilyen okleveleket abban az időben Itáliában csak közjegyzők, bírák és közhitelű (authentikus) pecséttel rendelkező személyek tudtak adni.[5] A kánonjognak az authentikus pecsétről szóló tana különösen az Itálián kívüli országokban adott erős impulzust [6] a pecsétes oklevél elterjedésének, mert ott a közjegyzőség még nem honosodott meg. Itáliában úgyszólván az egész középkoron át a közjegyzők kezében maradt az oklevéladás gyakorlása s okleveleik mindig nagyobb tekintéllyel bírtak, mint a pecsétes oklevelek.[7] Ott az volt a fontos, hogy az oklevéladó *vir authenticus*, azaz közhitelű személy legyen, aki hivatali esküjénél [8] vagy bírói iurisdictiójánál fogva [9] *(publicum officium)* [10] érdemel hitelt. Ez az oka annak, hogy sem III. Sándor pápa, sem a kánonjog későbbi glossatorai nem magyarázzák egyértelműen az authentikus pecsét fogalmát. Különösen nagy határozatlanság uralkodott a pecsét jogi erejének és a közhitelű pecséttel rendelkező személyek hivatali hierarchiájának a megállapításában. Ennek az okleveles gyakorlatnak a helyi igényekhez igazodó fejlődésén kívül főleg az az oka, hogy a pecséttulajdonos hivatali tekintélye, s ezzel együtt az authentikus pecsét ereje a középkor országaiban a különböző színezetű társadalmi szervezet és a helyi szokásjogok szerint más és más. Ezért a római kúria később sem adhatott róla általános érvényű definíciót.[11] Páviai Bernátnak 1193 táján szerkesztett Summájából bizonyos, hogy az authentikus pecséttel ellátott oklevelet Itáliában *publicum instrumentum*nak tekintették,[12] s az is kétségtelen, hogy ott az ilyen oklevél mások ügyében is bírt bizonyító erővel. Hogy kiknek a pecsétje authentikus, arra az itáliai kánonjogászok közül elsőnek IV. Ince pápa (1243—1254) adott feleletet. Szerinte *de iure* csak a püspököknek és a rangban fölöttük álló egyházi személyek pecsétje authentikus.[13] Az alantasabbaké mások ügyében csak az esetleges szokás alapján authentikus, ha-

[1] Szentpétery, i. m. 14. l.

[2] Redlich, Die Privaturkunden des Mittelalters (Below—Meinecke-Handbuch). 111. l.

[3] Redlich, u. o. 113. l.

[4] «Scripta vero authentica, si testes inscripti decesserint, nisi forte per manum publican facta fuerint, ita quod appareant publica, aut authenticum sigillum habuerint, per quod possint probari, non videntur nobis alicuius firmitatis robur habere.» Ewald, Siegelkunde. 42. l.

[5] Ewald, i. m. 43. l.

[6, 7] Ewald, u. o. 44. l.

[8] Ewald, u. o. 44. l., 4. sz. jegyzet.

[9] Ewald, u. o. 43. l., 3. sz. jegyzet.

[10] Ewald, u. o. 45—47. l.

[11] Ewald, u. o. 42. l.

[12] «. . . Est enim publicum, quod est per manum publicam, id est per manum tabellionis in publica forma factum, ut sunt cartae tabellionum, et est publicum, quod est iudicis auctoritate in publicis actis deductum per quemcunque sit scriptum; est etiam publicum authentico sigillo signatum.» Ewald, i. m. 43. l.

[13] «Nos tamen dicimus, quod sigillis inferiorum prelatorum ab episcopo non creditur, nisi hoc haberet consuetudo . . . ., nisi forte habeat iurisdictionem, quia tunc

csak nem saját iurisdictiójuk alá tartozó ügyről volna szó.[1]

Itálián kívül legkorábban Angliában érvényesült a kánonjognak a pecsétes oklevélről vallott felfogása. Mivel ott a XIII. sz. elején sem voltak közjegyzők, azért az 1237-i londoni zsinaton Ottó pápai legátus azt javasolta, hogy bővítsék ki a hiteles pecséttel rendelkező személyek és testületek körét és ne csak az érsekeknek és püspököknek, hanem az apátoknak, perjeleknek, dékánusoknak, főespereseknek, a (székes és társas) káptalanoknak, valamint a kolostoroknak legyen authentikus pecsétjük. A pecsét könnyebb használhatósága érdekében csak azt kívánja, hogy rajta legyen a tulajdonos neve és pontos hivatali címe.[2]

Ezzel a meglehetősen enyhe angol felfogással szemben szigorúbbak a kontinens glossatorai. Guilelmus Durandus (1270 körül) *Speculum iuris*a szerint mások ügyében bírói joghatóságukon kívül is föltétlenül authentikusak az érsekek és püspökök, valamint officiálisaik, továbbá a fejedelmek, az exempt apátok és a iurisdictióval felruházott notáriusok pecsétjei. Ezekkel szemben az alacsonyabbrangú apátok, dékánusok és főesperesek pecsétjei csak a bírói hatáskörük alá tartozó ügyekben authentikusak. De a helyi szokás alapján ezek oklevelei bizonyos határig magánfelek jogügyleteiben is lehetnek authentikusak, mert tulajdonképpen a szokásjog ruházza fel a pecséteket a közhitelesség jellegével.[3] Durandus már a saját ügyében használt, nem authentikus pecséttel is foglalkozik, de csak ügyvédvallásnál tulajdonít az ilyen írásnak némi jelentőséget.[4]

Németországban Konradus de Mure foglalkozott a pecsétekkel (1275). Ő Durandus véleményét fogadja el és szerinte is csak a főpapok és a velük egyenrangú világiak pecsétjei authentikusak.[5] Hogy a szokásjog alapján kiknek a pecsétje tekinthető még authentikusnak, arra nézve Konradus nem nyilatkozik, mert az egyházi és a világi jog glossatorai nincsenek egy véleményen.[6] Egy másik helyen azonban megjegyzi, hogy azokban az országokban, ahol nincsenek közjegyzők, a szokás alapján a püspöki méltóságnál alacsonyabb fokon álló egyháziak pecsétjei is lehetnek authentikusak, mert különben sok embert érhetne méltánytalanság.[7] Konradus felfogásán azonban már érezhető a német jog hatása, mert szerinte a bíróságok a magánpecséteket is figyelemben részesí-

---

in his, que sunt iurisdictionis sue, instrumenta cuiuslibet iudicis ordinarii vel delegati reputarem autentica.» Bresslau, i. m. 719. l., 1. sz. jegyzet.

[1] Ewald, i. m. 43. l.

[2] «Quoniam tabellionum usus in regno Anglie non habetur propter quod magis ad sigilla authentica recurrere est necesse, ut eorum copia facilius habeatur, statuimus, ut sigillum habeant, non solum archiepiscopi et episcopi, sed etiam eorum officiales, item abbates, priores, decani, archidiaconi et eorum officiales, decani rurales, necnon ecclesiarum capitula, et coetera quaeque collegia et conventus cum suis rectoribus aut divisim iuxta eorum consuetudinem vel statutum. Pro varietate quoque cuiuslibet predictorum habeat unusquisque sigillum, nomen pure dignitatis officii, collegii et etiam illorum proprium nomen qui dignitatis vel officii perpetui gaudeant honore, insculptum notis et characteribus manifestis; sicque sigillum authenticum habeant.» Giry, Manuel de diplomatique, 651. l., 7. sz. jegyzet.

[3] «. . . curia Romana tenet, quod non creditur sigillo nisi sit authenticum . . . Unde sigilla archiepiscoporum, episcoporum, officialium suorum et principum et abbatum exemptorum et notariorum iurisdictionem habentium faciunt fidem in alienis negotiis, non autem aliorum abbatum inferiorum vel decanorum vel archidiaconorum, licet presint iurisdictioni, nisi in his, que sunt sue iurisdictionis; tunc enim cuilibet (iudici) ordinario vel delegato creditur . . . nisi consuetudo hoc habeat, quod eorum sigillis credatur de his, que extra iudicium fiunt, et quantum eis credatur, puta usque ad certam summam, et inter quas personas. Statur enim in hoc consuetudini, que facit sigilla authentica.» Bresslau, i. m. 720. l.

[4] Ewald, i. m. 46. l. 1., sz. jegyzet. De jobb szerinte az ilyen ügyről is authentikus pecséttel megerősített oklevelet szerezni: «. . . quia de eo non potest verisimiliter de facili dubitari.» U. o.

[5] «Et ecce persone sunt, ut episcopi et eorum pares vel superiores, quorum sigilla in foro contentioso autentica reputatntur . . .» Posse, Die Lehre von den Privaturkunden. 127. l. 5. j.

[6] «. . . que autem sigilla episcopis et eorum paribus et superioribus expceptis in foro contentioso secundum ius scriptum seu consuetudinem terre approbatam reputantur vel debeant reputari, non expedit explicare in presentis operis parvitate, quia glossatores iuris canonici et civilis in hoc casu dissimilia dicere videntur et diversa.» U. o.

[7] «. . . rationabile est, ut in hiis(!)terris et provinciis, in quibus non est usus legalium tabellionum, ne litigaturis copia defensionis propter defectum sigillorum, que ius appellat autentica substrahatur, consuetudo admittere debeat pro autenticis eorum sigilla qui longe minores episcopis, habent tamen aliquas dignitates ecclesiasticas et personatus, alioquin multos in suo iure contigeret periculum sustinere.» U. o. 128. l. 2. jegyzet.

tik.[1] De teljes hitele szerinte is csak az authentikus pecsétnek van.[2]

A kánonjognak a pecsétekről vallott tana nagy jelentőségű volt, mert a közjegyzői intézményt nélkülöző országokban az authentikus pecsétet az oklevél integráns részévé tette. E nélkül az egyházi bíróság az oklevelet nem tekinti föltétlen hitelű bizonyítéknak. A XII. sz. óta pedig igen kibővül az egyházi bíróságok jogköre, mert a római kúria ebben az időben arra törekszik, hogy minden ügyet, mely egyházi személyeket és érdekeket érint, a maga iurisdictiója alá vonja. Az egyházi bíróságok viszont a kánonjog szabályai szerint működnek, s így előttük a pecsétes oklevél a bizonyítás elengedhetetlen kellékévé válik.[3]

Az egyházi bíróságok gyakorlata azonban nem maradt hatás nélkül a laikus világ fórumaira. A XIII. sz. közepe óta a világi személyek és hatóságok is sorra kezdik használni az authentikus pecsétet. Pecséthasználatuknak azonban a dolog természete folytán csakhamar a speciális helyi viszonyokhoz és a világi jog igényeihez kell igazodnia s a további fejlődés során a kánonjog szellemétől eltérő, sokszor azzal teljesen szembenálló és egymástól országonkint is különböző gyakorlatot fejleszt ki.

*

Franciaországban a kánonjog értelmében a pápa, a király és a iurisdictióval bíró személyek és testületek pecsétjeit tartották authentikusaknak. Ilyenek a bírói joghatóságot gyakorló seniorok, püspökök, káptalanok, konventek és községek, stb. Az authentikus pecsét által mások ügyében is teljes hitelűvé lesz az oklevél.[4] Franciaországban az egyháziak igen korán bocsátották pecsétjeiket a magánfelek rendelkezésére. Már a XII. sz. második felétől kezdve működnek a püspöki vicariusok, illetőleg officialisok és a vidéki curialis notariusok.[5] A kúriális pecsétnek a világi hatóságok előtt teljes hitele van. Példájukat követték a főesperesek, dékánok, káptalanok és az exempt konventek s ők adtak impulzust a királyi, seniori és a községi notáriusok oklevéladó működésének.[6] Azonban csakhamar ellentétek támadnak a világi és egyházi oklevéladó fórumok parallel működésében, s a legisták a XIII. sz. közepe óta mindent elkövetnek az egyháziak oklevéladó működésének a letörésére. Beaumanoir (1246—1296) szerint az egyháziak okleveleit a XIII. sz. vége felé már csak egyszerű bizonyságleveleknek kezdik tekinteni, s viszonzásul ugyanezt teszik az egyházi fórumok a világiak okleveleivel is.[7] Beaumanoir véleménye azonban nem lehet általános érvényű, mert az egykorú adatok azt bizonyítják, hogy ez az ellentét csak egyes vidékeken éleződött ki erősebben. Az egyházellenes tendencia mégis megállapítható, s ez abban nyilvánul meg, hogy a királyi és seniori tabellionátussal akarják az egyházi officialatust kiszorítani.[8] Jó eszköz ebben az egyházi kiadványok authentikus jellegének a megvonása. 1328-ban ez már csak a saját iurisdictiójuk alá tartozó ügyekre zsugorodik össze.[9] Szép Fülöp a seniorok oklevéladását is csökkenti s alatta az egész vonalon előretörnek a királyi oklevéladó intézmények.[10]

A német magánoklevelekben a XII. sz. vége óta ismerhető fel a kánonjog hatása. A *scriptum authenticum* kifejezés itt 1176-ban fordul elő először.[11] Rudolf király pedig János gurcki püspök okleveleiről azt írja, hogy azok a püspök authentikus és közismert pecsétjével voltak megerősítve.[12] De a német jog is korán kezd eltérni a pecséteknek a kánonjog szerint való osztályozásá-

[1] Erre mutat a következő indirekt tartalmú mondata: «Autentica non sunt, quibus in iudicio fidem non *cogimur* adhibere.» Ewald, i. m. 46. l. 2. jegyzet.

[2] «... tota credulitas litere dependet in sigillo autentico bene cognito et famoso.» Posse, i. m. 127. l. 2. jegyzet.

[3] Redlich, i. m. 112—113. l.

[4] Giry, i. m. 836. l.

[5] Redlich, i. m. 172—173. l.

[6] Boüard, A. de, Manuel de diplomatique française et pontificale. 362. l.

[7] «La letre qui est fete par la crestienté, quant plés en vient en cour laie, elle ne vaut qu'un seul temoignage, et aussi ne fet cele de la court lai e en la cour de crestienté, essieutée la letre le roi, car ele doit valoir plein tesmoignage et en court laie et en court de crestienté; et essieutée la letre l'apostoile, car ele doit valoir plein tesmoignage en toutes cours de crestienté et de court laie, car nous en terre n'est souverain de l'apostoile.» Boüard, i. m. 360. l. 2. sz. jegyzet.

[8] Giry, i. m. 837. l.

[9] U. o. 838. l.

[10] U. o. 845. l.

[11] Redlich, i. m. 117. l.

[12] U. o.

tól. A gazdasági és társadalmi viszonyok fejlődése, s ennek nyomán az iskolázás XIII. századi terjedése folytán az alsóbb néprétegekbe is leható írástudás az oklevelet a tömeg szükségletévé teszi. Ennek következtében a pecsét sem az előkelők és hatalmasok kiváltsága többé; használják azt ezóta a köznemesség, a polgárság, de még a parasztság soraiban is. Viszont sokan még ezután sem használnak saját pecsétet. Ezek, ha oklevélre van szükségük, mások pecsétje alatt bonyolítják le ügyleteiket. De másokhoz fordultak azok is, akiknek a pecsétje a bíróság előtt nem bírt elegendő súllyal, vagy ha az ügylet írásbafoglalásánál pecsétjük nem volt kéznél. Ezek a pecséthasználat terjedésével kapcsolatos új helyzetek a glossatorok előtt új szempontokat vetettek föl. Tisztázni kellett elsősorban a pecsétek jogi erejét. A német pecsétek használatára és jogi erejére vonatkozó felfogást a Schwabenspiegelben (1275) találjuk meg részletesen kifejtve. E szerint Németországban a XIII. sz. végén a saját ügyében mindenkinek a pecsétje bizonyít;[1] mások ügyében azonban csak a pápa, a királyok, az egyházi és világi fejedelmek és a konventek pecsétjei bírnak bizonyító erővel. Más urak, továbbá a városok és a bírák pecsétjei csak a saját és a joghatóságuk alá tartozó ügyekben authentikusak.[2] Bizonyos, hogy a Schwabenspiegel szerzője a kánonjog hatása alatt dolgozott[3] és az ő felfogása is kissé szigorú. Az élet Németországban is tágította a régi szűk kereteket, mert a XIV. sz. eleje óta a városok pecsétje mások ügyében is authentikussá lesz, s nemsokára a káptalanok és a prépostok, a világiak közül pedig a grófok is kezdenek mások ügyében pecsételni. Az alsóbb rangúak azonban még ezután is szívesebben veszik igénybe a nagyobb tekintélyű oklevéladó fórumok és személyek pecsétjeit.[4] Ebben a szokásban rejlik a különböző oklevéladó testületek és intézményének kialakulásának a csírája.

Az elmondottakat összefoglalva, megállapíthatjuk, hogy a középkor folyamán Európa országaiban elterjedt authentikus pecsét használata a kánonjog hatásának az eredménye. S két csoportját különböztették meg az authentikus pecsétnek: 1. a minden ügyben authentikusakat és 2. azokat, melyek nemcsak a pecséttulajdonos bírói joghatósága alá tartozó ügyekben volt bizonyító erejük. Továbbá azt is megállapíthatjuk, hogy az angol és a francia pecséthasználat erősebben ragaszkodott az eredeti kánonjogi felfogáshoz, mint a német. A német jog mindenki pecsétjét elfogadta, ha azt a tulajdonos a saját ügyében használta (magánpecsét), de azért megtartotta az authentikus, tehát a mások ügyében bizonyító erejű pecsét használatát is.

Az authentikus pecsét legfontosabb kritériuma az, hogy általa mások ügyében is föltétlen hitelűvé lesz az oklevél. Ereje, mint már láttuk, tulajdonosának személyi vagy hivatali tekintélyében gyökeredzik. Ezért Konradus de Mure szerint a pecsét az oklevél teste: *Sicut enim hominem duo perficiunt: corpus et anima, sic et litteram duo perficiunt, victus verborum, qui se habet ad modum anime, et sigillum, quod se habet ad modum corporis.*[5] Ezt a tekintélyt alakjával, nagyságával, tartalmával és egyéb tulajdonságaival külsőleg is kifejezésre kell juttatnia. Az authentikus pecsét e külső kellékeiről közvetlenül csak Ottó legátus londoni rendelete tájékoztat bennünket némileg. E szerint az authentikus pecsétnek: ... *nomen pure dignitatis officii, collegii et etiam illorum proprium nomen qui dignitatis vel officii perpetui gaudent honore insculptum notis et characteribus manifestis* kell tartalmaznia,[6] hogy így könnyen felismerhető legyen.[7] Azért nevezik a források az authentikus pecsétet: *sigillum credibile*-nek,[8]

[1] U. o. 117. l. 4. sz. jegyzet. Csak kivételképpen fordul néha elő, hogy a bíróság nem elégszik meg a tulajdonos pecsétjével, hanem még egy második pecsétet is kíván az oklevélre.

[2] U. o. 118. l.

[3] Bresslau, i. m. 721. l., 4. sz. jegyzet.

[4] Redlich, i. m. 119. l.

[5] Posse, i. m. 127. l., 1. sz. jegyzet.

[6] Giry, i. m. 651. l., 7. sz. jegyzet.

[7] Erre utal pl. II. Vilmos angol király (1087—1100) kettős pecsétjén maga a körirat is: (előlap) S(igillo) HOC NORMANNORVM VILLELMum nosce patronum, (hátlap) HOC Anglis regem SIGNO FATEARIS EVNDEM. Lenormant-Chabouillet, Trésor de Numismatique et de glyptique. Sceaux de rois et reines d'Angleterre. I. tábla, 2. sz. ábra.

[8] Pl. Benedek alországbíró pecsétjének a köriratában: «SIGILLVM CREDIBILE BENEDICTI BANI»; Fraknói V., A legrégibb magyarországi lovaspecsét. Archaeológiai Ért. XII. 6—10. l.

*cognoscibile*nek,[1] *certum*nak,[2] *verum*nak,[3] ellentétben a magánpecséttel, melynek neve gyakran *sigillum non cognitum*,[4] vagy *s. incertum* is.[5] Az authentikus pecséttel megerősített oklevél *publica forma*t mutat,[6] *fides plenaria*t igényelhet,[7] s örök jogot csak vele lehet átruházni.[8] Az ilyen pecsét tulajdonosa *authentica persona*.[9] Fontos, hogy ép legyen, mert a megsérült pecsét (ha fel- vagy körirata már nem olvasható) elveszti authentikusságát.[10] Az authentikus pecséttel való visszaélés meggátlása céljából a kisebb jelentőségű oklevélfajták számára csakhamar (XIII. sz. közepe táján) más kisebb pecséteket *contrasigillum, s. minus, s. secretum, s. ad causas*, stb.) vesznek használatba,[11] s az authentikus pecsét typariumát nagyobb őrizet alá helyezik és csak a privilégiális formájú, rendszerint örökjogot tartalmazó okleveleket pecsételik meg vele.[12]

*

[1] 1224-ben II. András király megengedi az erdélyi szászoknak, hogy «. . . unicum sigillum habeant, quod apud nos et magnates nostros evidenter cognoscatur.» Keöpeczi Sebestyén József, Erdély címere. Turul, 1917. évf. 34. l.

[2] 1300-ban az esztergomi káptalan az esztergomi keresztesekkel átiratja Lodomerius érsek egy oklevelét, mely «sub vero et certo sigillo ipsius» volt megerősítve. Monumenta Eccl. Strig. II. 477. l.

[3] U. o.

[4] 1340-ben pl. az esztergomi káptalan azt írja a pozsonyi alispán egyik okleveléről, hogy az «sub sigillo nobis non cognito» volt kiállítva. Mon. Eccl. Strig. III. 362. l.

[5] Az 1550. tv. 62. art. «. . . propter incerta ignotaque sigilla» elrendeli, hogy a vármegyék a megye nevében kiállított okleveleket ezután «sub uno sigillo» adják ki.

[6] Pl. 1292-ben a budai káptalan több oklevelet «in publican formam» ír át authentikus pecsétje alatt. Mon. Eccl. Strig. II. 321. l.

[7] Pl. Mon. Eccl. Strig. II. 291—292. l.

[8] Werbőczy HK. 13. cím, 4. §.

[9] IV. Béla 1241-ben azt írja Vido vegliai comes néhány oklevéléről, hogy azok «fuissent sub sigillis quarundam autenticarum personarum allata, quibus fides pene poterat adhiberi». MODL. 33,177. sz.

[10] III. Ince pápa 1199-ben nem fogadta el V. Henrik egyik oklevelét, mert «. . . nec habebat sigillum authenticum, eo, quod erat ex media fere parte consumptum nec plus de nomine proprio nisi ultima medietas «icus» nec de caeteris litteris haec adjectio «dei gratia» apparebat, ita quod ex litteris ipsis non magis poterat comprobari fuisse sigillum Henrici, quam Ludovici». Ewald, i. m. 48. l. 2. sz. jegyzet.

[11] Ewald, i. m. 85—87. l.

[12] Posse, i. m. 127. l.

A magyar okleveles gyakorlat a XII. század végén kezdi levetni addigi zárt, szűkkörű egyházi és udvari jellegét.[13] Az ekkor meginduló gazdasági, társadalmi és közjogi átalakulás közszükségletté tette nálunk az írásbeliséget.[14] E hazai magnak a kicsírázását nagymértékben mozdította elő a kánonjognak épp ezidőtájt nálunk is érezhető sokirányú és egyre fokozódó hatása. Minthogy a közjegyzőség ekkoriban nálunk még szintén ismeretlen intézmény volt, azért a római befolyás hazánkban is a pecsétes oklevélnek egyengette az útját.

A kánonjognak az authentikus pecsétről szóló tana hozzánk részint közvetlenül Itáliából, részint közvetve a nyugati országokból jutott el s az immár társadalmi szükségletté váló írásbeliségben itt is az egyháziaknál és világiaknál egyaránt gyorsan nyert gyakorlati alkalmazást. E kétirányú hatás eredményeképpen a XIII. század közepe táján már nálunk is különbséget tesznek authentikus és nem authentikus, azaz közhitelű és magánpecsétek között. Mivel nekünk a Werbőczy kora előtti időkből nincsenek a külföldi glossatorokéhoz hasonló jogi feljegyzéseink, azért a hazai középkori pecséthasználat fejlődésének a vizsgálatában csupán az oklevelek szétszórt adataira vagyunk utalva.

A kánonjog hatása hazánkban II. Géza uralkodásának a vége felé válik erőteljesebbé.[15] A pápaság és császárság akkori nagy küzdelmében Géza III. Sándor mellé állott és őt ismerte el az egyház igazi fejéül. A francia műveltségű és orientációjú Lukács esztergomi érsek irányítása mellett III. István is ezt a politikát[16] folytatta s a magyar egyház önkormányzata alatta nyert végleges biztosítást.[17] A pápa és a magyar király közötti jóviszony III. Béla idejében még jobban megerősödött, hiszen Béla a pápának köszönhette megkoronáztatását is. III. Ince uralma pedig a pápaság történetének a fénykorává lett. A pápai bullák és legátusok ezóta az egyház diplomáciájában Európaszerte nagy szerepet játszanak. Így egészen természetes, hogy legrégibb adataink,

[13] Guoth, i. m. 32. l.

[14] U. o. 33. l.

[15] A magyar nemzet története (szerk.: Szilágyi Sándor), II. 293. l.

[16] U. o. II. 296. l.

[17] U. o. II. 308. l.

melyek a magyar királyi okleveleket authentikus írásnak mondják, nálunk is a pápai bullákból származnak. 1187-ben III. Orbán pápa exemptté teszi a székesfehérvári keresztesek konventjét, melyet még II. Géza alapított, amint azt az ő authentikus oklevele is írja: ... *sicut in eius scripto authentico continetur.*[1] Ugyanezt írja 1191-ben III. Coelestin pápa III. Béla egyik okleveléről.[2] 1193-ban egy arengában már maga a király használja az authentikus oklevél kifejezést: *Quoniam scrupulus questionis raro, aut nunquam provenit et emergit, cum titulus possessions authentici scripti beneficio posteritatis memorie commendatur.*[3] Ez az arenga a kánonjog felfogását alkalmazza a föltétlen érvényű királyi oklevélre. 1205-ben a kánonista III. Ince pápa mondja authentikusnak II. András király egyik oklevelét,[4] s 1207-ben ugyanezt írja Cumanus spalatoi közjegyző a király egyik aranybullájáról.[5] Ezeket az okleveleket a király személyét jelképező pecsét teszi hitelesekké. A királyi pecsét tehát authentikus pecsét, annyira, hogy eleinte ezt nem is tartják szükségesnek az oklevélben külön is kihangsúlyozni. A pecsét erejénél fogva a király oklevele publicum instrumentum: *sigillo regali ... fecimus in publicum commendari*, írja többször is a király.[6] s ezért oklevele a *plenissima firmitas* erejével bír.[7] A királyi pecsét authentikus voltának az oklevelek corroboratiójában való kitétele azonban csak IV. László uralkodása óta válik gyakoribbá.[8]

Az authenticum scriptum fogalmát és a kánonjog több más elemét a pápai legátusoknak is épp ezidőtájt volt alkalmuk megismertetni a magyar egyházi és világi arisztokráciával.[9] Az 1231-i aranybulla több kánonjogi természetű intézkedést tartalmaz. 17. §-a újból biztosítja az egyházi bíróságok iurisdictióját az egyházi személyekre, a házasságjogra, a hitbérre és más egyházi ügyekre vonatkozólag.[10] A 21. §. pedig az idő folyamán megbízhatatlanná vált pristaldiát gyengíti meg és az idézéseknél való tanúskodásukat a káptalanok és konventek, tehát egyháziak bizonyságával kapcsolja össze.[11] Az 1232-i interdictum után kiadott aranybullát Cognoscens, a legátus capellanusa fogalmazta, aki magister és az egyházjog doktora volt.[12] Ez az oklevél szintén sok kánonjogi elemet tartalmaz. Így a toledói zsinat hatásaképpen[13] nálunk is eltiltja a zsidókat és izmaelitákat a *publicum officium*,[14] vagyis közhivatal viselésétől. Ismételten kimondja az egyházi vonatkozású ügyekben az egyházi bíróság illetékességét, az egyházi birtokügyek kivételével, melyek továbbra is a király iurisdictiója alatt maradnak.[15] E rész-

[1] Mon. Eccl. Strig. I. 132. l.

[2] U. o. I. 141. l. «... autentico scripto karissimus in xpo filius noster B(ela) illustris rex Vngarie studuit communire ...» III. Bélának ez az oklevele a pápai legátus közreműködésével jött létre (u. o.).

[3] U. o. I. 142. l.

[4] U. o. I. 167. l.

[5] «Ego Cumanus clericus communis Spalatensis, iuratus notarius, ut in authentica regia bulla de auro bullato vidi, verbo ad verbum scripsi ...» Kukuljević, Privilegia et Libertates Regni Croatiae, Dalmatiae et Sclavoniae, I. 40—41. l.

[6] Pl. 1215-ben. M. Eccl. Strig. I. 207. l.

[7] U. o. I. 365. l. 1247.

[8] Következetessé pedig csak az Anjouk óta, u. l. megkülönböztetésül az egyszerűbb okleveleken használt sigillum simplextől.

[9] A magyar állam már a kereszténység felvételekor a világi jog számos területét a fejlettebb kánonjog hatáskörébe utalta, s Kálmánig mindkét jog szabályai a zsinati gyűléseken együtt hozattak. A házassági ügyek, a boszorkányperek, vallás elleni kihágások a püspök vagy főesperes ítélőszéke elé tartoztak. Az istenítéleti bizonyítás egyházi fórum előtt folyt le. Hóman—Szekfü: Magyar Történet. I. 220. l. De az egyházi jog e gyámkodása ellen a világi jog képviselői csak a XIII. század eleje óta fejtenek ki észrevehető ellenállást.

[10] «Palatinus vero omnes homines indifferenter discutiat, praeter personas Ecclesiasticas, et Clericos, et praeter causas Matrimoniales, et Dotes, et alias Ecclesiasticas, quancuque ratione videntur ad Ecclesiasticum examen pertinere». Marczali, Enchiridion, 137. l.

[11] «Et quia multi in regno laeduntur per falsos Prestaldos, Citationes, vel testimonia eorum non valeant, nisi per testimonium Dioecesani Episcopi, vel Capituli; nec falsificatus Prestaldus possit se iustificare, nisi eorundem testimoniis. In causis vero Minorum, vicinorum, Conventuum, vel claustrorum testimoniis.» U. o. 137. l.

[12] M. Eccl. Strig. I. 292—297. l. Az oklevél fogalmazata és a bennefoglalt körülmények erre engednek következtetni. De egészen bizonyos ez. II. András király egy 1233-bban kelt okleveléből. U. o. I. 291. l.

[13] M. N. T. II. 424. l.

[14] «... Iudeos, sarracenos, sive ismaelitas ... de cetero non preficiemus ... aliquibus publicis officiis, nec associabimus eos prefectis ...» M. Eccl. Strig. I. 292. l. «Item nec permittemus in toto regno nosrto Iudeos, sarracenos vel ismaelitas prefici aliquo publico officio.» M. Eccl. Strig. I. 292. l. (7. és 8. §.)

[15] U. o. 63. és 64. §.

ben tehát a birtokadományozáson nyugvó *magyar* jogi felfogás győzött.[1] Jakab legátus és jogászai[2] azonban nemcsak a közügyek reformját irányították, de bizonyos mértékben a magyar magánokleveles-gyakorlatra is gyakoroltak ingerenciát. Ennek egyik konkrét bizonyítéka Bors comes 1233-i oklevele. Megtudjuk belőle, hogy Bors ispán nemzetségi monostort alapított és megfelelő javadalommal is ellátta szerzeteseit. Bizonyos Pous mester azonban csalárd úton szerzett oklevelekkel elpörli ezt a birtokot. Bors ispán 1233-ban felhagy a pereskedéssel és saját pecsétje alatt a király, a pápai legátus és több egyházi és világi tanú jelenlétében új birtokot adományoz monostorának.[3] Ilyen előkelő tanúk bizonyítják a comes pecsétjének és a saját intézkedését tartalmazó oklevelének authentikus voltát.[4]

De a kánonjog a magyar oklevéladókat közvetve már a XII. század közepén mutatkozó magyar-francia kulturális kapcsolatok,[5] majd a század vége óta a magyar királyoknak szintén nyugati (francia és aragóniai) irányú családi és politikai orientációja révén is vonhatta befolyása alá.[6] A somogyvári apátság alapítása óta a Franciaországgal való szellemi kapcsolataink fokozatosan bővültek.[7] Béla herceg személyében pedig Bizáncban már a leendő magyar király is a francia szellem hatása alá került. Részben ez magyarázza meg családi politikáját is; mindkét felesége francia származású volt, és fiai is francia vagy franciás műveltségű udvarokból házasodtak. E kapcsolatok legfontosabb eredménye a Franciaországban keletkezett szerzetes rendnek (ciszterciátáknak és premontreieknek) hazánkban való megtelepedése volt.[8] Ezek lettek a hazai exponensei a francia műveltségnek, s közülük főleg a ciszterciták tettek szert a királyi udvarban jelentősebb befolyásra. Az ő hatásuk alatt fordulnak meg ezóta sűrűbben más egyháziak is a párizsi egyetemen, s ezóta veszik kezükbe az egyetemi műveltségű magisterek a magyar írásbeliség ügyét a királyi[9] és a többi kancelláriában egyaránt.[10] S a francia eredetű, vagy Párizsban tanult egyházfejedelmeink és világi uraink befolyása sem lehetett nyomtalan a magyar okleveles gyakorlatra és a pecséthasználat további alakulására. A szentéletű Lukács esztergomi érsek

[1] Talán azért, mert ez a gyakorlat kedvezőbb volt az egyházra nézve «. . . si iudicia terrarum ecclesiasticarum subtraherentur a nostro iudicio, dampnosum esset ecclesiis», mondja az idézett oklevél.

[2] A legátusokkal kánonjogászok jönnek. Jakab legátus ügyésze és capellánusa pl. kanonoki stallumot kapott Esztergomban. M. Eccl. Strig. I. 291. l.

[3] «Ut autem ordinationis series perdurare possit in perpetuum, hoc decretum sigilli mei munimine feci roborari et teste domino Iacobo Cardinali et apostolice sedis legato, mediantibus autem regibus Andrea et Bela, iobagionibus vero Ugulino archiepiscopo, Nicolao filio Borch, Ladislao et Poul, iudice autem Demetrio persistentibus.» MODL. 106. sz. 1233.

[4] Bors comes nem is gondol arra, hogy oklevele nem volna érvényes. Hasonló adat 1237-ből: Dl. 219. sz.

[5] Szentpétery, i. m. 54. l.

[6] III. Béla első felesége chatilloni Anna, Raimund antiochiai herceg mostoha leánya (M. N. T. II. 311. l.), második felesége pedig Margit, II. Fülöp francia király nővére volt (u. o. 318. l.). Idősebbik fia, Imre, 1198-ban Konstanciát, II. Alfonz aragoniai királynak a leányát veszi el (u. o.). II. András magyar király második felesége Courtenay Jolánta. Az ő kíséretében jött hozzánk Bertalan pap, a későbbi pécsi püspök (u. o. 380. l.), s ő kíséri 1235-ben Aragóniába a király leányát, Jolántát (Koller, Hist. Episcopatus Quinqueecl., II. 28. l.). 1269-ben V. István leánya, Mária, II. Károlyhoz (Anjou) megy nőül, IV. László pedig I. Károly leányát, Izabellát veszi el. (Wertner Mór, Az Árpádok házassági összeköttetései. Turul, 1885. 145—157. l.) E házasságokat követségjárások előzték meg, s az idegen menyasszonynyal egész kíséretük is nálunk maradt. Számos francia pap és lovag ekkor telepedik le nálunk. Ezek rövidesen a legelőkelőbb magyar méltóságokat szerzik meg maguknak. A király példáját utánozva sokszor főuraink is idegenből házasodnak. A Csák-nembeli Miklós comesnek pl. a második felesége francia nő volt (az első görög). Ettől született Lőrinc nevű fia, a Kisfaludyak törzsatyja (Nagy Iván, A Kisfaludy-család leszármazása. Turul, 1896. 1—9. l.). A Csák-nembeli Szalánc fia Tamás özvegye Ágnes is francia nő lehetett. 1269 előtt nevelőnője volt a király leányának. Több ízben megfordult Franciaországban, s ő készítette elő Máriának II. Károllyal való házasságát (Wertner, A Fónyi-család. Turul, 1906. 179—183. l.). Az aragóniai kapcsolatoknak is maradtak nálunk genealógiai emlékei. Egy aragóniai Simonnal a XIII. század végén is találkozunk. Az ő nemzetségéből való volt pl. az 1319 és 1346 között működő Pál országbíró is (Majláth Béla, Péter alnádor pecsétje 1298-ból. Turul, 1883. 12—16. l.). Ha az utódokat oly magas hivatalokban találjuk, előkelő szerepet játszhattak a magyar főuraink közül műveltségükkel kiemelkedő ősök is.

[7] Guoth, i. m. 27. l.

[8] U. o. 28. l.

[9] Hajnal István, Irástörténet az írásbeliség felújulása korából. 80. l. és a 7. sz. jegyz.

[10] U. o. 80. l. és a 8. sz. jegyz.

már a XII. század közepén tanult Párizsban.[1] Vele egyidőben tanulhatott ottan Adorján clericus, a későbbi budai prépost és királyi kancellár is.[2] Miklós érsek maga, vagy legalább 1183-i oklevelének az írója is francia műveltségű ember, és így nem véletlen, hogy az authentikus pecsét említése nálunk ebben fordul elő legelőször.[3] Róbert esztergomi érsekről és Bertalan pécsi püspökről pedig határozottan tudjuk, hogy franciák voltak.[4] Ezek maguk is magisterek, tehát egyetemi (párizsi) végzettségű emberek voltak és kancelláriáikban, a káptalani iskolákban és egyházuk más fontos pozícióiban maguk is magistereket alkalmaztak.[5] A magisterek száma nálunk különösen a XIII. század közepén szaporodik meg erősen,[6] s ezóta már a kisebb egyházi állások viselői (kanonokok, főesperesek, dékánok) is csaknem mind magisterek.[7] Sőt nem ritka ekkor már a világiak között sem a magisteri címmel rendel kező személy sem.[8]

A XIII. század második felében a pápai legátusok kánonjogi doktorokat hoznak magukkal, akik közül sokan itt is maradtak.[9] A század végén már magyarok is járnak Itáliába (Páduába vagy Bolognába) jogot tanulni,[10] s mint szakjogászok

[1] M. N. T. II. 296—297. l.

[2] Szentpétery, i. m. 64. és 70. l.

[3] «Solent scriptis inseri facta mortalium, ne tractu temporis revocentur in dubium, ut quid obliterare posset temporis diuturnitas, ad memoriam hominum *sigilli authentici* revocet auctoritas . . .», mondja az oklevél arengája. Az oklevél teljesen megfelel a francia püspökök egykorú okleveles gyakorlatának. (Perényi László úr szíves közlése.) M. Eccl. Strig. I. 128—129. l. Knauz szerint 1156-ban ő volt a király sigillatora (u. o. I. 126. l.).

[4] Róbert 1207—1209-ig székesfehérvári prépost és királyi kancellár, 1209—1226-ig pedig veszprémi püspök volt. (Mon. Eccl. Strig. I. 257. l.) Egy belga krónika ezeket írja róla: «In Hungaria magister Robertus Vesprimiensis, vir bonus et religiosus, in Leodiensi dioecesi natus factus fuerat archiepiscopus Strigoniensis . . .» (1226—1239.) Mon. Eccl. Strig. I. 263. l. — Bertalan pécsi püspök pedig Cluny vidékéről származott el hozzánk. A clunyi monostorban többször is megfordult. 1234-ben meg is adományozza a monostort, hogy halála után ott temessék el a szülei mellett. 1252-ben lemondott püspökségéről és Clunybe távozott. (Koller, i. m. II. 44. l. — V. ö. még: u. o. 28., 44—45. és a 78—79. l.)

[5] Esztergomban pl. 1226-ban mag. Benedictus, 1231-ben mag. Richardus a lector, 1261-ben pedig Sixtus mester az érsek kancellárja. M. Eccl. Strig. I. 261., 279. és 611. l. L. még Hajnal i. m. 80. és 100. lapját.

[6] A XII. és XIII. században Hajnal szerint számuk kb. 100—200-ra tehető. I. m. 100. l.

[7] A XIII. században az érsekek, püspökök és prépostok csaknem mind magisterek voltak. A magisterség jelenti ekkor a ranglétra bázisát. Így Róbert mester 1207-ben székesfehérvári prépositá és királyi kancellárrá, 1209-ben veszprémi püspökké, majd 1226-ban esztergomi érsekké lesz (l. a fenti 4. jegyzetet). Váncsay István mester 1238-ban a váci, 1240-ben a titeli prépostságot, még u. ebben az esztendőben a váci püspökséget, 1242-ben a kir. kancellárságot, 1243-ban az esztergomi érsekséget (M. Eccl. Strig. I. 349—352. l.), majd 1253-ban a bíbornoki méltóságot nyeri el. (U. o. 569. l.) Smaragd mester, aki 1255-ben még csak székesfehérvári prépost, 1263-ban már kalocsai érsek (u. o. 477. l.). Magisterek még: 1265-ben István királynői alkancellár (u. o. 530. l.), 1266-ban Farkas székesfehérvári prépost kir. alkancellár (u. o. 536. l.), 1277-ben Péter V. István alkancellárja (u. o. 542. l.). Benedek aradi prépost kir. alkancellár (u. o. 579. l. 1270) 1274-ben budai prépositá, majd rövidesen esztergomi érsekké lesz (u. o. II. 33—39. l.). A kisebbrangúak közül a következő magisterek ismeretesek előttünk: 1263-ban László esztergomi kanonok, honti főesperes, IV. Béla notáriusa (u. o. I. 477. l.), 1270-ben Albeus esztergomi kanonok, nyitrai főesperes (u. o. I. 573. l.), 1276-ban Romanus barsi főesperes (u. o. II. 55. l.) és Fulcus (u. o. 55. l.). Mind a ketten esztergomi kanonokok. Igen serény ember volt a kb. 1245 óta működő Sixtus mester esztergomi kanonok is, aki főleg a királyi családnak tett nagyobb diplomáciai szolgálatokat. 1246-ban a káptalan lectora, majd 1272-ben az érsek és a káptalan kancellárja és pápai káplán lett belőle (u. o. I. 611. l.). A préposti vagy püspöki méltóságot törvénytelen származása miatt nem nyerte el. (U. o. I. 358. l.) IV. Ince pápa fölmenti őt e defectus alól, «ita tamen, ut episcopalem dignitatem absque licentia Sedis Apostolice speciali non recipiat».

[8] Pl. 1264-ben mag. Baas országbíró (l. a 126. jegyzetet), 1268-ban Olivér királyi deputatus. (M. Eccl. Strig. I. 721. l.)

[9] Itáliában nem magisteri, hanem doctori címet viseltek az egyetemet végzett egyháziak és világiak egyaránt. (Hajnal, i. m. 77. l.) A legatusok kísérő jogászai tehát: *legum doctores*. Ilyen volt már 1233-ban mag. Cognoscens, aki u. l. itt maradt és Esztergomban kanonokságot kapott. (M. Eccl. Strig. I. 291. l.)

[10] 1297 táján Benedek esztergomi prépost levelet ír Benedek páduai jogi professzornak: «magistro B. doctori decretorum, Padue actu legenti, mag. B. prepositus Strigoniensis . . . eiusdem facultatis professor . . .» (M. Eccl. Strig. II. 420. l.) Ebből a levélből kitűnik, hogy a magyarok ebben az időben tanulás végett gyakrabban keresték fel Páduát (és Bolognát is. L. a következő jegyzetet.).

A M. KIR. ORSZ. LEVÉLTÁR KÖNYVTÁRA

ezek foglalják el a magisterek szerepét[1] a kancelláriákban és a káptalani iskolákban egyaránt. Veszprémben pl. 1276-ban 15 kánonjogi doktor működött, s közülük kerültek ki az iskola professzorai is.[2] Sőt 1309-ben Gentilis legátus elrendeli, hogy Esztergomban is tanítsanak jogot.[3] A magisterek ezóta elvesznek a közönséges papok tömegében.[4] De kétségtelen, hogy nálunk már a XIII. század közepe táján nagy volt a kánonjog iránt való érdeklődés és nemcsak a veszprémi főiskolának volt tekintélyes és a kor tudományos nívójának megfelelő teljes theológiai és jogi könyvtára, de egyes egyháziak végrendeletei is nagy jogi tudásukról tesznek bizonyságot.[5] Az is valószínű, hogy a kánonjog művelése, legalább részben, szintén a párizsi egyetem hatásának az eredménye.[6]

E francia kulturális kapcsolatoknak a magyar okleveles gyakorlatra való hatását a két ország egykorú okleveleinek összehasonlító diplomatikai vizsgálata pozitív formában is bizonyítja.[7] Az idevágó kutatások tanúsága szerint a magyar oklevelek külső és belső sajátságai határozottan francia eredetre utalnak. Sőt ebben a korban (a XII. század végétől a XIII. század közepéig) még a *magyar* helyesírás is francia szabályokat követ.[8] Nem véletlen tehát, ha a magyar pecséthasználat külső formái (alak, méret, ábrázolás, szín, alkalmazás stb.) és a pecsétekkel már akkor szoros kapcsolatban álló XIII. századi magyar címeres emlékek szintén a francia kapcsolatok hatását tükröztetik vissza.

A legújabb sphragistikai vizsgálatok szerint[9] Szent László királyunk pecsétje — legrégibb hiteles királyi pecsétünk — 1—2 francia elemet tartalmazó német minta után készült.[10] II. Béla pecsétjén már némi közvetlen francia hatás figyelhető meg. Az ő utódai a XII. század folyamán nem fejlesztik tovább ezt a királyi nagypecsétet.[11] Lényeges változás csak Imre alatt történik, de az is csak az arany pecsétek használatában, a vágásos címernek a bulla hátlapjára való helyezése révén. II. Géza feliratos bullája ez irányban már III. Béla aranybulláján teszi meg az első lépést, amikor a numizmatikai ábrázolás hatására a pecsét előlapjára rákerül a király trónuson ülő alakja.[12] Imre újítása azonban már nem hazai fejlődés eredménye: a vágásos címer aragon átvétel. A király bulláját spanyol ember szerkeszthette, aki valószínűleg Konstancia kíséretében

---

[1] Ez az 1279-i budai zsinat rendelkezése alapján történt. A zsinat u. i. kimondta, hogy a főespereseknek kánonjogi tanultsággal kell birniok. Ha csak *artest* végeztek, állítsanak maguknak helyettest s maguk menjenek 3 évig kánonjogot tanulni. (Hajnal, i. m. 75. l.) A magasabb egyházi állásokra vonatkozólag ez már régebben lehetett előírva. U. l. ezért ment 1266-ban István pozsonyi prépost Bolognába tanulni. IV. Ince pápa ezekkel a szavakkal erősíti meg őt bácsi érsekségében: «Te capellanum nostrum et Posoniensem prepositum, Bononie litterarum studiis insistentem . . . conf.» M. Eccl. Strig. I. 538. l.

[2] Békefi Remig dr., A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig. 333. l.

[3] Hajnal, i. m. 75. l.

[4] U. o. 83. l.

[5] 1276-ban a káptalan könyvei a sekrestye egy kamráját egészen megtöltötték. Értékük 4000 márka. A 15 kánonjogi doctornak ezenfelül még római és kánonjogi könyvei is voltak. Békefi, i. m. 333. l. Ezekből a káptalannak 1429-ben még a következő jogi tárgyú kódexei voltak meg: Decretalis, Sextus, Clementia, Summa Gothfredi, Decretalis Innocentii, Speculum Iuris (subtilis et utilis), Sextus decretalium, unus liber antiquus qui habet glossam de materia iuris, Summa magistri Iohannis super decretum . . . és még 15 drb más könyv in iure canonico et aliis materiis. A mi szempontunkból legfontosabb Durandus műve, melyet még a lajstrom írója is kiemel (Speculum iuris), mert ez tartalmazta a kánonjognak az authentikus pecsétről szóló Európaszerte elterjedt fejezetét. Az 1429-i jegyzék a káptalannak már harmadik effajta lajstroma és mindegyik az előző alapján készült, ezért a kódexek legnagyobb része már a XIII. sz. második felében kerülhetett a káptalan birtokába. (Fejérpataky László, A veszprémi káptalan kincseinek összeírása 1429—37. évekből. Magyar Tört. Tár, 1886. 571—573. l.) De a többi káptalan is elég gazdag volt ilyen kódexekben, sőt az egyháziak végrendeletei is diszponálnak ilyenekről. Mag. Muthmerius szepesi prépost 1273-ban 8, László mester esztergomi prépost 1277-ben pedig 20 könyvéről végrendelkezik. A 28 kódex közül 5 jogi tárgyú. (M. Eccl. Strig. II. 27. és 71. l.)

[6] Békefi, i. m. 169. l.

[7] Ezt az összehasonlítást l. Hajnal i. m. 4. fejezetében. (A keleti és nyugati okleveles gyakorlat párhuzamos fejlődése.) 46—66. l.

[8] U. o. 66. l.

[9] Bartoniek Emma, Az Árpádok ércpecsétei. Turul, 1924—25. évf. 12—26. l.; Jakubovich Emil, I. Endre király törvénybeidéző ércbilloga. Turul, 1933. 56—74. l.

[10] Bartoniek E. i. ért. 14. l.

[11] U. o. 18. l.

[12] U. o. 20. l.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14

A M. KIR. ORSZ. LEVÉLTÁR
KÖNYVTÁRA

jött be az országba.[1] II. András németbarát politikát folytatott, s így természetes, hogy pecsétjei is német hatást mutatnak. Első nagy pecsétje például IV. Ottó pecsétjének az imitációja.[2] Az ő újítása az aranybulla mintájára szerkesztett viasz kettős pecsétnek a bevezetése. IV. Béla alatt az eddigi egyoldalú nagypecsét eltűnik s helyét kizárólag a kettőspecsét veszi át. Az ő pecsétjének a hátlapja azonban már a kettős keresztet viseli, melyet u. l. nagyapja pénzeiről vett át.[3] Ugyanilyenek az aranybullái is. A királyi nagy pecsétnek ez a típusa csak a XV. században változik meg jelentékenyebben.

A királyi pecsétekkel ellentétben a magyar magánpecsétek használata teljesen a XIII. század elején behozott francia (és aragón) minták hatása alatt fejlődött tovább, mert a nyugatról hozzánk származott egyházi és világi előkelőségek a magyar társadalomra gyakorolt hatása[4] erősebb volt az udvarban érvényesülő német befolyásnál, s a szomszéd németség pecsét- és címerhasználata a XIII. század elején (u. l. a párizsi egyetem révén) szintén francia hatás alatt állott.[5]

Láttuk már, hogy a magyar pecséthasználat gyors terjedésének egyik jelentős oka a (nem királyi) pecsétes oklevélnek nálunk való meghonosodása volt. Nagy lökést adott ennek az eladományozott birtokok felülvizsgálására kiküldött egyháziakból és világiakból álló bizottságok oklevéladó működése. A főpapokon és főurakon kívül ezeknek a tagjai használták nálunk legkorábban a pecsétet, mert aki ilyen bizottság tagjává lett, annak szükségképen kellett a pecsét. Az ilyen *ad hoc* jellegű oklevéladók, talán a gyakorlott magyar pecsétvésnökök hiánya miatt is, pecsétjük formájának és tartalmának a megválasztásában eleinte ötletszerűen jártak el. Erre mutat például a kolozsmonostori konvent III. Béla korabeli pénzábrát mutató pecsétje[6] (numizmatikai átvétel, 4. ábra) és az akkor elég gyakori emblémás vagy hatalmi jelvényt mutató pecsétek, amilyen például Urbán fia Supan 1226—(45)-i[7] (28. ábra), a Csák-nembeli Gwg fia Csák ispán 1237-i gemmája[8] (30. ábra), továbbá Dénes nádor 1237-i[9] (17. ábra), vagy a Somogyban földinquisitorként működő Jakab[10] (23. ábra), Dég[11] (20. ábra), Mith[12] (25. ábra) és még egy negyedik ismeretlen comes (21. ábra) 1236-i pecsétje. A numizmatikai átvételek és emblémák azonban csakhamar megszűnnek s helyükbe az egyháziak pontifikális és a világiak címeres pecséttípusa lép.

A ránkmaradt XIII. századi egyházi pecsétek közül legrégibb a francia származású Róbert veszprémi püspök (később esztergomi érsek) két püspöki (1210 és 1226)[13] és egy érseki (1231) pecsétje[14] (l. 5. és 9. ábra). Mind a három teljesen francia stílusú, mandorla formájú, ú. n. monorú alakú pecsét,[15] s a főpap mitrás, teljes egyházi díszébe öltözött, baljában pásztorbotot tartó, jobbját pedig áldásra emelő álló alakját mutatja. Valamivel kisebb méretben ugyanezt a típust követik az egykorú apáti és esperesi pecsétek is, mint például Konrád borsmonostori apát 1222-i[16] (3. ábra), Lőrinc garamszentbenedeki apát 1232-i,[17] a zalavári apát kb. 1230-i[18] (2. ábra) és Jakab somogyi főesperes 1237-i pecsétje[19] (8. ábra). Változatosabbá tette ezt a pontifikális pecséttípust János esztergomi érsek 1209-i[20] és Bertalan veszprémi püspök 1231-i (a Franciaországban már a XII. század végén is divatos) szintén monorú alakú trónszékes pecsétje[21] (10. ábra), amilyet 1247-ben István esztergomi érsek,[22] 1252-ben Benedek bácsi püspök[23] és 1256-ban Laudus veszprémi püspök is használt.[24] A pontifikális pecséttípusnak ez a két változata egészen a XIV.

[1] Donászy Ferenc, Az Árpádok címerének kérdése. Turul, 1935, 33. l.
[2] Bartoniek E. i. é. 16. l.
[3] U. o. 18. l.
[4] Donászy i. é. 28. l.
[5] Hajnal, i. m. 57. l.
[6] MODL. 782. sz.
[7] U. o. 130. sz.
[8] U. o. 220. sz.
[9] Esztergomi káptalani lt. 2. capsa, 9. fasc., 2. sz.
[10], [11], [12] MODL. 213. sz.
[13] U. o. 60. sz. (210) és 128. sz. (1226).
[14] U. o. 164. sz. (1231).
[15] L. pl. Boüard i. m. I. és VIII., valamint Roman, Manuel de sigillographie française XX. és XXI. táblájának az ábráit.
[16] MODL. 777. sz.
[17] U. o. 181. sz.
[18] U. o. 130. sz.
[19] U. o. 221. sz.
[20] M. Eccl. Strig. I. 154. l.
[21] MODL. 165. sz.
[22] M. N. Múz. ta. 1247.
[23] MODL. 374. sz.
[24] U. o. 3633. sz.

zázad végéig maradt a magyar főpapság használatában; erre tér át már a XIII. század elején több káptalan [1] és konvent,[2] s ez honosodik meg az alsó papság körében is.

A magyar (nem királyi) címeres pecsétek sorát a hazai heraldikusok (persze tévesen) Jakab nyitrai esperes állítólagos 1217-i pecsétjével szokták kezdeni.[3] Az első kétségtelenül hiteles címeres pecsétünk Iwan milesnek a XIII. század első évtizedéből származó lovaspecséttöredékén kívül [4] (6. ábra) az Osl-nembeli Gergely comes 1222-i, szárnya tövében kettős keresztet tartó sasos, a címerpajzshoz külső formájában is alkalmazkodó pecsétje.[5] Időrendben ezek után következik Bors comes (1222. 7. ábra),[6] a Kán-nembeli Gyula nádor (1224. 15. és 18. ábra),[7] Arnold zalai ispán (1235. 32. ábra),[8] Ponet ispán (1235. 16. ábra),[9] Patha fia Petur somogyi földinquisitor (1236. 22. ábra),[10] a Gudkeled-nembeli László somogyi ispán (33. ábra) és Leusták királyi megbízott (1236. 27. ábra),[11] Péter királynői tárnokmester (1238. 26. ábra),[12] Apaj bán (1240. 12. és 14. ábra),[13] Miklós királyi alországbíró (1239. 29. ábra)[14] és István szlavon bán (1240. 31. ábra) [15] pecsétje. A tatárjárás előtti korból származó e 13 címeres pecsét közül hat pajzsalakú. Úgy látszik, mintha ezzel is hangsúlyozni kívánták volna a pecsétek címeres jellegét. Bors és Arnold comes pecsétjén a címerkép nincs pajzsba foglalva, mégis a címeres pecsétek közé kell őket soroznunk, mert kétségtelenül nemzetségi címert tüntetnek fel.[16] És valószínű, hogy ebben az időben sok esetben csak a «pecsétlikasztók» hibájából nem került pajzsba a pecsétre alkalmazott címerkép. Tartalmukat tekintve a XIII. század elején gyakori még a címerkép és a királyi pecsétekből átvett hatalmi jelvény,[17] a 30-as években azonban már szaporodnak a heroldalakok is. Ez utóbbiakról már Nyáry kimutatta, hogy francia stílusban készültek, ami főleg abban nyilvánul meg, hogy az ú. n. színképes címerek csoportjába tartoznak.[18] Ilyen címerek akkortájt leginkább Franciaországban voltak divatosak. Hasonlóképpen francia, vagy inkább aragón hatásra mutat Gyula nádor 1224-i érempecsétje, főképpen a hátlapján olvasható SECRETUM szó,[19] s e helyen kell utalnunk a pecsétköriratokra is, amelyek nem egy kétségtelen francia eredetű paleográfiai elemet tartalmaznak.[20]

[1] Pl. a bácsi (u. o. 152. sz. 1229) és a pécsi káptalan (u. o. 264. sz. 1244).

[2] Pl. az esztergomi keresztes konvent (u. o. 480. sz. 1258).

[3] Br. Nyáry Albert, A heraldika vezérfonala. 45. l. Jakab esperes pecsétje nem 1217-ből, hanem 1317-ből való és contrasigillummal lehetett ellátva. A M. N. Múz. törzsanyagában most az 1317-es év anyaga között van elhelyezve. Nyáry tévedése onnan származik, hogy az oklevél dátumából tollhiba folytán a szükséges három CCC közül az egyik kimaradt.

[4] MODL. 782. sz. (1206—18).

[5] U. o. Növ. N. 1930/35. Néhai Jakubovich Emil szíves közlése.

[6] U. o. 777. sz.

[7] U. o. 111. sz.

[8] U. o. 203. sz. Itt leközölt ábrája egy 1239-i pecsétről készült (u. o. 242. sz.).

[9] U. o. 206. sz.

[10] M. N. Múz. ta. 1236.

[11] MODL. 213. sz.

[12] U. o. 227. sz.

[13] U. o. 34,293. sz.

[14] U. o. 240. sz.

[15] 4700. sz.

[16] Nyáry, i. m. 70. és 71. l. Csánki az ilyen címerábrázolásokat találóan «pajzstalan» címereknek nevezte el. (Harminchat pecsétes oklevél 1511-ből. Turul, 1887, 49—59. l.) Ugyanezen a véleményen van Zichy Nándor is (A Járai-család címere. Turul, 1913. 146. l.), aki szerint «... a pajzs hiányát a címer- vagy jelképkérdés eldöntésére elegendő ismérvnek nem tekinthetjük». Ha pecséten címert és személyes jelképet meg akarunk egymástól különböztetni, az eltérést esetenként kell megállapítani. U. o.

[17] Igen érdekes e részben Gyula nádor pecsétje, mely a király címeréből átvett oroszlános pólyát mutatja. Donászy értekezése, a jelenleg folyó esztergomi ásatások eredményei és ez a pecsét mind határozottabban megerősítik azt a nézetet, hogy a vágásos (oroszlános) címer az Árpádház címerének tekintendő.

[18] Nyáry, i. m. 48—51. l.

[19] A nádor kettős pecsétje kétségtelenül a király pecsétjének utánzata, de a köriratában levő *secretum* szó a királyi pecséteken ekkor még nem fordul elő. Ilyet csak a szintén nyugati eredetű esztergomi hospesek használnak a szintén vágásos címerű kettőspecsétjükön.

[20] Legjellegzetesebb ezek közül az a dűlt omegához hasonló unciális M betű, mely a X. század közepe óta elég gyakori a francia pecsétek köriratában (Roman, i. m. 73. és 226. l., továbbá Boüard XLII, t. l. sz., valamint Roman I. t. és XXVI. t. 3. sz. ábra). Ilyet látunk az esztergomi káptalan régi (XII. sz.) pecsétjén (M. Eccl. Strig. I. 52. l.), melyről a XIV. század elején készült nagyobb pecsétre is átvették (u. o. 1. l.), továbbá Bors ispán (MODL. 186. sz.) és a Csák-nembeli Gwg fia Csáknak a 30. ábránkon látható pecsétjén is.

Így természetes, hogy a XII. és XIII. század fordulóján okleveleinken és pecséteinken nálunk is kezdenek feltünedezni az authentikus pecsétre vonatkozó kánonjogi vonatkozású kifejezések és stiláris fordulatok. Az idevágó adatok sorozatában az első helyen Miklós érseknek már idézett 1183-i oklevelét kell említenünk, mely authentikus pecséttel volt megerősítve.[1] A következő helyen Benedek alországbíróról kell megemlékeznünk, aki pecsétjét annak köriratában *sigillum credibile*-nek nevezi,[2] ami az authentikus pecsétnek igen fontos kritériuma. Ezt kívánja a Andreanumban a király a szász nemzet részére engedélyezett pecséttől is, hogy t. i. *apud nos et magnates nostros evidenter cognoscatur.*[3] IX. Gergely pápa a harmincas években a néhai Lukács érsek életére vonatkozólag már magyarországi authentikus iratoknak a beszerzését kívánja,[4] s 1241-ben már maga a király authentikus fórumnak tekinti a hiteleshelyeket.[5]

Ezek alapján bizonyos, hogy a kánonjog nyugatról juttatta el hozzánk az authentikus pecsét fogalmát. De ez a recepció nálunk sohasem érvényesült a maga eredeti és így idegen formájában: az idegenből behozott mag a hazai talajban a magyar jogi élet igényeinek megfelelően fejlődött tovább.

*

A király mellett nálunk az egyháznagyok pecsételnek legkorábban, mégpedig a francia minta szerint nemcsak a maguk és mások ügyében, hanem sokszor mint a király által kiküldött és speciális joghatósággal felruházott bírák is.[6] Így pecsétjeik eo ipso eauthentikusak.

Okleveleikben eleinte nem mondják pecsétjüket authentikusnak, mert ez magától értetődik, s ezért nem is szokásos. Miklós esztergomi érsek többször idézett 1183-i oklevele után,[7] legrégibb ilynemű adatunk 1264-ből való, amikor az esztergomi és kalocsai érsek nevezi pecsétjét authentikusnak.[8] Ugyanebben az esztendőben Zozimas váradi püspök ... *secundum utriusque iuris, scilicet canonici et civilis sanctiones* ... tesz adományt az esztergomi káptalan részére, s ezt authentikus pecsétjével megerősített oklevelébe foglalja.[9] Zozimas adományát 1265-ben a király is megerősíti és elismeri a püspök pecsétjének authentikus jellegét.[10] A corroboratiós formulák valamennyi oklevéladó okleveleiben csak a XIII. század vége, következetesebben azonban csak a XIV. század eleje óta emlegetik az authentikus pecsétet, mégpedig azért, hogy megkülönböztessék a nagy pecsétet a kisebbektől, mert csak a nagy az authentikus .A kisebb pecsétek az írásbeliségnek a jelentéktelenebb ügyekre való kiterjesztése óta jöttek divatba.[11]

Az authentikus főpapi pecsétek csoportjába tartoznak a prépostok[12] pecsétjei, de authentikus

[1] M. Eccl. Strig. I. 128—129. l. L. még az 53. l. 3. jegyz. Ilyen természetű adatot tartalmaz a győri püspök és segédbíráinak (pannonhalmi és somogyvári apát) egy 1215-i oklevelének a corroboratiója is: «Nos autem ... has litteras ... nostris sigillis munitas ad perpetuam rei memoriam et firmitatem fieri fecimus ut censeantur publica monumenta» (!). Á. U. O. I. 139. l.

[2] Fraknói Vilmos, A legrégibb magyarországi lovaspecsét. Arch. Ért. XII. évf. 6—10 l.

[3] Keöpeczi Sebestyén József, Erdély címere. Turul, 1917. 34. l.

[4] M. Eccl. Strig. I. 277. l.

[5] MODL. 33,177. sz.

[6] Pl. M. Eccl. Strig. I. 315. l. 1236. Róbert esztergomi érsek mint az esztergommegyei földfelülvizsgáló bizottság elnöke ad ki oklevelet.

[7] Az authentikus pecsétnek az oklevelek corroboratióiban való emelgetésére vonatkozólag l. az értekezés befejező részét!

[8] «In cuius rei memoriam perpetuam presentibus duximus sigilla nostra auttentica apponenda.» M. Eccl. Strig. I. 504. l.

[9] A corroboratiója: «Ut hec donatio ... robur perpetue firmitatis optineat ... presentes concessimus litteras, sigilli nostri autentici munimine roboratas.» M. Eccl. Strig. I. 503. l.

[10] A király «tenorem litterarum suarum cum suo autentico sigillo ...» megerősíti ... «supplentes defectum, si quis in ipsa donatione esset de nostre plenitudine potestatis». M. Strig. Eccl. I. 526. l.

[11] L. az értekezés befejező részét!

[12] 1266-ban Sándor fia Paris a király engedélyével Farkas székesfehérvári prépost királyi alkancellár előtt a nyulakszigeti apácák javára végrendelkezik. Az oklevelet természetesen az alkancellár authentikus pecsétjével erősítették meg. U. l. az ilyen eljárás már nem felelt meg egészen a magyar szokásjognak, mert az alkancellár az oklevél egy clausulájában még a király közbelépését helyezi kilátásba: «Et si presens ordinatio esset in aliqua sui parte defectiva, per circumspectam domini regis et domine regine suppleri desiderat et compleri». MODL. 614. sz. — 1273-ban Muthmer szepesi prépost végrendelkezik. U. o. II. 27. l. stb.

személyek ebben az időben az apátok[1] és főesperesek[2] is. Valamennyien fontos ügyekben szerepelnek és nem egyszer királyi megbízásból a földvisszaszerző bizottságokban is működnek.[3] Ők is csak a 60-as évektől kezdve írják pecsétjüket authentikusnak.[4] De a tekintélyesebb plébánosok pecsétje is ilyennek mondható.[5] A hiteleshelyek authentikus pecsétjére vonatkozó legrégibb adatunk 1241-ből való. Vido vegliai ispán fiai több oklevelüknek privilégialis formában való átírását kérik IV. Bélától. A király át is írja azokat, mert *ipsa fuissent sub sigillis quarundam autenticarum personarum allata, quibus fides pene poterat adhiberi*, de kiköti, hogy a tatárveszedelem elmulta után az eredetieket is be fogják még mutatni. Mindenesetre fontos momentum nálunk az authentikus személyek pecsétjének ily korai hivatalos elismerése.[6] A hiteleshelyi pecsétek ebben az időben még nem mind authentikusak.[7] Csak a káptalanok oklevelei számíthatnak *fides plenariara*, a teljes hitelre. Ilyennek tekintik pl. 1255-ben egy per alkalmával a nyitrai káptalan egy oklevelét, melyet az az alperes is hitelesnek ismer el,[8] míg ugyan ebben az esztendőben a jászói konventet csak nagy királyi kegy képen ruházza fel IV. Béla a hiteleshelyi működés jogával, azzal a (kánonjogi eredetű)[9] megszorítással, hogy pecsétje csak 100 márka erejéig bír a közhitelűség jellegével.[10] De rövidesen a konventek oklevelei is elnyerik a teljes authenticitást. 1272-ben az esztergomi káptalan és keresztes konvent arbiterei már egyformán authentikusnak tekintik a káptalani és konventi pecséteket.[11] Ennek megfelelően a keresztesek egy 1285-i corroboratiója már így hangzik: . . . *et ut eis adhiberi valeat plena fides, sigillum nostrum duximus apponendum,*[12] s 1326-ban I. Károly király már *universis capitulis et conventibus sigilla authentica habentibus,*[13] azaz valamennyi authentikus pecséttel bíró káptalannak és konventnek címezi egyik mandátumát. A hiteleshelyi oklevelek corroboratióiban is csak a XIV. század eleje óta találkozunk sűrűbben az authentikus pecsét kifejezett említésével, s itt is leginkább a nagyobb pecsétnek a kisebbtől való megkülönböztetése céljából.

A kánoni és a világi jog szerint egyaránt authentikusak nálunk az országos nagybírák pecsétjei. Az ő okleveleik is csak a XIII. század közepe óta mondják pecsétjeiket kifejezetten, authentikusaknak. Ez magától értetődő volt, azért nem írták ki korábban. 1291-ben a budai prépost a királlyal megerősíttet két oklevelet.

[1] Pl. M. Eccl. Strig. I. 203. l. 1313.; u. o. 362. l. 1246.

[2] Pl. 1237-ben Jakab somogyi főesperes (MODL. 221. sz.), stb.

[3] Pl. MODL. 130. sz., vagy M. Eccl. Strig. I. 315. l. Véleményünk szerint ezeknek a bizottságoknak igen nagy jelentőségük volt a pecséthasználat korai terjesztése tekintetében.

[4] L. az 57. l. 12. sz. jegyzetét.

[5] IV. Béla pl. 1245-ben Achilles plébános pecsétjével erősíti meg egyik oklevelét: «Istam, cum prior predicatorum ad presens domi esse non potuit, cum sigillo domini pelebani fecimus roborari.» Kemény Lajos, Oklevéltani apróságok. Turul, 1910. 130—131. l.

[6] MODL. 33,171. sz. Ez az adat csak valamely hiteleshelyre vonatkozhatik, mert a horvát-dalmát részeken más oklevéladók nem használtak pecsétet.

[7] Ez a megkülönböztetés az 1231-es aranybullán alapszik. L. a 77. jegyzetet.

[8] A felperesek a nyitrai káptalan előtt «famis tempore» szereztek földet . . . «super quo per litteras eiusdem capituli nobis fecerunt *fidem* plenariam adhiberi . . . cum easdem dictus Pousa et socii sui nullatenus dixerint esse falsas.» M. Eccl. Strig. I. 422. l.

[9] L. a 47. l. 3. jegyzetét, de l. a következő jegyzetet is.

[10] «Ut privilegia et littere prepositi ac fratrum monasterii eiusdem evidenter emanate, ratione possessionum vendentium et ementium et universarum causarum in regno nostro rationabiliter moventium seu motarum pro *centum* marcis coram quibuscunque capitulis seu iudicibus in regno nostro per nos deputatis acceptentur.» Fejér, IV. 2. 303. l.

[11] Az esztergomi érsek és káptalanja, valamint az esztergomi keresztes konvent egy, az országbíró előtt folyó perben fogott bírák közvetítésével kiegyeztek. Az arbiterek azt ajánlották, hogy a felek erről az egyezségről adjanak egymásnak írást is, mert «. . . ius est, quod cuiuslibet *capituli* vel *conventus* propria littera suo sigillo authentico in negociis discordantibus et causis sopitis modo supradicto (arbiterek) contra sibi invicem partibus concordantibus maioris est vigoris et fortioris firmitatis et plus ligat quo ad (!) antedictum iudicem curie regie et etiam nosmetipsos.» Vagyis a hiteleshelyi oklevél — káptalani és konventi egyaránt — nagyobb értékű mint az országbíróé, aki előtt folyt a pör. Az ügyben szereplő hat arbiter (comes Dominicus, civis Strig., comes Lorandus de Gywa, mag. Michael vicecomes Nitriensis, mag. Stephanus, comes Iacobus de Tezer és comes Benedictus de Nyr) mind megyei ember, s ilyen dolgokban már elég tapasztalatuk lehetett. M. Eccl. Strig. I. 601. l.

[12] M. Eccl. Strig. II. 191. l.

[13] Anjoukori okmt. II. 244. l.

Az elsőt még 1264-ben Roland bán, Baas mester országbíró, László erdélyi vajda és Mauritius királyi tárnokmester ;[1] a másodikat pedig 1224-ben Gyula nádor adta ki, mindnyájan authentikus pecsétjeik alatt,[2] s ezért mind a két oklevél teljes érvénnyel, fides plenariával bírt a király előtt.[3]

Hasonlóképpen magától értetődően authentikusnak tekintették a XIII. sz. elején az oklevéladásban és főleg a IV. Béla földvisszaszerző bizottságaiban gyakrabban szereplő megyei ispánok pecsétjeit,[4] akik nem ritkán a saját ügyükben is állítottak ki okleveleket.[5] Arnoldus zalai comestől ismerünk 1—2 hiteleshelyi jellegű kiadványt is.[6] Kifejezetten authentikusnak legkorábban Sor comes kobolti várnagy nevezi a maga pecsétjét 1277-ben.[7]

A XIII. sz. második felében gyakran találkozunk a városok[8] és világi communitások[9] okleveleivel is. Pecsétjeik ekkor saját ügyeikben már teljes jogerővel bírnak.[10] Radna városa 1268-ban a királytól származó tekintélyére hivatkozva adja ki egyik oklevelét.[11] Az authentikus szó okleveleikben rendszeresen csak a XIV. sz. eleje óta fordul elő. Pl. Bakabánya 1345-ben, Újbánya 1348-ban nevezi pecsétjét authentikusnak.[12]

Megállapíthatjuk tehát, hogy a XII. sz. vége óta Európa-szerte érvényesülő kánonjog, nálunk is meghonosítja az authentikus pecsét fogalmát. Az immár egy évszázadon át hazai talajon fejlődő pecséthasználat eredményeképpen a XIII. sz. végén ide sorozhatók a királyén kívül az egyháziak közül az érsekek, püspökök, prépostok, apátok és főesperesek s 1—2 plébános, továbbá a káptalanok és konventek ; a világiak köréből pedig a nádor, az országbíró, a bánok, az erdélyi vajda, a tárnokmester, a megyei ispánok és a városok pecsétjei.

A XIII. sz. első felében még nincs különbség egyházi és világi authentikus pecsét között. Ennek az a magyarázata, hogy nálunk akkor még csak azok használtak pecsétet, akiknek jelentősebb egyházi vagy világi iurisdictiójuk volt, s ezt leginkább királyi megbízásból, mint állandó, vagy csak *ad hoc* jellegű közhivatalnokok gyakorolták. A magyar okleveles gyakorlat tehát ebben az időben még teljesen a királyi tekintélyen nyugszik.[13] Ezért minden pecsét authentikus. A magyar pecséthasználat III. Béla óta tehát olyan irányban fejlődött tovább, mint ahogyan III. Sándor pápa 1166-i rendelete a kúria felfogását kifejezte.[14]

A kánoni és a magyar jogfelfogás a pecséthasználat terén eddig tapasztalt összhangja csak a század végén kezd megszünni. A közhivatalok kialakulása, s azoknak a királytól való bizonyos mértékű függetlenítése (rendi fejlődés), továbbá az egyházi és világi bíráskodás élesebb elkülönülése és a két fórum hatáskörének szinte féltékeny szeparálása óta az authentikus pecsét kérdésében nálunk is ellentétek támadnak a kánoni és a világi

---

[1] «Duximus sigilla nostra authentica apponenda», írják 1264-ben a két király kiküldött bírái. M. Eccl. Strig. I. 504. l.

[2] A nádor még nem mondja pecsétjét authentikusnak, de a királyi pecséthez igazodó nádori kettős pecsét a királyi pecsétéhez hasonló érvényt igényel. U. o. I. 247. l.

[3] «Itaque veritati gestorum fidem pleneriam adhibentes . . . lit . . . sigillis autenticis communitas . . . confirmavimus.» II. U. o. 291. l.

[4] Az 1230-ban Borsodmegyében működő birtokvizsgáló bizottság tagjai okleveleiknek örökérvényt vindikálnak : «ut igitur per varietatem temporis variari et in posterum non possit revocari, sigillis nostris fecimus eternari.» MODL. 158. sz.

[5] Pl. 1233-ban Bors comes. MODL. 106. sz. L. még u. o. 159. és 219. sz. és a 84. jegyzetet. Ilyenek nálunk csak a nyugati hatás és a kánonjog teljes érvényesülése korában divatosak. De az intézkedéshez legtöbb esetben kikérik a király consensusát. L. pl. a 84., 119. és a 121. jegyzetet.

[6] MODL. 203. sz. 1235.

[7] Sur comes egy határjárási relatioját testvérének a pecsétjével pecsételi meg a következő megokolással : «presentes vero propter absentiam sigilli nostri authentici, sub sigillo fratris nostri duximus committendas.» M. N. Múz. ta. 1277.

[8] Pl. Esztergom 1255-ben (M. Eccl. Strig. I, 431. l.), Nagyszombat 1258-ban (u. o. I. 453. l.), Radna városa pedig 1268-ban (Zimmermann, I. 99. l.) ad ki oklevelet.

[9] Pl. az erdélyi szászok az Andreanum szerint. L. az 57. lapot (3. jegyz.).

[10] Esztergom városa királyi mintára kettős pecsétet használ és oklevélformulái is részben innen származnak. 1265-ben pl. így fejezi be egyik oklevelét : «in perpetuam stabilitatem rei geste presentes concessimus litteras, duplicis nostri sigilli munimine roboratas.» M. Eccl. Strig. I. 431. l.

[11] «Nos igitur quia iudices et iurati auctoritate regia sumus constituti . . .» Zimmermann, i. m. I. 100. l.

[12] M. Eccl. Strig. III. 566. és 658. l.

[13] Guoth, i. m. 27. l.

[14] U. o. 26. l.

jogászok között, s lassankint nálunk is mindegyik fórum csak a saját pecsétjeit fogadja el authentikusnak. Ez az ellentét azonban csak a XIV. században bontakozik ki teljesen. Sajátos specialitása a magyar pecséthasználat XIII. századi alakulásának, hogy a jogi írásbeliség igényeinek erkölcsi és földrajzi okokból egyaránt annyira megfelelő hiteleshelyi intézmény a század végére szinte teljesen kiküszöböli a magyar okleveles gyakorlatból a kánonjog felfogásán alapuló, s kezdetben nálunk sem ritka — saját ügyben is authentiával bíró — magánpecsétet. *A kánonjog felfogásával szemben tehát nálunk már a XIII. században kialakul a pártatlanság elve,*[1] *melynél fogva a saját ügyében senki sem lehet illetékes fórum.*[2] A magánfelek okleveles szükségletét az authentikus pecséttel rendelkező káptalanok és konventek látják el, s már a század közepe óta a bizonyító eljárással kapcsolatban a közhatóságok is igénybe kezdik venni pecsétjüket, s a hiteleshelyek hatásköre rövidesen a pristaldus illetékessége alá tartozó területekre is kiterjed.[3] Az egyházi pecsétek közül tehát a világi jog a XIII. sz. végén már csak a hiteleshelyek pecsétjeit ismerte el föltétlenül authentikusaknak. A pecséthasználatnak már ebben az értelemben vett formáját tartja szem előtt Pál alországbíró egy 1292-i döntvénye, mely szerint az alperes a maga igazát az általa bizonyítékként bejelentett királyi oklevélnek *sub sigillo alicuius capituli, vel loci conventualis készült* parjával, vagy ha az eredeti már elveszett volna, akkor az elvesztés alkalmával foganatosított protestációról szóló irattal érvényesítheti.[4] A vármegyék kialakulásával a megye átveszi a kisebb jelentőségű magánügyleteket, s ezzel bizonyos mértékben tehermentesíti a hiteleshelyeket.[5] Az alispánok nagyobb szerephez jutása a vármegyék életében viszont az ispánok pecsétjét szorítja háttérbe. Azonban a magyar jogi élet fejlődésének XIV. századi újabb lendülete miatt a pecsétek megrostálása és authentiájuk skálájának végleges megállapítása is csak a XIV. században következhetett be.

*

Az Anjouk alatt a magyar bíráskodásban nagy jelentőségű újítások történtek.[6] Az Árpád-kori igazságszolgáltatás súlypontja a vidéken volt ; az Anjouk a királyi kúriába helyezik, s ezzel a nemességet a király bírói hatalmának vetik alá. A központosítás érdekében a nádor vidéki bíráskodásának is véget vetnek és azt is a királyi kúriába vonják. Azonban ezzel párhuzamosan a bírósági szervezeten is tágítanak, s a nádori és az országbírói mellett a XIV. században kialakul a királyi különös, majd a XV. században a királyi személyes jelenlét *(specialis* és *personalis praesentia regia)* bírósága. A központi bíráskodás azonban háttérbe szorítja a megyét s ezóta a sedria hatásköre nagyon összezsugorodott. Elvvé lesz, hogy birtokjogra vonatkozó perekben a megye nem ítélhet, megyei ítélettel örökjog meg nem szerezhető, mert ezek az ügyek az ország rendes bírái elé tartoznak.

A bírósági szervezettel együtt fejlődött a bíráskodás ügyvitele is. E részben legfontosabb újításuk, hogy az eddigi alaki bizonyítás helyett a réginél fokozottabb mértékben kezdték alkalmazni a nyomozó bizonyítást *(inquisitio)*, ami aztán nemcsak a kúria és a megyék, hanem a hiteleshelyek oklevéladó működését is bővítette a bírósági parancslevelekkel kapcsolatos tanúskodás és relációadás terhes feladatával. Ezóta jogai biztosítására mindenki oklevelet igyekszik szerezni.

---

[1] Saját ügyében, t. i. mint az ország első birtokosa, nálunk még a király is hiteleshelyhez fordul. Eckhart, i. m. 653. l. Saját ügyükben természetesen a hiteleshelyek is egymást keresik fel.

[2] A főurak és főpapok a XV. sz. végére pecsétjük régi authentikusságának emlékeképpen megszerzik azt a jogot, hogy saját pecsétjükkel procuratort rendelhessenek. Tripartitum, 13. c. 6. §.

[3] Guoth, i. m. 41. l.

[4] Ebben a perben az esztergomi káptalan győzött, mert eredeti oklevelekkel bizonyított, a kereszteseknek viszont nem volt oklevelük, mert ezek a tatárjáráskor elpusztultak. A bíró erre a következő kérdést teszi föl nekik : «si sumtus seu tenores eiusdem privilegii possent sub sigillo alicuius capituli vel loci conventualis exhibere; vel si de amissione eiusdem privilegii protestationem aliquam premisissent, quam possent in publicum sub sigillo regio vel alio quolibet autentico presentare?» Feleletük negatív volt, azért elvesztették pörüket. M. Eccl. Strig. II. 329. l.

[5] Guoth, i. m. 55. l.

[6] Ezekről az újításokról és a velük kapcsolatos diplomatikai természetű változásokról részletesen tájékoztat bennünket Szentpétery Magyar oklevéltana és Hajnik I. : A magyar bírósági szervezet és perjog . . . c. munkája.

Ezen törekvés nyomán nemcsak az eddigi oklevéladó fórumok munkája szaporodik meg erősen, hanem újak is alakulnak. Így jutnak kiterjedtebb oklevéladáshoz az alispánok és szolgabírák, a kiváltságos communitások és a kisebb tekintélyű konventek; s ez a körülmény teszi szükségessé a királyi székhelyen is egy udvari hiteleshelynek a létesítését.[1] A magyar városi élet is ekkor kezd kibontakozni. Esztergom, Buda, Nagyszombat, Székesfehérvár, és a t. mellett a XIV. sz. óta Kassa, Trencsén, Újbánya, Nagybánya, stb. okleveleivel is találkozunk, sőt ekkor némely mezővárosnak is van már pecsétje.[2] Ebben az időben már a városok is authentikusnak kezdik nevezni pecsétjüket.[3] A XIV. században a magánoklevelek is gyakoriabbak lesznek.[4]

A XIV. században fejlődés tapasztalható az egyházi bíráskodásban is. A főpapok bírói joghatóságukat vikáriusaikra bízzák, s ezóta a vikáriusok saját pecsétjük alatt adják ki a iurisdictiójukkal kapcsolatos okleveleket.[5] A végrendeletekkel kapcsolatban pedig a XIV. század elején szaporodnak a plébánosok oklevelei is.[6] S nem ritkák ekkor már a préposti, apáti, perjeli és kanonoki oklevelek sem.

A magyar okleveles-gyakorlat kereteinek e XIV. századi bővülése nyomán szükségképpen nehézségek támadtak a különböző provenienciájú oklevelek bizonyító erejének bírói mérlegelésénél. Baj volt, hogy csaknem minden pecséttulajdonos authentikusnak tartotta a maga pecsétjét.[7] Komplikálta a dolgot az is, hogy máskép osztályozták az authentikus pecséteket a világi és máskép az egyházi hatóságok, s a bizonyítás során nem egyszer el is vetik egymás okleveleit. Pedig a két fórum közötti kapcsolat, főleg az ú. n. vegyes ügyekben mindig erős volt, amit a gyakori perátételek is bizonyítanak.[8] Ezeken a bajokon tehát okvetlenül segíteni kellett.

Az oklevelek tanúsága szerint a világi jog az authentikus pecséttel bíró személyek és testületek körét a XIV. sz. közepe óta már nem tágította többé, hanem inkább szűkítette. Authentikusak előtte a király és királyné, az országos nagybírák és a hiteleshelyek pecsétjei.[9] 1340-ben egy eladásból kifolyólag a felek a comes capellae regiae előtti bevallásukban kimondják, hogy az eladó köteles a vevőnek átadni a birtokra vonatkozó királyi, királynői, országbírói[10] és a különböző hiteleshelyektől származó okleveleket.[11] Ez az adat azon-

[1] A királyi kápolna ispánjának (comes capellae regiae) személyében. Ennek oklevéladó működését Gárdonyi A. dolgozta föl a Századok 1914-i évfolyamában: A királyi titkos kancellária eredete c. tanulmányában.

[2] Szatmárnémetinek 1323-ban már kisebb pecsétje is van. Anjou, II. 72. l.

[3] Legrégibb enemű adatunk Sopron pecsétjére vonatkozik. l. Károly király megengedi, hogy «destructo et abolito sigillo ipsorum veteri et publico, novum sigillum auttenticum sculpendo faciant preparari». Dr. Iványi Béla, Eperjes sz. kir. város címerei és pecsétjei. Turul, 1911. 18. l.

[4] Pl. 1331-ben Babonigh fia János mester az újhelyi ágostonosoknak földet adományoz (M. Eccl. Strig. III. 234. l.), 1342-ben Egyházdiáki Egyed és Péter egyházat alapítanak, s pecsétjeiket oklevelükben authentikusaknak mondják (u. o. 468—469. l.) 1367-ben Vogel Henrik pozsonyi polgár már contrasigillumot is használ. Bécs, Staatsarchiv, Rep. XVI. 1367. II. 6.

[5] L. Siska Árpád István, A püspöki vikáriusok működése és oklevelei a XIII—XIV. században Magyarországon c. kéziratos dolgozatát, 1930.

[6] Pl. M. Eccl. Strig. II. 677. l. 1313; u. o. 693. l. 1314. stb.

[7] Néhány példa a XIV. századból: 1331 Somogy m. bírái (a királyné szerint, M. Eccl. Strig. III. 197. l.), 1342 magyarországi bencés apátok (MODL. 3492. sz.), 1345 Újbánya (M. Eccl. Strig. 565. l.), 1348 Bakabánya (u. o. 658. l.), 1360 Fülöp váradi vicarius (MODL. 4979. sz.), 1361 István bácsi prépost (u. o. 5076. sz.), 1372 a glogoncai apát (u. o. 6071. sz.), 1375 László budai plébános (u. o. 6296. sz.), Antal decr. doctor esztergomi érseki püspöki vikárius (u. o. 8243. sz.). Az meg természetes, hogy a kir., királyné, az országos nagybírák, hiteleshelyek, érsekek, püspökök szintén authentikusnak mondják pecsétjüket.

[8] Hajnik, i. m. 113—119. l.

[9] A nagybírák és a hiteleshelyek már a XIII. sz. közepe óta, a királyok pedig az Anjouk óta a kisebb jelentőségű okleveleken ú. n. kisebb v. titkos pecséteket használtak. Ezeket nem tekintették authentikusaknak, s csak a királyi kisebb pecsétek lesznek azzá a XV. század elején.

[10] A nagybírák oklevéladása a peregyezségekkel kapcsolatban a XIII. sz. végén a fassiók felvételével is bővült. Lambert országbíró 1323-ban ezt már rendes szokásnak mondja: «Verum, quia non solum ea, que in negocys ordine iudiciario examinatis sentencialiter dirimuntur, sed et illa, que extra iudicium parcium voluntate per concordiam terminantur decens est iudiciario privilegio communiri.» Zichy, I. 245. l. L. még a köv. lap 1. jegyzetét.

[11] «Litteras et privilegia regalia, reginalia, iudicis curie et quorumlibet capitulorum et conventuum.» Zichy, I. 573. l.

ban már nem vonatkozik valamennyi káptalanra és konventre, mert ezidőtájt már különbséget tesznek a konventek között; a hiteleshelyi működést folytató konvent neve ezóta *conventus credibilis*. A XIV. század első harmada után a királyi oklevelekben[1] már sűrűn találunk ilyen tartalmú adatokat. A legnagyobb bizonytalanság éppen a kevéssé ismert törpekonventek működéséből származott.[2] Ezen a bajon az 1351-i törvényhozás segített az által, hogy megvonta az ú. n. kisebb konventek hiteleshelyi működési jogát és pecsétjeiket is érvénytelenítette.[3] Ennek az intézkedésnek nem volt mindjárt foganatja, azért 1353-ban a király felülvizsgálás céljából bekérte a hiteleshelyi pecséteket, és csak azok folytathatták tovább működésüket, amelyek visszakapták pecsétjeiket.[4] U. l. ekkor kötötték formailag is királyi engedélyhez a hiteleshelyi működés jogosítványát,[5] ami ezóta a pecsétengedélyezésekben jut kifejezésre.[6] A XIV. század folyamán a hiteleshelyi oklevelek a magán jogügyleteknél sokszor nagyobb becsben állanak, mint a királyi oklevelek.[7]

Az ispánok pecsétjei a nádori megyei közgyűlések megszűntével erősen ritkulnak. A megyében helyetteseik, az alispánok működnek a szolgabírákkal, s okleveleiket saját pecsétjeikkel pecsételik meg.[8] A XIV. sz. elején, u. l. a régi ispáni pecsétek analógiájára néha még authentikusnak mondják a vármegyei hatóság pecsétjeit.[9] 1316-ban pl. az esztergomi érsek átír egy pozsonymegyei kiadványt ... *sigillis authenticis quatuor iudicum nobilium cosignatas.*[10] 1331-ben meg a királyné kér jelentést Somogy vármegye hatóságától ... *sub sigillis vestris authenticis.*[11] Később azonban, főleg a kúriai bíráskodás előtérbe nyomulása óta az egészen önálló megyei pecsét használatba vételéig (XVI. sz.) csak egyszerű magánpecséteknek tekintik őket.[12] A főpapok és ispánok pecsétjével ezóta leginkább a rendi jellegű többpecsétes okleveleken találkozunk, főleg olyankor, ha királyi megbízatás folytán a bel- vagy külügyi kormányzattal kapcsolatban szerepelnek oklevéladók gyanánt.[13] Néha egy-egy birtokcsere, vagy zálogbavétel is történik a megye hatósága előtt. Az ilyen oklevelekben azonban a felek rendszerint arra is kötelezik magukat, hogy alkalomadtán valamely hiteleshely előtt megismétlik bevallásukat.[14] Ez már annak a jele, hogy az alispán

[1] Pál országbíró egyik decisiójában már 1342-ben alkalmazza ezt a megkülönböztetést a köv. formában: «dicimus tamen, quod mors, vel quavis(!) infirmitas primi vel secundi coniuratoris ... per litteras capituli vel conventus credibilis aut iudicis ordinarii ... debet coram nobis comprobari ...» Zichy, II. 27. l.

[2] 1330-ban pl. a király a győri káptalannal kivizsgáltatja, vajjon «. . . conventus de Beel habuerit sigillum, cuius vigore conprovinciales sui uti possent in causis eorum prosequendis, quemadmodum litteras aliorum conventuum ...» A káptalan két megyében (Győr és Veszprém) lefolytatott inquisitiója után azt írja, hogy a konvent «fuerit locus a multis temporibus retroactis utens sigillo proprio ad modum statum et conventuum aliorum». Anjou, II. 496. Hajnik, i. m. 348. l.

[3] «Minuti etiam conventus ab emanatione litterarum suarum, super perpetuatione possessionum conficiendarum cessent et eorum sigilla omni careant firmitate.» Magyar Törvénytár, I. 170. l.

[4] Erről az egri káptalannak egyik relatioja tájékoztat bennünket: «Tamen quia sigilla nostra, que cum sigillis omnium capitulorum, collegiorum et conventuum totius regni nuperrime ad mandatum regium in Budam erant portata ... easdem litteras ... post reportationem sigillorum nostrorum rescribi fecimus et sigillari.» Zichy, II. 509. l.

[5] Kukuljević, i. m. I. 151. l.

[6] Szentpétery, i. m. 216. l.

[7] Eckhart, i. m. 651. l. és a 60. l. 1. jegyz.

[8] A XIV. században a megyei oklevelek még többnyire az ispán pecsétje alatt kelnek. S IV. Béla 1368-ban egy gyilkossággal kapcsolatban «sub sigillo Dionysii comitis Zaladiensis» kér jelentést a megyétől. M. N. Múz. Ta. 1268.

[9] L. az előbbi jegyzetet. Ilyen példák: MODL. 204. és 207. sz. 1235, vagy M. Eccl. Strig. II. 55. l.

[10] M. Eccl. Strig. II. 719. l.

[11] U. o. III. 197—199. l.

[12] Horvátországban azonban ú. l. a comes nagyobb pecsétjét a XIV. században is authentikusnak tekintik. Garai bán szerint (1398) az ispánok nagyobb és a melléje függesztett szolgabírói pecsétek alatt «emanari queant possessionarie perpetuationes». Ez azonban csak authentikus pecséttel történhetik. Kukuljević, i. m. I. 171. l.

[13] Pl. MODL. 2216. sz. (1299), v. Századok 1877. évf. 24. l. (1374). Az első pl. a főpapok és főurak oklevele, melyben aragoniai Simon comest birtokai tulajdonában megerősítik, minek jeléül pecsétjeiket az oklevélre függesztik. A másik pl. Zsigmond és Mária eljegyzésére, vonatkozó oklevél, melyet Tamás esztergomi érsek, valamint 80 magyar és lengyel főúr is megpecsételt.

[14] Az oklevelek számos ilyen esetről tesznek tanuságot. 1326-ban pl. egy Gömörmegye hatósága előtt történt birtokcsere alkalmával a felek arra kötelezték magukat, hogy fassiójukat az egri káptalan előtt megismétlik. MODL. 2357. sz. Sőt a megyék néha ítéletleveleiket is hiteleshelyekkel iratják át. Pl. M. Eccl. Strig. II. 717. l.

és a szolgabírák pecsétjei nem authentikusak.[1] 1340-ben az esztergomi káptalan Fülöp mester pozsonyi alispán oklevéléről már azt írja, hogy az *sub sigillo nobis non cognito volt kiállítva.*[2] Az authentikus pecsétnek azonban épp a közismert volta az egyik fontos kritériuma.

*

A XIV. század elején az egyházi bíróságok is kezdik megrostálni a pecséteket és szintén szűkítik az általuk authentikusnak elismert pecsétek tulajdonosainak a körét. Erről tájékoztat bennünket egy 1309-ből való közjegyzői feljegyzés, melyet az erdélyi káptalan és a szász plébánosok tized-ügyéből kifolyólag állítottak össze.[3] A plébánosok a kapott idézésre nem jelentek meg Gentilis budai auditora előtt, és azzal exkuzálták magukat, hogy a vajda fenyegetődzései miatt nem mertek útra kelni.[4] Állításuk bizonyságául bemutatták a szebeni és sebösi provincia s a szebeni ispotályosok 1—1 oklevelét,[5] 2 plébánosi[6] oklevelet, majd később még 1 esperesi oklevelet.[7] Az első tárgyaláson a káptalan ügyvédje, Philippus de Cingulo, ezek közül csak a szebeni provincia írását tartja figyelemre méltónak, de azt sem fogadja el érvényes bizonyíték gyanánt, mert nem bírói parancsra, hanem csak a vádlottak kérésére készült ez az oklevél,[8] s így csak azt tartalmazza, amit a felek maguk akartak. Az ügyvéd fölszólalásából a kánonjogászok felfogása csendül ki.[9] A plébánosok ügyvédje, Berchtold, a *kánonjog hazai* fejlődésére hivatkozva kijelenti, hogy mind a 6 oklevél *publica littera*, mind authentikus pecséttel van megerősítve, azért mind a 6 teljes bizonyító erővel bír, akárcsak Itáliában a közjegyzői oklevelek.[10] És az sem baj, hogy kérésre készültek, mert (hiteleshelyi jellegű) *publicum instrumentum*ként készültek, s így bíróságon kívül is érvényesek.[11]

Fülöp, a káptalan prókátora ezt tagadja, s most már a szebeni provincia oklevelét is csak egyszerű cédulának minősíti, mely az ő területükön kívül érvénytelen, mert pecsétjük nem *sigillum notorium*, s még hozzá *motu proprio* készült, s így a jog szerint egyházi fórum előtt, egyháziak ügyében nincs bizonyító ereje.[12] Berchtold ellenben továbbra is fenntartja állítását. Szerinte a bemutatott oklevelek authentikusak[13] a magyar szokásjog alapján a szász provincia területén kívül is és egyházi fórumok előtt is érvényesek.[14]

A tárgyalás további szakában Vagnolus de Menania veszi át a plébánosok védelmét. Egy az oklevelek fölött Fülöppel folytatott eredmény-

[1] Dacára a 62. l. 10. jegyzete tartalmának. Így a megyei oklevél az örökjogot nem biztosíthatta. Szentpétery, i. m. 121. l.

[2] M. Eccl. Strig. III. 359—365. l.

[3] Zimmermann, i. m. I. 239—292. l. (314. sz.)

[4] A vajda csak azzal a föltétellel akarta nekik az Erdélyben való szabad átutazást biztosítani, ha visszavonják a pápai kúriában tett föllebbezésüket (u. o. 248. l.). A vajda azért törődött annyit a káptalan dolgával, mert fia ekkor az erdélyi püspökség postulatusa volt. (U. o. 249. l.)

[5] U. o. 248. és 252. l.

[6] Georgius plebanus in Cibinio (u. o. 247. l.) és Johannes pleb. in villa Humberti (u. o. 248. l.).

[7] Giselbertus decanus Viniensis oklevele. U. o. 247. l.

[8] «Quia ea non dixerunt . . . mandato iudicis seu superioris, sed *voluntarie* illud dicunt, et sic videtur, quod prece . . . dicunt.» U. o. 246. l.

[9] T. i. az, hogy authentikus személyek a közjegyzők és a bírák. Ez utóbbiak pedig csak a joghatóságuk alá eső ügyekben.

[10] «Probata enim sunt predicta per 5 vel 6 litteras authentica sigilla habentes, comitum sciliet et universitatum et prelatorum, que quidem littere sic authentice de consuetudine in regno Ungarie plenam fidem faciunt, ut in Italicis partibus publica documenta, et quod talis conseutudo iuri consonet, satis est clarum in corpore iuris.» U. o. 249. l.

[11] «Item non obstat, quod dicitur, quia predictis, qui testimoniales litteras confecerunt, non est danda fides eo, quod testificati sunt sine mandato iudicis . . . quia predicta non ut testes in iudicio iurati dixerunt, sed ut litteras authenticas, ad instar publicorum instrumentorum conficientes, que etiam extra iudicium et sine iussu iudicis fieri habent, quibus plena fides adhibetur.» U. o. 250. l.

[12] «. . . Dicta cedula recipi et admitti non debet . . . quod non est authentica, nec per authenticas personas concessa . . .; videntur . . . ex ipsorum motu proprio dicere, quia non rogati . . . processerunt . . .; et etiam huiusmodi laicorum littera seu scriptura extra potentiam et districtum eorum nullam fidem faciunt, quia eorum sigillum non est in notocia aliorum hominum, nec fidem faciunt in foro ecclesiastico et inter ecclesiasticas personas de *iure*.» U. o. 253. l.

[13] U. o. 250. l.

[14] «. . . Dico predictas litteras, ut iacent, fidem facere de consuetudine regni etiam extra potentiam ipsius universitatis et inter personas ecclesiasticas.» U. o. 255. l.

telen vita[1] után a bíróság úgy határoz, hogy a kérdést az ország különböző vidékeit képviselő egyházjogászok szakértői véleményének a kikérése után dönti el. (A bíróság tagjai és a prókátorok is mind idegenek.) E célból a kérdéses okleveleket és Vagnolusnak írásbafoglalt véleményét 10 előkelő egyházi szakértőnek bemutatják és a kapott nyilatkozatokat a bíróság céljaira följegyzik.

Vagnolus a maga érvelését a következő szillogisztikus formába öntötte :[2]

1. Körülbelül 50 évre visszatekintő magyar jogszokás alapján a bárók oklevelei az egyházi bíróságok előtt bizonyító erővel bírnak.

2. Ugyanilyen jogi érvénnyel bírnak az egyházi fórumok előtt más nemes laikusok, továbbá

3. az ispánok és a világi communitások oklevelei, s így

4. a szebeni ispánok és a szebeni provincia oklevelei, s

5. ilyenek a bemutatott prelátusi oklevelek is.[3]

6. Az egyházi bíróságok gyakorlata a múltban is tényleg ehhez a szokáshoz alkalmazkodott.

Feleletet adott Gál czázmai, János gyulafehérvári és János budai kanonok, János kői és Pál szepesi prépost, továbbá István veszprémi, Ágoston zágrábi, Benedek csanádi, László szerémi és Péter pécsi püspök.[4] Feleletük nem volt egybehangzó, jeléül a bírói gyakorlat vidékenkinti eltérésének és az authentikus pecsétről való felfogásnak a helyi szokások és szükségletek szerinti fejlődésének. A legfontosabb oklevelet (a szebenszék attestatióját) csak hárman ismerik el authentikusnak : Péter pécsi püspök, István veszprémi prépost és János gyulafehérvári kanonok. János budai kanonok dubitál, János kői prépost pedig még nem látott a maga szűkebb hazájában ilyen oklevelet ; de az a véleménye, hogy a provincia határain belül érvényes. A többiek azért nem fogadják el, mert nem a provincia hatósága előtt történt kijelentésről tanuskodik. Ágoston zágrábi püspök szerint, akihez erre vonatkozólag a kérdésekhez csatolt instrukció alapján[5] külön kérdést is intéznek,[6] (t. i. vajjon a magyar szokás szerint a főpapok, főurak, főispánok vagy nemesi communitások oklevelei az egyházi fórumok előtt bizonyítanak-e olyan tényt, melynek maguk nem voltak tanui?) ilyen oklevelet csak a hiteleshelyek adhatnak az előttük történt protestációkkal kapcsolatban.[7] Ugyancsak nemmel felel erre a külön kérdésre a csanádi, a szerémi és a pécsi püspök is.[8]

A plébánosok, az esperes és a szebeni ispotályosok főnökének okleveleire vonatkozólag is ellentétesek a szakértői vélemények. Csak ketten ismerik el őket authentikusaknak : János gyulafehérvári kanonok és Gál czázmai prépost. János kői prépost ezt attól teszi függővé, ha pecsétjük authentikus.[9] János budai kanonok szerint csak

[1] Vagnolus propoziciói : «1. Generalis consuetudo est in regno Ungarie, quod littere prelatorum eorum sigillis sigillate fidem faciunt in iudiciis tam ecclesiasticis, quam secularibus.

2. g. c. est . . . quod littere baronum, eorum, sigillis sigillate fidem faciunt tam in ecclesiasticis, quam secularibus iudiciis.

3. g. c. est, quod littere comitum fidem faciunt in iudiciis tam ecclesiasticis, quam secularibus.

4. littere comitatuum . . . fidem faciunt in iudiciis tam ecclesiasticis, quam secularibus.»

A káptalan procuratora csak az 1. tételt fogadja el ; a 2., 3. és 4. §-ra vonatkozólag azt tartja, hogy a bárók, ispánok és megyék oklevelei csak a világi bíróságok előtt bírnak bizonyító erővel. U. o. 263—264. l.

[2] U. o. 265. l.

[3] Egyszerűség kedvéért Vagnolus 5. és 6. pontját megcseréljük. A 6-at u. i. Fülöp a főpapok okleveleivel kapcsolatban már előbb elismerte. Ezért nem helyezi ezt a pontot V. szillogizmusának a láncába.

[4] U. o. 276—284. l.

[5] U. o. 266—267. l.

[6] «Item interrogatus, si littere prelatorum vel comitum vel baronum vel alicuius universitatis vel nobilium fidem faciant de consuetudine regni Ungarie in foro ecclesiastico, de his maxime, que coram ipsis concedentibus ipsas litteras acta et gesta non sunt : dixit quod nullo modo talibus litteris fides adhibebatur, immo tales littere, si concenderentur, faciliter reprobarentur de falso.» U. o. 281. l.

[7] «Certa sunt loca in regno, que de consuetudine litteras suas duobus infrascriptis modis concedunt . . . que cum committeretur eis vel per regem, vel alium dominum iurisdictionem habentem, ut inquirerent super aliquo articulo . . . inquirunt . . . et secundum quod inveniunt rescribunt per litteras suas sigillatas sigillo loci . . . et talibus litteris fides plenaria adhibetur . . . Alio modo . . . quod aliquis citatus . . vadat ad aliquem dictorum locorum . . .» és elmondja, hogy miért nem mehet «. . . et super hoc concedantur tali protestanti littere». De, ha a protestatio nem történik meg «. . . ipso iure sunt nulle». U. o. 281. l.

[8] U. o. 281., 282. és 283. l.

[9] «Credit, quod si ipse littere sint sigillis authenticis sigillate, debeat eis fides adhiberi.» U. o. 279—280. l.

az előkelőbb plébánosok pecsétjei authentikusak, t. i. akiknek pecsétje közismert, mint például a budai és a nagyszombati plébánosé. Péter pécsi püspök szerint csak a budai plébános authentikus személy, s így a szász plébánosok okleveleit csak mint tisztességes tanúkét lehet mérlegelni.[1] Pál szepesi prépost szerint azért nem fogadhatók el ezek az oklevelek, mert a dolog, miről tanúskodnak, nem a kibocsátóik jelenlétében történt. A többi tanú nem is nyilatkozik a kérdésről.

A világiak okleveleire vonatkozólag heten azt tartják, hogy az egyházi fórumok előtt az ispánok és más nemes laikusok oklevelei is authentikusak,[2] de általában csak *in favorabilibus et in civilibus*.[3] A szerémi püspök feleletéből világos, hogy itt az országos nagybírákról van szó, akik hivataluknál fogva authentikus személyek, s bírói kiadványaik a magyar szokásjog alapján az egyházi hatóságok előtt is érvényesek.[4]

A sok ellentétes véleményből arra következtethetünk, hogy az authentikus pecsétre vonatkozó felfogás a XIV. század elején nálunk még nem alakult ki teljesen. Azonban az is bizonyos, hogy a szakértők óvatosan fogalmazták meg véleményüket, hiszen előkelő bíróság kérdéseire kellett válaszolniok, fontos ügyben kérdezték meg őket és esküt is tettek a válasz megadása előtt. És tény, hogy pártatlanul jártak el. Világos bizonyítéka ennek János gyulafehérvári kanonoknak, az egyedüli Erdélyből való, s az ügyben indirecte anyagilag is érdekelt tanúnak az esete, aki az ellenfél *valamennyi* érvét elfogadja. Neki, mint gyulafehérvári kanonoknak az lett volna az érdeke, hogy a káptalan nyerje meg a pört. Kihallgatása végén meg is kérdezik, hogy melyik pártnak kívánja a győzelmet? Felelete: . . . *quod ex quo est canonicus Albensis vellet potius obtinere capitulum, quam clericos de dictis septem decanatibus*.[5] Az is valószínű, hogy, ha nem külön (egyenként) kérik ki a tanúk véleményét, hanem tárgyaláson vitatták volna meg a kérdést, az eredmény egybehangzóbb lett volna. A szebeni provincia oklevelét pedig csak alaki okok miatt nem fogadták el. Valamennyi feleletből azonban kicsendül a hiteleshelyek föltétlen tekintélye.

A pápai kúriában 1328 tavaszán foglalkoznak a fellebbezés folytán odakerült üggyel, s V. 4-én Dynus pápai auditor esküre bocsátja a feleket. A plébánosok procuratora az ellenfél esetleges *novitasai* ellen *inhibitiot* jelent be.[6] A per a káptalan javára dőlt el. A kúria úgylátszik a szakértők többségének a véleményét fogadta el, mert azt ajánlja a feleknek, hogy egyezzenek ki, és legjobb megoldás az lenne, ha az egyezség valamelyik hiteleshely előtt jönne létre.[7] De — bár ez nem érne annyit — megköthetik azt a gyulafehérvári domonkosok és ágostonosok előtt is.[8] Azonban, mivel az ilyen konventek pecsétjei Magyarországon nem authentikusak, erősíttessék meg azt valamelyik püspök pecsétjével,[9] vagy lássák el köz-

[1] «Non tamquam littere plebanorum faciunt fidem eo, quod plebani non consueverunt dare tales litteras. . . sed quelibet ipsarum litterarum tamquam unius testis adminiculum probationis facit, . . . plurium plebanorum dicta, attestationes et littere . . . faciunt plenam probationem in tali articulo . . . Dixit etiam, quod littera unius solius plebani authentici est auctoritatis, ut puta plebani Budensis, qui de consuetudine habuit ab antiquo et habet plenam in predicto casu probationem.» U. o. 283. l.

[2] László szerémi és Péter pécsi püspök, továbbá János gyulafehérvári kanonok tanúi is voltak ennek a gyakorlatnak. U. o. 282., 283. és 276. l.

[3] István veszprémi és János budai kanonok szerint. Maguk is így jártak el mint működő bírák. U. o. 280. és 278. l.

[4] «Littere talium baronum ut puta comitis palatini, iudicis curie regis et bani Sclavonie, de his scilicet, que acta ordine iudiciario sunt coram eis, quia sunt persone authentice faciunt fidem etiam in foro ecclesiastico de consuetudine dicti regni . . . vidit hoc observari in curia regia in multis et diversis questionibus . . .» U. o. 282. l.

[5] U. o. 278. l.

[6] U. o. I. 416—418. l.

[7] Nagyon fontos errevonatkozólag a kúria instrukciója, melyet az ott szerkesztett egyezménytervezethez csatoltak (u. o. 425—426. l.). Az instrukció bevezetése szerint: «. . . predicta forma facit ad hoc, quod quando ex parte plebanorum ab una parte et ex parte domini episcopi et capituli ab altera sunt constituti procuratores . . . Ipsi comparebunt coram aliquo capitulo . . .» (u. o. 425. l.).

[8] «Item si non posset fieri, ut ipsi sacerdotes et plebani ad aliquem locum . . . ad locum ecclesie cathedralis . . . ad concordiam faciendam accedere» nem tudnának . . ., «ex tunc, licet non tantum valeat, tamen conveniant omnes . . . Albe, apud predicatores et augustinenses beati Stephani . . . et etiam dominus episcopus et domini de capitulo . . . et ibi fiat . . . concordia» (u. o.).

[9] «Sed quia per se sigilla conventuum fidem non faciunt, oportet de necessitate (ut) episcopi regni Ungarie litteris eorum mediantibus attestentur, qualiter

jegyzői hitelesítő záradékkal.[1] A pápai kúriában készítettek is egy egyezménytervezetet egy hiteleshely (káptalan) előtt való kiegyezés esetére.[2] A felek a legbiztosabb magyar megoldást választják és a nagyváradi káptalan előtt egyeznek ki.[3]

Ezekből az adatokból világos, hogy a magyar egyházi fórumok előtt a XIV. század közepe táján authentikusak:

1. a közjegyzői oklevelek,[4]

2. az érsekek, prépostok, apátok, püspöki vicáriusok[5] és az előkelőbb plébánosok oklevelei,[6]

3. a hiteleshelyek (főképp a káptalanok)[7] és

4. a szokásjog alapján az országos nagybírák pecsétjei.

Konkrét esetekben azonban az egyházi bíróság, a bárók és ispánok, az egyházi és világi communitások, a konventek, az esperesek és plébánosok pecsétjeit is respektálja, de csak mint tisztességes tanúkét és csak az előttük történt ügyből kifolyólag.[8]

Végeredménykép tehát megállapíthatjuk, hogy az authentikus pecsétről szóló tan nálunk az egyházi és világi jogban egyaránt a XIV. században jegecesedik ki a maga végleges formájában, s ekkor épül ki mind a két jognak az authentikus pecsét tulajdonosaira vonatkozó skálája is. Ez a skála elérő ugyan, de a párhuzamos fejlődés folytán vannak érintkező pontjai is, s így a két jog ellentéteinek az áthidalása oklevélátírás és egyéb e nemű eszközök révén nem volt nehéz.[9] A XV. század óta az authentikus pecsétekkel kapcsolatban a középkor további szakában újabb fejlődésről, legalább a lényeget illetően már nemigen beszélhetünk. Werbőczy is csak a maga korában érvényben lévő világi felfogást foglalta írásba Tripartitumában.[10] Az önálló megyei pecsét használatbahelyezésén kívül (XV. sz. vége)[11] a XIV. századi állapotokhoz képest további módosulás csak az, amit Hármaskönyvének második része 13. címének 6. és 8. §-a tartalmaz, t. i. hogy a magasabb főpapok, az örökös főispánok és a rác despota magánpecséteikkel megerősített oklevelükben ügyvédet rendelhetnek, s hogy az ország rendes bírái és a hiteleshelyek a saját pecsétjük alatt mindennemű bevallásokat tehetnek.[12]

Végezetül teljesség kedvéért pár szóval ki kell még térnünk a nem authentikus, ú. n. kisebb pecsétek használatára is, mert ezzel függ össze a pecsét authentikusságának az oklevelek corroboratiójában való emlegetése. Ez azóta lett szoká-

---

litteris . . . in partibus illis et in regno fides consuevit adhiberi» (u. o. 425. l.).

[1] «Item si coram ipsis conventibus fuerit facta ipsa concordia, ex tunc bonum est, quod ille publicus notarius, qui est in Sebus, scribat ipsas litteras et se cum testibus subscribat uter (!) alter si potest et semper habito copie littere, vigore cuius se dicit publicum notarium.» (U. o. 425. l.)

[2] U. o. 422—425. l.

[3] U. o. 433—435. l. 1330. V. 30.

[4] L. az 1. jegyzetet. V. ö. Szentpétery, i. m. 217. l.

[5] L. a 8. jegyzetet.

[6] A bíróság elfogadta a plébánosok communitása által kiadott procuratorialist. U. o. 243. l. Tulajdonképpen a szebeni provincia oklevelét csak formahiba miatt nem fogadták el: olyan dologról adtak ki oklevelet, ami nem tartozott a hatáskörükbe.

[7] L. az előző oldal. 7. és 8. jegyzetét.

[8] A pecsételnek ezt az osztályozását a későbbi tényleges gyakorlat is igazolja. A XIV. századi Ars Notarialis egy pápai oklevelet vesz föl mintának egyházi jellegű oklevelek átírásához. Az ilyen átirat «. . . quod ipsarum transsumpto manu publica ac sigillo alicuius episcopalis vel superioris ecclesiastice curie munimento . . . plena fides in iudicio et extra iudicium adhibetur». Kovachich Formulae . . ., 420. l. — 1422-ben pedig a szepesi prépost vicariusa néhai Kézsmárki Péter őrkanonoknak 5 kanonoktársa által fölvett és saját pecsétjeikkel megerősített végrendeletét «in formam publicam» írta át az oldalán működő közjegyzővel, miután a szokásos szabályszerű bírói eljárást lefolytatták. Az oklevélre a préposti helynök pecsétjét is ráfüggesztették. Bécs, Staatsarchiv, Rep. XVI. 1442. XII. 7.

[9] Vagy más módon való legalizálása útján.

[10] HK. 13. c. 2. §.: Hiteles pecsétje van: «a fejedelemnek, az ország rendes bíráinak, valamint a káptalanoknak és konventeknek . . . 3. §.: Ezenkívül a városoknak és mezővárosoknak is van a királyoktól és fejedelmektől nyert hiteles pecsétjük, amelynek az előttük fennforgó és közöttük felmerülő tényekre és dolgokra nézve teljes ereje van».

[11] Elsőnek Somogy vármegye kezd használni önálló megyei pecsétet 1498 óta. (Szentpétery, i. m. 237. l.) A többi azonban csak az 1550-i. t. 62. art. alapján jut saját pecséthez. Erre «pro evitandis inconvenientiis . . . que propter incerta ignotaque sigilla» volt szükség.

[12] Werbőczy a főpapok és főurak pecsétjeit rendszerint címeres pecséteknek nevezi, megkülönböztetésül az authentikusaktól. Az 1505-i országgyűlés általa fogalmazott oklevelének corroboratiója így hangzik: «. . . quas nos prelati et barones appensione sigillorum nostrorum sub veris armis nostris . . .» A nemesség képviseletében a nádor, országbíró és a vajda authentikus pecsétje kerül rá az oklevélre.

sossá, amióta (az egyes oklevéladók iurisdictiójának a differenciálódása folytán) különbség támadt az oklevéladó kegyelmi *(de gratia)* és igazságügyi *(de iustitia)* ténykedésével kapcsolatban. Főleg az utóbbi csoportban sok volt a kisebb jelentőségű, sokszor az ügynek csak egy átmeneti mozzanatára vonatkozó oklevél. Ezekkel kapcsolatban nyugaton már a XII. században áttérnek a mindig kéznél levő, nem authentikus, ú. n. kisebb *(sigillum minus, memoriale, secretum* s. *ad causas)* pecséteknek a használatára.[1] A kisebb pecsétektől való megkülönböztetés céljából ezóta a nagyobbik pecsétet *sigillum authenticum*nak nevezik az oklevelek corroboratiós formulái.

Nálunk a XIII. század elejéig még az uralkodó is (az ünnepélyesebb arany pecséten és a kisegítő gyűrűn kívül) csak egy pecsétet használt, azért nem volt szükség authentikusságának az oklevélben való kihangsúlyozására. De Árpád-házi királyaink még a különböző oklevélfajták kifejlődése óta sem vezették be a kisebb pecsétek használatát, hanem mindvégig a kettős pecséttel erősítették meg okleveleiket. A kisebb pecsétek hiányát a kettős pecsétnek az egyes oklevélfajták szerint igazodó formában való alkalmazásával pótolták, amennyiben a privilégiumokon a függő kettős, a patenseken és a zárt okleveleken pedig a rányomott *sigillum simplex*et, az előlapot [2] — az utóbbiakon V. István óta többnyire csak a *caput sigilli*t [3] — alkalmazták.

Authentikus természetesen csak a nagy vagy a függő kettős pecsét. A nagy pecsét neve már II. Gézánál *s. privilegii.*[4] A s. simplex csak a XV. században válik authentikussá az egyszerűbb privilégiumokon az I. Károly alatt meghonosodott titkos pecséttel együtt [5] (a 19. ábrán I. Lajos 2. titkos pecsétje látható). A *s. mediocre* [6] (a 13. ábra N. Lajos 1. középpecsétjét mutatja) és az V. László bírói pecsétjei (34. ábra: V. László *specialis praesetia*-jának a p.) már használatbahelyezésükkor authentikusak. A királyi nagypecsét authentikus voltának az oklevelekben való feltüntetése IV. László 1—2 esetét kivéve, csak I. Károly privilégiumaiban szilárdul meg.[7]

Nálunk legkorábban az esztergomi káptalan használt kisebb pecsétet (már 1243-ban).[8] Hogy a nagyobbik volt az authentikus, azt az oklevél corroboratiója is bizonyítja.[9] 1319-ben már ezt írják a káptalan nagy pecsétjéről: *sigillo, quo in maioribus negotiis solemus uti.*[10] A nagyváradi káptalan 1291 óta használ külön pecsétet *ad privilegia* és külön *ad causas*, amit köriratai is kifejezésre juttatnak.[11] A bácsi káptalan 1279-i két pecsétje közül az egyik *s. privilegiale*, a másik pedig *s. memoriale.*[12]

A főpapi kisebb pecsétek közül legrégibb Fülöp esztergomi érsek 1272-i pecsétje (11. ábra).[13] Az országos nagybírák (a 24. ábra Garai Miklós nádor kisebb pecsétjét mutatja), a városok és más kisebbrangú oklevélkibocsátók a XIII. és XIV. század fordulóján térnek át a kisebb pecsétek használatára,[14] de azért elég sokan az egész középkoron át megmaradnak egyetlen pecsétjük használata mellett.[15] Az ilyen pecsétet azonban nagyobb őrizet alatt kellett tartani és az okleveleknek vele való megpecsételése is nagyobb ellenőrzés mellett történt.[16] Idevágó adataink azt bizo-

[1] Ewald, i. m. 101. l.

[2] Szentpétery, i. m. 98—99. l.

[3] Pl. MODL. 721. sz. 1270.

[4] U. o. 16. sz.

[5] Egyéb adatokon kívül ez olvasható ki már a HK. II. 14. címéből is. A nagypecsét előlapja Zsigmond alatt a német gyakorlat hatása folytán válik authentikussá. Legrégibb errevonatkozó adatunk 1405-ből való (Bécs, Staatsarchiv, Rep. XVI. 1405. X 5.). Utána megszűnik a s. simplex használata.

[6] Zichy, II. 495. l. 1352.

[7] Pl. M. Eccl. Strig. II. 30. l. 1274.; u. o. II. 669. l. 1312. I. Károly is csak 2. nagy pecsétjének a használatba helyezése óta nevezi következetesen authentikusnak pecsétjét.

[8] M. Eccl. Strig. I. 355. l. «Et quia sigillum maius ad presens non habemus, sigillum nostrum minus presentibus duximus apponendum». Ábrája u. o. 1. l.

[9] «. . . et ut eisdem maior fides adhibeatur», István vál. érsek pecsétjét is ráfüggesztik az oklevélre.

[10] U. o. III. 768. l.

[11] Bunyitay Vince, A váradi káptalan legrégibb statutumai. 23—26. l.

[12] M. Eccl. Strig. II. 119. l. 1279.

[13] MODL. 814. sz. 1272.

[14] Sándor országbírónak pl. 1326-ban már van kisebb pecsétje (Zichy, I. 282. l.), Kassa városának már 1290-ben. Tutkó József, Adatok Kassa sz. kir. város pecsétjei és címereinek fejlődési történetéhez (ism.: Turul, 1883. 14. l.).

[15] A váradi káptalan 1290-ig szintén csak egy pecsétet használt. Bunyitay, i. m. 23. l.

[16] A zágrábi káptalan 1323-i statutuma szerint a *de iustitia* jellegű okleveleket 7 kanonok előtt, a *de gratia* jellegűeket pedig a káptalan tagjainak nagyobbik

nyítják, hogy az authentikus pecsét említése nálunk is csak a nagyobb pecséttel megerősített oklevelek corroboratióiban volt szokásos. A bírósági kiadványok közül csak az ítéletlevelekre került rá az authentikus pecsét.

A pecsét authentikusságát feltüntető corroboratiós formula először az esztergomi érsekek okleveleiben honosodott meg, hiszen ők használnak nálunk legkorábban kisebb pecsétet. Ezt tartalmazza már Miklós érsek 1183-i oklevele,[1] de több szórványosan előforduló XIII. századi eset után csak Lodomér érsek kancelláriájában válik következetessé (1279—1298), mégpedig u. l. András mesternek, a kánonjog doctorának újításaképpen, aki a káptalan prépostja és az érsek kancellárja volt.[2] Ezt a formulát Lodomér utódai is megtartják. A többi oklevéladó személy és testület szórványosan szintén a XIII. század közepe óta jelzi pecsétjének authentikus voltát, következetesen azonban csak a XIV. század elején honosodik meg okleveleikben az esztergomi érsek corroboratiós formulája. Így (az előttünk eddig ismeretessé vált enemű adatok szerint) a kalocsai káptalan 1301,[3] a váci 1310,[4] a budai 1320,[5] a győri 1325,[6] a nagyváradi és pozsonyi 1327,[7] a szenternyei 1325,[8] a háji 1339,[9] a székesfehérvári 1341,[10] a veszprémi 1343[11] s az egri kb. 1355[12] óta használja azt következetesen. Ugyanekkor megtaláljuk azt már a püspöki, préposti, apáti és konventi okelevelekben is. Zozimas nagyváradi püspök már 1264-ben,[13] Farkas székesfehérvári prépost 1266-ban,[14] Péter veszprémi püspök 1279-ben,[15] az esztergomi keresztesek 1319-ben,[16] a pannonhalmi konvent 1327-ben,[17] a magyarországi bencés apátok 1342-ben,[18] László budai plébános 1375-ben[19] mondja pecsétjét authentikusnak. A világiak közül elsőnek Pál országbíró vezeti be ezt a formulát nagyobbik pecsétjével ellátott privilégiumaiba kb. 1333-ban.[20] Tőle átkerül ez a nádori, a báni, a tárnokmesteri és a városi oklevelekbe is.[21]

KUMOROVITZ BERNÁT LAJOS.

---

része előtt lehet csak megpecsételni. Batthiány, Leges Eccl. III. 155. l. Nagyváradon 6 kanonok előtt történhetik a *de iustitia* jellegű oklevelek megpecsételése. Bunyitay, i. m. 25. l.

[1] M. Eccl. Strig. I. 128. l.

[2] U. o. II. 203. és 213. l. 1285.

[3] Zichy, I. 106. l.

[4] M. Eccl. Strig. II. 621. l.

[5] U. o. II. 776. l.

[6] U. o. II. 68. l.

[7] U. o. III. 136. l.; Zichy, I. 309. l.

[8] MODL. 1729. sz.

[9] Zichy, I. 561. l.

[10] U. o. I. 602. l.

[11] M. Eccl. Strig. III. 511. l.

[12] Zichy, II. 607. l.

[13] M. Eccl. Strig. I. 503. l.

[14] MODL. 614. sz.

[15] U. o. 1025. sz.

[16] M. Eccl. Strig. II. 759. l.

[17] U. o. III. 116. l.

[18] MODL. 3492. sz.

[19] U. o. 6296. sz.

[20] M. Eccl. Strig. III. 230. l.

[21] A nádori oklevelekben 1342 (u. o. III. 480. l.), a bániakban 1350 (Kukuljević, i. m. I. 116. l.), a tárnokmester okleveleiben 1343 óta (M. Eccl. Strig. III. 529. l.) fordul elő ez a formula.

A SUKY-CSALÁD CÍMERESLEVELE.

Családi levéltárunkban őrizzük Zsigmond király 1418. március 29-én Konstanzban kelt címereslevelét, amellyel Suky Jánosnak, az Illés fiának, és Suky Lászlónak, a Mihály fiának, valamint utódaiknak címert adományoz. Ez a Suky János a király benső híve és udvarnoka, akinek vitézségét és hűségét a király több ízben jutalmazta birtokadománnyal, pallosjoggal, vásártartási jog stb. adományozásával. A címereslevélben a király kiemeli, hogy Suky János a királyt többrendbeli hadjáratában kísérte, felemlíti Bajazid török szultán elleni nikápolyi hadjáratát és a boszniai háborút. Suky János a király kíséretében volt 1418-ban, amikor a király a Husz János ügyében is összehívott konstanzi zsinat berekesztésén megjelent, s ekkor kelt a Sukyak címereslevele több más magyar, már eddig is ismert címereslevéllel. A Suky-család címereslevelét heraldikai irodalmunk nem ismerte.[1] A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaságban történt bemutatása után most teszem azt először közzé.

A címer festője ugyanaz a kéz, amely ugyanezen a napon a Nagymihályi-nemzetség, a Csesecsalád (Wesselényi?) és 1418. febr. 7-én ugyancsak Konstanzban a Lászlókarcsai Török-család címerét is megfestette.[2] Rajz, kivitel, színek, szegély, ormanentika teljesen azonos, aminthogy ezen címereslevelek stílusa is szószerint megegyezik. Ma már olyan ritkán kerül elő a XV. század elejéről új címereslevél, még hozzá ilyen teljes épségben megőrizve, hogy annak közreadásával kötelességet vélek teljesíteni. A címereslevél szövege a következő:

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. rex, omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, presentium notitiam habituris, salutem in eo, qui dat regibus regnare et victoriose triumphare. A claro lumine throni regii, velud e sole radii, nobilitates legitimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia a regia dignitate sic dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat regie claritatis. Sane ad universorum, tam presentium quam futurorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster sincere dilectus Johannes filius Elye de Swk coram nostra celsitudine personaliter constitutus, propositis et recensitis suis fidelibus servitiis et fidelium obsequiorum gratuitis meritis sincerisque complacentiis utique acceptis et laudandis, quibus ipse nobis et sacro nostro regio diademati a longinquis temporibus in nostris agendis prosperis et adversis, persone et rebus suis non parcendo, indefesse studuit complacere reddiditque se gratum et acceptum, arma seu nobilitatis insignia, in presentium litterarum nostrarum capite depicta, maiestati nostre exhibendo, eadem a nostra celsitudine sibi et per eum Ladislao filio Michaelis de predicta Swk, patrueli et condivisionali fratri suo ipsorumque consanguineis heredibus et posteritatibus universis ex liberalitate nostra regia dari et conferri humiliter et devote supplicavit. Unde nos prefati Johannis filii Elye gratis affectibus intuentes obsequiorum merita, quibus ipse olim in Turkya, dum ibidem durum nimis cum quondam Bayzath, domino Turcarum propria nostra in persona commiseramus bellum, sub castro maiori Nikapoli, necnon in regno nostro Bozne, non parcendo rebus suis et persone, sed variis periculis imminentibus se ipsum exponendo, celsitudini nostre intentissimis animi desideriis studuit se ipsum gratum reddere et acceptum, animo deliberato et ex certa nostra scientia eidem Johanni filio Elye et per eum memorato Ladislao filio Michaelis ipsorumque consanguineis heredibus et posteritatibus universis, ad prefati Johannis supplicationis instantiam, prescripta arma seu nobilitatis insignia, hic depicta ac pictoris magisterio distincte descripta, virtute presentium conferimus, ymmo de habundantiori plenitudine specialis nostre gratie ad maiorem eiusdem Johannis et Ladislai ipsorumque heredum et posteritatum supradictarum nobilitatis gloriam proprio motu concedimus, damus et elargimur; ut iidem Johannes et Ladislaus, eorumque heredes et posteritas universa, nata et nascitura, hec arma seu nobilitatis insignia, prout presentibus litteris circa principium appropriatis coloribus diversis inserta pictura denotat et declarat, a modo in antea in preliis, hastiludiis, torneamentis et in omni exercitio militari gestare valeant pariter et deferre. Gaudeant igitur favore regio ac de tanto munere singularis gratie antefati Johannes et Ladislaus eorumque

[1] Csupán Áldásy Antal (Címereslevelek, II. k. 284 l.) emlékezett meg róla röviden a M. Nemz. Múzeum levéltárának általam ajándékozott fényképes másolata alapján.

[2] Fejérpataky László: Magyar Czímeresemlékek I. füzet, 49—54. és II. füz. 23—24. l.

posteritas merito exultet, tantoque fideliori studio ad honorem regium eorundem in antea solidetur intentio, quanto ampliori favore preventos se conspiciunt munere gratiarum. Presentes autem ad premissorum memoriam perpetuam sigilli nostri secreti, quo ut rex Hungarie utimur, appensione pro prefatis Johanni et Ladislao ipsorumque heredibus iussimus communiri perpetuo et in evum valituras. Datum Constantie, feria tertia proxima post festum Pasche domini, anno eiusdem millesimo quadringentesimo decimo octavo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. tricesimo secundo, Romanorum vero octavo.

A Suky-család fiúágon kihalt, de leányágon a Petrichevich-Horváth-család erdélyi ágában él tovább. Suky Lászlónak 1792. márc. 11-én bekövetkezett halála után, tekintve, hogy családjának utolsó férfisarja volt s fivére annak a Suky Teréziának, aki Petrichevich-Horvát Ferencnek felesége volt, a család birtoka és levéltára a Petrichevich-Horváth-családhoz került. A levéltár gazdag anyaga még csaknem feltáratlan, bár a mohácsi vész előtti időből 187 darab, jórészt köztörténelmileg is jelentős okiratot őrizünk abban. Kik voltak ezek a Sukyak? Erre nézve ma még határozott feleletet adni nem tudunk, mert okirati anyagunk arra a területre, amely Erdély északnyugati részén a Meszestől a Mezőségig terül el, az Árpádok korából alig van. Olyan pedig, amely az e területen letelepedett nemzetségekre vonatkozik, csak a XIV. század első évtizedeiből maradt fenn. Azon a területen, amely Kolozsvártól keletre a Szamostól a Marosig terjed, mintegy 200 négyzetkm. kiterjedésben az első szállás jogán az Ogmánd-nemzetség telepedett le. E terület középpontja a Sukyak fészke: Sármás és Szovát.

Az Ogmánd-nemzetséget általában Tétel (Tuhutum) egyik alvezérétől származtatják. Hogy mi ebben a történelmi igazság és mi monda? ma már el nem dönthető ; de igen nyomós okok szólnak a mellett, hogy itt is be fog igazolódni Anonymus hitelessége. Már Pauler figyelmeztet arra, hogy családtörténeti és birtokszállási kérdésekben a krónikák hitelessége megállapítható, mert ezek a tények köztudatot képeztek a krónikák írása idején. Valószínűnek látszik, hogy Erdély északnyugati részét a Meszestől a Mezőségig nem az első honfoglaláskor, hanem valamivel később szállották meg, de hogy ebben Apafarkas fiának, Ogmándnak szerepe volt, az bizonyos, mert csak két nemzetség telepszik le ezen a területen : az egyik a törzsvezér nemzetsége, a Gyula-Zsombor, a másik az alvezér Apafarkas nemzetsége, az Ogmánd-nemzetség. Tétel nemzetsége a felső Szamos mentét, az Ogmánd-nemzetség pedig a későbbi Kolozs és Doboka megyét foglalja el. Más ősi nemzetség ezen a vidéken nincs, csak ez a kettő. Bennünket ezek közül az Ogmánd-nemzetség érdekel, mert a Sukyak birtokai e nemzetség birtokainak kellős közepén terültek el s még a XIV. században is jó 100 ezer holdat tesznek ki. Birtokadományról nem tudunk, sem pedig birtokszerzésről, s végül is itt van a tény, hogy a Sukyak az Ogmánd-nemzetség címerét, a farkasfejet használják. Használják pedig nem a Zsigmond által adományozott bővített alakban, ahol a farkas szájában bárányt tart, hanem az

Oszlopfő a Suky-címerrel.

Címer a Suky-kelyhen.

eredeti, fogait mutogató, csillagokkal körülvett farkasfej formájában, amint ez a Suky-kelyhen az esztergomi kincstárban és a mezőszováti ősi kegyúri templom oszlopfején és szobortalapzatán kőből kifaragva látható

Az Ogmánd-nemzetségről keveset tudunk. A Karácsonyi által közölt kis leszármazás-töredék a Kecsetyek néhány tagját sorolja fel, akik azonban már a XIV. század elején az eredeti letelepülési helyen kívül is bírnak. Az 1305-ben felosztott birtok a Mezőségen, a mai Uzdiszentpéter és Mezőrücs között terül el Kolozs megyében, de ki tudjuk egészíteni birtokaikat egy 1326. jún. 8-i oklevélben foglalt határjárás adataival, amely szerint Suk mellett volt egy Buzusteleke nevű földje Purkulin fia Domokos és Lőrinc fia Péter Ogmánd-nemzetségbeli nemeseknek, akik Karácsonyinál is előfordulnak. Ezek mesgyés-szomszé-

A SUKY-CSALÁD CÍMERE 1418.

dok a Sukyakkal Suk mellett is, de a Mezőségen is, mivel Uzdiszentpéter, Mezőrücs, valamint az elpusztult Komlós stb. szomszédosak a két Sármással, ahol már 1311-ben a Sukyak régi jogon birtokosok. Az 1326. évi határjáró levél is a Suky-birtokról 12 nemes esküje alapján megállapítja, hogy azok öröklött földek («hereditariam terram pertinere iustificasset»), tehát ősi és nem az Árpádok kihalása utáni zavaros időkben szerzett jószágok, mégpedig — mint az okirat mondja — az Ogmánd-nemzetségbeliek földjétől megosztott és elválasztott földek ezek. Igaz az is, hogy őket az oklevél nem nevezi Ogmánd-nemzetségbelieknek, hanem már családi néven «Nobiles de Suk»-nak, míg Purkulin fiát nemzetsége után jelöli meg, de valószínűleg csak azért, mert még nincs külön neve. Ez ugyan csak valószínűsítés, de ehhez hozzájárul több más tény is. Ezek a tények feljogosítanak arra a következtetésre, hogy bár az első okirati emlékek az Ogmánd-nemzetségről csak a XIV. sz. elejéről valók, s bár a szintén Ogmánd-nemzetségbeli Kecsetyek címere csak 1548-ból ismeretes, de mivel azok a családok, amelyek szintén Ogmánd-nemzetségbeliek (Járay, Szalaházy), állítólag szintén farkast vagy farkashorgot használtak címerül, igen valószínű, hogy a Suky-család is az Ogmánd-nemzetségből ered, annál is inkább, mert ennek eredeti szállásbirtokai zömét, okirati bizonyság szerint, a XIII. sz. végétől első foglalás jogán bírta s az Ogmánd-nemzetség beszélő címerét, a farkasfejet valóban használta is. Az első foglalás jogát megállapította azon per ítélete, amelyet a Petrichevich-Horváth-család indított a kincstár ellen Suky László birtokaiért s amely pert 1797-ben a család meg is nyert.[1] Ez nem zárja ki, hogy más családok is származhatnak az Ogmánd-nemzetségből, s hogy ezek a családok is használták a farkascímert, bár a már említett Kecsety Márton veszprémi püspök 1548. évi címerén kívül ilyet nem ismerünk. Sajnos, Szalaházy Tamás pecsétje, melyet 1528-ban mint egri püspök használ, nem családi, hanem hivatali pecsét.[2] Mindenesetre, ha a Kecsetyek címerében a farkas, a Járayakéban pedig a farkashorog azt látszanak mutatni, hogy ezek beszélőcímerek Apafarkas ősükről, úgy joggal feltehetjük ezt a Suky-címerről is, amelyben kifejezettebben és hangsúlyozottabban jelenik meg a farkas mint címeralak. Ha még ehhez hozzávesszük, hogy Szovát, ahol a Sukyak kegyúri temploma és régi temetkezőhelye épült, már a XIV. században forgalmas hely, amelyre a család heti- és szent Mihály-napi országos vásár tartására nyert kiváltságot, s hogy hazai ötvösművészetünk remekén, az ú. n. Suky-kelyhen, (mely eredetileg ennek katholikus egyháza számára készült, honnan a reformáció idejében került el Gyulafehérvárra s onnan az esztergomi prímási kincstárba) és az ősi temetkezőhely templomában a Sárkány-rend alapítási idejéből, tehát a XIV. sz. végéről maradtak fenn kőbevésett Suky, farkasfejes címerek, úgy azt hisszük, nagyon valószínűvé tettük azt, hogy a Sukyak az Ogmánd-nemzetségből származnak s nevüket később birtokukról vették-fel, úgy, mint a nemzetség három más ismert kiszakadt családja, a Kecsetyek, a Szalaházyak és a Szentkirályiak.[3]

Úgy látszik, a tatárdúláskor semmisültek meg azok az okiratok, amelyek a nemzetségnek Árpádházi királyok korabeli szereplésére vonatkoznak. A birtokunkban lévők a XIV. sz. második évtizedéből erednek, de ezek már ekkor a családról, mint nagykiterjedésű birtokos családról szólnak, amelynek tagjai főhivatalokat viselnek.

A Sukyak Kolozs megyében jelentékeny szerepet visznek. Suky Mihály 1324-ben, Suky Miklós 1337—39-ig Kolozs megye főispánja, István 1314-ben szolgabíró. Károly Róbert 1320. febr. 5-én kelt oklevelében írja, hogy Majos fia Majos pártütésekor Suky Albert két fia, Mihály és Miklós embereikkel együtt Dénes fia István vezérsége alatt a király seregében harcoltak s Bereckhidánál megverték a lázadókat, de a Sukyak két szolgája Márton és Barta a harcban elestek. A király kiemeli, hogy a Sukyak inkább a pártütők kezében hagyták birtokaikat és vagyonukat, úgy siettek a király védelmére. Ezért nekik adja Pálos-

[1] Az Erdélyi Nagyfejedelemség kir. táblájának 1797. jún. 17-én kelt ítéletében kimondják, hogy a Suky-birtokokat a család vérrel és fegyverrel szerzette, s azokat 1351. előtt is bírta, királyi adománylevelek nem voltak, így tehát az első foglalás jogán szerzett birtoknak tekintendő s azért a fiúág kihaltával nem háramlott a fiskusra, hanem a leányágat is megillette.

[2] Csoma József, Magyar nemzetségi címerek. 133. o.

[3] Kelemen Lajos: A szovátai falfestmények. Pásztortűz, 449—452. o.

telke földjét és Ombuz erdejét. Ennek az okiratnak egy, a XVII. század elejéről kelt magyar fordítása «gyalázatos emlékű, hittől szakadott, csúf»-nak nevezi Majost.

Nagy Lajos 1348. nov. 13-án Budán kelt oklevelében kiemeli, hogy a tatárok erdélyi beütésekor Suky Dávid elesett, Suky Barnabás pedig öt súlyos sebet kapott s hogy 13 Suky harcolt az ország védelmében. Ekkor szerzett érdemeikért Nagy Lajos megerősíti őket atyjának birtokadományaiban. Suky Illés fiai ott vannak Zsigmond királlyal 1396-ban a nikápolyi ütközetben. Suky Darabos János a király udvarnoka lesz; vele megy Konstanzba a zsinatra, címerbővítést és birtokaira pallosjogot nyer. János fia Benedek 1437-ben a pórlázadás leverésében visz szerepet s ő készítteti azt a gyönyörű kelyhet, amelyről már szóltunk, s amelyről Magyarország Történeti Emlékeiben ezt olvassuk: «művészi konceptio, részeinek bámulatos összhangja, a zománcszínek harmonikus egybeolvadása s az öntő és cizellálóművészet mesteri kivitele folytán csúcsíves, sodronyzománcos kelyheink legszebb példánya». Az áttört, liliompártával beszegett kosár felső peremén csúcsíves minusculákkal az adományozó ajánlósorai vannak bevésve: «Calicem istum fecit fieri Benedictus de Suk, nobilis Transsylvanus, per ipsumque huic Ecclesiae condonatus». Benedek fivére Mihály pedig Mátyás király pohárnoka és udvarnoka volt; havonta 10 lóra kapott hópénzt. Mégis belekeveredett a Farnosi Veress Benedek-féle összeesküvésbe, amiért engesztelhetetlen haragjában Mátyás kivégeztette. De Mátyás haragja nem tartott sokáig, különösen amikor a lefejezett Suky Mihály fia Pál nőül vette a király unokatestvérét, Szilágyi Jusztinát (Szilágyi Osvátnak, Szilágyi Erzsébet, Mátyás anyja fivérének leányát). Kivételes királyi kegyelemből 1477. febr. 2-án megengedi a két Suky-fiúnak, Pálnak és Jánosnak, hogy apjuk birtokait a törvény rendes útján kereshessék, majd pedig a család egyik magvaszakadt ágának (Darabos Istvánnak) birtokait a megnótázott Mihály fiának adományozza (1474. dec. 11.).

Birtokaikon a Sukyak szabad ispánok (liber comesek) voltak, ius gladiival bírtak, azaz a teljes bírói és közigazgatási joghatóságot gyakorolták a vármegye teljes kirekesztésével, közvetlenül a kir. Curia alá rendelve. Ezt 1410-ben Zsigmondtól és 1447-ben Hunyadi János kormányzótól kapták.

Suky Benedek, Bethlen Gábor udvari bejárója és portai követe 1614. jún. 20-án évi 100 frt értékű kősóra kap adományt azon érdemeiért, amelyeket mint portai követ élete veszélyeztetésével szerzett. Ekkor viszi Bethlen Gábor levelét a török vezérbasához, amelyben köszönetet mond a bujdosásban való oltalomért és ekkor írja Bethlen Gábor Meggyesről 1614. márc. 17-én kelt nyilt parancsát, hogy «Mi vitézlő hívünket, udvari szolgánkat, Suky Benedeket az hatalmas győzhetetlen császár fő kapucsi passája, az nagyságos Mohamed aga mellé rendeltük, hogy Brassóig mindenütt gazdálkodjék neki.»

Bár nem tartozik szorosan itt előadott tárgyamhoz, mégis úgy vélem, hogy a magyar történetírásnak teszek némi szolgálatot, ha Bethlen Gábor levelét a török vezérbasához és Suky Benedek követjelentését teljes egészében közlöm.

I.

Tekintetes Nagyságos Fő Vezér Passa, nekem mindenben jóakaró kegyelmes Uram. Isten az Nagyságod jó zerenechiéjét az hatalmas gözhetetlen chyázár zolgálattiában öregbichye.

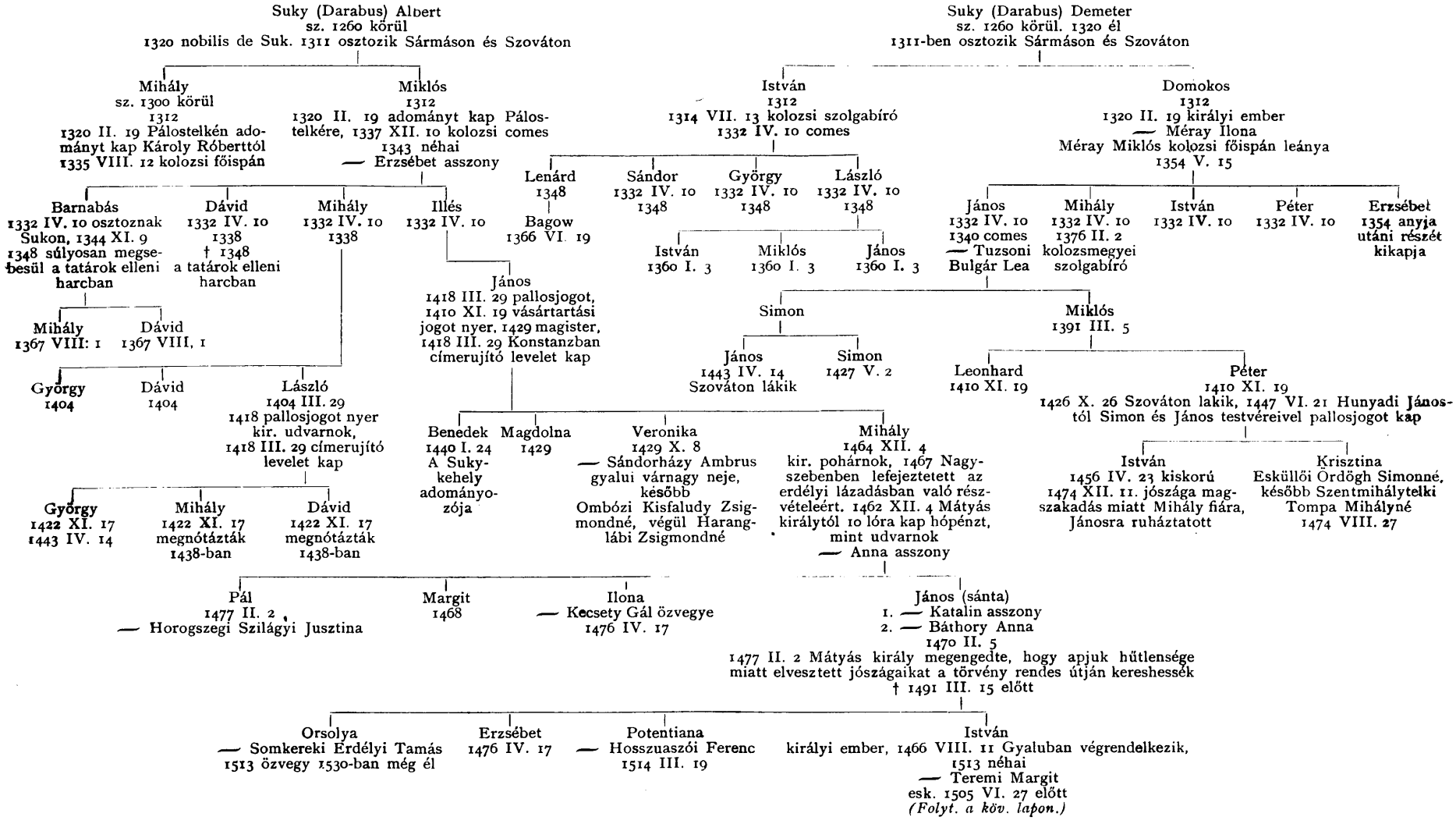
Ennek előtte az én nyomorult budosásomban és az Báthori Gábor kegietlensége myat életem oltalmazásáért édes hazámból kifutásomkor az mynemő nagy kegyelmességét az hatalmas gözhetetlen chyázár és Nagyságod is igaz attiay io akarattyát én hozzám mutatta, mellyekre Nagyságod engemett és ő hatalmassága is méltóságos levelében emlékeztett, nem oly kichyn dolgoknak tartom azokat, hogy én tellyes életemben azokról való hálaadotosságomat és tartozásom zerént való zolgálathomatt el feleythessem, sőt tellyes életemben az miképpen azokról Istenemnek előzőr hálaadó imátságommall tartozom, ky magamat is abban az igyemben vezérlett és hordozott és mind az ő hatalmassága zyvétt hozzám illyen nagy kegyelmességének megmutatására és Nagyságodat is minden jó akaratra hozta és indította, annak utánna ő hatalmasságának valamire én elégséges vagiok és lehetek, minden hálaadó engedelmes igaz zolgálattal, azonképpen Nagyságodnak tizta ziből való jó akarattal adósnak tartom magamat. Minthogi penig reménségem kyvül azt az orzág-rontó feiedelmett az ur Isten nem chyak ez világból ky törlötte előttünk, hanem az ő hatalmassága jó zerenchyéiére az orzágnak is minden fő rendey engemett válaztottanak az fejedelemségre. Mely dolog ő hatalmasságának is hogy kedwe zerént esett, Nagyságodnak is azon képpen

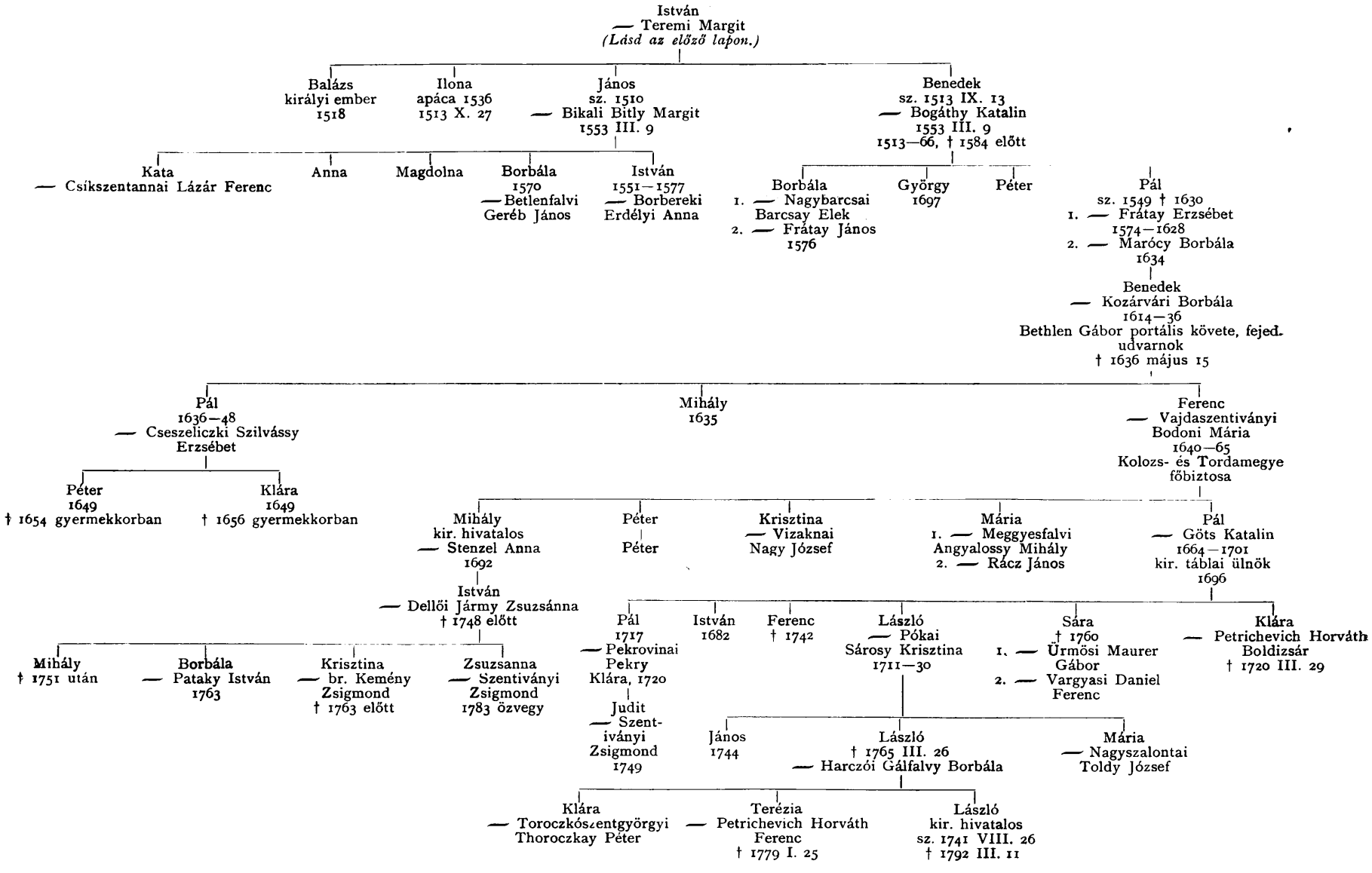
A M. KIR. ORSZ. LEVÉLTÁR KÖNYVTÁRA

io akarattiából vagion, annak nagyobb bizoniságára az ő hatalmassága fényes portáiról fő kapuchy Pajraira Ibraym aga által nekem botott, zázlótt, kaphtant küldött. Azokat én az ő hatalmassága chyazari méltóságához képest illendő böchülettel és nagy alázatosságall fogattam és vöttem. Istenemett kérem azon zyvem zerénth, énnekem ebben az ő hatalmassága jó zerenchyéiéere rám bizatott tiztben adgion erőtt minden haznos és dichyretes io hirrel névvel való zolgálatokra és mind ő hatalmasságának, elsőben annak utánna Nagyságodnak kedüekeresésére. Ezek mellett megh értettem bőségesen mind az ő hatalmassága, mind az Nagyságod leveléből én tőllem való kéwánságit és kegyelmes paranchyolattiátt, mellyekben Nagyságodnak semmi kételkedése és vélekedése ne legyen, tellyes erőm és tehetségem zerént azon vagjok, hogy azokban sem most, sem ennek utánna fogjatkozást ne tegyek, és azt nem zówall, hanem chyelekedettel tapaztalhatóképpen megh mutassam ő hatalmasságának, kiről nem sokára fő követemet kézitvén és bochyátván az ő hatalmassága fényes portáiára mindenképpen megh mutogatom bizoniosban mind ő hatalmasságának s mind Nagyságodnak olyképpen, hogy az én hűséges zolgálathomban sem ő hatalmassága, sem Nagyságod nem kételkedhetik. Idewaló állapatokat paranchyollia ő hatalmassága, azonképpen Nagyságod is irja, hogy voltaképpen értésére adgyák. Azért az mely hadakat Bathori Gábor segítségére, félwén attól, hogy az ő hatalmassága ide bochyátott haday ky nem mennének Erdélyből, azok ellen mégh ez őzzel onnat fellyül megh inditottanak voltt, azokatt most is chyak telelő helyekre zállitván el nem bochyátották, hanem fentartyák. Ide énnekem mindazolta irás és izenet által zépp zoott attanak, én is mind követség iártatással és lewél irásokkal az békességnek megh őrizése felől zwntelen irtam nekyek. Most az némett chyázárnak Chyeh országban országos gwlése vagjon, Ferdinand herczegnek az öchyének Austriában. Ez után Magyar országban is mongyák, hogy alá jőne és ott is gwlésnak kellene lenni, mellyekbe ha hadakról kezdenek végezni, bizoniosan megh irom mingyárást Nagyságodnak, noha most is sokan adgyák azt értésemre, hogy egyéb zándékok nem volna, hanem most hadakat kézitvén, tavazal igen ideyén mikor migh fw sem lenne elegendő és az ő hatalmassága ereje az mikor megh nem indulna, akkor igyekeznének chyak hirtelen kész hadakkal reánk jőni. Most ez bizonyos dolog, hogy az szépp zóvall való irások alatt nagy darab földet az végh várakall eggywtt ugymint hasonfelét az Erdély birodalomnak el akarták zakaztani. Nagy vigiázásunkkal Isten segitségéből zyntén annyra zándékokat elé nem vihették, de réz zeréntt zyntén most egy erős váratt kapitánnia árultatásából és egy keritett várost s mezővárost is nagy tartományokkal el foglaltanak és az köztwnk való friginek békességnek ellene kezdenek chyelekedni, kyről Nagyságodat alázatosan kérem, követe és irása által az némett chyázártt inchye megh, tizttwisellőyt afféle foglalásoktól, titkon való practikáktoll tiltaná megh és hogy nylván való hadakkal is ne igyekeznének ellenwnk, tartanák megh az zentt békességett. Azonképpen iratna Nagyságod az magyar országi palatinusnak Thurzó Görgynek, ky Magyar országban fő helytartóia és képebeli embere az némett chyázárnak. A mellett iratna az kassay generálissának Forgáchy Sigmondnak és Dóczy Andrásnak, a szakmári kapitánnak, kik közellieb laknak az Erdély határhoz, afféle kapdosásoktól megh zwnvén tartanának velwnk io zomzédságot, kitt ha nem chyelekednének, fenyegetné megh Nagyságod őkett, hogy nekik is ártalmokra következhetnek, ha Erdelien az ő hatalmassága országán kapdosni kezdenek. Ez alat paranchyollion Nagyságod az végbeli passáknak zanchyákbékeknek, buday, egri, és thömösvari passáknak is, legyenek ide my reánk zorgalmatos vigyázásban és ha my ártalmas igiekezetteket az ellenségnek my elennwnk értthetik, se az télj wdőtt, se egyéb akadályokat ne vessenek okull, hanem mingiárást segitségwnkre sietwén egyenlő értelemből az hatalmas gőzhetetlen chyázár io zerenchyéiére oltalmazhassuk magunkatt. Tessék megh többi között Nagyságodnak én hozzám immáár országommal egyetemben oly attiai gondviselése, hogy az ő hatalmassága zárniay alatt Nagyságod io gondwiseléséből ellenségwnk ellen lehessen bátorságos megh maradásunk és az Nagyságod io hirétt newétt fiuról fiura ez my zeginy megh romlott hazánkban nagy dichyrettel magaztalhassuk. Tarchya megh Isten Nagyságodatt kedwes io egésségben sok eztendeig. Datum in civitate nostra Cibiniensi, die 25. mensis January anno Domini 1614.

2.

Kegyelmes Uram, Méltóságos Fejedelem. Az zenth Isten Nagyságodoth kivánságj zerénth való jókal álgja megh azokal egjetemben, az kik az Nagyságod jó zerencziéjének örvendeznek és tegje Isten Nagyságodoth minden ellenségj ellen diadalmassá. Éltesse sokáigh Kegyelmes Uram, az Nagyságod jó zerencziéjével. Isten utamath egésséggel, békességgel ezideig megáldotta és az Nagyságod parancziolattia zerént az tized napra Drinápoljban beérkeztem volna, de az vajdánál őnagyságánál kéth egész nap kelleth mulatnom, mégis tizen kettőd fél napra jötem vala be, az az 8 die Februarii érkeztem. Fél óráigh, Kegyelmes Uram, nem lehetem az szállásomon cziak aligh várhatá az vezér őnagysága, hogy szemben lehessen velem, mingjárt giorsaságal hivata. Az leveleketh megh adám, az melj ros tolmacziom volth,

Suky (Darabus) Albert
sz. 1260 körül
1320 nobilis de Suk. 1311 osztozik Sármáson és Szováton
Mihály
sz. 1300 körül
1312
1320 II. 19 Pálostelkén adományt kap Károly Róberttól
1335 VIII. 12 kolozsi főispán
Miklós
1312
1320 II. 19 adományt kap Pálostelkére, 1337 XII. 10 kolozsi comes
1343 néhai
— Erzsébet asszony
Barnabás
1332 IV. 10 osztoznak Sukon, 1344 XI. 9
1348 súlyosan megsebesül a tatárok elleni harcban
Dávid
1332 IV. 10
1338
† 1348
a tatárok elleni harcban
Mihály
1332 IV. 10
1338
Illés
1332 IV. 10
Mihály
1367 VIII. 1
Dávid
1367 VIII. 1
György
1404
Dávid
1404
László
1404 III. 29
1418 pallosjogot nyer kir. udvarnok,
1418 III. 29 címerujító levelet kap
György
1422 XI. 17
1443 IV. 14
Mihály
1422 XI. 17
megnótázták
1438-ban
Dávid
1422 XI. 17
megnótázták
1438-ban
Lenárd
1348
Bagow
1366 VI. 19
János
1418 III. 29 pallosjogot,
1410 XI. 19 vásártartási jogot nyer, 1429 magister,
1418 III. 29 Konstanzban címerujító levelet kap
Benedek
1440 I. 24
A Suky-kehely adományozója
Magdolna
1429
Veronika
1429 X. 8
— Sándorházy Ambrus gyalui várnagy neje, később
Ombózi Kisfaludy Zsigmondné, végül Harang-lábi Zsigmondné
Mihály
1464 XII. 4
kir. pohárnok, 1467 Nagyszebenben lefejeztetett az erdélyi lázadásban való részvételeért. 1462 XII. 4 Mátyás királytól 10 lóra kap hópénzt, mint udvarnok
— Anna asszony
Pál
1477 II. 2
— Horogszegi Szilágyi Jusztina
Margit
1468
Ilona
— Kecsety Gál özvegye
1476 IV. 17
Suky (Darabus) Demeter
sz. 1260 körül. 1320 él
1311-ben osztozik Sármáson és Szováton
István
1312
1314 VII. 13 kolozsi szolgabíró
1332 IV. 10 comes
Domokos
1312
1320 II. 19 királyi ember
— Méray Ilona
Méray Miklós kolozsi főispán leánya
1354 V. 15
Sándor
1332 IV. 10
1348
György
1332 IV. 10
1348
László
1332 IV. 10
1348
István
1360 I. 3
Miklós
1360 I. 3
János
1360 I. 3
János
1332 IV. 10
1340 comes
— Tuzsoni Bulgár Lea
Mihály
1332 IV. 10
1376 II. 2
kolozsmegyei szolgabíró
István
1332 IV. 10
Péter
1332 IV. 10
Erzsébet
1354 anyja utáni részét kikapja
Simon
János
1443 IV. 14
Szováton lákik
Simon
1427 V. 2
Miklós
1391 III. 5
Leonhard
1410 XI. 19
Péter
1410 XI. 19
1426 X. 26 Szováton lakik, 1447 VI. 21 Hunyadi Jánostól Simon és János testvéreivel pallosjogot kap
István
1456 IV. 23 kiskorú
1474 XII. 11. jószága magszakadás miatt Mihály fiára, Jánosra ruháztatott
Krisztina
Esküllői Ördögh Simonné, később Szentmihálytelki Tompa Mihályné
1474 VIII. 27
János (sánta)
1. — Katalin asszony
2. — Báthory Anna
1470 II. 5
1477 II. 2 Mátyás király megengedte, hogy apjuk hűtlensége miatt elvesztett jószágaikat a törvény rendes útján kereshessék
† 1491 III. 15 előtt
Orsolya
— Somkereki Erdélyi Tamás
1513 özvegy 1530-ban még él
Erzsébet
1476 IV. 17
Potentiana
— Hosszuaszói Ferenc
1514 III. 19
István
királyi ember, 1466 VIII. 11 Gyaluban végrendelkezik,
1513 néhai
— Teremi Margit
esk. 1505 VI. 27 előtt
(Folyt. a köv. lapon.)

István
— Teremi Margit
(Lásd az előző lapon.)
Balázs
királyi ember
1518
Ilona
apáca 1536
1513 X. 27
János
sz. 1510
— Bikali Bitly Margit
1553 III. 9
Benedek
sz. 1513 IX. 13
— Bogáthy Katalin
1553 III. 9
1513—66, † 1584 előtt
Kata
— Csíkszentannai Lázár Ferenc
Anna
Magdolna
Borbála
1570
— Betlenfalvi
Geréb János
István
1551—1577
— Borbereki
Erdélyi Anna
Borbála
1. — Nagybarcsai
Barcsay Elek
2. — Frátay János
1576
György
1697
Péter
Pál
sz. 1549 † 1630
1. — Frátay Erzsébet
1574—1628
2. — Marócy Borbála
1634
Benedek
— Kozárvári Borbála
1614—36
Bethlen Gábor portális követe, fejed. udvarnok
† 1636 május 15
Pál
1636—48
— Cseszeliczki Szilvássy
Erzsébet
Mihály
1635
Ferenc
— Vajdaszentiványi
Bodoni Mária
1640—65
Kolozs- és Tordamegye főbiztosa
Péter
1649
† 1654 gyermekkorban
Klára
1649
† 1656 gyermekkorban
Mihály
kir. hivatalos
— Stenzel Anna
1692
Péter
Péter
Krisztina
— Vizaknai
Nagy József
Mária
1. — Meggyesfalvi
Angyalossy Mihály
2. — Rácz János
Pál
— Göts Katalin
1664—1701
kir. táblai ülnök
1696
István
— Dellői Jármy Zsuzsánna
† 1748 előtt
Pál
1717
— Pekrovinai
Pekry
Klára, 1720
Judit
— Szentiványi
Zsigmond
1749
István
1682
Ferenc
† 1742
László
— Pókai
Sárosy Krisztina
1711—30
Sára
† 1760
1. — Ürmösi Maurer
Gábor
2. — Vargyasi Daniel
Ferenc
Klára
— Petrichevich Horváth
Boldizsár
† 1720 III. 29
Mihály
† 1751 után
Borbála
— Pataky István
1763
Krisztina
— br. Kemény
Zsigmond
† 1763 előtt
Zsuzsanna
— Szentiványi
Zsigmond
1783 özvegy
János
1744
László
† 1765 III. 26
— Harczói Gálfalvy Borbála
Mária
— Nagyszalontai
Toldy József
Klára
— Toroczkószentgyörgyi
Thoroczkay Péter
Terézia
— Petrichevich Horváth
Ferenc
† 1779 I. 25
László
kir. hivatalos
sz. 1741 VIII. 26
† 1792 III. 11

az hatalmas cziászárth köszöntvén s mind ő Nagyságát, az vezér passa ő nagysága mingjárth hatalmas csiászárnak vive minden leveleketh, veczierniе sarajkor; onnath megh jövén mingjárást irni kezdék az paranczіolatokoth minden felé az Nagyságod kévánsága zerénth. Németh cziászárnak és az bécsi locum tenensnek, zememel látám, elvivék. Nigrouth vasárnap, vagj hétfőn el akarták ereszteni iovalásal, de Kegyelmes Uram, szombaton hogj én érkezém, mégh megh tartóztaták, ha nem egj fő emberéth küldé ő is az cziauzal és iratának vele mindenek felől, valamedégh hatalmas cziászárnak válaszsza onath nem jő, adégh el nem eresztik. Isten békével kjvivén Nagyságodhoz, akor bőveben beszszélek felőlle. Azonképen, Kegyelmes Uram az végekben minden felé s mind az vajdáknak még az előth erős paranczіolattal megh paranczіolta volth hatalmas cziászár s most is ujoban szemem láthára minden felé megh irák, hogj olj készszen legjenek, mihunt az Nagyságod paranczіolattiáth láttiák, indulton indulhassanak, oda menienek és azth fogadgják, az mith Nagyságod parancziol. Az moldovay vajdának is le vivék, tatár kánnak zemélj szerénth paranczіolliák, Kegyelmes Uram. Az melj Sobran Erdéljben volth, az mostan bujdosóban vagjon. Az báttia kézben akadoth, az Jadikulában vagjon. Nagyságodhoz és az orsághoz, sássághoz, palatinushoz és Magjar orsághoz minden sép intő és fenietó levelekel és zókal. Én velem mostan Oroszkiі Husayn cziauz jő, tegnap regel indultam ki véle Drinapoljból, Kegyelmes Uram, az az 12. Februarii, bizoniossan hidgje Nagyságod; cziak hogj Kegyelmes Uram maga is öregh ember, teihes lovakal is vagjon, nem ugj vihetem, az minth kévánám, maid török módon jár lassudan, merth ha magam volnék, bár az pirongatásra vetetne Nagyságod, ha az huzon ötöd napra nem is, ha az 26-dikra Nagyságod kegyelmes semey előth nem lenék. Házánál terhéth le rakván azon lezek, éjel napal Nagyságodhoz siessek. Azérth Kegyelmes Uram, ha az orság gjiölésben vagjon Nagyságod, ne hadgja el oslany, ha nem volna is, Nagyságod tétessen gjiölést és minden rendek legjenek ben, had halliák az hatalmas cziászár paranczіolattiáth, mert Kegyelmes Uram ez sem késhetik, ki kel palatinushoz és az orsághoz az Nagyságod és az orság dolgájáért meny. Min azon által valamihenth Tergovistiára érkezem megh, mingjárth tutára adom Nagyságodnak, hogj hatalmas cziásár tegnap előth indula hirtelenségel vissa Kustancziпápoljban. Isten Nagyságod kegyelmes semei elében vivén, bőveben beséllek Nagyságodal minden dolgok felől. Minth hogj az havasali vajdának is ő nagyságának is ez viszi az paranczіolatoth, tudom hogj ott is el mulath egj nap. Nagyságodnak mindenekről ujóban irok, mihent Isten oda érkezésemeth adgja. Nagyságodnak mint Kegyelmes Uramnak bizony igaz zolgáia vagjok, feyem fen álásáig igaz zolgáia is akarok tellies életemben lennem. Isten éltesse és meghtaıchya etc. Datum in Eioürillikeö, 13. Februarii 1614.

Nagyságodnak alázatos szegénj zolgáia, zolgál igazán, mégh él. Sukj Benedek mp.[1]

Már 1311-ben osztoznak a Sukyak Sármás és Szovát birtokokon, 1332-i osztályuk alkalmával pedig birtokukban vannak a következő falvak: Sármás, Szovát, Suk, Borjádtelöke, Ábeltelöke (később Oláhsuk), Száva-, Ménes-, Kiserdő-, Kedelem-, Visa-, Korus-, Varjad- és Bodróvölgyetelöke, továbbá Umbuz, amely hatalmas terület a Válaszút, Bonchida, Gyulatelke, Korpád, Apahida, Baré és Fejérd mai községek között terül el: mintegy százezer holdat tehet ki. Később megszerzik a két Kályánt, Bárét, Györgyfalvát, Aranykút, Asszonyfalva és Szentmiklós falvakat is.

A sok osztály, leánynegyed s a család nagyarányú áldozatkészsége meggyengítették ezt a hatalmas vagyont, de azért a XVIII. század végén is, mikor a család fiúágon kihalt, még mindig mintegy 25 ezer hold birtok volt a család kezén. Egyházaknak és iskoláknak a Sukyak a századok folyamán sok adományt tesznek s gazdag bőkezűséggel biztosítják azok fennállását. Szováton, a Mezőségen, a falu közepén lévő kis dombon áll ma is a Suky-nemzetség által a XIII. sz. végén épített templom, melyet a XIV. század végén díszes boltozattal láttak el. Mikor 1368-ban a család tagjai megosztoznak, a templomot a nemzetség közös használatára tartják fenn. Ekkor készültek azok a faragott oszlopfejek és szobortalpak is, melyeken a Sukyak farkasfejes címere díszlik. Még ma is a vakolat alól előkerült szép XV. századbeli freskóival tanúbizonyságot tesz pátronusainak fejlett műizléséről és bőkezűségéről.[2] Az utolsó Suky, László († 1792.) oly fejedelmi adományt hagyott az erdélyi unitárius egyházra, — melynek az ő ősei a XVI. századtól kezdve egyébként is állandó pátronusai voltak — mely lehetővé tette a Kolozsvári Collegium felépítését, s e nagymultú iskola fennmaradását.[3] Erdély művelődéstörténetében kimagasló emlékeket hagy-

[1] Mindkét levél egykorú másolatban a báró Petrichevich Horváth-család levéltárában.

[2] Kelemen L. idézett értekezése.

[3] Dr. Gál Kelemen: A kolozsvári Unitárius Collegium története, I. 275—277. o.

tak reánk a Sukyak. Övék volt a legszebb csúcsíves stílusú zománcos kelyhünk, mely magyar ötvösművészetünk legragyogóbb emléke. Övék Erdélyben az első magyarnyelvű nyelvemlék, Suky István 1508-ból való menedéklevele [1] mostohaanyjának, Báthory Annának, s az ő művészetpártolásukat hirdetik a pár évvel ezelőtt szováti kegyúri templomukban felfedezett, a maguk nemében egyedülálló, művészi értékű falfestmények a XV. századból.

Nincs helyünk a család történetét bővebben ismertetni, ezért csupán arra szorítkozunk, hogy közöljük az eddig ismert tagok leszármazását, amelyet azonban nem tekintünk teljesnek, bár az eddig közlötteket terjedelmében többször felülmúlja.[2] BÁRÓ PETRICHEVICH HORVÁTH EMIL.

[1] Erdélyi Múzeum, 1912. évf. 257. o. — Magyar Nyelv, IX. k. 860 o.

[2] Minden oklevél, melynek őrzési helye nincs külön jelezve, a Petrichevich Horváth-család levéltárában található.

Egyéb források:

Karácsonyi J.: Magyar Nemzetségek, I. köt. 76—78. old. — *Jakubovich E.:* Az Agmánd nemzetség teljesebb neve. (Turul, 32. köt.) — *Hóman Bálint:* A honfoglaló törzsek megtelepedése. (Turul, 30. köt. 109. old.) — *Daróczy Z.:* A Suky-család leszármazása. (Turul, 1908. évf. 109. o.) — *Teleky J.:* Hunyadiak kora, III. köt. 333—339. o. — *Csánky D.:* Magyarország földrajza a Hunyadiak korában, IX. köt. 580—584. o. — Téves Daróczynál a Szaluch-tól való származtatás, mert az eredeti oklevélben Szaluch nem a Sukyak őse, hanem egy meg nem nevezett más családé. A tévedést a Történelmi Tár 1907. évfolyamának 85. oldalán közölt oklevélkivonatban a személynevek hasonlósága okozta. — A Gyulafehérvárt 1342. okt. 13-án kelt oklevél eredetije a román állami levéltárban a Kemény-család okmányai között I. köt. 1. sz. alatt. Másolata nálam.

A KISJESZENI ÉS A NAGYJESZENI JESZENSZKY-CSALÁD VISZÁLYA AZONOS CSALÁDNÉV HASZNÁLATA MIATT.

Két Jeszenszky-családot ismerünk: a Kisjeszenit és a Nagyjeszenit. Ezt az egymással semmiféle közös vérségi kapcsolatban nem álló két családot genealogusaink sokáig tévesen egynek vették.[1] Ez főleg azzal magyarázható, hogy az egymással tőszomszédos, de különböző két ősi birtok, *Kisjeszen* és *Nagyjeszen*, a Turóci Registrumban e néven egyáltalában nem fordul elő. Csupán egy «possessio Jezen»[2] szerepel benne, amiből aztán azt következtették, hogy ez eredetileg mind a két családnak volt az ősi birtoka és közös származási helye, melyből csupán osztályból kifolyólag keletkezett a későbbi Kisjeszen és Nagyjeszen. Ez azonban nem így van. Hogy Kisjeszent a XIII. században, sőt még a XIV. század második felében is Járdánnak hívták, melyet, mint önálló nemesi birtokot (possessio) már a Turóci Registrumban is ott találjuk,[3] s hogy az abban említett Jezen alatt kizárólag a mai Nagyjeszent kell érteni, mindezt csupán a turóci konventnek egy 1374. október 13-án kelt, sokáig ismeretlen oklevelének napfényre kerülése után sikerült minden kétséget kizáró módon megállapítani. Ebben az oklevélben, melynek e tényt megvilágító részeit itt közöljük, a Kisjeszeniek egy Karácson fia Márton nevű, utód nélkül elhalt rokonuknak birtokán osztoznak.[4]

Nos Egydius miseratione divina prepositus monasterii beate Marie virginis de Thurucz locique eiusdem conventus omnibus Christi fidelibus . . . . . salutem in omnium salvatore. Ad universorum notitiam volumus pervenire, quod Andreas et Martinus filii Michaelis de parva Jezen ab una, ex altera vero parte Bartholomeus, Laurentius et Stephanus filii Nicolai, item Stephanus filius Endre cum Jacobo et Thoma filiis suis, ac Andreas filius Petri, necnon Nicolaus filius Andree

[1] *Nagy Iván:* Magyarország családai, pótkötet 373. l., bár maga figyelmeztet arra, hogy azonos családnévből még ne következtessünk közös eredetre, a két Jeszenszky-családnál (V. kötet 337. l.) maga is ugyanabba a hibába esik.

[2] *Horváth Sándor:* A Liptói és Turóczi Registrum, 63. l.

[3] U. o. 94. l. Super possessione Jardan.

[4] Turul, 1909. évf. 28. l.

de dicta *parva Jezen, que alio nomine Jardan nominatur,* coram nobis personaliter comparentes ac per eosdem oraculo vive vocis ipsorum confessum extitit et relatum tali modo, quod ipsi super facto cuiusdem terre seu portionis possessionarie Martini filii Carachun, hominis sine herede decessi, proximi scilicet ipsorum . . . per compositionem proborum virorum . . . tali modo ad invicem concordassent . . . Insuper omnes terras ipsorum, necnon totalem possessionem ipsorum prelibatam, *Jardan vel parva Jezen dictam,* in tres partes quoequales dividi inter se ipsos deputassent . . . Datum in die festo beati Colomanni martyris, anno domini M°. CCC°. LXX° quarto.[1]

Ebből az osztálylevélből világosan kitűnik, hogy Kisjeszen azonos a Turóci Registrumban említett Járdánnal, és hogy ennél hasonló névváltoztatási folyamat ment végbe, mint a Járdánnal határos, később Kiskálnoknak nevezett Abuskföldénél. Mindkettő elhagyva előbbi, eredeti nevét, egy vele szomszédos, nálánál nagyobb helységnek nevét vette tel a megkülönböztető «kis» jelző hozzáfüggesztésével. Így lett az addigi egyszerű Jeszenből «Nagyjeszen» és Kálnokból «Nagykálnok».

Hogy a Járdán elnevezés honnan ered, nem tudjuk.[2] Hasonló helységnevet, Járdánháza változatban, csupán Borsodmegyének ózdi járásában találunk.[3] A Járdán közelében fekvő turócmegyei Szoboszlónak[4] (ma Folkusfalva) első birtokosa, II. András királynak 1230-ban kelt, az esztergomi káptalannak 1285. évi átírásából [5] ismert kiváltságlevele szerint, ezt a birtokot az ózdi járásban fekvő Nemptyért (ma Sajónémeti) kapta cserébe.

Családneveink kialakulásáig mindkét család az akkori szokást követve, egyszerűen birtokáról nevezte magát. Így a Kisjeszeniek kezdetben a «de Járdán«, később a «de Kis Jeszen«, a Nagyjeszeniek pedig előbb a «de Jeszen», majd a «de Nagy Jeszen» megjelölést használták. A «Jeszenszky» családnév valószínűleg csak a hosszantartó huszita megszállás idejében és az ezt követő, szlávosító Jagello-korszakban alakult ki. Ezt a nevet azonban még sokáig nem használták rendszeresen és a családi hovatartozást jelző előnéven kivül többnyire pusztán ági elnevezésekkel találkozunk.[6] Az azonos családnév és a gyakori összeházasodás folytán létrejött sűrű rokonsági kapcsolat ellenére a két család jól tudta, hogy különböző eredetű. Ennek bizonysága az a heves vita, mely köztük a XVIII. század elején a közös családnév használata miatt megindult.

Ugyanis Turóc vármegyének 1725. évi május 18-án tartott közgyűlésén, mely a királyi Helytartótanács utasítására a megyebeli nemesség összeírásával és osztályozásával foglalkozott (birtokos, armálista és kétes nemesek), Kisjeszeni Jeszenszky Zsigmond felmutatta a turóci konventnek 1489. június 28-án kelt iktatólevelét, mellyel ez Mátyás királynak ugyanazon év június 15-én Budán kelt parancsára Kisjeszeni György fiait, Mátyást, Jánost és Györgyöt Kisjeszen birtokába nova donatio címén bevezette.[7] Ekkor az ott ugyancsak jelenlevő Nagyjeszeni Jeszenszkyek közül többen kifogásolták, hogy a Kisjeszeniek is «Jeszenszky»-nek nevezik magukat, holott ez a név jogszerint kizárólag a Nagyjeszenieket illeti meg. Kisjeszeni Jeszenszky Zsigmond erélyesen tiltakozott a Nagyjeszeniek ezen állítása ellen és kijelentette, hogy amennyiben a Nagyjeszeniek nem hagynának fel ennek a valótlanságnak a hangoztatásával, úgy a saját, mint osztályos rokonai nevében illetékes helyen felelősségre vonja őket.

A két család között évekig folyt a harc az azonos családnév használata miatt.

A vármegye 1726. évi március 7-én tartott közgyűlésén a Nagyjeszeniek nevében Nagyjeszeni Jeszenszky Ábrahám terjedelmes írásbeli panaszban[8] kéri a megyétől a Kisjeszenieknek a Jeszenszky név további használatától való eltiltását, ha pedig tilalmának nem volna foganatja, a legszigorúbb büntetés kiszabását, a hamis név alatt bujkálókról (larvatae personae) szóló 1723. évi 46. és a vármegyék bíráskodási jogkörét megállapító 1729. évi 35. törvénycikk alapján. Szerinte a Nagyjeszeniek családnevüket, mint egyedül őket

[1] Eredetije a Kisjeszeni Jeszenszky- cs. Simon-ágánál Kisjeszenben.

[2] *Mályusz E.:* Turócmegye kialakulása, 24., 56—60. és 98. l.

[3] 1907. évi Helységnévtár.

[4] T. R. 92. l.

[5] Eredetije a Beniczky-cs. pribóci levéltárában.

[6] «Petrus Sántha de Nagy Jeszen» a turóci konvent 1446. évi jelentésében. (Eredetije Kj. Jeszenszky Dénesnél Nagyjeszenben.) — «Benedictus Simonfia de Kisjeszen» a garamszentbenedeki konvent 1503. évi jelentésében. (Justh-cs. ltára a M. N. Múzeumban.)

[7] Eredetije a Kj. Jeszenszky-család Simon-ágánál, Kisjeszenben.

[8] Eredetije Kj. Jeszenszky Dénesnél, Nagyjeszenben.

megillető kiváltságot, I. Ferdinand királytól kapták adományba, aki abban a címereslevélben,[1] melyben a gonoszok és kígyók által irtózva került kőrist adta nekik jelvényül, ennek szláv nevére célozva, őket Jeszenszkyeknek nevezi. Ezt a nevet tehát kivülük senki más jogosan nem viselheti; különben is a Kisjeszeniek — de még ezek se mindannyian — csak újabban kezdték a Jeszenszky nevet használni; addig «Simkovics de Kis Jeszen» volt a nevük. Most valószínűleg — úgymond — azért vették fel a Jeszenszky nevet, mert ilymódon szeretnének a Nagyjeszeniek családjába befurakodni, hogy e néven velük szemben esetleg még valami jogigényt is támaszthassanak. A Hármaskönyv I. része 37. szakaszának 12. pontjára hivatkozva erősítette, hogy minden új adomány csak akkor érvényes, ha az adományos azt az adománylevelet is felmutatja, amelynek alapján birtokát eddig békésen birta. Mivel pedig a Kisjeszeniek ilyen gyökeres adománylevelet felmutatni nem tudnak, Mátyás királynak 1489. évi új adománya[2] éppoly érvénytelen, mint a turóci konventnek erre vonatkozó iktatólevele. A Kisjeszeniek egyébként is csak nyilvánvaló megtévesztés útján juthattak birtokukhoz, mert Kisjeszen nevű birtok régente egyáltalán nem létezett, csupán egy Jeszen nevű, ezt pedig a Nagyjeszeniek kapták Kun László királytól adományba.

Nem csoda, hogy a közgyűlés nem tudott mit kezdeni ezzel a különös keresettel, ezért ezúttal annak tárgyalásába nem is bocsátkozott. Az alispán később kiküldte Justh János szolgabírót egy esküdttel Kisjeszenbe annak megállapítására, hogy a Kisjeszeni-család melyik ágának megbízásából mutatta be Kisjeszeni Jeszenszky Zsigmond a turóci konvent iktatólevelét. A még ugyanazon hónap 20-án kelt jelentés szerint[3] ezt a megbízást a Simon-, a Mátyás- és a Péter-ágbeliek adták neki, akik valamennyien az 1489. évi nova donatióban említett Kisjeszeni György fiainak: Mátyásnak, Jánosnak és Györgynek leszármazói. Ugyanők kijelentették, hogy a Jeszenszky családnevet, valamint a család egyes ágainak megkülönböztetésére szolgáló jelzőneveket (Simkovics, Matyasovics, Piatrovics), ahogy azt elődeik is tették, mindig tetszésük szerint, felváltva használták és e joguktól magukat senki által megfosztani nem engedik. Ezzel szemben a Kisjeszeni-család Paulovics- és Jámbor-ágának tagjai kérdésükre azt válaszolták, hogy ők is ott voltak ugyan a nemességigazoló közgyűlésen, de miután nem viselik a Jeszenszky családnevet,[4] a Nagyjeszeniekkel semmiféle vitájuk nem volt. A Kisjeszeni Jeszenszky Zsigmond által bemutatott iktatólevél nem az ő családjukra vonatkozik, mert ez 1521-ben kapott II. Lajos királytól új adományt Kisjeszen feleréészére.[5]

Ezzel a jelentéssel alkalmasint véglegesen lezárult volna az egész ügy, ha azt Kisjeszeni Jeszenszky Zsigmond, 15 évi szünet után, újból fel nem éleszti.

A vármegye 1740. évi március 18-án tartott közgyűlésén egy beadványban előadta, hogy eddig feleslegesnek tartotta a Nagyjeszeniek képtelen vádaskodásaira válaszolni, egyrészt mert azt remélte, hogy azok maguktól is jobb belátásra térnek, másrészt mert tudja, hogy a megye ítélőszéke nem illetékes ebben az ügyben határozatot hozni. Minthogy azonban a Nagyjeszeniek még egyre hirdetik, hogy csak ők valódi Jeszenszkyek, nem akarja, hogy hallgatását félremagyarázzák és beletörődésnek vegyék, most sorra veszi és nyilvánosan megcáfolja hamis állításaikat.

Ami először is a Hármaskönyvnek általuk idézett szakaszát illeti, ez világosan kimondja, hogy nova donatio esetében csupán akkor szükséges az előbbi adománylevelet is felmutatni, ha valamely birtokperben azt kell vele bizonyítani, hogy az új adomány nem csorbította másoknak korábban szerzett jogait (leánynegyed, leány- vagy oldalági örökösödés stb.). A turóci konvent iktatásának annakidején senki ellent nem mondott, az tehát «pura statutio» volt, melynek érvényes voltához semmi kétség nem férhet.

Teljesen új és meglepő a Nagyjeszenieknek az

[1] Innsbruck, 1563. V. 7. — Eredetije a Nj. Jeszenszky-cs. levéltárában a M. N. Múzeumban. Eszterházy Pál nádornak 1700. XI. 22. Pozsonyban kelt díszes könyvalakú átírásában, hártyán, festett címerrel, a Nj. Jeszenszky-családnál, Nagyjeszenben.

[2] Az adománylevél eredetije a Kj. Jeszenszky-cs. Simon-ágánál, Kisjeszenben.

[3] Eredetije Kj. Jeszenszky Dénesnél, Nagyjeszenben.

[4] Turul, 1915. évf. 61. l. — «Jeszenszky alias Paulovics», Turócmegye levéltára, jegyzőkönyvek: 1562. év. (VIII. köt.) 263. l., 1563. év. (VIII. köt.), 324. l., 1571. év. (III. köt.), 315. l., 1717. év. (II. köt.), 28. l.

[5] Turul, 1909. évf. 29. l.

a hiedelme, hogy a családneveket uralkodók adományozzák ; holott birtokos nemes nálunk mindig tulajdon birtokáról nevezhette magát. Ezt tették a Kisjeszeniek is, kiknek elődei a Jeszenszky nevet közel egy fél ezredév előtt királyi adományba nyert ősi birtokukról vették, ez a név nem jelentvén egyebet, mint a latin «de (Kis) Jeszen«-t. Hogy a Kisjeszeniek e családnéven kivül egyes ágaik megjelölésére időnként még egyéb elnevezéseket is használtak, azt a Nagyjeszeniek annál kevésbbé vethetik szemükre, mert hiszen ők maguk is sűrűn alkalmazzák saját családjukban a «Ferencovje», «Gasparovje«, «Rafalovje» és még más ági elnevezést. Számos XVI. és XVII. századbeli közokiratot idéz,[1] melyekben a Kisjeszeniek «Jeszenszky de Kis Jeszen» néven szerepelnek. Nem minden gúny nélkül jegyzi meg továbbá, hogy abban a birtokperben, melyet a század elején a Nagyjeszeniek indítottak a nádor előtt a Kisjeszeniek ellen és amelyben az 1489. évi új adományban említett Kisjeszeni György fiainak összes élő leszármazói mint alperesek névszerint vannak felsorolva, ők maguk nevezik ezeket «Jeszenszky»-eknek.[2] Azt a gyanúsítást pedig, mintha a Kisjeszeniek csupán azért vették volna fel a Jeszenszky nevet, hogy ezzel a Nagyjeszeniek családjába férkőzzenek, a legnagyobb megütközéssel utasítja vissza. Mindenki előtt ismeretes, hogy sok, teljesen különböző eredetű birtokos nemes család visel azonos családnevet és hogy ezeket eltérő előnevük különbözteti meg egymástól. Ilyen példát hoz fel a Hármaskönyv is, a birtok jogeredetére helyezve a súlyt.[3] Minthogy Kis-Jeszen és Nagy-Jeszen két teljesen különjogú birtok, melyet különböző időben két, egymással kimutatható rokonságban nem álló személy kapott adományba, a tőlük leszármazó két családot sem tekintheti senki közös eredetűnek. Kisjeszeni Jeszenszky Zsigmond végül még fenntartotta magának a jogot, hogy a Nagyjeszenieket rágalmazás miatt törvény elé idéztethesse.

Nagyjeszeni Jeszenszky Ábrahám közben meghalt. A Nagyjeszeniek nevében tehát Nagyjeszeni Jeszenszky Mihály és ifjabb Ádám vették át a szót, sürgetve a megye határozatát. De ezt könnyebb volt sürgetni, mint ilyen szokatlan esetben meghozni. Olyan kérdés várt itt eldöntésre, amelyre nem volt paragráfus és amelynél legfeljebb a «qui prior tempore, potior jure« elvet lehetett volna alkalmazni ; de még ehhez is bizonyítékra lett volna szükség. Ez pedig nem volt.

A megye végül is Révay Mózes örökös főispánra, mint «convocatus judex»-re bízta a döntést, melléje rendelvén még Justh Gábor szolgabírót két esküdttel. Határozatukat az 1742. évi május 7-én tartott közgyűlésen tették közzé.[4] Ebben kifejtik, hogy a felperesek panaszában felsorolt törvények alkalmazása a megye bíráskodási jogkörén kivül esik és különben sem találnak törvényes jogalapot az alperesek elleni eljáráshoz.

A két család közül melyik vette fel előbb a Jeszenszky családnevet, lehetetlen megállapítani. Annyi azonban bizonyos, hogy már közel egy századdal az 1563. évi címeradományozás előtt mindkét család egyformán használta. Így II. Ulászló király 1512. évi június 14-én Budán kelt iktató parancsában meghagyja a turóci konventnek, hogy néhai *kisjeszeni Jeszenszky Mátyás* fiait : Mihályt, Györgyöt, Jánost és Simont vezesse be bizonyos nagyrákói kúria birtokába.[5] De van még egy ennél korábbi adatunk is : Turóc vármegyének 1495. április 30-án a királyhoz intézett jelentése, melyben «*nobilis Nicolaus Jessensky de Nagh Jessen, item Matthias Jessensky, Symon et Johannes Jambor de Kysz Jessen*» a turóci prépost és koromházi Korom Bálint s ennek fivére közt felmerült ügyben mint tanúk és birtokos szomszédok szerepelnek.[6] Kétségtelen tehát, hogy mind a két család már abban az időben egyformán használta a Jeszenszky nevet.

KISJESZENI JESZENSZKY LAJOS.

[1] Turócmegye levéltára, Sedes judiciaria, 1561., 1618., 1627., 1635., 1663., 1673. évekből, ahol a Kisjeszeniek «Jeszenszky de Kis Jeszen» néven vannak említve. Hozzáfűzhetjük még u. o., Jegyzőkönyvek 1560. év. III. köt., 110. l., 1561. év. V. köt., 142. l., 1562. év. II. köt., 216. ; VIII. köt. 193. l., 1564. év. II. köt., 382. l., 1568. év. III. köt., 125. l. — U. o. Jeszenszky kötegben : 1643. évi egyezség, 1678. nov. 22., 1717. febr. 28.

[2] Eszterházy Pál nádor idéző levele, Pozsony, 1700. XII. 7. Eredetije a Kj. Jeszenszky-cs. Paulovics-ágánál Kisjeszenben.

[3] II. rész, 82. szakasz, 3. p.

[4] Eredetije Kj. Jeszenszky Dénesnél, Nagyjeszenben.

[5] Eredetije a Beniczky-cs. pribóci levéltárában.

[6] Eredetije a br. Révay-cs. levéltárában, Kisselmec, Tel. I. 1. *Mályusz Elemér* úr szíves közlése.

VEGYES.

A XIV. századbeli megyei oklevéladáshoz.

XIV. századi megyei oklevelek legalján, vagy legtetején gyakran látunk írásmaradványokat, az oklevél alól, vagy felső részéről levágott, a szöveghez nem tartozó sorok maradványait. Sokszor mintha chirografált oklevelekkel volna dolgunk. Néha csak egy-két vonást tesznek ki ezek a «szarkalábak», néha azonban egy-egy egész sornak a vonalon alul, illetve felül eső betűnyúlványai látszanak. Mik lehetnek, mit jelenthetnek ezek a sorok, amelyeket az oklevél fölé, vagy alá írtak s azután az oklevélről levágtak?

Erre a választ az Országos Levéltárban őrzött Kállay-levéltár két darabja, a Saec. XIV. Nro. 205. és Nro. 1256. adja meg. Utóbbi keltezve van ; keltezése : 1359. aug. 15. Majtény. Mint mindjárt látni fogjuk, a másik keltezetlen iratnak, a Nro. 205-nek ugyanez a dátuma.

A két irat a következő :

Nro. 1256.

(Nos magister Nicolaus dictus de Kubly vicecomes Zothmariensis et iudices nobilium eiusdem comitatus) damus pro memoria, quod feria quinta proxima post festum beati Laurentii martiris hoc anno magister Stephanus filius Stephani nobilis de Radalph in nostri presentia personaliter astando nobis per modum protestationis dixit et retulit, quod ipse propter maiorem evidentiam et causa communisque iustitie sabbato proximo, scilicet in festo predicto magistrum Chaak et Abraam magnum iudices nobilium legitime conduxisset ad faciem possessionis Hudas nuncupate, ubi magister Briccius dictus Cantor secundum suam voluntatem metas elevasset ; pro qua quidem possessione cum eodem magistro Briccio nunc in lite existerent legitime. Causa huius eosdem magistrum Chaak et Abraam magnum conduxisset, ut in facie eiusdem possessionis Hudaz ipse et iobagiones sui de Radalph fruges seu alias utilitates hoc anno seminassent, ex eisdem super decima parte (se iustificaret vel satisfaceret coram ipsis et ipsum magistrum Briccium convocasset, seu amovisset, ut eidem super decima parte ex parte sui, vel ex parte iobagionibus suis (!) omnimodam inpenderet satisfactionem iustitia mediante, ut deberet. Qui quidem magister Briccius ad hoc non venisset, neque misisset scilicet ipse super ipsa decima parte in facie eiusdem possessionis Hudaz eidem magistro Briccio inpendisset omnimodam satisfactionem et ibidem relinquisset coram eodem magistro Chaak et Abraam, sicut idem magister Chaak et Abraam predicti nobis retulerunt consurgendo eidem magistro Briccio satisfecisse iustitia mediante. Datum in Mohten feria quinta proxima, ut supra anno dimini mo° ccco° Lmo nono.)

Kívül: pro magistro Stephano filio Stephani de Radalph contra magistrum Briccium dictum Cantor super satisfactione decima parte *(sic!)* in facie possessionis Hudaz affirmatoria et etiam memorialis

Nro. 205.

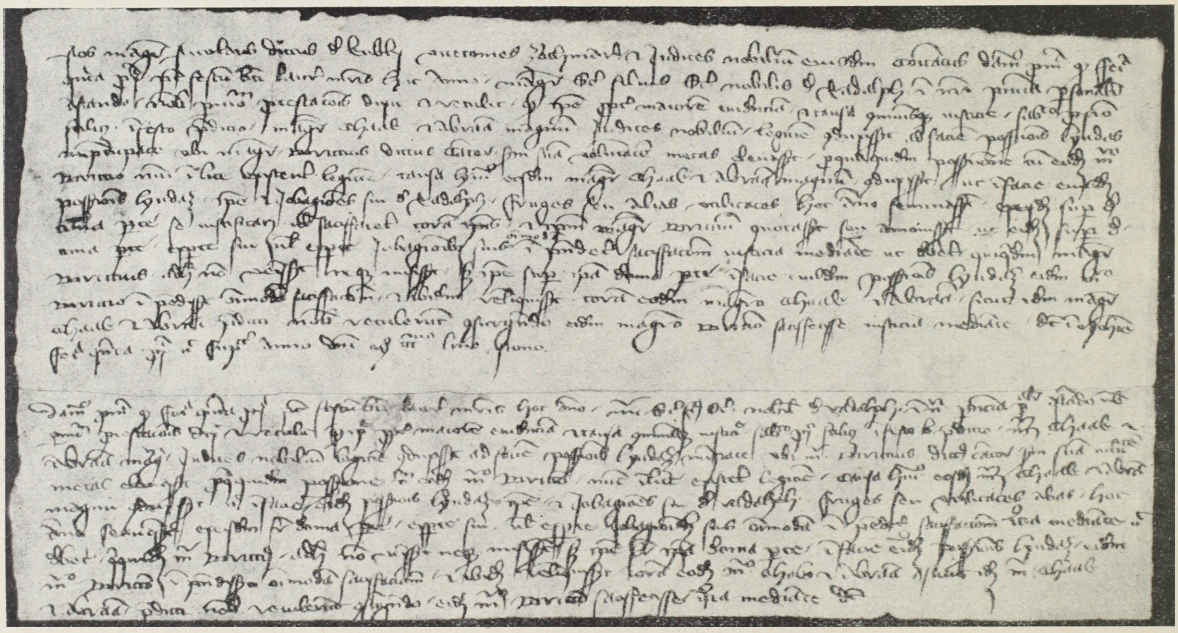
Damus pro memoria, quod feria quinta proxima post festum beati Laurentii martiris hoc ano *(sic!)* magister Stephanus filius Stephani nobilis de radalph in nostri presentia personaliter astando nobis per modum protestationis dixit et retulit, quod ipse propter maiorem evidentiam et causa communisque iustitie sabbato proximo, scilicet in festo *(kihúzva: b)* predicto magistrum Chaak et Abraam magnum iudices nobilium legitime conduxisset ad faciem possessionis Hudaz nuncupate, ubi magister Briccius dictus Cantor secundum suam voluntatem metas elevasset ; pro qua quidem possessione cum eodem magistro Briccio nunc in lite existeret legitime. Causa huius eosdem magistrum Chaak et Abraam magnum conduxisset, ut in facie eiusdem possessionis Hudaz ipse et iobagiones sui de radalph fruges seu utilitates alias hoc anno seminassent, ex eisdem super decima parte ex parte sui, vel ex parte iobagionibus suis *(sic!)* omnimodam inpenderet satisfactionem iustitia mediante, ut deberet. Qui quidem magister Briccius ad hoc non venisset, neque misisset, scilicet ipse super ipsa decima parte in facie eiusdem possessionnis Hudaz eidem magistro Briccio inpendisset omnimodam satisfactionem et ibidem relinquisset coram eodem magistro Chak et Abraam, sicut idem magister Chaak et Abraam predicti nobis retulerunt consurgendo eidem magistro Briccio satisfecisse iustitia mediante. Datum.

Látnivaló, hogy a két oklevél contextusát nézve csaknem szószerint megegyezik. Ami eltérés van közöttük, egészen jelentéktelen. Közös regesztájukat így lehetne megfogalmazni : Szatmár vármegye bizonyítja (intitulatio nélküli damus pro memoria), hogy Radalfi István mindabból, amit ő, vagy jobbágyai Kántor Bereck pör alatt lévő Hodász nevű birtokán vetettek, a kijáró tizedrészt Csák mester és Nagy Ábrahám szolgabírák előtt Kántor Bereck részére a helyszínen hagyta.

A fő eltérés a két irat között az, hogy a Nro. 205-ben nincs intitulatio és a keltezést is csupán az egy datum szó képviseli. Továbbá a Nro. 1256. szabályszerűen kiállított, hátul három pecséttel lezárt oklevél, a Nro. 205-ön azonban pecsétnek semmi

nyoma sincs. Egyébként az iratok csaknem mindenben megegyeznek. Mint a mellékelt facsimilén is rögtön megállapítható, mindkettőnek írása tökéletesen azonos, egy kéztől való, ugyanazzal a tintával iratott, csak a Nro. 205. sokkal gyakrabban használ és sokkal erősebb rövidítéseket, meg összevonásokat ; a két irat papirosa tökéletesen egybeilleszthető ; tehát nyilvánvalóan ugyanannak a papírdarabnak kettévágott részei. Mindebből arra lehetne következtetni, hogy egy fogalmazvány (a Nro. 205.) és expediált példánya (a Nro. 1256.) fekszik előttünk.[1]

De erről szó sem lehet. Először is gyanút keltő az a körülmény, hogy ha a két iratot összeillesztjük (úgy mint a facsimilén), a Nro. 205., tehát az az

irat, amelynek a fogalmazványnak kellene lennie, kerül alulra. Könnyű ezt megállapítanunk, mert — a facsimilén alig — de az eredetieken kétségtelenül kivehető, hogy a Nro. 205. első sorából a *personaliter* szóból az *l* betű, az *astando* szóból pedig az *n* betűt jelző rövidítés felső vége a szabálytalan kettévágás következtében a Nro. 1256. aljára került. Így tehát egészen világos, hogy az első pillanatra fogalmazványnak tetsző darab a tisztázatnak vehető darab alá íródott. Miért tették ezt? Ez már magában gyanút keltő körülmény ; de ha tovább haladva a két irat szövegét is pontosan összehasonlítjuk, kétségtelenné válik, hogy a Nro. 205-öt később írta, sőt másolta az azután expediált Nro. 1256-ról egyugyanazon kéz. A Nro. 1256. 8. sora ugyanis (ld. a facsimilét), mely *cima parte* szókkal kezdődik és *super de*-vel végződik, a Nro. 205-ből hiányzik, — nyilvánvalóan azért, mert másolás közben az írnok a 7. sor után elnézésből a 9-iket másolta tovább, mely véletlenül szintén *cima parte* szókkal kezdődik, mint a 8. Más bizonyítékokat is találhatunk. Pl. az írnok a Nro. 205. 6-ik sorában helyesen *ex parte iobagionum*-ot akart írni, de mivel az első példányban (hibásan) *ex parte iobagionibus* van, a másodpéldányon is átjavította *iobagionibus*-ra.

Kérdés, vajjon milyen célra szolgált ez a másodpéldány? Valószínűleg az oklevél kiadása után a másodpéldányt a megyei levéltár megőrizte a különböző bírságjegyzékek, lajstromok és fontosabb okevelek mellett.[2] Mivel, mint már említettük, a megyei oklevelek alján, vagy tetején gyakran lehet látni egyes elvágott írásmaradványokat, könnyen föltehető, hogy a többi oklevélnél is az volt a gyakorlat, mint a mi 1359-ből való példánknál : az expediálandó oklevél contextusát lemásolták az oklevél üresen maradt részére, ezt azután levágták az

[1] Ezt mondja a Nro. 205-höz mellékelt másolatra a Nemzeti Múzeum levéltárában rávezetett megjegyzés is.

[2] A megyei levéltárakra vonatkozólag gyér értesítések találhatók Gábor Gyula : A megyei intézmény alakulása és működése Nagy Lajos alatt. Bpest, 1908. 112. l.-on és Holub József : Zalamegye története a középkorban. I. Pécs, 1929. 313. l.-on.

oklevélről és megőrizték. Ezek a kis másolatgyüjtemények tehát alkalmasint valami protocollum-félét helyettesítettek.

Ez ellen a felfogás ellen szólhatna az a körülmény, hogy ez a megőrzésre szánt másolat nem tartalmaz dátumot. Ismeretes azonban, hogy expediált perhalasztó, bírságoló, perbeidéző stb. okleveleknek is nagy mennyisége maradt ránk datálatlanul.

Az oklevelekről készített ily másolatok, vagy esetleg kivonatok megőrzésének szokása minden bizonnyal nem a megyei gyakorlatban alakult ki. Hiszen ugyanilyesféle gyakorlatra enged következtetni a nádor, vagy országbíró oklevéladásában is az a körülmény, hogy a kisebb jelentőségű, ideiglenes érvényű, javarészt zártalakú mandátumokon is gyakran találkozunk a most tárgyalt okleveleken láthatókhoz hasonló írásmaradványokkal.[1] Ezeket az ideiglenes érvényű okleveleket — kivált a kezdeti időkben — valószínűleg nem foglalták registrumokba, protocollumokba, hanem csak ilyen kis másolatokat, kivonatokat tartottak meg róluk, s ezeket, ha a kérdéses ügy már elintéződött, egyszerűen megsemmisíthették. A megye előtt javarészt csak jelentéktelen és ideiglenes érvényű ügyek szerepeltek, természetes tehát, hogy nem igen gondoltak registrum-, vagy protocollumvezetésre, hanem megelégedtek ily másolatok, kivonatok gyüjtésével, amelyekből az időközben fölöslegessé váltakat könnyen lehetett kiselejtezni. És talán ezzel magyarázhatjuk, hogy ezek a kis másolatok csaknem mind elvesztek. *Istvánvi Géza.*

Angol eredetű-e a Hunyadiak címere?

A Történelmi Társulat november 19-i ülésén Fest Sándor egy nagyon érdekes, alapos előtanulmányra valló értekezést olvasott fel, melyben azt fejtegeti, hogy a Hunyadi-címer visszavezethető Szt. Osvald angolszász király jelvényére, a szintén gyűrűt tartó fekete hollóra. Foglalkozzunk itt kissé a kérdéssel.

Fest Sándor gondolatmenete egészen röviden a következő: A VII. század első felében élt Northumberland kegyes életű királya, Szt. Osvald, a keresztény hős mintaképe, kinek alakját a képzőművészeti emlékeken állandóan kíséri a holló, miáltal ez a madár valóságos szimbolumává lett. A szent király kultusza Bonifacius szerzetesei révén eljutott Németország északi részébe, honnan lassan áramlott délfelé. A XV. században már Stájerországban is számos egyházat szenteltek emlékének. Szt. Osvald XII. századi életírója a régebbi legenda anyagát még azzal a csodás elemmel bővítette ki, hogy hőse egy napkeleti pogány király leányát vette nőül, kihez nemcsak leveleit, hanem a jegygyűrűt is egy hollóval küldte. Ezután szerző rátér a Hunyadiakra. Hivatkozik az 1453. évi grófi diplomára, melyben V. László király azt mondja, hogy János gróf ősi címerét, melyet a család az uralkodó királyi elődjeitől kapott, megbővíti. Fest Sándor azt állítja, hogy ez a vajdahunyadi uradalomra szóló 1409. évi új adománylevéllel egyidejűleg történt, bár maga is elismeri, hogy a szintén fennmaradt oklevélben nyoma sincs címeradományozásnak. Szerinte Zsigmond király a Németországban ismeretes Szt. Osvald jelvényét adta a családnak.

Vegyük a kérdést taglalóra s próbáljuk kihámozni az igazságot s amennyiben feltevésekre kényszerülünk, vegyük a legvalószínűbbet s a legtermészetesebbet, ne pedig a legtávolabbi lehetőséget.

Ha a család a címert tényleg királyi adományban kapta 1400 körül, amikortól kezdve állandóan használja, ez esetben is a tényállás az, hogy ebben az időben Vojk, sőt még maga Hunyadi János sem annyira kimagasló egyéniség, hogy indokolt lett volna valami különleges címerrel, az angol király jelvényével való felékesítése. Ha pedig, ami sokkal valószínűbb, a Hunyadiak egyszerűen csak felvették e címert, ez azért történt ebben a korban, mert vajdahunyadi birtokjoguk rendezésekor emelkedtek társadalmilag annyira, hogy pecsétre, címerre egyáltalában szükségük volt. Werbőczy szerint is a címer nem lényeges kelléke a nemességnek s csupán annak díszét öregbíti. Mai nap is, ha valamely család nemessége kétségtelen, a címert a belügyminiszter a használat alapján éppen úgy igazolja, mint ha armálist mutat fel. Az semmit sem mond, hogy az 1453. évi diploma régebbi címeradományozásról beszél. Már abban az időben elvben minden címer forrása a koronás király, éppen úgy, mint a birtokjogé a szentkorona. De az önhatalmu címerfelvételekre bölcsen fátyolt vetettek.

Fest Sándor azután rátér a — legelőször Bonfini munkájában olvasható — mende-mondára is, mely Hunyadi János eredetét úgy magyarázza, hogy a törökverő hős Zsigmond királynak egy szép oláh leánytól való fia volt. A leányasszony utóbb ment Vojk vitézhez nőül, de fia származását a királytól kapott gyűrűvel — melyet egy holló a gyermek Hunyadi János kezéből kiragadott, de a holló szerencsés lenyilazása árán visszaszerzett — Zsigmond

[1] A kezünk ügyében levő oklevelek közül idézzük pl. Drugeth Vilmos nádor 1335. febr. 11-én Budán kelt perhalasztó levelét (Orsz. Levt., Kállay-levt. Saec. XIV. Nro. 407.). De idézhetnénk természetesen még igen sok mást.

előtt beigazolván, fiát hatalmas pártfogóhoz segítette. Bonfini e történet kigondolójául Cillei Ulrikot jelöli meg, ki szerinte ezzel is ártani akart a Hunyadiaknak.

A dolog azonban nem egészen így van. Tény, hogy Zsigmond 1394 előtt sohasem járt Erdélyben. Ekkor pedig Hunyadi János már legalább hét esztendős volt.[1] Bár a ledéréletű Zsigmond királyra, ki szerelmesleveleinek pecsételésére külön pecsétnyomót tartott, sok mindent rá lehet fogni, itt fizikai lehetetlenség az összeköttetés. Hunyadinak Morzsinai Erzsébettől, oláh kenézleánytól, való származását Varju Elemér már megcáfolta a Hunyadiak síremlékeiről írt tanulmányában.[2] A kormányzó anyja a régi magyar nemes Szapolyai-családbeli volt. Ha a Szilágyi Erzsébet által festett vajdahunyadi freskók, mint a vár műtörténésze, Möller István állítja,[3] a Zsigmondtól való származást örökítették volna is meg, ez sem bizonyíték. Ez a mendemonda a renaissance korban, mikor a törvénytelen származás senkire homályt nem vetett, Mátyás királyra is csak fényt hozhatott. Fraknói Vilmos pedig a freskókon (előkelő lovag a fiatal leánynak gyűrűt ad, ki a lovag házassági ajánlatát visszautasítja, majd másképpen az áldott állapotban levő nőt utasítja vissza a lovag) elterjedt novella-motivumokat fedez fel.[4]

Ha valóban Cilleitől származott a mendemonda, abban Hunyadira nézve a renaissance-korban csupán az lehetett sértő, hogy magasra nem a maga nagysága révén, hanem származása, tehát rajta kívülálló, mellékkörülmény folytán emelkedett. Amikor Bonfini a Zsigmondtól való származást tagadva, a Hunyadiakat ősi római nemzetségből vezeti le, bár szíve mélyén nincs megbortánkozva rajta, felhasználja az alkalmat, hogy a gyűlölt Cillein egyet üssön s büszkén előállhasson saját felfedezésével. Ezzel azt is elérni véli, hogy az olvasó jobban hitelt ad állításának, ki arra is kész, hogy a Hunyadiak királyi származásának meséjét széttépje.

Ha mármost a Szt. Osvald és Hunyadi János életét kísérő hollót nézzük, van közöttük sok különbség. Szt. Osvald a hollóval küldte mátkájának a gyűrűt, Hunyaditól meg éppen az ragadta el. Zsigmond király, kinek Hunyadi nem volt fia, nem adhatott tiltott viszonyára célzó címert neki. Ha pedig nem volt köztük vérségi kapocs, még kevesebb értelme lehetett, hogy a középsorsú családot különleges, Szt. Osvald-féle címerrel ruházza fel. Az sem valószínű, hogy a Hunyadi-címer megtörtént epizódra céloz. Még ha nemcsak a szarkáról, hanem a hollóról is azt tartották, hogy csillogó tárgyakat összeszed. A Hunyadi-címer éppannyi erővel lehetne más madár, állat, vagy bármi egyéb, mint holló.

Az angolszász király hollója először képzőművészeti emlékeken jelenik meg. Házasságáról a XI. századi feldolgozás s ezzel együtt a történelem annyit tud, hogy felesége egy nyugati szász királyleány, Ryneburg volt. A XII. század végén az erősen megdagadt legenda Osvaldot egy napkeleti pogány királynak leányával hozza össze, kihez nemcsak a leveleket, hanem a jegygyűrűket is egy holló szállította messzeföldre. Honnan származott ez a legenda? Talán sikerül magyarázatát adnom.

A középkori ember, kivált szerzetes, szerette a bibliából vett magyarázatokat, párhuzamokat. A számüzetés gyötrelmeit és a keresztény hitért vívott harcokban annyit szenvedett, de Isten kegyelmét tapasztalt, szent király életében nem talált-e az utókor sok rokonvonást Illés próféta történetével, kit Isten a pusztában soká hollók útján táplált? Azok hordtak neki szájokban kenyeret. (A pálosok szintén felvették jelvényül Illés próféta hollóit. Az egyetemtéri templom kerítésén, a régi telektulajdonosok iránti kegyeletből, ezért ábrázolták ki őket.) Ha ez a feltevés igaz, Szt. Osvald hollója sem gyűrűt tartott eredetileg, hanem cipót. Hogy ebből miként lett elmosódott ábrázolásokon gyűrű, könnyű megérteni. A gyűrűs holló nyomán pedig néhány száz év alatt megszületett a fenti legenda.

A Hunyadiak hollójának csőrében látható gyűrű szerintem puszta véletlenség. Később a közfelfogás ezt a legnagyobb valószínűség szerint egyszerűen felvett címert, tehát vele együtt az aranygyűrűt is királyi adománynak tüntette fel. Ha abban az időben a gyűrű nem volt is még általában elfogadott jele a mátkaságnak, de mint becses emléktárgy szerepelt, ismertető jelül szolgált, s a közvélemény a hirtelen nagyra emelkedett Hunyadi Jánost ennek a révén tette meg Zsigmond király fiának.

Nézetem szerint a Hunyadiak címerét angol eredetre visszavinni erőszakolt dolog. Szt. Osvald hollójának a Hunyadi-címerhez semmi köze.

G. Vargha Zoltán.

[1] V. ö. Karácsonyi János tanulmányát: Turul XIX. évf. 50. lap.

[2] Magyarorsz. műemlékei, II. k.

[3] A vajdahunyadi vár építési korai 20., 21. lap.

[4] Turul XXXII. évf. 53—55 lap.

SZAKIRODALOM.

Papp László: A hiteles helyek története és működése az újkorban. A Pázmány Péter tudományegyetem történelmi szemináriumának kiadványai. 7. sz. (Oklevél- és címertani tanszék.) Budapest, 1936. 8°. 124 l.

A hiteleshelyek magyar talajból szükségszerűen fakadó intézményének, szervezetének, jogkörének és működési területének kialakulása és megizmosodása a középkor alkotása. Az újkorban a hiteleshelyek működésében, az írásbeliség terén betöltött vezető szerepében külső és belső okok következtében lényeges eltolódás következett be. Ezt a folyamatot tárgyalja részletesen a szerző munkája, mely a címnek megfelelőleg külön fejezetben ismerteti a hiteles helyek történetét és oklevéladói működését.

A mohácsi vész nyomán ható mély történeti változások, a kettős királyválasztás és az ország területe egy részének török uralom alá való jutása következtében a hiteleshelyek közül több megszűnt, vagy működési területük egy részét elvesztették, vagy pedig a török veszélytől mentes helyre költözve folytatták megszűkült tevékenységüket. Az ország területi megoszlásával egyidőben a reformáció elterjedése az egyházi fegyelem megbomlását, a káptalanok és főleg a konventek elnéptelenedését vonta maga után. Az egyházi javak jövedelmeinek a végvárakra és egyéb hadi szükségletekre történt fordítása, világi commendatorok kezébe kerülése, vagy erőszakos elfoglalása a hiteleshelyek működését is károsan befolyásolta. Mindezek a külső és belső okok azonban, ha bizonyos mértékben alá is ásták a hiteleshelyek tekintélyét és a pecséttel való visszaélések következtében meg is rendítették egyidőre a hiteleshelyi kiadványokba vetett bizalmat, csak átmenetileg hatottak. Az ország rendei törvényhozás útján még idején gondoskodtak arról, hogy a hiteleshelyek működésében beálló zavarok kiküszöböltessenek. A megváltozott viszonyokhoz képest a hiteleshelyek normális rendje helyreállt, azonban ennek ellenére működésük folyton összébbzsugorodott, mert közben mindinkább szaporodtak az oklevéladó intézmények és az írástudás általánosabb elterjedésével egyre növekedett a magánoklevelek száma.

A hiteleshelyi intézménynek a török hódoltság után törvényes úton történt újabb rendezése és a neoacquistica commissio működése emelte ugyan a hiteleshelyek forgalmát, de ugyanakkor az 1723. évi törvény egyben meg is szorította a hiteleshelyek szerepét a bírósági ügyekben, úgyhogy működésük ezentúl a magánjogügyletek írásbafoglalására és a birtokbaiktatásnál való közreműködésre szorítkozott.

További hanyatlásukban a hiteleshelyek mindinkább elvesztik az eleven élettel való kapcsolatukat, a magánoklevelek jogérvényének emelkedése folytán már csak olyan magánjogügyletek írásbafoglalásáért fordulnak a hiteleshelyhez, melyet magánoklevélbe foglalni nem lehetett, mint a prohibitoriát, ügyvédvallást stb. A hiteleshely lassan a multban gyökerező jogok tárháza lesz és ennek megfelelőleg működésének javarésze a nála őrzött régebbi okiratok átírásban történő kiadására szorítkozott. Jogforrásszerű jellege mindinkább kidomborodik, a külső élettel való kapcsolata lassan megszűnik. Az igényeket az ország lakosságának megszaporodása mellett a sok esetben távollévő hiteleshelyek kielégíteni nem tudják, úgyhogy lassú haldoklás után, miután 1848-tól működésükben többízben szünet állott be, az 1874. évi 35. tc. 214 §-a csak a már régebben fennálló állapotot rögzíti le, amikor a hiteleshelyek működését a gondviselésük alatt levő okiratok hiteles másolatban leendő kiadhatására korlátozza. A hiteleshelyek szerepét ettől kezdve a közjegyzői intézmény veszi át véglegesen.

A kettős királyválasztás és ebből kifolyólag Erdély különválása következtében az erdélyi hiteleshelyek működése és fejlődése elszakad az anyaországi gyakorlattól. Az erdélyi katolikus egyházak javait szekularizálták ugyan, de az életbe és joggyakorlatba erősen belegyökeresedett hiteleshelyi intézményt pótolni nem tudták. Így kénytelenek voltak azokat törvényhozási úton világi személyek gondjaira bízni. A vezetéssel megbízott, a fejedelem által kinevezett requisitorok kezén a hiteleshelyek, minthogy a törvény rendelkezései értelmében ott kellett elhelyezni az ország lakóit egyetemlegesen érintő iratokat: a vámszabályzatokat, rovásadó- és dézsmalajstromokat, országgyűlési végzéseket, sőt a királyi könyveket és államiratokat is, a magyarországi fejlődéssel ellentétben szorosabb kapcsolatba jutottak az állammal és országos levéltári jelleget nyertek. Az erdélyi hiteleshelyek különálló fejlődésüket megtartották később is és megszűnésükig a requisitorok kezén maradtak.

Munkája második részében a szerző a hiteleshelyek működését és szervezetét ismerteti. A hiteleshelyek munkája két részből, külső és belső tevékenységből állott. A külső tevékenységet a különböző hivatalos megbízásokban való eljárás, iktatásnál, tanúvallatásnál, határjárásnál, bírói ítéletek végrehajtásánál, perbehívásoknál stb. bizonyságként való közreműködés, idézések kézbesítése, ritkábban bevallások felvétele stb. jelentette. A belső munka főbb vonásokban sok ügyletre kiterjedő, a magánjogügyletek írásbafoglalását követő oklevél-kiállításból, megpecsételésből, a protokollumba történő bevezetéséből állott. Mindezek a szokás és törvények által szabályozott, belső tevékenységgel kapcsolatos munkáknak az elvégzése a lector vezetése alatt álló kancellária feladata volt. A lector kötelessége csak az irányítás volt, a tulajdonképpeni irodai munkát a notárius — rendszerint világi ember — végezte, aki-

nek nagyobb tekintélyű és forgalmú hiteleshelyen esküttt írnokok állottak rendelkezésére.

A hiteleshelyek oklevéladó működésük kapcsán a magyar magán- és perjogi eljárásnak nélkülözhetetlen eszközeivé váltak. A kettős tevékenység: közbizonyságként való eljárás és az oklevéladói működés jelentik és jellemzik a hiteleshelyet. Ez a magyar jogfejlődésben gyökerező kettős tevékenység annyira szétáradt a magyar mult egész területére, hogy történeti szempontból fontos megoldandó problémává avatta a hiteleshelyi intézmény fejlődésének kérdését. Amikor Eckhart Ferenc és Szentpétery Imre kitűnő tanulmányai után a szerző a hiteleshelyi intézmény újkori történetét adja, nagy szolgálatot tesz úgy az egyetemes történetírásnak, mint pedig a segédtudományoknak. Szerencsés kézzel nyúlt a problémához, amikor az egyes hiteleshelyek történetének részletekbe menő letárgyalása helyett az egész hiteleshelyi intézmény fejlődésének keresztmetszetét adja. Ebben a tárgyalási módban a kérdésnek sokkal világosabb, áttekinthetőbb képét kapjuk, mindamellett, hogy a részletek rajzát sem kell nélkülöznünk. A hiteleshelyi intézmény fejlődésének, jobban mondva hanyatlásának a korból és az intézményekből fakadó okait, főbb állomásait, ha talán nem is mindenütt eléggé élesen kiemelve, de feltétlen helyesen ismeri fel és értékeli.

A hiteleshelyi működésről szóló, szorosabban vett oklevéltani részben még nagyobb biztonsággal és határozottsággal mozog. Kutatása, megfigyelése kiterjed a hiteleshelyi munka legapróbb részletére; bőven tárgyalja a kancelláriai belső munka legkisebb mozzanatát is, felismerve annak oklevéltani szempontból a kerek egészbe való szerves beletartozását. Eredeti kutatás és az irodalomnak, köztük Hradszky kéziratnak szánt és nyilvánosságra alig jutott munkájának felhasználása csaknem tökéletesen kiegészítik egymást. Teljes elismerésünk mellett nem hallgathatjuk el azt az egyetlen kifogásunkat, hogy a szerző Erdély területére vonatkozó családi levéltárat egyáltalán nem használt, pedig a gróf Bethlen-család levéltárában igen korai adatot talált volna a «lektázás» elnevezésre.

A magyar multba erősen belegyökerezett hiteleshelyi intézmény kettős irányú működésének ez a helyes megértése, kellő történeti méltatása nagy munka, hatalmas anyaggyűjtés és megfelelő oklevéltani jártasság eredménye. Ezek a körülmények még nagyobb értéket adnak ennek a doktori értekezésnek készült, az értekezések mai magas nívójából is kiemelkedő komoly munkának. Amikor a Pázmány Péter Tudományegyetem történelmi szemináriumának kiadványaiként megjelent munkák között a közelmultban két, szorosan az oklevéltan körébe vágó olyan nagybecsű értekezés jelent meg, melyek mindegyikéről a legteljesebb dícsérettel szólhatunk, az elismerésből részt kell juttatnunk a tanítómesternek, az oklevéltan érdemes professzorának is.

Fekete Nagy Antal.

Dr. Endes Miklós: Erdély három nemzete és négy vallása autonómiájának története. Budapest, 1935. 553 oldal.

Régen érzett mulasztást és tudományos irodalmunkban egészen sajátos és érthetetlen hiányt pótol ez a hatalmas, csaknem 35 íves munka, amely, sajnos, csak akkor jelenhetett meg, amikor Erdély élő történelmi valóság helyett csak jogtörténelmi emlékké vált. Dósa Elek «Erdélyhoni jogtudományá»-nak megjelenése óta ez az első systematikus jogtörténelmi munka, amely egységes összefoglalásban adja mindazt, amit a magyar s — tegyük hozzá — erdélyi közjogi géniusz hosszú évszázadok alatt «annyi balszerencse és sok viszály után» kitermelt magából. A politikai államművészetnek a folyton változó tényleges hatalmi helyzethez való alkalmazkodása talán sehol nem fejlődött olyan tökéletessé, mint éppen a három nemzet és négy vallás klasszikus földjén, Erdélyben. S ha igazuk is van azoknak, akik a három nemzet és négy vallás únióján felépült Erdélyt mesterkélt, inkább jogi szerkezetnek, mint organikus szervezetnek tekintik, mégis lehetetlen elismeréssel nem adóznunk azon hajlékony, rugalmas és alkalmazkodó különleges kormányzati bölcsességnek, amely Erdélyben oly modus vivendit tudott teremteni a magyarság és a vele politikailag együtt haladó németség számára, amely mindenkor példaképe lesz a polyglott, több felekezetre tagolt, de az egyenlőség és vallásszabadság kettős nagy elvén felépített kis államoknak.

Talán soha nem volt aktuálisabb ez a probléma, mint éppen ma, midőn Európa legnagyobb politikusai állandóan keresik a megoldást egy olyan államélet számára, amelyben különböző, számbelileg csaknem egyenlő fajok és különböző, de történelmi multtal bíró egyházak szabadon, békességben és alkotmányosan élhessenek együtt. Soha nem volt aktuálisabb ez a probléma, mint ma, amikor Kelet-Európában egyre-másra mesterségesen gyártott új államok határain belül szörnyű dissonanciával jelentkezik a faji és vallási ellentét, s amelyeknek politikai és alkotmányjogi helyzete éles ellentétben áll az emberiség fejlődésének és a modern államélet követelményeinek irányelveivel.

Nemcsak azok olvashatják haszonnal ezt a könyvet, — amelybe szerzője a jogtörténész lelkiismeretességével gyüjtötte egybe a mult emlékeit — akik Erdély történelme iránt érdeklődnek (hiszen ilyenek mind kevesebben lesznek), hanem azok is, akik megoldást keresnek a nemzetiségi és faji ellentéteknek a kis államok határain belül való kiküszöbölésére. Talán ahogy Schweiz példája sok tekintetben termékenyítőleg hatott a modern államtudomány nemzetiségi problémái megoldására, úgy fog Erdély példája útmutatásul szolgálni arra, hogy miképpen válhatik a történelmi egyházak autonómiája az állam számára államalkotó tényezővé, az egyén számára az egyenlőségnek és lelkiismereti szabadságnak védelmezőjévé, a faj számára pedig kultúrájának hordozójává és értelmi fejlődésének hathatós előmozdítójává. Ha semmi más eredménye nem lesz ennek a könyvnek, már ez magában is bőven megjutalmazza a reá fordított fáradságot és hosszú évek munkáját. Az ilyenfajta könyvek nem íródnak hónapok alatt, sok esztendő aprólékos nagyszorgalmú munkájának eredménye ez s ha valami hiányt találunk benne, az inkább az, hogy szerettük volna a fontosabb okiratokat egész terjedelmükben a mű végén olvasni, bár tudjuk, hogy azok elmaradásának — a könyv amúgy

is nagy terjedelmére való tekintettel — gazdasági okai lehettek.

A mű öt, majdnem önálló részre oszlik: A honfoglalástól az erdélyi fejedelemség kialakulásáig, 895—1571-ig; az erdélyi fejedelemség korszaka 1571—1691; Erdély mint tartomány a Habsburgok alatt 1691—1867; Erdély az egységes magyar államban 1867—1918; s végül az elszakított Erdély 1918-tól.

Külön tárgyalja minden korszakon belül az egyes nemzetek és vallások autonómiáját, bőséges históriai hátteret adva a jogtörténeti résznek is. Főleg igen érdekes és sikerült munkájának a székely különálló jogrendszer és történelmi hivatás jellemzése, mely — tudtommal — sehol ilyen rendszeresen ismertetve nincs. A szászoknál könnyebb volt a szerző helyzete, mivel erről a tárgyról bő és részletes munkák és páratlanul gazdag okiratgyüjtemény állott rendelkezésére.

Endes Miklós műve komoly, hosszas, hangyaszorgalmú munkásság, éles judicium és gazdag történelmi ismereteken alapuló helyes szemlélet eredménye. Sajnos, az ilyenfajta művek sokkal komolyabbak és részletesebbek, semhogy a nagyközönség kezébe jussanak, de a szakemberek és Erdély fiai és barátai nagy élvezettel és okulással forgathatják, s bőséges hasznot meríthetnek belőle azok is, akik Erdély családjainak a multjával foglalkoznak.

Transsilvanus.

Schneider Miklós: Fejérmegyei nemes családok. Kihirdetett és bizonyságlevelet nyert családok. Székesfehérvár, 1936. 8°. 248 l.

A harmadik, a 160—248. l. terjedő és újabb 215 család, köztük a Milei Pálffy, Parragh, Perczel, Pesthy, Prileszky, Rohonczy, Sághy, Sárközy, Sigray, Simoncsics, Somsich, Szecsey, Szekér, Szluha, Thaly, Vörösmarthy és Zlinszky-családok adatait közlő füzet megjelenésével Schneidernek immár teljessé vált munkája fekszik előttünk. Miként az alcím is mutatja, a szerző tulajdonképpen nem a családok történetét adja és nem is a megyében élő valamennyi családról szólnak az adatai, hanem csak a közgyűléseken kihirdetett és bizonyságlevelet nyertekről.

A közölt adatok alapja a közgyűlési jegyzőkönyvek után a megye régi levéltárnokai által készített «Index nobilium». Ez az index azonban — miként ezt a szerző maga is mondja — nem teljes, mert több kihirdetés kimaradt belőle. Az általános nemességvizsgálatok folyamán ugyanis számos olyan család is kapott nemesi bizonyságlevelet, amelyet nem jegyeztek be a közgyűlési jegyzőkönyvekbe. A nemesi bizonyságleveleknek a közgyűlési jegyzőkönyvekbe való szószerinti bevezetése — sok megyénél külön összegyüjtve a jegyzőkönyv végén — csak a XIX. század elején vált szokásossá. A szerző ezúttal a nemesi ügyeket tárgyaló nemességvizsgáló bizottság feljegyzéseire sem terjeszkedett ki, amelyek kétségtelenül számos bizonyságlevél-fogalmazványt tartalmaznak. A szerző által közölteken kívül tehát marad még számos kihirdetés és bizonyságlevél-kiadás, amelyről a munka nem emlékezik meg. A nemességvizsgáló bizottság feljegyzéseinek elmellőzése következtében a közölt nemességkihirdetésekkel és bizonyságlevelekkel kapcsolatban az ismertetett 558 családból 229-nél nem közölhette a szerző az illető család nemességének eredetét, gyökerét; ami pedig nagymértékben érdekli a családtörténetírót, de magát a saját családja adatait gyüjtő magánkutatót is. Mindennek a műből való kimaradása miatt azonban nem érheti kifogás a szerzőt. Ugyanis mindezek pótlása és ugyancsak az említett nemességvizsgálatok, valamint a még közlésre váró birtokos családok adatainak feldolgozása, de főleg kiadása olyan anyagi áldozatokkal járna, amelyeket a szerzőtől, aki ezt a munkáját is saját költségén adta ki, kívánni nem lehet. Ez ma különben is általános jelenség. Még ha akad is lelkes, szorgalmas művelője a családtörténeti kutatásnak, sokszor hiábavaló munkát végez, mert olyan anyagi támogatásban, amely lehetővé tenné műve kiadását, nem részesül. Teljes elismeréssel kell tehát adóznunk a szerzőnek azért is, amit itt nyujtott. A gyakorlati célt, amit maga elé tűzött, elérte: munkája értékes segítség a nemességüket igazolni szándékozók, de a családtörténeti kutatók részére is. Közlései megbízhatók, minthogy kizárólag levéltári adatokat használt fel és maga is hangsúlyozza, hogy az egyes családok által felajánlott adatokat figyelmen kívül hagyta. Híven az igazsághoz és melléktekintetektől mentesen mindent közöl, még azt is, ha egy-egy család bizonyítványt kért, de a megye nem látván tisztán az ügyét, kérelmével elutasította; sőt azt is, ami a rendiség idején bármely megyénél megtörténhetett, — ezen kár röstelkedni — mikor a megye álnemeseket (larvatus) leplezett le és az álnéven bemutatott bizonyságlevelet megsemmisítette. Feltűnő egyébként, hogy a szerző által ismertetett, kihirdetett és bizonyságlevelet nyert családoknak csak elenyésző kis része törzsökös megyebeli, a török hódoltság megszűnése után ősi földjére visszatért család. Valóságos népmozgalmi adatok halmaza, állandó vándorlás, költözés vonul el az olvasó előtt. Alig van az országnak megyéje, ahonnan ne jelentkezett volna betelepülő nemes Fejér megyében. A legtöbb család, 89, Veszprém megyéből érkezett. Komárom megyéből 76, Pozsonyból 64, Vasból 43, Győrből 38, Nyitrából 37, Zalából 30, Sopronból 23, Pest megyéből 14; Tolnából 10, Trencsénből 7, Somogyból 7. Jöttek még Árvából, Abaujból, Barsból, Biharból, Beregből, Gömörből, Nógrádból, Sárosból, Szabolcsból, Túrócból, Zemplénből; Erdélyből, külön a székelyek közül is, Horvátországból is stb. A szerző munkáját tehát nemcsak a családtörténeti és nemességüket kutatók, hanem a társadalomtörténet iránt érdeklődők is haszonnal forgathatják.

Főglein Antal.

HIVATALOS ÉRTESÍTŐ

A M. KIR. ORSZÁGOS LEVÉLTÁR GYARAPODÁSAIRÓL.

Az Országos Levéltár, mely — mint ismeretes — az 1934 : VIII. tc. értelmében a Magyar Nemzeti Múzeum Levéltári Osztályával egyesíttetett, ez évben is folytatta azt a széleskörű gyűjtési munkát, melynek célja az országban még sok helyen szétszórtan található levéltári anyagnak egybegyűjtése, rendezése és a kutatás számára való feltárása. Általában minden újabb gyarapodás, mely az Országos Levéltár kormányhatósági levéltári anyagába szervesen nem tartozik, az Országos Levéltár múzeumi osztályában nyer elhelyezést.

Az Országos Levéltár ilyen jellegű gyarapodása részben vétel, részben letétbe helyezés útján történik.

Vétel útján szerezte meg az Országos Levéltár a Zábráczky- és a Sajói Mán-család levéltárát. Előbbi a Zábráczky-családon kívül adatokat tartalmaz a Kállay-, Soós-, Luzsénszky- s több rokon családra, utóbbi a báró Sztojka- és báró Perényi-családra is ; úgyszintén itt találhatók az Erdély visszacsatolása ügyében kiküldött bizottság elnökének iratai. Ezeken kívül vétel útján került be néhány kisebb levéltár, illetőleg levéltártöredék ; így az Iklódi Molnár-, Szentgyörgyi Szabó-, valamint a Szent-Imrey-család iratai.

Miként az előző években, levéltári anyagunk elsősorban letétek útján gyarapodott. Ezek között a legnagyobb érdeklődésre két család levéltára tarthat számot :

1. A Szentkirályi-család örökletéte nagyobb terjedelmű ; a XVII. századtól kezdve tartalmaz javarészt Pest vármegyére vonatkozó anyagot. A család címeres nemeslevelét, mely Szentkirályi Szentkirályi Ferenc és általa felesége : Deseő Zsuzsanna, gyermekei és testvérei számára szól (1582. február 21., Pozsony, II. Rudolf királytól), Nyitra vármegyében hirdették ki. Köztörténeti szempontból különösen jelentősek azok az iratok, amelyek Szentkirályi László pestmegyei alispántól, a későbbi nádori ítélőmestertől maradtak hátra. A család egy másik jelentékeny tagja, Móric az 1840-es évek országgyűlésein vitt nagy szerepet. Működéséről hű képet adnak a család levéltárában fennmaradt iratai. Kiemelendő, hogy míg családi levéltáraink legnagyobb részében a régi gazdasági számadások hiányoznak, vagy csak töredékesen jutottak korunkra, addig a Szentkirályi-család levéltárában a számadásokat csaknem hiánytalanul megtalálhatjuk.

2. A Kükemezei és Tapolylucskai Bánó-család iratai javarészt Sáros vármegye területére vonatkoznak. Ez a levéltár is a nagyobb családi letétek közé tartozik. Anyagának értékét mi sem mutatja jobban, mint az, hogy Árpád-kori okleveleket is tartalmaz.

A kisebb letétek közül említésre méltók a következők : Divékujfalusi Ujfalussy-családi iratok, melyek Nyitra vármegye területére vonatkoznak ; hozzájuk csatolva II. Ferdinánd 1635. júl. 6-án Bécsben kelt nemesség- és címeradományozó oklevele Ujfalussy Benedek, valamint testvérei : András és György részére. A nemes László-család levéltára ; benne Győr vármegye nemesi bizonyságlevele 1798-ból a László-család részére, valamint a Kishalmágyi Hollaki-család levéltára, mely 1618-tól napjainkig terjed s főképpen Udvarhely vármegyére vonatkozik. Családtörténeti szempontból figyelemreméltó része a levéltárnak Hollaki Ferenc kamarási ősfája és az ahhoz mellékelt iratok, melyekben a következő családokra találhatók adatok : báró Jósika, Bosnyák, Török, Matskási, Szotyori, Niczky, Rudolph, Sztrakoniczky, báró Bakács, Boros, Marillai, Beleznay, báró Wesselényi, Patay, Makrai, Vásárhelyi.

Külön érdekességgel bir a Szentgyörgyi-család ideiglenes letéte. Ebben megvan Szentgyörgyi Józsefnek, a híres debreceni orvosnak «Hemerologium» címet viselő naplója is, mely 1783. december 1-től 1831. december 30-ig terjed és számos

adatot tartalmaz a XVIII—XIX. század fordulójának iskoláztatásáról, valamint Debrecen város mult századi egészségügyi viszonyairól.

Kiegészítések érkeztek több már régebben letétbe helyezett családi levéltárhoz, éspedig: az Abaffy, Boronkay, Kolosy, Podhradszky, Dőry, Teleki, Paksy, Széchényi, Sipos, Záborszky, Bartal és gróf Dessewffy-család levéltárához; legnagyobbrészt újkori iratok, míg a Reviczky-család levéltára néhány eredeti középkori darabbal is bővült. Itt említjük az Etrekarcsai Lukáts-család 58 darabból álló letétjét, mely az 1899-ben a Nemzeti Múzeumnak adományozott s akkor a törzsanyagba beosztott iratok kiegészítésének tekinthető, melyekkel most — az eredeti provenientia visszaállításával — együtt kezeltetik.

A címeres nemeslevelek gyűjteménye, ha a családi levéltárak közt őrzött címeres nemeslevelektől eltekintünk, újabb hét darabbal gyarapodott: 1. 1634. március 1. Bécs. II. Ferdinánd Nicasy másképp Beniös Jánost és általa gyermekeit, testvéreit és vejét, Berzy Istvánt nemesíti és részükre címert adományoz. A címeres nemeslevelet Abauj vármegyében hirdették ki.

2. 1643. július 22. Bécs. III. Ferdinánd címeres nemeslevele Luttar István részére. Kihirdetve Vas megyében.

3. 1649. jún. 26. Bécs. III. Ferdinánd Eötvös másképp Peresztegy Jánosnak és általa feleségének, Sümegi Erzsébetnek, továbbá anyai unokatestvéreinek, Rábay Györgynek, Eötvös Györgynek és Imrének címeres nemeslevelet ad. Kihirdetve Győr megyében.

4. 1649 október 29. Beszterce. II. Rákóczi György nemesség- és címeradománya két Váradi Mihály részére. Kihirdetve Hunyad vármegyében.

5. 1664 augusztus 14. Bécs. I. Lipót Legenyei másképp Bodnár Pál és testvérei részére kiadott címeres nemeslevele. Kihirdetve Torna vármegyében.

6. 1696 szeptember 16. Ebersdorf. I. Lipót Boboth Lukácsot és általa családját megnemesíti és részére címert adományoz. Kihirdetve Pozsony vármegyében.

7. 1718 augusztus. (A napi dátum elmosódott.) III. Károly Banics Boldizsár számára címeres nemeslevelet adományoz. Kihirdetve Vas vármegyében.

Az «Újkori iratok gyűjteménye» is gyarapodott néhány új szerzeménnyel. Vétel útján egy több, mint harminc darabból álló iratgyűjteményhez jutottunk, mely több ismeretlen Wesselényi-irattal gazdagítja levéltárunkat. Két 1835-ből való levele hűtlenségi peréről mond el egyet-mást; az iratok legnagyobb része azonban kedvenc népművelési alapítására, a makfalvi székely iskolára vonatkozik. Ezen iratok között találtunk rá Wesselényi Miklós 1832-ről keltezett végrendeletére, amelynek létezéséről mindeddig nem tudtunk. Koling Oszkár úr nagylelkű ajándékából levéltárunk több más iraton kívül, egy Kovachich- és egy Guzmics-levéllel gazdagodott. Kovachich Márton György, történetünk lelkes kutatója, egy ismeretlen tanárhoz címzett levelében (Buda, 1799. december 19.) példányokat kér Solemnia inauugralia, Chronicon Templariorum és Dissertatio de religione című munkáiból, felpanaszolja elfoglaltságát és jövőbeli terveiről szól. Guzmics Izidor László, mint ismeretes, a reformkorszak legmunkásabb tagja volt. Levele, mely bakonybéli apátságának idejéből való (1835 október 24), egy könyv kiadására buzdít valakit.

ÁLTALÁNOS TUDNIVALÓK A NEMESSÉGIGAZOLÁSHOZ.

Előadatott a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok első kongresszusa alkalmával a levéltárosi szakosztálynak 1936. október 3-án tartott gyűlésén.

Ez a dolgozat a legteljesebb mértékben gyakorlati célt szolgál, amennyiben útmutatást kíván adni azoknak, akik bármily oknál fogva kénytelenek nemességigazolási ügyekkel is foglalkozni. Elsősorban a törvényhatósági levéltárnokokra gondolok s nekik óhajtok segítségükre lenni, mint akiknek közreműködése nélkül nemességet igazolni aránylag ritka esetben lehetséges, de természetesen magukat a nemességigazolókat is szeretném kitanítani a nemességük igazolásához szükséges eljárásra.

Azt kérdezhetné valaki: időszerűnek mondható-e az ilyen felvilágosító munkálat s van-e valami értelme és jelentősége? E kérdésre a válasz csak az lehet, hogy a nemességigazoló eljárásnak ismertetése nemcsak nem időszerűtlen, hanem sokakra nézve valósággal hasznos.

Ugyanis Magyarországon nemesség most is van. A nemesi kiváltságok 1848-ban megszűntek ugyan, de a nemesi címek, rangok megmaradtak. S állandóan *sokan* vannak, akik nemesi mivoltukat, régi nemes családból való származásukat hangsúlyozni, nyilvántartatni, a köztudatba átvinni óhajtják, a belügyminisztérium (mint nemesi főhatóság) által elismertetni kérik s ez elismerésről bizonyítványt kívánnak, hogy «nemes» címüket s esetleges előnevüket a névjegyükön stb. feltüntethessék és a reájuk vonatkozó anyakönyvi bejegyzésekbe beirathassák.

Vagyis most is vannak nemességigazolók. Sokan; sőt többen, mint valaha. Aminek több oka van. Egyik a kommunizmus szörnyű korszakára következett visszahatás. Másik ok hazánk fájdalmas megcsonkítása, amelynek következtében számtalan ősi nevezetes nemes család fészke, birtoka, kúriája, sírboltja idegen bitorlók uralma alá került országrészeken maradt, s így lélektanilag érthető, hogy ez a tény természetszerűleg erősebben kiváltja a nagy elődökhöz tartozás érzését. Azután a katonai hatóságok eljárása, akik a hadsereg minden tagjától, aki magát nemesnek vallja s előnevet használ, számonkérik, hogy mi jogon teszi ezt. A legfőbb ok pedig az 1930. illetve 1933. évi Anyakönyvi Utasítás 57. §-ának rendelkezése, amely szerint az állami anyakönyvbe csakis olyan nemességet, főnemesi rangot, előnevet szabad feljegyezni, mely belügyminiszteri bizonyítvánnyal igazoltatik.

Minthogy tehát állandóan számosan vannak, akik különféle okoknál fogva szükségét érzik, hogy nemességüket kimutassák, s viszont a nemességigazoláshoz szükséges bizonyítékokat elsősorban a törvényhatósági — nevezetesen vármegyei — levéltárak adhatják (sőt sok esetben csakis ezek!), úgy vélem, nem végzek hiábavaló munkát, midőn levéltári kartársaimat és magukat az igazolást keresőket a nemességigazolással kapcsolatos teendőkről tájékoztatom.

Kétféle nemesség elismeréséről illetve igazolásáról lehet szó, t. i. I. belföldi, II. külföldi nemességéről.

A belföldi nemességen belül két nagy csoportot kell számításba vennünk: 1. a szoros értelemben vett *magyar* nemességet és 2. a *székely* nemességet.

A *magyar* nemességet igazolni akarók háromféle feladattal állhatnak szemben: *a)* magának a *nemesség*nek, azután *b)* az *előnév*nek s végül *c)* a *címer*nek kimutatásával. Természetesen nem minden igazolási esetben fordul elő mind a három. Lehetséges, hogy valaki pompásan tudja igazolni a családja nemességét, de előnévhez és címerhez való jogát nem sikerül kimutatnia. Az is lehet, hogy valaki a nemessége mellett még vagy a címerhasználati jogot vagy az előnevet igazolja, de a harmadikat nem. Akárhányan megelégesznek a nemesség bizonyításával, a másik kettővel nem is próbálkoznak.

a) Az első kérdés tehát, amelyre válaszolnom

kell, az: *hogyan igazolhatja valaki magyar nemességét?*

Legeslegelőször megállapítandó annak a családnak a nemessége, amelynek tagjául vallja és elismertetni kívánja magát valamely folyamodó; vagyis *tisztázni kell, mi az illető család nemességének az alapja, gyökere.* Másszóval: *hogyan lett nemessé a család alapítója,* az ú. n. nemességszerző ős?

A felelet pedig e kérdésre a következő: A magyar nemesség kútforrása lehet a honfoglaláskor eszközölt *első foglalás* (első megszállás) *ősi joga* és lehet *királyi* (illetve Erdélyben *fejedelmi) adomány,* mégpedig *birtokadomány, nemeslevél, fiúsítás,* örökbefogadással kapcsolatos *nemességátruházás* és *honfiúsítás* (indigenatus).

*A különféle családok nemessége alapjának kikutatásá*ban az Országos Levéltár cédulamutatói mellett nagy szolgálatot tehetnek a különféle genealogiai irodalmi művek, amelyeknek elsorolását — minthogy bizonyára e sorok minden olvasója ismeri őket — bátran mellőzhetem. Maguk a nemességet megalapító különféle királyi oklevelek (birtokadományok, armálisok stb.) az Országos Levéltár mellett a törvényhatósági levéltárakban és egyes személyek birtokában találhatók. Óriási tévedés — amelynek pedig számtalan nemességkutató a rabja — tévedés, mondom, azt hinni, hogy az Országos Levéltárban őrzött ú. n. Királyi Könyvek hatalmas sorozatába be van jegyezve minden nemesítés. Még Mária Terézia idejéből is tudunk olyan nemeslevelet, amelyet a Királyi Könyvekben hiába keresünk. Azt lehet mondani, hogy egészen rendszeresen s teljes szövegében minden nemesi oklevelet csak II. Lipót király óta írnak be a Királyi Könyvekbe. Ezer meg ezer olyan nemességre emelő diploma van, amelyeknek a Királyi Könyvekben nincs nyomuk: magyarországi is, erdélyi is. Még most is minduntalan mutatnak be az Országos Levéltárban olyan nemesleveleket, amelyekről sem mi nem tudunk, sem a genealogiai irodalom nem ismeri őket.

Mikor már a szóbanforgó család nemességének az alapja megállapíttatott, akkor a nemességigazoló folyamodóra az a feladat hárul, hogy mutassa ki az illető kétségtelen nemes családba tartozását, ahhoz való vérségi kapcsolatát, abból való törvényes származását. Magyarán mondva: *azt kell bizonyítania, hogy ő a nemességszerző ősnek törvényes ivadéka.* E bizonyítás során *a legtermészetesebb és leginkább magától értetődő eljárás az volna, ha az igazoló egyén ízről ízre kimutatná a felmenőit:* apját, nagyapját, szépapját, dédapját, ükapját, üknagyapját, és így tovább — *egészen az impetránsig.*

A bizonyításnak ez a módja *a gyökeres bizonyítás.*

Persze, az efajta bizonyítás ugyancsak kemény és nehéz feladat lehet sok esetben. Különösen akkor, ha az ős nemességre emelése nagyon régmúlt időben, pl. a XVI. század elején, vagy a XV. században történt. Némelykor szinte a lehetetlenséggel határos. Inkább csak akkor lehet ilyen gyökeres igazolásról szó, ha a nemesítés a XVIII. század elején (esetleg még mondhatjuk: a XVII. század legvégén) illetve azóta eszközöltetett. Régebb időből való nemesség esetében a gyökeres bizonyítás rendesen nem sikerül.

Könnyebb módja a bizonyításnak az ú. n. *gyakorlati bizonyítás.*

Ez abban áll, hogy a folyamodó felmutatja családjának az *eredeti* nemeslevelét és egyben bebizonyítja, hogy egyenes felmenői 1848 *előtt* legkevesebb 60 éven (tehát két nemzedéken) át, vagyis 1788-ig visszamenőleg, megszakítás nélkül a nemesi jogok zavartalan gyakorlatában voltak.

Ezt a nemesi szabadságban élést igazolja: *a)* ha az elől 1848 előtt valamely vármegyei szabályszerű nemesi összeírásban előfordul (ilyen összeírások voltak az 1724., 1732., 1754. években, némely helyen 1770-ben s 1792-ben is, azután a XIX. század első felében megyék szerint más-más években, egyes megyékben többször is, néhány megyében pedig a XVII. században is 1670 körül); *b)* ha az elől megemlíttetik a nemesi insurrectióra kötelezettek jegyzékében 1741—43, 1796—1809; *c)* ha az elől vármegyei tisztséget viselt 1842 előtt; *d)* ha az elől a követküldés vagy koronázási ajándék költségeihez hozzájárult.

Újból hangsúlyozom, hogy a bizonyításnak e módja esetén az eredeti nemeslevél birtoklása illetve bemutatása elengedhetetlen feltétel.

Leggyakoribb (mert legkönnyebb) a nemességigazolásnak az a módja, hogy a folyamodó *bizonyítványt* mutat fel, amely szerint családjának valamelyik tagját a XVIII. vagy XIX. század folyamán arra illetékes hatóság (kormányszék, vár-

megye) elismerte kétségtelen nemesnek azon az alapon, mert kimutatta a nemességszerző őstől való származását. E nemesi bizonyítvánnyal együtt fel kell mutatnia a folyamodónak olyan *bizonyítékokat*, amelyekből kétségtelenül kitűnik, *hogy a szóbanforgó említett nemesi bizonyítványt elnyerő családtag neki egyenes felmenője.*

A nemességelismerő bizonyítványok kiadását rendesen vizsgálat illetve per előzte meg, amelynek folyamán az igazolandó egyén felmutatta minden bizonyítékát, minden felhajszolt iratát, kieszközölte tanúk kihallgatását, s ha az ügyész hozzájárulása alapján a megye bizonyítottnak látta a nemességszerzőtől való származását, kimondotta s elismerte a fél nemességét s kiadta az úgynevezett nemesi bizonyságlevelet (testimonialist), amelyet a XVIII. század vége felétől kezdve egész terjedelmében bevezettek a megyei jegyzőkönyvekbe. Az ilyen nemességvizsgálati eljárás iratai a Helytartótanács útján rendesen felkerültek az udvari Kancelláriára is, hogy a legfelső hely is megerősítse a megye határozatát.

Természetesen mind a háromféle bizonyítás esetében legfontosabb feladat a filiatiónak, a vérségi kapcsolatnak a kimutatása. S ép ezért fejtegetésemnek ezt a részét szeretném legjobban kidomborítani, hangsúlyozni.

Akár magától a nemességszerzőtől való származást akarja kimutatni valaki, akár olyan elődöktől, akik a nemesi jogok zavartalan élvezetében voltak 60 évig, akár olyan fölmenőtől, aki nemességéről bizonyságlevelet kapott, mindegyik esetben minden kétséget kizáró bizonyossággal igazolnia kell, hogy ő az illető ősnek, akihez kapcsolódni kíván, törvényes ivadéka.

Ennél a bizonyításnál a dolgok természetes rendje szerint *legértékesebb okmányok az anyakönyvi kivonatok*, amelyeknek beszerzésénél a következő sorrendet tanácsos megtartani. Kiindulunk a nemességigazolótól, akinek elsősorban a születési bizonyítványát kell bírnia, azután be kell szereznie az apjára, nagyapjára, szépapjára, dédapjára, ükapjára, üknagyapjára stb. vonatkozó keresztleveleket *és* házasságleveleket.

Ez a sorrend a kivonatok beszerzésénél fontos. Ugyanis igen sokszor egyik anyakönyvi kivonat útmutatásul szolgál azirányban, hogy egy másik szükséges anyakönyvi kivonatot melyik plébánián kellhet keresni. Aki tehát nem tartja meg a mondottam sorrendet, könnyen hamis nyomra téved. A kivonatok megszerzése ugyanis igen sok esetben épen nem egyszerű és nem könnyű feladat. Tudunk mi eseteket, hogy valaki egyetlen egy anyakönyvi kivonatot 3—4—5 évig hajszolt, míg végre egy genealogus segítségével megtalálta. Tudunk esetet, hogy valaki száznál is több plébániával, lelkészi hivatallal levelez évek óta s a hatodik évben még mindig nincs kezében a keresett házasságlevél.

Tudomásul kell továbbá vennie mindenkinek, aki nemességigazolással foglalkozik, hogy a nemességigazolóknak önmagukat kivéve, a nemzedékrendjükön előforduló minden izre vonatkozólag *keresztlevelet is meg házasságlevelet is* be kell mutatniok. (A nemességigazoló egyén házasságlevele csak akkor szükséges, ha gyermekei is vannak, akiknek nevét a bizonyítványba be kívánja vétetni.)

Meg kell beszélnem azt a kérdést is: miért szükséges *minden ősnek a házasságlevele?* E tekintetben a legtévesebb nézetek vannak elterjedve. A legtöbben azt hiszik, hogy a házasságlevélre legtöbbször semmi szükség nincs, és annak bekívánása részünkről fölösleges zaklatás. Mások szépen belenyugosznak az újabb néhánypengős kiadásba, de úgy vélekednek, hogy a házasságlevéllel a keresztleveleken szereplő szülők házasságának törvényességét kell igazolni. Ám egész másról van szó. A házasságlevél dönti el a *személyazonosság* kérdését rendes körülmények között, vagyis akkor, ha az esketö lelkész annak idején szabatosan vezette az anyakönyvet és minden fontos személyi adatot bejegyzett a házasultakról. Mert ha a házasságlevél nem tartalmazza a vőlegény szülőinek nevét, a vőlegény születése helyét és életkorát, akkor a személyazonosság szempontjából nem ér semmit. Már pedig *a személyazonosság ügye a nemességigazolás legsúlyosabb, legkényesebb, legfontosabb részlete.* Voltaképen a személyazonosságon fordul meg a nemességigazolás egész sikere, a személyazonosság dönti el valakinek egy bizonyos kétségkívül nemes családba tartozását. A személyazonosság tisztázása a legnehezebb feladatunk nekünk is, akik a nemességigazolások ügyével foglalkozunk. Igen nagy a felelősségünk. Hiszen a mi véleményünk döntő. A belügyminisztérium a mi javaslatunk alapján állapítja meg, hogy valaki az épen szóbanforgó nemes családnak kétségtelen ivadéka. Ha nem

járunk el a lehető legnagyobb lelkiismeretességgel és a legzordonabb szigorúsággal, könnyen megtörténhetik, hogy a belügyminisztérium olyan egyént nyilvánít valamely nemes család sarjadékának, akinek ahhoz a családhoz semmi köze. És ennek a hibának az Országos Levéltár volna az okozója. A személyazonosság tisztázása tehát sokszor kemény dió számunkra. S minden okunk megvan rá, hogy kivétel nélkül minden esetben kérlelhetetlen energiával követeljük a megfelelő igazolást. Példával egész világosan tudom illusztrálni a mondottakat. Tegyük föl, hogy a fehérmegyei Tárnokon 1750-ben a kétségtelen nemes *Takács* (vagy Kovács vagy Nagy vagy Kis vagy Fekete stb.) *Márton*nak Fehér Anna nevű feleségétől *Pál* nevű fia született, 1790-ben (vagyis 40 évvel később) pedig Makón Takács (vagy Kovács vagy Nagy vagy Kis vagy Fekete stb.) *Pál* és Szép Judit törvényes házasoknak *Péter* nevű fia jön világra ; s a nemességigazoló egyén azt állítja, hogy a Szép Judit férje Takács (vagy Kovács vagy Nagy vagy Kis vagy Fekete stb.) Pál makói lakos azonos avval a Pállal, aki 40 évvel előbb Tárnokon született mint Takács (vagy Kovács vagy Nagy vagy Kis vagy Fekete stb.) Márton és Fehér Anna fia. Már most kérdem : mi adhat biztonságot ahhoz, hogy a makói lakos Pált és a Tárnokon született Pált egy személynek vegyem, ha Pál és Szép Judit házasságlevelében nincs benne a vőlegény születése helye és éve meg a szülőinek a neve? És ne tessék gondolni, hogy csak ilyen kirívó esetekben van nehézség. Ha a nemzedékrenden szereplő egyének mind ugyanabban a faluban születtek és éltek is, a vőlegény életkorának és szüleinek megnevezése nélkül akkor sem lehet bizonyosságom, hogy nem idegent fogadok el a szóbanforgó nemes család tagjául. Hiszen azonos keresztnevet viselő Takács (vagy Kovács vagy Nagy vagy Kis vagy Fekete stb.) nevű egyén egyidőben több is lehet ugyanabban a faluban. Igaz, hogy esetleg a másik is, a harmadik is nemes ember, de mégis más-más nemes családból való és, ha nem vigyázok, hibás származási táblázatot fogadtatok el a minisztériummal. Nagyon gyakori eset ugyanis, hogy egy faluban több azonos vezetéknevű (pl. Takács, Kovács, Nagy, Kis, Fekete stb.), de egymástól mégis különböző (más-más időben nemességre emelt) nemes család van. Hát még minő helytelenségek származnának a személyazonosság bizonyítása körül szükséges szigorúság elmulasztásából akkor, ha a kérdéses faluban *nem nemes* Takácsok, Kovácsok, Nagyok, Kisek, Feketék stb. is élnek ugyanilyen nevű nemes emberekkel együtt?

Mi hát a teendő, ha a házasságlevél (tökéletlen, hiányos volta miatt) *a személyazonosságot nem dönti el?* Ilyenkor bizony a folyamodónak más bizonyítékot kell bemutatnia. Meg kell szerezni a szóbanforgó egyénnek a halottlevelét. Ez igen sokszor megoldja a nehézséget. Ha pedig ez sem segít, ismét más bizonyítékokat kell felkutatni. *Az anyakönyvi adatok pótlására* nagyon alkalmasak a *végrendeletek*, amelyek néha három (sőt akárhányszor négy) nemzedéket is megneveznek. Ugyanilyen kitűnő szolgálatot tesznek legtöbbször a szintén több nemzedéket megemlítő *osztálylevelek*. Azonkívül a különféle *periratok, szerződések, záloglevelek* és más egyéb iratok szintén sok esetben elősegítik a nemességigazoló kérvényének kedvező elintézését. Nagy értékük van a sok családban szokásos *családi feljegyzések*nek is, amelyeket imakönyvek, bibliák, szertartáskönyvek elejére szoktak feljegyezni a családfők a családban előforduló házasságkötésekről, születésekről, halálesetekről. Ezek mind megmenthetik a nemességigazoló ügyét, amikor az anyakönyvi kivonatok hiányosak vagy egyáltalán nem szerezhetők be (pl. oly esetben, mikor valamely egyház anyakönyvei elégtek). Az sem egyedülálló eset, hogy igen magas korú rokonok vagy ismerősök közjegyző előtt eskü alatt tett vallomása pótolja az anyakönyvek hiányát.

Nem fejezhetem be előadásomnak ezt a fő részét a nélkül, hogy legalább röviden ne érintsek néhány fontos tudnivalót.

Nevezetesen : 1. A vármegyék által kiállított nemesi *bizonyságlevelek* az igazolás szempontjából rendkívül nevezetesek és értékesek. Hiszen már említettem, hogy, ha van valamely családnak bizonyságlevele, a folyamodónak nincs más feladata, mint az, hogy a bizonyságlevélben megnevezett valamely családtagtól való származását mutassa ki. Ez pedig sok esetben valóságos gyerekjáték. De nem hallgathatom el, hogy *a bizonyságleveleknek csak akkor van igazi értékük, ha pontosan megállapítják a család nemességének az alapját és azonkívül kimutatják a bizonyságlevél szerzőinek*

a szóbanforgó nemes családhoz való tartozását. 2. A különböző időkből való vármegyei *nemesi összeírások* — amelyek egyes vármegyékben, mint pl. Veszprém, Zala, Vas megyékben, igazán kitűnőek és három-négy nemzedéket is megnevezneknek — az egyes *nemességigazolók filiatiójának kimutatása tekintetében* igen nagy jelentőségűek. De félreérthetetlenül ki kell jelentenem : *egymagában az a tény, hogy a folyamodó igazolt őse felvétetett a nemesek valamely jegyzékébe, nem elegendő a folyamodó nemességének megállapításához.* Hanem ezenfelül az is szükséges, hogy az illető összeírás pontosan megnevezze az illető család nemessége gyökerét. 3. A nemesi összeírások közt legfontosabb az *1754. évi*, mely az egész országra kiterjedő. Általánosan elterjedt vélemény igen nagy értéket tulajdonít ez összeírásnak. Igen nagy hibája azonban, hogy általában (néhány megye, pl. Liptó, Túróc, Zala, Ugocsa, Vas megye kivételével) nem nevezi meg a jegyzékbe fölvettek lakóhelyét. *Döntő bizonyítékul csak akkor fogadható el, ha a család nemességének gyökere is kimutatható,* t. i., hogy mi alapon került az illető családtag a jegyzékbe. 4. A vármegyék illetve *alispánok által 1848 után kiadott nemesi bizonyítványok*nak csak akkor van értékük, ha az érdekelt fél nemességét, valamely nemes családhoz tartozását, leszármazását, személyazonosságát illető állításaikat a vármegye levéltárában őrzött vagy a fél által az alispánnak bemutatott iratok pontos és részletes elsorolásával igazolják. De még ebben az esetben is szükséges, hogy a fél nemességét a bizonyítvány alapján a nemesi főhatóság, a belügyminisztérium ismerje el. 5. *Az anyakönyvi kivonatok*ra vonatkozólag arra kérek minden érdekeltet, hogy kivétel nélkül minden anyakönyvi kivonatot lehetőleg *eredetiben — tehát úgy, amint a lelkészek, illetve anyakönyvi hivatalok kiállították* — mutassanak be, *ne közjegyzők* (vagy katonai és egyéb hatóságok) *által hitelesített másolatban.* Távol van tőlem minden gyanúsítás, eszemágában sincs rosszhiszeműséget s csalni akarást föltételezni, de mégis ki kell jelentenem, hogy az anyakönyvi kivonatokról készülő másolatokba a legjobb akarat mellett is sok hiba, tévedés, helytelen adat csúszhatik be és szokott is becsúszni. Sok meglepő tapasztalatunk van e téren, úgyhogy épen nem tekinthető fölösleges akadékoskodásnak részünkről, mikor eredeti anyakönyvi kivonatokat követelünk. Ez a szigorúságunk teljesen megokolt és a lelkiismeretességünket bizonyítja, minthogy helytálló megállapításokat többnyire csak az eredeti anyakönyvi kivonatok alapján tehetünk. Elég sokszor még a lelkészek által kiállított anyakönyvi kivonatokkal sem elégedhetünk meg, hanem kénytelenek vagyunk bekérni az illető anyakönyvi lapnak (amelyről a kivonat készült) a fotográfiáját, mert csak így tudunk tisztázni bizonyos kétségeket. A lelkészek ugyanis nem értenek a paleografiához ; nem is tartoznak érteni. 6. Az Országos Levéltárnak a nemességigazoló ügyek elbírálása alkalmával némelykor arra is szüksége van, hogy a belügyminisztérium útján felkéressen bizonyos *vármegyei levéltári iratokat*, amelyeknek másolatai találhatók az ügyiratok közt. Ez eljárásunkon a megyei levéltárnok urak ne botránkozzanak meg. Nem akarjuk mi az ő reputációjukat kisebbíteni. Ha ilyen kívánságot nyilvánítunk, komoly, nagy okaink vannak rá. Ok nélkül nem teszünk ilyent, csak mikor a tárgyalás során felmerülő bizonyos nehézségek megoldása szükségessé teszi.

b) A *nemesi előnév igazolására* vonatkozólag a következőket közölhetem :

Valamely nemes család kétféle módon szerezhetett előnevet : *Királyi adomány* és *jogszerző gyakorlat* útján. A mostani utódok előnevének elismerése magától értetődőleg ehhez igazodik.

Ha valamely nemességszerző a címeres nemeslevelében vagy birtokadománylevelében *kimondottan előnevet is kapott, avagy* ha a címeres nemeslevélben vagy birtokadománylevélben *a király által előnévvel említtetik,* az esetben a nemességigazoló utód számára — föltéve, hogy a szóbanforgó családhoz tartozását, vagyis nemességét már igazolta — a kérdéses előnév viseléséhez való jog megállapíttatik *akkor is, ha egyetlen egy elődjéről sem tudja kimutatni, hogy valaha is használta volna az előnevet.*

Ha pedig valamely nemes család az imént leírt módon nemesi előnevet nem kapott, az esetben a nemességigazoló utód számára — ha már a szóbanforgó nemes családból való származását kimutatta — előnév viseléséhez való jog akkor állapíttatik meg, ha hiteles okiratokkal *bebizonyítja, hogy elődei az általa óhajtott előnevet 1848 előtt valóban használták* és azonkívül — s ez elengedhetetlen! — *igazolja az illető előnév használá-*

latának jogalapját, vagyis azt, hogy távoli ősei az előnevet adó helységben valamikor nemesi birtokkal rendelkeztek illetve onnét származtak. S e tekintetben a belügyminisztériummal való megegyezés alapján messzemenő enyheséggel járunk el, amennyiben a jogszerző gyakorlat elegendő bizonyítékául fogadjuk el az előnévnek egy fölmenő által való egyszeri (természetesen 1848 előtt való) használata kimutatását is.

Fontos tudnivaló — amit pedig sokan nem tudnak — hogy a nemesi előnév nagy kezdőbetűvel íratik. Ha pl. kis kezdőbetűvel írom, hogy inárcsi, az nem előnév, hanem csak azt jelenti, hogy az illető személy Inárcsról való.

Megjegyzem, hogy némely család számára két vagy három előnevet is (de többet nem!) állapítunk meg.

c) Végül a nemesi címer igazolásáról kell még röviden szólanom.

Az *armális útján nemességre emelt családok részére az uralkodó címert adományozott.* Ha tehát valaki — az első részben ismertetett módon — igazolja, hogy ilyen armalista nemes családnak a kétségtelen sarjadéka, a nemességszerző ős számára adományozott címer használatához való joga is természetszerűleg elismertetik.

A birtokadomány útján nemességet szerző családok *a birtok adományozásával egyidejűleg* régente csak ritkán részesültek címer adományozásában is. Inkább az történt meg, hogy a birtokadományos családok jóval később (mikor már javában virágzottak és szerepeltek) kaptak címert. A rendes azonban az, hogy a XIX. század előtti birtokadományos családoknak adományozott címerük nincs. *S az adományozott címerrel nem rendelkező családok jogszerző gyakorlat útján szoktak maguknak címert szerezni.*

Az ilyen családok mostani tagjai részére — mondanom sem kellene tán, hogy ismét csakis a nemességük előzetes szabályszerű igazolását feltételezve — valamely címer használatához való jog akkor állapíttatik meg, ha elődeinek hiteles okiratokon eszközölt sajátkezű aláírása mellett levő címeres pecsétlenyomatokkal kimutatja, hogy felmenői közül 1848 előtt legalább ketten ugyanazt a címert használták. Ha pedig a pecsétlenyomaton a fölmenőnek teljes neve vagy legalább nevének kezdőbetűi láthatók, egy pecsétlenyomat is elégséges a címer igazolásához, illetve elismeréséhez.

Síremlékeken, kriptákon, régi ékszereken, régi edényeken stb. látható címerek természetesen szintén bizonyítanak.

S ezzel be is fejezem fejtegetésemet.

Nagyon jól tudom, hogy a nemességigazolással kapcsolatban még igen sok a tudnivaló, és hogy jelen cikkemben a felét sem adtam elő annak, amit a szóbanlevő tárgyról mondani lehet, de — úgy gondolom — a cikkem címében megnevezett feladatnak mégis megfeleltem, vagyis a legfőbbet, amit minden nemességigazolónak elengedhetetlenül tudnia kell, legalább nagy vonásokban iparkodtam megvilágítani és ismertettem azokat a szempontokat, amelyek általában mindenféle (t. i. akár belföldi vagy külföldi, akár magyar vagy székely) nemesség igazolása alkalmával figyelembe veendők.

A többiről, amit a nemességigazolással kapcsolatosan még tudni kell, esetleg egy másik értekezésben lehetne beszélni. Ezúttal nem is mondhattam volna többet, mert hiszen most arról van szó, hogy a magyar könyvtárosok és levéltárosok első kongresszusának levéltárosi szakosztályi gyűlésén elhangzott előadásom — az érdeklődő levéltárnokok és nemességigazolók által leendő felhasználhatás céljából — nyomtatásban jelenjék meg: már pedig a kongresszuson a mondandóm terjedelme illetve időtartama szigorúan ki volt szabva, s így többet a legjobb akarat mellett sem adhattam. Ha Isten engedi, majd ismertetem máskor, ami most elmaradt.

ÁNYOS LAJOS.

INHALTSÜBERSICHT.

KUMOROVITZ, BERNHARD LUDWIG: Das authentische Siegel. Nach einer mehrere Jahrhunderte währenden Stagnation beginnt die Urkunde infolge der Einwirkung sozialer, wirtschaftlicher und kultureller Ursachen am Ende des XII. Jahrhunderts in ganz Europa zum Gemeinbedarf zu werden. Eine besonders starke Anregung erhielt die Verbreitung des Schriftwesens durch die Lehren des kanonischen Rechtes über den authentischen Siegel, besonders in Ländern, wo das öffentliche Notariat eine noch unbekannte Einrichtung war. Nach Ungarn kam der Gebrauch des authentischen Siegels teilweise unvermittelt aus Italien, teilweise aber an der Hand einer durch die französischen und aragonischen Familienverbindungen der ungarischen Könige entstandenen Kultureinwirkung; auch galt hier zur Zeit der vollkommenen Durchdringung des kanonischen Rechtes jedes Siegel als authentisch. Die kanonische und ungarische Rechtsauffassung zeigt in dieser Hinsicht erst am Ende des XIII. Jahrhunderts eine bedeutendere Abweichung; die vollständige Versonderung ging jedoch nur am Beginn des XIV. Jahrhunderts vor sich. Das weltliche Recht anerkennt zu dieser Zeit von den kirchlichen Siegeln nur die der glaubwürdigen Orte als authentisch. Ausser diesen sind nur die Siegel des Königs, der Königin, der Landesgrossrichter und der Städte authentisch. Das kanonische Recht anerkennt jedoch nur die Siegel des Königs, der Königin, der Landesgrossrichter, der Erzbischöfe, Pröbste, Abte, der bischöflichen Vikare und der öffentlichen Notare als authentisch. Die Rangordnung der beiden Rechte war demnach abweichend, die Schwierigkeiten konnten jedoch durch die wechselseitige Abschrift der Urkunden leicht beseitigt werden. Zur Erklärung des Textes dienen die beigelegten 34 Bilder, von denen 30 aus der Zeit vor der Tartarenverwüstung (1241) stammen und somit zu den wertvollsten Überlieferungen der ungarischen Sphragistik gehören.

PETRICHEVICH HORVÁTH, EMIL Freiherr von, beschreibt den durch König Sigismund 1418 zu Konstanz an die Ahnen der Familie Suky, Johann und Ladislaus Suky verliehenen Wappenbrief und legt ein farbiges Facsimile bei. Der Wappenerwerber Johann Suky begleitete den König zum Konzil nach Konstanz und erhielt daselbst die Wappenschenkung. Auf Grund der Lage der Familiengüter, sowie auf Grund des einen Wolf darstellenden Wappens stellt er fest, dass die Familie aus dem Geschlecht Ogmánd stammt. Verfasser gibt einen Umriss der Geschichte der Familie im Mittelalter und bietet eine allgemeine Übersicht ihrer Rolle in der Neuzeit bis zum Aussterben des männlichen Zweiges im Jahre 1792 und stellt die Abstammung der Familienmitglieder mittels einer genealogischen Tafel dar.

JESZENSZKY, LUDWIG V. KISJESZEN gibt nach der Feststellung, dass die beiden in Kisjeszen, bezw. in dem benachbarten Nagyjeszen begüterten Familien Jeszenszky miteinander niemals in Blutverwandtschaft waren, eine Darstellung der Zwistigkeit, welche infolge der gemeinschaftlichen Namensbenützung zwischen den beiden Familien in der ersten Hälfte des XVIII. Jahrhunderts im Gange war und die Behörden des Komitates Túróc beinahe zwei Jahrzehnte hindurch beschäftigte.

MISZELLEN. ISTVÁNYI, GÉZA liefert Beiträge zur Geschichte der Urkundenausfolgung der Komitate im XIV. Jh., indem er auf Grund von zerschnittenen Schriftbruchstücken auf einer von zwei Urkunden im Wesentlichen gleichen Textes feststellt, dass der Context der ausgefolgten Urkunde auf den leeren Teil des Schriftstückes abgeschrieben, dann aber abgeschnitten und bewahrt wurde. Die beiden Urkunden sind in Facsimile mitgeteilt. Diese kleinen Abschriftensammlungen ersetzten demnach eine Art von Protokollen. — VARGHA, ZOLTÁN widerlegt die neuerdings aufgetauchte Annahme, nach der das Wappen der Familie Hunyadi, der Rabe mit dem Ring, englischen Ursprungs sei.

LITERATURBERICHT. *Fekete-Nagy, Anton* über PAPP, LADISLAUS: Geschichte und Tätigkeit der glaubwürdigen Orte in der Neuzeit. — *Transsilvanus* über Dr. ENDES, NIKOLAUS: Geschichte der Autonomie der drei Nationen und vier Konfessionen in Siebenbürgen. — *Föglein, Anton* über SCHNEIDER, NIKOLAUS: Adelige Familien im Komitate Fehér.

Amtlicher Bericht über den Zuwachs des königlich ungarischen Landesarchivs im Jahre 1936.

Ányos, Ludwig teilt die allgemeinen Bedingungen zum Adelsausweis durch das Ministerium des Innern auf Grund des Begutachtens durch das kön. ung. Landesarchiv mit. Verfasser berichtet über die Art und Weise sowohl des ungarischen, als auch des siebenbürgischen Adelsausweises, als auch des Ausweises des Vornamens und Wappens.

A M. KIR. ORSZ. LEVÉLTÁR
KÖNYVTÁRA

1—2. FÜZET

TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye

AZ IGAZGATÓVÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

CZOBOR ALFRÉD

TITKÁR.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

MCMXXXVI.

TARTALOM.

I. Értekezések és önálló cikkek.

		Lap
Miskolczy István	A Drugetek őseiről	1
Oszvald Arisztid	Hol feküdt a csúti premontrei monostor? (Egy térképpel.)	6
Gárdonyi Albert	A magyar Anjouk címeres emlékei	12
Zolnay László	A Madáchok ősei és a Kürtösiek	19
Végh Gyula	Egyházi méltóság jelvényei a magyarországi főpapok címereiben. (Három címerképpel.)	30
etrekarcsai Lukáts József	A Karcsai és Etrekarcsai Lukáts-családok	32
Iványi Béla	Az Istvánffy-stylionarium újabbkori címerleírásai	34
Tóth László	Hiteles helyeink és a magyar nemzeti politika	36

II. Kisebb rovatok.

TÁRCA: A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1936. évi rendes közgyűlése. 37

Jakubovich Emil † 38

SZAKIRODALOM:

Magyar családtörténeti szemle. Szerkeszti: Baán Kálmán. I. évf. 1., II. évf. 1—2. füzet. Ism. *Föglein Antal* 39

Holub József — Szekszárd a törökök kiűzése utáni első évtizedekben. Ism. *F. A.* 39

Thirring Gusztáv — Dr. Schwarz János Mihály életrajza és a Schwarz-nemzetség multja.

Thirring Gusztávné Waisbecker Irén — Dr. Waisbecker Antal élete és a magyarországi Waisbecker-család története. Ism. *G. Vargha Zoltán* 39

Haberkern, Eugen und Wallach, Joseph Friedrich. Hilfswörterbuch für Historiker. Mittelalter und Neuzeit. Ism. *Tóth László* 40

Lovera di Castiglione, Carlo — Un Feld-Marschall di Piossasco. Ism. *Banfi Florio* 40

Lukcsics P. és Pfeiffer J. — A veszprémi püspöki vár a katholikus restauráció korában. Ism. *Cz. A.* 41

Daróczy Zoltán — Nemesi Évkönyv 1935. XIII. évf. Ism. *Cz. A.* 42

Hivatalos Értesítő a M. Kir. Országos Levéltár gyarapodásairól az 1935. év második felében. *Czobor Alfréd*tól 43

Titkári és pénztári hivatal: Budapest, VIII., Magyar Nemzeti Múzeum.
Évi rendes tagdíj 10 (tíz) pengő.

1936 3—4. FÜZET

TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

CZOBOR ALFRÉD
TITKÁR.

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG
MCMXXXVI.

TARTALOM.

I. Értekezések és önálló cikkek.

		Lap
Kumorovitz Bernát Lajos	Az authentikus pecsét. *(Egy kettőstáblájú pecsétkép-melléklettel)*	45
Báró Petrichevich Horváth Emil.	A Suky-család címereslevele. *(Egy színes címerkép-melléklettel és két képpel a szöveg között)*	69
Kisjeszeni Jeszenszky Lajos.....	A Kisjeszeni és a Nagyjeszeni Jeszenszky-család viszálya azonos családnév használata miatt	77
Istványi Géza	A XIV. századbeli megyei oklevéladáshoz. *(Oklevélhasonmással)*	81
G. Vargha Zoltán	Angol eredetű-e a Hunyadiak címere?	83

II. Kisebb rovatok.

SZAKIRODALOM:

Papp László	A hiteleshelyek története és működése az újkorban. Ism. *Fekete Nagy Antal*	85
Endes Miklós dr.	Erdély három nemzete és négy vallása autonómiájának története. Ism. *Transsilvanus*	86
Schneider Miklós	Fejérmegyei nemes családok. Ism. *Főglein Antal*.....	87
Hivatalos Értesítő a M. Kir. Országos Levéltár gyarapodásairól az 1936. évben.....		88
Ányos Lajos	Általános tudnivalók a nemességigazoláshoz.....	90
Németnyelvű tartalomáttekintés		96

Titkári és pénztári hivatal: Budapest, VIII., Magyar Nemzeti Múzeum.
Évi rendes tagdíj 10 (tíz) pengő.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság barátaihoz!

A M. Heraldikai és Genealogiai Társaság mult évben töltötte be fennállásának 50-ik esztendejét. Az elmult félszázad alatt — az utolsó másfél évtized súlyos megpróbáltatásai ellenére is — híven és odaadással ápolta a magyar szellemi művelődés szolgálatában, kitűzött céljainak és feladatainak megfelelően, a magyar történelemnek a maga művelési körébe vont segédtudományait: a *címertant, oklevéltant, írástörténetet, pecséttant, családtörténetet* és *kortant.*

A Társaságnak kezdettől fogva megjelenő, többnyire illusztrált folyóirata, a *Turul,* az idevágó tudományos értekezések és közlemények tárháza. Kiadványai: a *Nemzetségi Zsebkönyv* és a *Magyar Címeres Emlékek,* valamint a hatása alatt, elsősorban a címertan és családtörténet terén kifejlett, nagykiterjedésű, több korszakalkotó művet felmutató ily irányú irodalom, a társulat által rendezett tudományos felolvasások stb. tanúi a magyar múlt tudományos művelésében elismert súlyának és nélkülözhetetlenségének s önmagukban is szószólói annak, hogy működése szilárd alapokra fektetve biztosíttassék.

Amidőn a Társaság a hagyományoktól távolodó áramlatokkal szemben a nemzeti élet fenntartóinak, a régi nemesi és polgári családoknak, az ősi társadalomnak történetén át ezek múltját, okleveles emlékeit, címereit a tudomány eszközeivel történeti megvilágításba helyezi, ma élő utódaiktól, a mai társadalomtól várja a jövőjét biztosító támogatást működésének folytatásához.

Nem kíván mást, csak barátainak, első sorban ez idő szerint is tagjainak ügybuzgalmát, mely az erkölcsi támogatás mellett mindenekelőtt és legsürgősebben az energikus buzgósággal kézbe vett *taggyüjtésre* irányul. Taglétszámunk gyarapodása anyagi alapjaink s ezzel életfeltételeink erősítését jelenti, s ma az egyetlen mód arra, hogy folyóiratunkat tovább is fenntarthassuk; sőt ha felhívásunk kellő megértésre talál, régebbi évfolyamainak terjedelmét legalább némileg megközelítsük. A csekély évi tagdíj (10 pengő) ellenében, mely a fennálló nehéz gazdasági viszonyok mellett sem jelent nagyobb megterhelést, folyóiratunkkal azt meghaladó értéket adunk s emellett, akik Társaságunk föntmegjelölt működését és céljait ily módon támogatják, saját érdekeiket is szolgálják.

Kérjük igen tisztelt tagjainkat és pártolóinkat, hogy a taggyüjtést saját körükben vállalni s abban, a magyar múlt szeretetétől áthatva, eredményesen közreműködni szíveskedjenek.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA: ÁBRAI VILMOS.